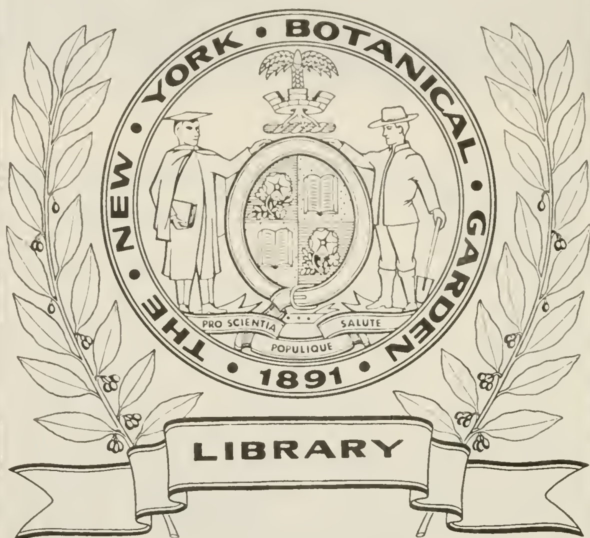
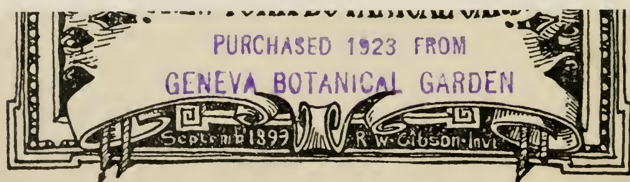

THE NEW YORK BOTANICAL GARDEN
PRO SCIENTIA
POPULIQUE
SALUTE
1891
LIBRARY

PURCHASED 1923 FROM
GENEVA BOTANICAL GARDEN
Septemb 1897
R. W. Gibson Invt

JAARBOEK

VAN DE

KONINKLIJKE AKADEMIE

VAN

WETENSCHAPPEN

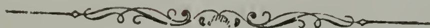
GEVESTIGD

TE

AMSTERDAM,

VOOR

1889.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.

JAARBOEK

VAN DE

KONINKLIJKE AKADEMIE

VAN

WETENSCHAPPEN

GEVESTIGD

TE

AMSTERDAM,

VOOR

1889.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.

INHOUD.

NAAMLIJST

DER

GEWONE EN CORRESPONDEERENDE LEDEN,

CORRESPONDENTEN

EN

BUITENLANDSCHE LEDEN

VAN DE

KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN.

STAAT

VAN DE

KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

OP DEN 27sten APRIL DES JAARS 1889.

BESTUUR DER AKADEMIE

gedurende het Akademiejaar van 27 April 1889 tot 26 April 1890.

ALGEMEENE VOORZITTER

H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.

ALGEMEENE SECRETARIS

C. A. J. A. OUDEMANS.

Afdeeling voor de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen.

VOORZITTER

H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.

ONDERVOORZITTER

J. D. VAN DER WAALS.

SECRETARIS

C. A. J. A. OUDEMANS.

Afdeeling voor de Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen.

VOORZITTER

A. KUENEN.

ONDER-VOORZITTER

S. A. NABER.

SECRETARIS

J. C. G. BOOT.

Afdeeling voor de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen.

Gewone Leden.

J. A. C. OUDEMANS, te *Utrecht.*
D. BIERENS DE HAAN, te *Leiden.*
C. A. J. A. OUDEMANS, te *Amsterdam.*
P. M. BRUTEL DE LA RIVIÈRE, te *Bennekom.*
J. BOSSCHA, te *Haarlem.*
N. W. P. RAUWENHOFF, te *Utrecht.*
G. VAN DIESEN, te *'s Gravenhage.*
W. KOSTER, te *Hilversum.*
G. F. W. BAEHR, te *'s Gravenhage.*
W. F. R. SURINGAR, te *Leiden.*
A. C. OUDEMANS JR., te *Delft.*
C. H. C. GRINWIS, te *Utrecht.*
TH. W. ENGELMANN, te *Utrecht.*
J. ZEEMAN, te *Amsterdam.*
H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, te *Leiden.*
J. M. VAN BEMMELEN, te *Leiden.*
C. K. HOFFMANN, te *Leiden.*
T. ZAAIJER, te *Leiden.*
T. PLACE, te *Amsterdam.*
TH. H. MAC GILLAVRY, te *Leiden.*
J. W. GUNNING, te *Amsterdam.*
F. J. VAN DEN BERG, te *Rotterdam.*
J. D. VAN DER WAALS, te *Amsterdam.*
ED. MULDER, te *Utrecht.*
H. C. DIBBITS, te *Utrecht.*
TH. H. BEHRENS, te *Delft.*
H. DE VRIES, te *Amsterdam.*
A. P. N. FRANCHIMONT, te *Leiden.*
N. T. MICHAËLIS, te *'s Gravenhage.*
M. TREUB, tijdelijk te *Buitenzorg* op *Java.*
B. J. STOKVIS, te *Amsterdam.*

CH. M. SCHOLS, te *Delft.*
D. J. KORTEWEG, te *Amsterdam.*
H. A. LORENTZ, te *Leiden.*
A. D. VAN RIEMSDIJK, te *Utrecht.*
H. KAMERLINGH ONNES, te *Leiden.*
A. A. W. HUBRECHT, te *Utrecht.*
P. P. C. HOEK, te *Leiden.*
M. W. BEIJERINCK, te *Delft.*
K. MARTIN, te *Leiden.*
J. H. VAN 'T HOFF, te *Amsterdam.*
C. A. PEKELHARING, te *Utrecht.*
P. H. SCHOUTE, te *Groningen.*
J. FORSTER, te *Amsterdam.*
M. WEBER, te *Amsterdam.*
W. A. VAN DORP, te *Amsterdam.*
J. C. KAPTEYN, te *Groningen.*
S. HOOGEWERFF, te *Delft.*
J. W. MOLL, te *Utrecht.*
. . . .

Rustende Leden.

P. L. RIJKE, te *Leiden.*
A. W. M. VAN HASSELT, te *'s Gravenhage.*
M. C. VERLOREN, op *Schothorst* bij *Amersfoort.*
C. H. D. BUYS BALLOT, te *Utrecht.*

Correspondeerende Leden.

E. SELENKA, te *Erlangen.*
T. J. STIELTJES JR., te *Toulouse.*
M. FÜRBRINGER, te *Jena.*

Correspondenten.

R. D. M. VERBEEK, te *Buitenzorg* op *Java.*
C. PH. SLUITER, te *Batavia.*
W. BURCK, te *Buitenzorg* op *Java.*
J. P. VAN DER STOK, te *Batavia.*
R. FENNEMA, te *Buitenzorg* op *Java.*
A. G. VORDERMAN, te *Batavia.*
. . . .
. . . .
. . . .
. . . .

Buitenlandsche Leden.

R. OWEN, te *Londen.*
P. J. VAN BENEDEN, te *Leuven.*
G. B. AIRY, te *Greenwich.*
H. HELMHOLTZ, te *Berlijn.*
A. W. HOFMANN, te *Berlijn.*
R. VIRCHOW, te *Berlijn.*
W. WEBER, te *Göttingen.*
WILLIAM THOMSON, te *Glasgow.*
OTTO STRUVE, te *St. Petersburg.*
A. DE CANDOLLE, te *Genève.*
M. BERTHELOT, te *Parijs.*
L. CREMONA, te *Rome.*
E. DU BOIS REYMOND, te *Berlijn.*
L. PASTEUR, te *Parijs.*
H. GYLDEN, te *Stockholm.*
J. D. HOOKER, te *Londen.*
J. VON SACHS, te *Würzburg.*
C. GEGENBAUR, te *Heidelberg.*
A. KEKULÉ, te *Bonn.*
. . . .

Afdeeling voor de Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen.

Gewone Leden.

M. DE VRIES, te *Leiden.*
C. W. OPZOOMER, te *Utrecht.*
R. J. FRUIN, te *Leiden.*
A. KUENEN, te *Leiden.*
J. KAPPEYNE VAN DE COPPELLO, te *'s Gravenhage.*
J. P. SIX, te *Amsterdam.*
S. A. NABER, te *Amsterdam.*
C. M. FRANCKEN, te *Utrecht.*
S. HOEKSTRA BZN., te *Amsterdam.*
H. KERN, te *Leiden.*
J. T. BUYS, te *Leiden.*
R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE, te *Leiden.*
B. H. C. K. VAN DER WIJCK, te *Groningen.*
M. J. DE GOEJE, te *Leiden.*
H. VAN HERWERDEN, te *Utrecht.*
J. P. N. LAND, te *Leiden.*
P. DE JONG, te *Utrecht.*
J. G. R. ACQUOY, te *Leiden.*
P. J. COSIJN, te *Leiden.*
H. P. G. QUACK, te *Amsterdam.*
A. A. DE PINTO, te *'s Gravenhage.*
T. M. C. ASSER, te *Amsterdam.*
J. HABETS, te *Maastricht.*
W. PLEIJTE, te *Leiden.*
M. S. POLS, te *Utrecht.*
C. BELLAAR SPRUYT, te *Amsterdam.*
C. P. TIELE, te *Leiden.*
J. A. WIJNNE, te *Utrecht.*
W. H. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, te *Utrecht.*
J. VERDAM, te *Amsterdam.*
N. G. PIERSON, te *Amsterdam.*
J. DE LOUTER, te *Utrecht.*

H. E. MOLTZER, te *Utrecht.*
B. SYMONS, te *Groningen.*
A. D. LOMAN, te *Amsterdam.*
J. J. CORNELISSEN, te *Leiden.*
S. MULLER FZN., te *Utrecht.*
S. J. FOCKEMA ANDREAE, te *Leiden.*
A. PIERSON, te *Amsterdam.*
P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, te *Amsterdam.*
C. SNOUCK HURGRONJE, te *Leiden.*
G. SCHLEGEL, te *Leiden.*
L. DE HARTOG, te *Amsterdam.*
TH. H. F. VAN RIEMSDIJK, te *'s Gravenhage.*
P. L. MULLER, te *Leiden.*
J. S. SPEIJER, te *Groningen.*
H. J. HAMAKER, te *Utrecht.*
. . . .
. . . .
. . . .

Rustende Leden.

L. A. J. W. SLOET, te *Arnhem.*
C. LEEMANS, te *Leiden.*
W. J. KNOOP, te *'s Gravenhage.*
J. DIRKS, te *Leeuwarden.*
J. C. G. BOOT, te *Amsterdam.*
W. G. BRILL, te *Utrecht.*
TH. BORRET, te *Bergen.*
N. BEETS, te *Utrecht.*
P. J. VETH, te *Arnhem.*
J. DE WAL, te *Arnhem.*
B. J. LINTELO DE GEER, te *Utrecht.*
D. HARTING, te *Enkhuizen.*
B. F. MATTHES, te *'s Gravenhage.*
G. DE VRIES AZN., te *'s Gravenhage.*
J. G. DE HOOP SCHEFFER, te *Amsterdam.*
M. F. A. G. CAMPBELL, te *'s Gravenhage.*

Correspondenten.

J. A. VAN DER CHIJS, te *Batavia.*

H. NEUBRONNER VAN DER TUUK, op *Bali.*

K. F. HOLLE, te *Garoet* (*Preanger Regentsch.*).

A. W. P. VERKERK PISTORIUS, te *Buitenzorg.*

W. P. GROENEVELDT, te *Batavia.*

J. W. IJZERMAN, te *Padang.*

J. L. A. BRANDES, te *Batavia.*

J. J. M. DE GROOT, tijdelijk te *Amoy.*

J. GRONEMAN, te *Djokjokarta.*

S. W. TROMP, te *Sintang* op *Borneo.*

Buitenlandsche Leden.

A. R. RANGABÉ, te *Athene.*

TH. MOMMSEN, te *Berlijn.*

H. C. RAWLINSON, te *Londen.*

V. DURUY, te *Parijs.*

A. RÉVILLE, te *Parijs.*

R. VON JHERING, te *Göttingen.*

MAX MULLER, te *Oxford.*

G. B. DE ROSSI, te *Rome.*

T. NÖLDEKE, te *Straatsburg.*

D. CARUTTI, te *Rome.*

B. WINDSCHEID, te *Leipzig.*

F. IMHOOF BLUMER, te *Winterthur.*

P. WILLEMS, te *Leuven.*

JOH. FRANCK, te *Bonn.*

A. NAUCK, te *St. Petersburg.*

CH. SCHEFER, te *Parijs.*

R. HILDEBRAND, te *Leipzig.*

E. S. BUGGE, te *Christiania.*

. . . .

. . . .

ALFABETISCHE LIJST

DER

GEWONE EN CORRESPONDEERENDE LEDEN, CORRESPONDENTEN

EN

BUITENLANDSCHE LEDEN

VAN DE

KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN,

SEDERT HARE OPRICHTING IN 1851.

De letter L. beteekent gewoon Lid.
De letter C. beteekent Correspondent.
De letters B. L. beteekenen Buitenlandsch Lid.
De letters C. L. beteekenen Correspondeerend Lid.
De letters R. L. beteekenen Rustend Lid.
De letters a. N. beteekenen Afdeeling Natuurkunde.
De letters a. L. beteekenen Afdeeling Letterkunde.

A.

Ackersdijk, (J.) te *Utrecht*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 1861. Overl. 13 Juli 1861.

Acquoy, (J. G. R.) te *Leiden*, L. a. L. 19 April 1877.

Airy, (G. B.) te *Greenwich*, B. L. a. N. 4 Mei 1859.

Arago, (D. F. J.) te *Parijs*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 2 Oct. 1853.

Assen, (C. J. van) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 25 Aug. 1858. Overl. 13 Sept. 1859.

Asser, (T. M. C.) te *Amsterdam*, L. a. L. 21 Mei 1880.

B.

Baehr, (G. F. W.) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 5 Mei 1867.

Baer, (K. E. von) te *Dorpat*, B. L. a. N. 4 Mei 1875. Overl. 28 Nov. 1876.

Bake, (J.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 1 Sept. 1857. Overl. 26 Maart 1864.

Bakhuyzen, (H. G. van de Sande) te *Leiden*, L. a. N. 11 Mei 1872.

Bakhuyzen, (W. H. van de Sande) te *Utrecht*, L. a. L. 27 April 1883.

Baumhauer, (E. H. von) te *Haarlem*, L. a. N. 1 Mei 1858. Overl. 18 Jan. 1885.

Becquerel, (A. C.) te *Parijs*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 19 Jan. 1878.

Beek, (A. van) te *Utrecht*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 30 Sept. 1852. Overl. 7 Jan. 1856.

Beets, (N.) te *Utrecht*, L. a. L. 4 Mei 1859. R. L. 13 Sept. 1884.

Behrens, (Th. H.) te *Delft*, L. a. N. 8 Mei 1878.

Bemmelen, (J. M. van) te *Leiden*, L. a. N. 10 Mei 1873.

Beneden, (P. J. van) te *Leuven*, B. L. a. N. 4 Mei 1859.

Berg, (F. J. van den) te *Rotterdam*, L. a. N. 4 Mei 1875.

Berg, (L. W. C. van den) te *Batavia*, C. a. L. 19 Mei 1876. Gedefung. 16 Febr. 1888.

Bergh, (L. Ph. C. van den) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 24 Maart 1855. R. L. 20 Juni 1875. Overl. 17 Sept. 1887.

Berghaus, (H. K. W.) te *Stettin*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 17 Febr. 1884.

Bergsma, (P. A.) te *Batavia*, C. a. N. 11 Mei 1872. Overl. 1 Mei 1882.

Bernelot Moens, (J. C.) tijdelijk te *Haarlem*, C. a. N. 8 Mei 1878. Gedefungeerd 1 Aug. 1885.

Berthelot, (M.) te *Parijs*, B. L. a. N. 10 Mei 1881.

Beijerinck, (M. W.) te *Delft*, L. a. N. 6 Mei 1884.

Bischoff, (T. L. W. von) te *München*, B. L. a. N. 8 Mei 1878. Overl. 5 Dec. 1882.

Bleeker, (P.) te *'s Gravenhage*, C. a. N. 6 April 1855. L. a. N. 5 Mei 1862. Overl. 24 Jan. 1878.

Blume, (C. L.) te *Leiden*, L. a. N. 6 April 1855. Overl. 3 Febr. 1862.

Bluntschli, (J. C.) te *Heidelberg*, B. L. a. L. 29 April 1875. Overl. 21 Oct. 1881.

Boogaard, (J. A.) te *Leiden*, L. a. N. 8 Mei 1865. Overl. 2 Juni 1877.

Bois Reymond, (E. du) te *Berlijn*, B. L. a. N. 27 April 1883.

Boot, (J. C. G.) te *Amsterdam*, L. a. L. 2 Mei 1857. R. L. 17 Aug. 1881.

Borret, (Th.) te *Bergen*. L. a. L. 8 Mei 1865. R. L. 9 Oct. 1882.

Bosch, (R. B. van den) te *Goes*, L. a. N. 2 Mei 1857. Overl. 18 Jan. 1862.

Bosquet, (J. H. A.) te *Maastricht*, L. a. N. 5 Mei 1856. Overl. 28 Juni 1880.

Bosscha, (J.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 19 Maart 1867. Overl. 9 Dec. 1874.

Bosscha, (J.) te *Haarlem*, L. a. N. 1 Mei 1863.

Brandes, (J. L. A.) te *Batavia*, C. a. L. 1 Mei 1887.

Brants, (A.) op *de Joppe* bij *Gorsel*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 27 Nov. 1862.

Breda, (J. G. S. van) te *Haarlem*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 24 Oct. 1858. Overl. 2 Sept. 1867.

Brill, (W. G.) te *Utrecht*, L. a. L. 24 Maart 1855. R. L. 10 Oct. 1881.

Brink, (R. C. Bakhuyzen van den) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 15 Juli 1865.

Brown, (R.) te *Londen*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 10 Juni 1858.

Brumund, (J. F. G.) te *Batavia*, C. a. L. 19 April 1855. Overl. 12 Maart 1863.

Brutel de la Rivière, (P. M.) te *Bennekom*, L. a. N. 8 Mei 1860.

Bugge (E. S.) te *Christiania*, B. L. a. L. 18 April 1889.

Bunsen, (K. J. von) te *Bonn*, B. L. a. L. 4 Mei 1859. Overl. 28 Nov. 1860.

Burg, (C. L. van der) te *Batavia*, C. a. N. 27 April 1883. Gedefungeerd 27 Juni 1888.

Buys, (J. T.) te *Leiden*, L. a. L. 5 Mei 1867.

Buys Ballot, (C. H. D.) te *Utrecht*, L. a. N. 6 April 1855. R. L. 10 Oct. 1887.

Buysing, (D. J. Storm) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 27 Maart 1869. Overl. 16 Aug. 1870.

C

Campbell, (M. F. A. G.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 29 April 1875. R. L. 17 Oct. 1889.

Candolle, (A. de) te *Genève*, B. L. a. N. 8 Mei 1878.

Carutti, (D.) te *Rome*, B. L. a. L. 8 Mei 1878.

Chabas, (F. C.) te *Châlons sur Saône*, B. L. a. L. 8 Mei 1865. Overl. 17 Mei 1882.

Chantepie de la Saussaye, (P. D.) te *Amsterdam*, L. a. L. 21 April 1888.

Chevalier, (Michel) te *Parijs*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 28 Nov. 1879.

Chys, (J. A. van der) te *Batavia*, C. a. L. 5 Mei 1867.

Clausius, (R.) te *Bonn*, B. L. a. N. 14 Mei 1886. Overl. 24 Aug. 1888.

Clerk Maxwell, (J.) te *Cambridge*, B. L. a. N. 16 Mei 1877. Overl. 7 Nov. 1879.

Cobet, (C. G.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Bed. 8 Sept. 1856.

Conestabile, (G.) te *Perugia*, B. L. a. L. 7 Mei 1861. Overl. 21 Juli 1877.

Conrad, (F. W.) te *'s Gravenhage*. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 1 Febr. 1870.

Cornelissen, (J. J.) te *Leiden*, L. a. L. 6 Mei 1885.

Cosijn, (P. J.) te *Leiden*, L. a. L. 19 April 1877.

Cremona, (L.) te *Rome*, B. L. a. N. 10 Mei 1881.

D

Darwin, (Chs.) te *Down-Beckenham, Kent*, B. L. a. N. 11 Mei 1872. Overl. 21 April 1882.

David, (J. B.) te *Leuven*, B. L. a. L. 5 Mei 1862. Overl. 24 Maart 1866.

Delprat, (G. H. M.) te *Rotterdam*, L. a. L. 24 Maart 1855. R. L. 2 Nov. 1861. Overl. 4 Jan. 1871.
Delprat, (J. P.) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 25 Nov. 1863. Overl. 14 Mei 1880.
Dibbits, (H. C.) te *Utrecht*, L. a. N. 16 Mei 1877.
Diesen, (G. van) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 7 Mei 1866.
Dirks, (J.) te *Leeuwarden*, L. a. L. 5 Mei 1856. R. L. 19 Juni 1881.
Donders, (F. C.) te *Utrecht*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 27 Mei 1888. Overl. 24 Maart 1889.
Dorp, (W. A. van) te *Amsterdam*, L. a. N. 11 Mei 1887.
Dove, (H. W.) te *Berlijn*, B. L. a. N. 7 Mei 1861. Overl. 4 April 1879.
Dozy, (F.) te *Leiden*, L. a. N. 27 Oct. 1851. Overl. 7 Oct. 1856.
Dozy, (R. P. A.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 29 April 1883.
Dumas, (J. B.) te *Parijs*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 11 April 1884.
Dumontier, (F. A. C.) te *Paramaribo*, C. a. N. 4 Mei 1859. Bed. 8 Aug. 1860.
Duruy, (V.) te *Parijs*, B. L. a. L. 5 Mei 1867.
Dijk, (C M. van) te *Utrecht*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Bed. 21 Maart 1853.

E.

Elias, (P.) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 2 Mei 1857. R. L. 26 Sept. 1874. Overl. 22 Febr. 1878.
Engelmann, (Th. W.) te *Utrecht*, L. a. N. 12 Mei 1870.
Ermerins, (F. Z.) te *Groningen*, L. a. N. 6 April 1855. Overl. 27 Mei 1871.
Ermerins, (J. W.) te *Groningen*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 19 Febr. 1868. Overl. 2 Maart 1869.
d'Espine, (Baron A.) te *Aix*, in *Savoye*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 7 April 1853.

F.

Faraday, (M.) te *Londen*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 25 Aug. 1867.
Faure, (R. T. H. P. L. A. van Boneval) te *Leiden*, L. a. L. 2 Mei 1868.
Fennema, (R.) te *Buitenzorg* op *Java*, C. a. N. 14 Mei 1886.
Fleischer, (H. L.) te *Leipzig*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 10 Febr. 1888.
Focke, (H. C.) te *Paramaribo*, C. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 29 Juni 1856.
Fockema Andreae, (S. J.) te *Leiden*, L. a. L. 23 April 1886.
Forster, (J.) te *Amsterdam*, L. a. N. 14 Mei 1886.
Franchimont, (A. P. N.) te *Leiden*, L. a. N. 8 Mei 1879.
Franck, (Joh.) te *Bonn*, B. L. a. L. 6 Mei 1885.

Francken, (C. M.) te *Utrecht*, L. a. L. 8 Mei 1865.

Fremery, (P. J. J. de) te *Utrecht*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 7 Sept. 1855.

Friederich, (R. H. Th.) te *Batavia*, C. a. L. 1 Mei 1858. Gedefungeerd 1871.

Fruin, (J. A.) te *Utrecht*, L. a. L. 5 Mei 1867. Overl. 1 Nov. 1884.

Fruin, (R. J.) te *Leiden*, L. a. L. 4 Mei 1859.

Fürbringer, (M.) te *Amsterdam*, L. a. N. 16 Mei 1882. Bed. 1 Sept. 1888. Thans te *Jena*. C. L. a. N. 23 Juni 1889.

G.

Gachard, (L. P.) te *Brussel*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 1 Dec. 1885.

Gauss, (C. F.) te *Göttingen*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 23 Febr. 1855.

Geer, (B. J. Lintelo de) te *Utrecht*, L. a. L. 4 Mei 1859. R. L. 12 Dec. 1886.

Gegenbaur, (C.) te *Heidelberg*, B. L. a. N. 14 Mei 1886.

Geuns, (J. van) te *Amsterdam*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 5 Juli 1878. Overl. 5 Dec. 1880.

Ghijben, (J. Badon) te *Breda*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 30 Juni 1868. Overl. 31 Jan. 1870.

Gillavry, (Th. H. Mac) te *Leiden*, L. a. N. 4 Mei 1875.

Gilse, (J. van) te *Amsterdam*, L. a. L. 4 Mei 1859. Overl. 26 Mei 1859.

Glavimans, (C. J.) te *Rotterdam*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 11 Aug. 1857.

Godefroi, (M. H.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 2 Mei 1857. Overl. 25 Juni 1882.

Goeje, (M. J. de) te *Leiden*, L. a. L. 3 Mei 1869.

Gogh, (J. van) te *Helvoort*, L. a. N. 2 Mei 1857. Overl. 12 Aug. 1885.

Göppert, (H. R.) te *Breslau*, B. L. a. N. 7 Mei 1861. Overl. 18 Mei 1884.

Gorkom, (K. W. van) op *Java*, C. a. N. 11 Mei 1872. Gedefungeerd 1 Juli 1880.

Goudsmit, (J. E.) te *Leiden*, L. a. L. 5 Mei 1862. Overl. 17 Maart 1882.

Greuve, (F. C. de) te *Groningen*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 6 Dec. 1862. Overl. 28 April 1863.

Grinwis, (C. H. C.) te *Utrecht*, L. a. N. 3 Mei 1869.

Groen van Prinsterer, (G.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Bed. 27 April 1855.

Groeneveldt, (W. P.) te *Batavia*, C. a. L. 16 April 1884.

Groneman, (J.) te *Djocjokarta*, C. a. L. 18 April 1889.

Groot, (J. J. M. de) tijdelijk te *Amoy*, C. a. L. 1 Mei 1887.

Grote, (G.) te *Londen*, B. L. a. L. 2 Mei 1857. Overl. 16 Juni 1871.

Guizot, (F. P. G.) te *Parijs*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 12 Sept. 1874.

Gunning, (J. W.) te *Amsterdam*, L. a. N. 4 Mei 1875.

Gylden, (H.) te *Stockholm*, B. L. a. N. 6 Mei 1885.

H.

Haan, (D. Bierens de) te *Leiden*, L. a. N. 5 Mei 1856.

Haan, (W. de) te *Haarlem*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 15 April 1855.

Habets, (J.) te *Maastricht*, L. a. L. 21 Mei 1880.

Halbertsma, (H. J.) te *Leiden*, L. a. N. 26 Oct 1851. Overl. 22 Nov. 1865.

Hall, (H. C. van) te *Beek* in *Gelderland*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 1871. Overl. 12 Jan. 1874.

Hall, (J. van) te *Utrecht*, L. a. L. 24 Maart 1855. Overl. 19 Maart 1859.

Hamaker, (H. J.) te *Utrecht*, L. a. L. 18 April 1889.

Harting, (D.) te *Enkhuizen*, L. a. L. 8 Mei 1860. R. L. 6 Oct. 1887.

Harting, (P.) te *Amersfoort*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 27 Maart 1882. Overl. 3 Dec. 1885.

Hartog, (L. de) te *Amsterdam*, L. a. L. 21 April 1888.

Hasselt, (A. W. M. van) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 5 Mei 1856. R. L. 9 Aug. 1884.

Hasskarl, (J. K.) te *Batavia*, C. a. N. 6 April 1855. Gedefungeerd 1859.

Helmholtz, (H.) te *Berlijn*, B. L. a. N. 4 Mei 1859.

Henle, (F. G. J.) te *Göttingen*, B. L. a. N. 27 April 1883. Overl. 13 Mei 1885.

Heremans, (J. T. J.) te *Gent*, B. L. a. L. 29 April 1875. Overl. 13 Maart 1884.

Herklots, (J. A.) te *Leiden*, L. a. N. 2 Mei 1868. Overl. 3 Maart 1872.

Herschel, (John. F. W.) te *Londen*, B. L. a. N. 1 Mei 1858. Overl. 11 Mei 1871.

Herwerden, (H. van) te *Utrecht*, L. a. L. 12 Mei 1870.

Heusde, (J. A. C. van) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 1 Mei 1858. Bed. 20 Febr. 1872.

Heynsius, (A.) te *Leiden*, L. a. N. 12 Mei 1864. Overl. 4 Oct. 1885.

Hildebrand, (R.) te *Leipzig*, B. L. a. L. 1 Mei 1887.

Hoek, (M.) te *Utrecht*, L. a. N. 12 Mei 1864. Overl. 3 Sept. 1873.

Hoek, (P. P. C.) te *Leiden*, L. a. N. 27 April 1883.

Hoekstra Bz., (S.) te *Amsterdam*, L. a. L. 8 Mei 1865.

Hoeven, (A. des Amorie van der) te *Amsterdam*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 29 Juli 1855.

Hoeven, (C. Pruys van der) te *Leiden*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 13 Aug. 1862. Overl. 5 Dec. 1871.

Hoeven, (J. van der) te *Leiden*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 10 Maart 1868

Hoff, (J. H. van 't) te *Amsterdam*, L. a. N. 6 Mei 1885.

Hoffmann, (C. K.) te *Leiden*, L. a. N. 4 Mei 1874.

Hoffmann, (J.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 14 Febr. 1876. Overl. 19 Jan. 1878.

Hoffmann von Fallersleben, (H.)

Slot *Corvey* bij *Höxter*, B. L. a. L. 7 Mei 1866. Overl. 19 Jan. 1874.

Hofmann, (A. W.) te *Berlijn*, B. L. a. N. 4 Mei 1859.

Holle, (K. F.) te *Garoet* op *Java*, C. a. L. 8 Mei 1869.

Holtius, (C. A.) te *Utrecht*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 1857. Overl. 29 Maart 1861.

Holwerda, (J. H.) te *Oegstgeest*, L. a. L. 4 Mei 1859. R. L. 8 Nov. 1875. Overl. 15 April 1886.

Hoogewerff, (S.) te *Delft*, L. a. N. 9 Mei 1888.

Horsfield, (Th.) te *Londen*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 24 Juli 1859.

Hubrecht, (A. A. W.) te *Utrecht*, L. a. N. 27 April 1883.

Hulleman, (J. G.) te *Leiden*, L. a. L. 5 Mei 1856. Overl. 29 Mei 1862.

Humboldt, (A. von) te *Berlijn*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 6 Mei 1859.

I.

Imhoof Blumer, (F.) te *Winterthur*, B. L. a. L. 28 April 1883.

J.

Janssen, (L. J. F.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 22 Juli 1869.

Jhering, (R. von) te *Göttingen*, B. L. a. L. 4 Mei 1874.

Jonckbloet, (W. J. A.) te 's *Gravenhage*, L. a. L. 24 Maart 1855. Overl. 19 Oct. 1885.

Jong, (P. de) te *Utrecht*, L. a. L. 29 April 1875.

Jonge, (J. K. J. de) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 7 Mei 1866. Overl. 15 Maart 1880.

Jorissen, (Th.) te *Amsterdam*, L. a. L. 4 Mei 1874. Overl. 4 April 1889.

Julien, (S.) te *Parijs*, B. L. a. L. 2 Mei 1857. Overl. 13 Febr. 1873.

Junghuhn, (F. W.) te *Batavia*, C. a. N. 6 April 1855. Overl. 20 April 1864.

Juynboll, (T. W. J.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 16 Sept. 1861.

K.

Kaiser, (F.) te *Leiden*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 28 Juli 1872.

Kappeyne van de Coppello, (J.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 8 Mei 1860.

Kapteyn, (J. C.) te *Groningen*, L. a. N. 9 Mei 1888.

Karsten, (S.) te *Utrecht*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 7 Mei 1864.

Kekulé, (A) te *Bonn*, B. L. a. N. 9 Mei 1888.

Kemper, (J. de Bosch) te *Amsterdam*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Bed. 26 April 1856.

Kerckhoff, (P. J. van) te *Utrecht*, L. a. N. 5 Mei 1862. Overl. 21 Jan. 1876.
Kerkwijk, (G. A. van) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 25 Jan. 1868. Overl. 27 Febr. 1871.
Kern, (H.) te *Leiden*, L. a. L. 7 Mei 1866.
Kinder de Camarecq, (A. W.) op *Java*, C. a. L. 7 Mei 1866. Gedefungeerd 1871.
Kirchhoff, (G. R.) te *Berlijn*, B. L. a. N. 6 Mei 1884. Overl. 17 Oct. 1887.
Kist, (N. C.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 21 Dec. 1859.
Knoop, (W. J.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 2 Mei 1857. R. L. 10 Mei 1881.
Koenen, (H. J.) te *Amsterdam*, L. a. L. 23 Maart 1855. R. L. 9 Maart 1874. Overl. 13 Oct. 1874.
Kolk, (J. L. C. Schroeder van der) te *Utrecht*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 2 Mei 1862.
Korteweg, (D. J.) te *Amsterdam*, L. a. N. 10 Mei 1881.
Koster, (W.) te *Hilversum*, L. a. N. 7 Mei 1866.
Kuenen, (A.) te *Leiden*, L. a. L. 4 Mei 1859.
Kun, (L. J. A. van der) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 26 Jan. 1864.

L.

Land, (J. P. N.) te *Leiden*, L. a. L. 11 Mei 1872.
Lassen, (C.) te *Bonn*, B. L. a. L. 4 Mei 1859. Overl. 8 Mei 1876.
Leemans, (C.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 18 April 1879.
Lennep, (J. van) te *Amsterdam*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 25 Aug. 1868.
Lepsius, (C. R.) te *Berlijn*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 10 Juli 1884.
Levyssohn Norman, (H. D.) te *Batavia*, C. a. L. 3 Mei 1869. Gedefungeerd 1884.
Liebig, (J. von) te *München*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 18 Maart 1873.
Lindeman, (B. A. von) te *Altenburg*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 21 Mei 1855.
Lobatto, (R.) te *Delft*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 9 Febr. 1866.
Loman, (A. D.) te *Amsterdam*, L. a. L. 6 Mei 1885.
Lorentz, (H. A.) te *Leiden*, L. a. N. 10 Mei 1881.
Louter, (J. de) te *Utrecht*, L. a. L. 28 April 1883.
Lyell, (Chs.) te *Londen*, B. L. a. N. 11 Mei 1872. Overl. 23 Febr. 1875.

M.

Macauly, (Th. Babington) te *Campdenhill* bij *Kensington*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 21 Dec. 1859.

Madvig, (J. N.) te *Kopenhagen*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 11 Dec. 1886.

Maier, (P. J.) te *Batavia*, C. a. N. 7 Mei 1861. Gedefungeerd 1878.

Martin, (K.) te *Leiden*, L. a. N. 6 Mei 1884.

Matthes, (B. F.) te *'s Gravenhage*, C. a. L. 7 Mei 1861. Gedefungeerd 30 April 1881. L. a. L. 16 Mei 1882. R. L. 16 Jan. 1888.

Matthes, (C. J.) te *Amsterdam*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 3 Maart 1881. Overl. 8 Febr. 1882.

Mees Az., (G.) te *Rotterdam*, L. a. L. 4 Mei 1859. R. L. 2 Febr. 1872. Overl. 11 Jan. 1883.

Mees, (R. A.) te *Groningen*, L. a. N. 4 Mei 1874. Overl. 15 Febr. 1886.

Mees, (W. C.) te *Amsterdam*, L. a. L. 1 Mei 1858. Overl. 24 Dec. 1884.

Mesch, (A. H. van der Boon) te *Leiden*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 28 Maart 1874. Overl. 12 Aug. 1874.

Michaëlis, (N. T.) te 's *Gravenhage*, L. a. N. 8 Mei 1879.

Millies, (H. C.) te *Utrecht*. L. a. L. 5 Mei 1856. Overl. 26 Nov. 1868.

Milne Edwards, (H.) te *Parijs*, B. L. a. N. 5 Mei 1862. Overl. 29 Juli 1885.

Miquel, (F. A. W.) te *Utrecht*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Bed. 26 Juni 1857. L. a. N. 8 Mei 1860. Overl. 23 Jan. 1871.

Modderman, (A. E. J.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 25 April 1881. Overl. 7 Aug. 1885.

Mohl, (H. von) te *Tübingen*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 1 April 1872.

Moll, (J. W.) te *Utrecht*, L. a. N. 1 Mei 1889.

Moll, (W.) te *Amsterdam*. L. a. L. 24 Maart 1855. Overl. 16 Aug. 1879.

Moltzer, (H. E.) te *Utrecht*, L. a. L. 6 Mei 1885.

Mommsen, (Th.) te *Berlijn*, B. L. a. L. 4 Mei 1859.

Motley, (J. L.) te *Londen*, B. L. a. L. 5 Mei 1862. Overl. 29 Mei 1877.

Mulder, (Cl.) te *Groningen*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 6 Oct. 1866. Overl. 4 Mei 1867.

Mulder, (Ed.) te *Utrecht*, L. a. N. 4 Mei 1875.

Mulder, (G. J.) te *Bennekom*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 28 Nov. 1868. Overl. 18 April 1880.

Müller, (M.) te *Oxford*, B. L. a. L. 4 Mei 1874.

Muller, (P. L.) te *Leiden*, L. a. L. 18 April 1889.

Müller Fzn., (S.) te *Utrecht*, L. a. L. 23 April 1886.

N.

Naber, (S. A.) te *Amsterdam*, L. a. L. 8 Mei 1865.

Nauck, (A.) te *St. Petersburg*, B. L. a. L. 6 Mei 1885.

Nöldeke, (T.) te *Straatsburg*, B. L. a. L. 8 Mei 1878.
Numan, (A.) te *Utrecht*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 1 Sept. 1852.
Nijhoff, (Is. An.) te *Arnhem*, L. a. L. 24 Maart 1855. Overl. 20 Juni 1863.

O.

Omalius d'Halloy, (J. J. d') te *Ciney*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. Febr. 1875.
Onnes, (H. Kamerlingh) te *Leiden*, L. a. N. 27 April 1883.
Oordt, (J. W. L. van) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 23 Febr. 1855. R. L. 1876. Overl. 29 Aug. 1884.
Opzoomer, (C. W.) te *Utrecht*, L. a. L. 5 Mei 1856.
Ortt, (J. R. T.) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 12 Mei 1870. R. L. 26 Nov. 1881. Overl. 16 Juni 1887.
Oudemans jr., (A. C.) te *Delft*, L. a. N. 3 Mei 1869.
Oudemans, (C. A. J. A.) te *Amsterdam*, L. a. N. 1 Mei 1858.
Oudemans, (J. A. C.) te *Utrecht*, L. a. N. 6 April 1855.
Owen, (R.) te *Londen*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851.

P.

Pasteur, (L.) te *Parijs*, B. L. a. N. 27 April 1883.
Pekelharing, (C. A.) te *Utrecht*, L. a. N. 14 Mei 1886.
Pierson, (A.) te *Amsterdam*, L. a. L. 23 April 1886.
Pierson, (N. G.) te *Amsterdam*, L. a. L. 28 April 1883.
Pinto, (A. A. de) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 19 April 1877.
Place, (T.) te *Amsterdam*, L. a. N. 4 Mei 1875.
Plateau, (J.) te *Gent*, B. L. a. N. 11 Mei 1872. Overl. 15 Sept. 1883.
Pleyte, (W.) te *Leiden*, L. a. L. 16 Mei 1882.
Pluygers, (W. G.) te *Leiden*, L. a. L. 12 Mei 1864. Bed. 9 Maart 1867.
Pols, (M. S.) te *Utrecht*, L. a. L. 16 Mei 1882.

Q.

Quack, (H. P. G.) te *Amsterdam*, L. a. L. 19 April 1877.
Quételet, (L. A. J.) te *Brussel*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 16 Febr. 1874.

R.

Rangabé, (A. R.) te *Athene*, B. L. a. L. 2 Mei 1857.
Ranke, (L.) te *Berlijn*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 22 Mei 1886.
Rauwenhoff, (N. W. P.) te *Utrecht*, L. a. N. 1 Mei 1863.
Rawlinson, (H. C.) te *Londen*, B. L. a. L. 4 Mei 1859.
Rees, (O. van) te *Utrecht*, L. a

S.

Seelig, (H. G.) te *Breda*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 1856. Overl. 3 Oct. 1864.

Selenka, (E.) te *Leiden*, L. a. N. 10 Mei 1873. Bed. 28 Maart 1874. Thans te *Erlangen*. C. L. a. N. 23 Juni 1889.

Simons, (G.) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 17 Nov. 1868.

Six, (J. P.) te *Amsterdam*, L. a. L. 5 Mei 1862.

Sloet, (L. A. J. W.) te *Arnhem*, L. a. L. 5 Mei 1856. R. L. 28 Maart 1876.

Sluiter, (C. P.) te *Batavia*, C. a. N. 6 Mei 1884.

Snouck Hurgronje (C.) te *Leiden*, L. a. L. 21 April 1888.

Speijer, (J. S.) te *Groningen*, L. a. L. 18 April 1889.

Spruyt, (C. Bellaar) te *Amsterdam*, L. a. L. 16 Mei 1882.

Stamkart, (F. J.) te *Amsterdam*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 27 Maart 1875. Overl. 15 Jan. 1882.

Staring, (W. C. H.) op *de Boekhorst* bij *Lochem*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 4 Juni 1877.

Stieltjes, (T. J.) te *Rotterdam*, L. a. N. 2 Mei 1868. Overl. 23 Juni 1878.

Stieltjes Jr., (T. J.) tijdelijk te *Parijs*, L. a. N. 6 Mei 1885. Gedefungeerd 1 Maart 1886. Thans te *Toulouse*. C. L. a. N. 23 Juni 1889.

Stok, (J. P. van der) te *Batavia*, C. a. N. 14 Mei 1886.

Stokvis, (B. J.) te *Amsterdam*, L. a. N. 8 Mei 1879.

Stratingh, (G. Acker) te *Groningen*, L. a. L. 7 Mei 1861. R. L. 25 Maart 1874. Overl. 22 Oct. 1876.

Struve, (O.) te *St. Petersburg*, B. L. a. N. 4 Mei 1874.

Stuart, (A. B. Cohen) te *Batavia*, C. a. L. 2 Mei 1868. Overl. 4 Febr. 1876.

Stuart, (L. Cohen), te *Delft*, L. a. N. 8 Mei 1865. Overl. 24 Juli 1878.

Studemund, (W.) te *Breslau*, B. L. a. L. 16 Mei 1880. Overl. 8 Aug. 1889.

Suringar, (W. F. R.) te *Leiden*, L. a. N. 5 Mei 1867.

Swaving, (C.) te *Buitenzorg* op *Java*, C. a. N. 26 Oct. 1851. Gedefungeerd 1874.

Symons, (B.) te *Groningen*, L. a. L. 6 Mei 1885.

T.

Tellegen, (B. D. H.) te *Groningen*, L. a. L. 3 Mei 1869. Overl. 9 Febr. 1885.

Temminck, (C. J.) te *Leiden*, R. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 30 Jan. 1858.

Teysmann, (J. E.) te *Buitenzorg* op *Java*, C. a. N. 8 Mei 1865. Overl. 22 Juni 1882.

Theiner, (A.) te *Rome*, B. L. a. L. 4 Mei 1859. Overl. 10 Aug. 1874.

Thomson, (W.) te *Glasgow*, B. L. a. N. 4 Mei 1874.

Tideman, (B. J.) te *Amsteraam*, L. a. N. 10 Mei 1873. Overl. 11 Febr. 1883.

Tiedemann, (F.) te *München*, B. L

U.

V.

W.

IJ.

Z.

LIJST

DER

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE

AKADEMIËN, GELEERDE GENOOTSCHAPPEN

EN

INSTELLINGEN,

WAARMEDE DE KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN DOOR RUILING VAN UITGEGEVEN WERKEN IN VERBINDING IS.

NEDERLAND.

Universiteit, te Leiden.
———— Utrecht.
———— Groningen.
———— Amsterdam.
School (Polytechnische), te Delft.
Akademie (Koninklijke Militaire), te Breda.
Maatschappij (Hollandsche) der Wetenschappen, te Haarlem.
———— der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.
———— (Nederlandsche) ter bevordering van Nijverheid, te Haarlem.
———— (Nederlandsche) tot bevordering der Geneeskunst, te Amsterdam.
———— tot bevordering der Bouwkunst, te Amsterdam.
Genootschap (Teyler's tweede), te Haarlem.
———— (Zeeuwsch) der Wetenschappen, te Middelburg.
———— (Provinciaal Utrechtsch) van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.

Genootschap (Historisch), te Utrecht.
—————— (Bataafsch) der proefondervindelijke Wijsbegeerte, te Rotterdam.
—————— (Provinciaal) van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, te 's Hertogenbosch.
—————— (Wiskundig) onder de zinspreuk: *Een onvermoeide arbeid komt alles te boven*, te Amsterdam.
—————— (Koninklijk Zoölogisch): *Natura Artis Magistra*, te Amsterdam.
—————— ter bevordering van Natuur-, Genees- en Heelkunde, te Amsterdam.
—————— (Friesch) voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, te Leeuwarden.
—————— (Provinciaal) voor Geschiedenis en Oudheidkunde in Limburg, te Maastricht.
Instituut (Koninklijk) van Ingenieurs, te 's Gravenhage.
—————— voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Neêrlandsch-Indië, te 's Gravenhage.
—————— (Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch), te Utrecht.
Vereeniging (Nederlandsche dierkundige), te Leiden.
—————— (Nederlandsche entomologische), te Leiden.
—————— (Overijsselsche) tot ontwikkeling van provinciale Welvaart, te Zwolle.
Tijdschrift (Nederlandsch) voor Geneeskunde, te Amsterdam.
Handelmaatschappij (Nederlandsche), te Amsterdam.
Boekerij van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's Gravenhage.
—————— (Stedelijke), te Zutphen.
Bibliotheek (Provinciale) van Friesland, te Leeuwarden.
—————— te Middelburg.
—————— (Openbare), te Arnhem.
—————— te Haarlem.
Leesmuseum, te Amsterdam.
Leeskabinet (Rotterdamsch), te Rotterdam.
Sterrenwacht, te Leiden.
Landbouwschool ('s Rijks), te Wageningen.

OOST-INDIË.

Genootschap (Bataviaasch) der Kunsten en Wetenschappen, te Batavia.

Vereeniging (Koninklijke natuurkundige) in Ned. Indië, te Batavia.

Vereeniging tot bevordering der geneeskundige Wetenschappen, te Batavia.

Maatschappij (Nederlandsch-Indische) van Nijverheid, te Batavia.

Magnetisch-Meteorologisch Observatorium, te Batavia.

Plantentuin ('s Lands), te Buitenzorg op Java.

WEST-INDIË.

Bibliotheek (Koloniale), te Suriname.

BELGIË.

Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux Arts de Belgique, te Brussel.

Académie royale de Médecine de Belgique, te Brussel.

Société malacologique, te Brussel.

——— entomologique de Belgique, te Brussel.

Musée royal d'Histoire naturelle de Belgique, te Brussel.

Observatoire royal, te Brussel.

Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde, te Gent.

Willems-Fonds, te Gent.

Académie d'Archéologie de Belgique, te Antwerpen.

Société royale des Sciences, te Luik.

——— géologique de Belgique, te Luik.

Université catholique, te Leuven.

FRANKRIJK.

Académie des Sciences, te Parijs.

——— de Médecine, te Parijs.

École polytechnique, te Parijs.

École des langues orientales vivantes, te Parijs.
Bibliothèque du Comité des Travaux historiques et des Sociétés savantes, te Parijs.
Bibliothèque du Ministère de l'Agriculture, du Commerce et des Travaux publics, te Parijs.
Bibliothèque nationale, te Parijs.
Muséum d'Histoire naturelle, te Parijs.
Musée Guimet, te Parijs.
Ministère de la Guerre, te Parijs.
——— de l'Instruction publique, te Parijs.
Société de Biologie, te Parijs.
——— botanique de France, te Parijs.
——— mathématique de France, te Parijs.
——— académique Indo-Chinoise, te Parijs.
——— zoologique de France, te Parijs.
——— philomatique, te Parijs.
Journal d'Hygiène (Pietra Santa), te Parijs.
Académie nationale des Sciences, Belles-Lettres et Arts, te Lyon.
Société nationale d'Agriculture, d'Histoire naturelle et d'Arts utiles, te Lyon.
——— Linnéene, te Lyon.
——— Linnéenne de Normandie, te Caen.
Académie des Sciences, Arts et Belles-Lettres, te Caen.
——— nationale des Sciences, Inscriptions et Belles-Lettres, te Toulouse.
——— de Législation, te Toulouse.
——— nationale des Sciences, Belles-Lettres et Arts, te Bordeaux.
Société des Sciences physiques et naturelles, te Bordeaux.
Faculté des Lettres, te Bordeaux.
Laboratoire de Zoologie marine du Musée d'Histoire naturelle, te Marseille.
Académie des Sciences, Arts et Belles-Lettres, te Dijon.
——— des Sciences, Belles-Lettres et Arts, te Rouaan.
——— des Sciences et Lettres, te Montpellier.

Académie nationale de Savoie, te Chambéry.
——— de Stanislas (Société des Sciences, Lettres et Arts), te Nancy.
Société des Sciences, te Nancy.
Académie d'Émulation, te Kamerrijk.
Société nationale des Sciences, d'Agriculture et des Arts, te Rijssel.
——— dunkerquoise pour l'encouragement des Sciences, des Lettres et des Arts, te Duinkerken.
——— académique de St. Quentin (Sciences, Arts, Belles-Lettres, Agriculture et Industrie), te St. Quentin.
——— nationale d'Agriculture, Sciences et Arts de l'Arrondissement de Valenciennes.
——— agricole, scientifique et littéraire des Pyrénées orientales, te Perpignan.
——— Française de Botanique, te Courrensan (Gers).
——— des Sciences naturelles, te Cherbourg.
——— des Antiquaires de Picardie, te Amiens.
——————— de la Morinie, te St. Omer.

GROOT-BRITTANNIË EN IERLAND.

Royal Society, te Londen.
——— astronomical Society, te Londen.
——— medical and chirurgical Society, te Londen.
——— geographical Society, te Londen.
——— microscopical Society, te Londen.
Zoological Society, te Londen.
Linnean Society, te Londen.
Hydrographical Office (Admiralty), te Londen.
East-India Company (India-office), te Londen.
Anthropological Institute, te Londen.
Clinical Society, te Londen.
Sanitary Institute of Great Britain, te Londen.
Publishers of the medical Record, te Londen.
Royal Observatory, te Greenwich.
Cambridge philosophical Society, te Cambridge.

Literary and philosophical Society, te Manchester.
——— and philosophical Society, te Liverpool.
Royal Society, te Edinburg.
——— physical Society, te Edinburg.
——— Observatory, te Edinburg.
——— College of Physicians, te Edinburg.
Botanical Society, te Edinburg.
Philosophical Society, te Glasgow.
Natural History Society, te Glasgow.
Royal Dublin Society, te Dublin.
——— catholic University of Ireland, te Dublin.
——— Irish Academy, te Dublin.
Geological Society, te Dublin.

OOSTENRIJK.

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, te Weenen.
K. K. geologische Reichsanstalt, te Weenen.
K. K. geographische Gesellschaft, te Weenen.
Zoologisch-botanische Gesellschaft, te Weenen.
Anthropologische Gesellschaft, te Weenen.
Königlich-böhmische Gesellschaft der Wissenschaften, te Praag.
Böhmischer Mathematiker-Verein, te Praag.
Académie des Sciences de Hongrie, te Pesth.
Institut royal géologique de Hongrie, te Pesth.
Verein für vaterländische Naturkunde, te Presburg.
Das tirolische Ferdinandeum, te Innsbrück.
Sociéte historique de Styrie, te Gratz.
Naturwissenschaftlicher Verein für Steiermark, te Gratz.
Naturforschender Verein, te Brünn.
Società Adriatica di Scienze naturali, te Triëst.
Museo civico di Scienze naturali, te Triëst.
Académie des Sciences, te Krakau.

DUITSCHLAND.

Königliche Akademie der Wissenschaften, te Berlijn.
Gesellschaft naturforschender Freunde, te Berlijn.
Kön. preuss. meteorologisches Institut, te Berlijn.

Königliche Sternwarte, te Koningsbergen.
Physikalisch-ökonomische Gesellschaft, te Koningsbergen.
Naturforschende Gesellschaft, te Dantzig.
Universiteit, te Greifswald.
Schlesische Gesellschaft für vaterländische Kultur, te Breslau.
Historische Gesellschaft für die Provinz Posen, te Posen.
Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz.
Die Philomathie, te Neisse.
Naturforschende Gesellschaft, te Halle.
Naturwissenschaftlicher Verein für Sachsen und Thüringen, te Halle.
K. K. Leopoldinisch-Carolinische deutsche Akademie der Naturforscher, te Halle.
Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.
Naturhistorischer Verein der preussischen Rheinlande und Westphalens, te Bonn.
Königliche Universitäts-Bibliothek, te Bonn.
Gesellschaft für nützliche Forschungen, te Trier.
Kieler Universitäts-Bibliothek, te Kiel.
Königliche Sternwarte, te Kiel.
Naturwissenschaftlicher Verein in Schleswig-Holstein, te Kiel.
Verein für Naturwissenschaft, te Brunswijk.
Königliche Gesellschaft der Wissenschaften, te Göttingen.
Naturforschender Gesellschaft, te Emden.
Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Altertümer, te Emden.
Naturwissenschaftlicher Verein, te Osnabrück.
Gesellschaft zur Beförderung der gesammten Naturwissenschaften, te Marburg.
Verein für Naturkunde, te Fulda.
———————————, te Cassel.
Wetterauische Gesellschaft für die gesammten Naturwissenschaften, te Hanau.
Verein für Naturkunde, te Wiesbaden.
Verein für Nassau'sche Alterthumskunde und Geschichtsforschung, te Wiesbaden.

Senkenbergische Stiftung, te Frankfort a/M.
Verein für Erdkunde, te Dresden.
Königlich sächsische Gesellschaft der Wissenschaften, te Leipzig.
Fürstlich Jablonowskische Gesellschaft, te Leipzig.
Astronomische Gesellschaft, te Leipzig.
Medicinisch-naturwissenschaftliche Gesellschaft, te Jena.
Verein für Thüringische Geschichte und Alterthumskunde, te Jena.
Königliche Akademie der Wissenschaften, te München.
K. Hof- und Staatsbibliothek, te München.
Physikalisch-medicinische Gesellschaft, te Würzburg.
Historischer Verein für Unterfranken und Aschaffenburg, te Würzburg.
Naturhistorischer Verein, te Augsburg.
Naturforschende Gesellschaft, te Bamberg.
Zoologisch-mineralogischer Verein, te Regensburg.
Botanischer Verein, te Landshut.
Germanisches National-Museum, te Neurenberg.
Pollichia, naturwissenschaftlicher Verein der Rheinpfalz, te Dürkheim.
Verein für vaterländische Naturkunde, te Stuttgart.
Bibliothèque royale, te Stuttgart.
Naturforschende Gesellschaft te Freiburg (im Breisgau).
Naturhistorisch-medizinischer Verein, te Heidelberg.
Grossherzogliche Sternwarte, te Karlsruhe.
Oberhessische Gesellschaft für Natur- und Heilkunde, te Giessen.
Oberhessischer Geschichtsverein, te Giessen.
Verein für Naturkunde, te Offenbach a/M.
Verein der Freunde der Naturwissenschaften in Mecklenburg, te Neubrandenburg.
Geographische Anstalt von Justus Perthes, te Gotha.
Naturwissenschaftlicher Verein, te Hamburg.
Verein für naturwissenschaftliche Unterhaltung, te Hamburg.
Naturforschender Verein, te Bremen.
Kön. Universitäts- und Landes-Bibliothek, te Straatsburg.

LUXEMBURG.

Institut royal grand-ducal, Section des Sciences naturelles et mathématiques, te Luxemburg.
Institut royal grand-ducal, Section historique, te Luxemburg.
Société de botanique du grand Duché de Luxembourg, te Luxemburg.

ZWITSERLAND.

Société de Physique et d'Histoire naturelle, te Genéve.
——— helvétique des Sciences naturelles, te Bern.
——— bernoise pour les Sciences naturelles, te Bern.
——— vaudoise des Sciences naturelles, te Lausanne.

ITALIË.

Accademia reale dei Lincei, te Rome.
Società italiana delle Scienze, te Rome.
Accademia delle Scienze dell' Istituto di Bologna, te Bologna.
R. Istituto di Scienze, Lettere ed Arti, te Venetië.
Istituto lombardo di Scienze, Lettere ed Arti, te Milaan.
Accademia reale delle Scienze, te Turijn.
——————————— Lettere ed Arti, te Modena.
———————————, te Napels.
Zoölogisch Station, te Napels.
Società di Scienze naturali ed economiche, te Palermo.
R. Biblioteca nazionale, te Florence.
R. Istituto di Studi superiori pratici e di Perfezionamento, te Florence.
Società italiana d'Antropologia, te Florence.
R. Accademia di Scienze, Lettere ed Arti, te Padua.
Società toscana di Scienze naturali, te Pisa.
R. Scuola normale superiori, te Pisa.
Accademia di Scienze, Lettere ed Arti, te Catania.

PORTUGAL.

Academia reale das Sciencias, te Lissabon.

SPANJE.

Rea Academia de Ciencias, te Madrid.
Academia especial de Ingenieros, te Madrid.

ZWEDEN EN NOORWEGEN.

Kongelige Vetenskabs-Akademie, te Stockholm.
Institut royal géologique de la Suède, te Stockholm.
Nautisk Meteorologiska Byran, te Stockholm.
Nordiska Museet, te Stockholm.
Societas Scientiarum, te Upsala.
Universitas Carolina, te Lund.
Kongelige Frederiks Universität, te Christiania.
——— norske Videnskabs Selskab, te Drontheim.

DENEMARKEN.

Kongelige danske Videnskabernes Selskab, te Kopenhagen.
Société royale des Antiquaires du Nord, te Kopenhagen.

RUSLAND.

Académie impériale des Sciences, te St. Petersburg.
Musée impérial de l'Ermitage, te St. Petersburg.
Observatoire physique central, te St. Petersburg.
Commission impériale archéologique, te St. Petersburg.
Comité géologique, te St. Petersburg.
Société géographique de Russie, te St. Petersburg.
Jardin impérial botanique, te St. Petersburg.
Société impériale des Naturalistes, te Moskou.
Musée public, te Moskou.
Observatorium, te Pulkowa.
Societas Scientiarum fennica, te Helsingfors.
——— pro fauna et flora fennica, te Helsingfors.
Académie des Sciences, te Dorpat.
Naturforscher-Gesellschaft, te Dorpat.
Naturforschender Verein, te Riga.

RUMENIË.

Academia romana, te Bucharest.

AZIË.

Asiatic Society of Bengal, te Calcutta.
Meteorological Office, te Calcutta.
Asiatic Society of Bengal, te Bombay.
Deutsche Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ost-Asien's, te Tokio.
Imperial University of Japan, te Tokio.

AFRIKA.

Société khédiviale de Géographie, te Caïro.

AMERIKA.

American Academy of Arts and Sciences, te Boston en Cambridge, Massachusetts.
Boston Society of natural History, te Boston.
Observatory of Harvard College, te Cambridge (Mass).
New-York Academy of Sciences, te New-York.
American Museum of natural History, te New-York.
State-Library of New-York, te Albany.
Adirondack Survey Office, te Albany.
Academy of natural Sciences, te Philadelphia.
American philosophical Society, te Philadelphia.
American Association for the Advancement of Sciences, te Philadelphia.
Wagner Free Institute of Sciences, te Philadelphia.
2d Geological Survey of Pennsylvania, te Philadelphia.
John's Hopkins University, te Baltimore.
Smithsonian Institution, te Washington.
Department of Agriculture of the U. S. of America, te Washington.
Bureau of Education, Department of the Interior, te Washington.

U. S. naval Observatory, te Washington.
Surgeon-General's Office Library, te Washington.
Office U. S. geological Survey, te Washington.
National Academy of Sciences, te Washington.
American medical Association, te Washington.
——— Journal of Sciences and Arts, te Newhaven.
Connecticut Academy of Arts and Sciences, te Newhaven.
Academy of Science, te St. Louis (Missouri).
Elisha Mitchell scientific Society, te Chapel Hill (N. C.)
Elliott Society of Science and Art, te Charleston.
State University of Iowa, te Des Moines.
Californian Academy of natural Sciences, te San Francisco.
Office of the "James Lick Trust", te San Francisco.
Wisconsin-State agricultural Society, Madison.
Wisconsin Academy of Sciences, Arts and Letters, te Madison.
Royal Society of Canada, te Montreal.
Canadian Institute, te Toronto.
Geological and natural History Survey of Canada, te Sussex, St. Ottowa.
Central meteorological Observatory, te Mexico.
Museo nacional, te Rio-Janeiro.
Académie impériale de Médecine, te Rio-Janeiro.
Observatoire impérial, te Rio-Janeiro.
Sociedad cientifica Argentina, te Buenos Aires.
Academia nacional de Ciencias, te Cordoba.

AUSTRALIË.

Public Library, te Melbourne.
Linnean Society of New South Wales, te Sydney.
Royal Society of New South Wales, te Sydney.
New-Zealand Institute, te Wellington.

REGLEMENT

VOOR DE

KONINKLIJKE AKADEMIE

VAN

WETENSCHAPPEN.

REGLEMENT

VOOR DE KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN.

Art. 1.

Er is voor het geheele Rijk eene Koninklijke Akademie van Wetenschappen, gevestigd te Amsterdam.

Art. 2.

De Akademie is bestemd tot :

a. een raadgevend ligchaam voor de Regering op het gebied der wetenschap ;

b. een middenpunt van zamenwerking voor de beoefenaars der wetenschap in Nederland en zijne Overzeesche Bezittingen ;

c. een band van vereeniging tusschen de geleerden van Nederland en die van andere landen ;

d. eene inrigting ter bevordering van zoodanige wetenschappelijke onderzoekingen en ondernemingen, die slechts door zamenwerking van de beoefenaars der wetenschap en door ondersteuning der Regering kunnen tot stand gebragt worden.

Art. 3.

Ter bereiking van dit doel zal de Akademie :

a. verslag doen over zaken, waaromtrent de Regering haren raad zal inwinnen ;

b. voorstellen aan de Regering rigten betreffende belangen der wetenschap, en zich te dien einde, voor zoo veel noodig is, wenden tot de Hoofden der Departementen van Algemeen Bestuur ;

c. de pogingen van beoefenaars der wetenschap buiten de Akademie ondersteunen, wanneer deze bevonden worden daarop

aanspraak te hebben en hun te dien einde gelegenheid geven hunne geschriften, werkzaamheden of voorstellen aan haar oordeel te onderwerpen;

d. voor zoo veel bij de ontwikkeling der wetenschap daaraan behoefte blijkt te bestaan, prijsvragen uitschrijven en de goedgekeurde antwoorden bekroonen en uitgeven;

e. de uitgave van zoodanige belangrijke werken op zich nemen, als anders voor den opbouw der wetenschap waarschijnlijk zouden verloren gaan;

f. beraadslagen over de wetenschappelijke mededeelingen harer leden en de slotsommen daarvan openbaar maken;

g. de geschriften, welke zij uitgeeft, aan gelijksoortige buitenlandsche instellingen toezenden, en pogen de werken, door deze in het licht gegeven, in ruiling daarvoor te bekomen;

h. eene wetenschappelijke briefwisseling onderhouden met hare buitenlandsche leden en met hare in 's Rijks Overzeesche bezittingen gevestigde correspondenten.

Art. 4.

De Akademie bestaat uit *twee Afdeelingen:* eene voor de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen, en eene voor de Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen.

Art. 5.

Elke dezer Afdeelingen telt ten hoogsten *vijftig* gewone of binnenlandsche Leden, *twintig* buitenlandsche Leden, en in de Overzeesche bezittingen des Rijks *tien* Correspondenten.

Aan gewone Leden der Akademie, die zich in het buitenland vestigen, wordt de titel verleend van Correspondeerend Lid *).

---

*) De wijziging, in § 5 aangebracht, werd goedgekeurd bij Kon. Besluit van 23 Juni 1889.

C. A. J. A. O.

ART. 6.

De Leden en Correspondenten zullen zooveel mogelijk alle vakken van wetenschap moeten vertegenwoordigen. Zij worden door de Afdeelingen benoemd.

De benoemingen worden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken medegedeeld en door dezen aan de bekrachtiging des Konings onderworpen.

ART. 7.

Ter benoeming van nieuwe Leden en Correspondenten wordt, zoo er openstaande plaatsen zijn en de vervulling door de Afdeeling noodig wordt geoordeeld, jaarlijks in de maand April, in elke Afdeeling eene bijzondere vergadering gehouden op den dag vóór de na te melden vereenigde vergadering der Akademie. De keuze geschiedt uit eene vooraf opgemaakte lijst van candidaten, wier aanspraken op het lidmaatschap door de leden der Afdeeling overwogen worden.

De wijze van verkiezing wordt door het Reglement van Orde voor elke Afdeeling bepaald.

ART. 8.

Wanneer een gewoon lid den ouderdom van zeventig jaren heeft bereikt, wordt hij onder de rustende Leden opgenomen.

Op gronden, ter beoordeeling van de Afdeeling waartoe hij behoort, kan aan een gewoon Lid, dat dien ouderdom nog niet heeft bereikt, op zijn verzoek, de titel van rustend Lid worden toegekend.

De rustende Leden hebben de regten, zonder de verpligtingen, der gewone Leden.

Hunne plaats kan door nieuwe benoeming worden aangevuld.

ART. 9.

Gewone Leden die, zonder wettige reden van verontschuldiging, zich gedurende twee jaren geheel aan de werkzaamheden der Akademie en de bijwoning der vergaderingen

onttrekken, zullen gerekend worden afstand van hun lidmaatschap te hebben gedaan.

ART. 10.

Elke Afdeeling houdt eenmaal in de maand eene gewone vergadering, met uitzondering van de maanden Julij en Augustus. Ook kunnen buitengewone vergaderingen worden belegd.

De *gewone* vergaderingen worden in het openbaar gehouden. De tijd van hare opening en sluiting, benevens al wat tot de regeling der werkzaamheden behoort, wordt door het Reglement van Orde voorgeschreven.

De gewone Leden der Akademie hebben regt van zitting in alle *gewone* vergaderingen, doch zullen in de Afdeeling, tot welke zij niet behooren, alleen eene raadgevende stem kunnen uitbrengen.

ART. 11.

De Correspondenten, geroepen om door wetenschappelijke mededeelingen tot het doel der Akademie mede te werken, hebben, bij tijdelijk verblijf in het moederland, zitting in de Afdeeling, waartoe zij behooren, met eene raadgevende stem.

ART. 12.

De Akademie houdt jaarlijks in de maand April eene vereenigde vergadering der beide Afdeelingen, met gesloten deuren, waarin de volgende werkzaamheden plaats hebben:

a. Verslag van den staat en de werkzaamheden der Akademie.
b. Rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
c. Raming der uitgaven voor het volgend jaar.
d. Regeling van algemeene huishoudelijke belangen.

ART. 13.

De Akademie is geregtigd, op onbepaalde tijden, eene plechtige vereenigde vergadering in het openbaar te houden, waarvan vooraf een programma wordt vastgesteld, en tot

welker bijwoning de Koning en de leden van het Koninklijke Huis worden uitgenoodigd.

Art. 14.

Een nauwkeurig verslag van den staat en de werkzaamheden der Akademie wordt jaarlijks aan den Koning en in afschrift aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, aangeboden. Dit verslag wordt volgens Art. 12 vooraf aan de goedkeuring der Akademie onderworpen.

Art. 15.

Elke Afdeeling bekleedt bij afwisseling om het andere jaar den voorrang. De overgang heeft plaats na den afloop der vereenigde zitting, in Art. 12 vermeld.

Art. 16.

De Voorzitter der Afdeeling, die tijdelijk den voorrang heeft, is Algemeene Voorzitter der Akademie en bestuurt hare vereenigde vergaderingen.

Art. 17.

Elke Afdeeling benoemt haren Voorzitter en Onder-Voorzitter voor den tijd van één jaar, en haren Secretaris voor den tijd van vijf achtereenvolgende jaren; allen zijn bij hunne aftreding herkiesbaar.

De Onder-Voorzitters en Secretarissen wonen te Amsterdam.

De wijze van verkiezing wordt door het Reglement van Orde geregeld.

De gedane keuzen worden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken medegedeeld, en door dezen aan den Koning ter goedkeuring voorgedragen.

Art. 18.

De Voorzitters, Onder-Voorzitters en Secretarissen der beide Afdeelingen maken te zamen het Algemeen Bestuur der Akademie uit.

ART. 19.

Het Algemeen Bestuur benoemt de beambten der Akademie en is belast met al wat tot de algemeene huishouding en de regeling der uitgaven behoort.

Het kan, zoo dikwijls het dit noodig acht, eene vereenigde vergadering der Akademie bijeenroepen.

ART. 20.

Een der beide Secretarissen is tevens, zoolang hij zijne betrekking bekleedt, Algemeene Secretaris der Akademie, en met de zorg voor hare boekerij en het beheer van hare geldmiddelen belast.

Hij wordt benoemd door de Akademie in de vereenigde vergadering der beide Afdeelingen in de maand April.

ART. 21.

De betrekkingen van Voorzitter en Onder-Voorzitter zijn onbezoldigd.

Voor de Secretarissen wordt bij de jaarlijksche raming van de uitgaven der Akademie eene som van vijftienhonderd gulden uitgetrokken, waarvan twee derde gedeelten, en alzoo duizend gulden, aan den Algemeenen Secretaris worden toegelegd.

De gewone Leden, buiten Amsterdam wonende, hebben, zoo dikwerf zij ter vergadering komen, aanspraak op eene vergoeding van reis- en verblijfkosten.

ART. 22.

De Akademie is gemagtigd, aan de Regeering behoorlijk ontwikkelde en met reden omkleede voorstellen te doen, ten einde, boven haar jaarlijksche subsidie, tijdelijk te worden te gemoet gekomen voor een bepaald door haar aangewezen doel.

Art. 23.

Elke Afdeeling stelt een Reglement van Orde vast, dat aan de goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken wordt onderworpen.

Behoort bij Koninklijk besluit van den 23sten Februarij 1855, N°. 1.

Mij bekend,

De Minister van Binnenlandsche Zaken.

van Reenen.

REGLEMENT VAN ORDE

VOOR DE AFDEELING WIS- EN NATUURKUNDIGE WETENSCHAPPEN.

WERKZAAMHEDEN DER LEDEN.

§ 1.

De gewone vergaderingen der Afdeeling worden, met uitzondering der maanden Julij en Augustus, gehouden op den laatsten Zaterdag van elke maand.

§ 2.

De leden der Afdeeling Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen, de gewone vergaderingen der Afdeeling Wis- en Natuurkundige Wetenschappen bijwonende, hebben regt op vergoeding van reis- en verblijfkosten.

Elk lid der Akademie ontvangt ten minsten vier dagen vóór de gewone vergaderingen van elke Afdeeling, een brief van uitnoodiging, waarin zooveel mogelijk de onderwerpen worden vermeld, die behandeld zullen worden.

§ 3.

De gewone vergaderingen worden op het in den brief van beschrijving vermelde en door den Voorzitter bepaalde uur geopend, en uiterlijk te drie uur gesloten.

Mogt de vergadering verlenging van dezen termijn verlangen, dan is de Voorzitter geregtigd haar toe te staan.

§ 4.

De werkzaamheden der gewone vergaderingen zijn:

1°. het doen van verslag over zaken, waaromtrent de Regering den raad der Afdeeling mogt hebben ingewonnen;

2°. beraadslagingen over voorstellen aan de Regering betreffende de belangen der wetenschap;

3°. het aanhooren *van* en beraadslagen *over* mededeelingen en voorstellen betreffende onderwerpen van wetenschap.

Tot dit laatste doel wordt jaarlijks in de buitengewone vergadering van April een rooster vastgesteld van de spreekbeurten, zoo als die achtereenvolgens in de gewone vergaderingen der Afdeeling door de gewone leden zullen worden vervuld. Het ontwerp van den rooster wordt in den beschrijvingsbrief tot de buitengewone vergadering van April aan de leden bekend gemaakt.

Voor elke gewone vergadering worden ten minsten drie sprekers aangewezen.

Het staat elk lid vrij, ook buiten dergelijke aanwijzing, eene voordragt in de vergadering te houden. De tijd, voor elke spreekbeurt beschikbaar, is bepaald op een half uur.

De namen der sprekers worden in den beschrijvingsbrief en in de openlijke aankondiging der vergadering bekend gemaakt.

§ 5.

De Afdeeling geeft uit:

1°. *Verhandelingen* in 4°.

2°. *Verslagen en Mededeelingen* in 8°.

In de *Verslagen en Mededeelingen* worden opgenomen de *Processen-Verbaal* en zoodanige ingeleverde opstellen, die bepaald door den schrijver daartoe zijn aangewezen of waaraan de Afdeeling die bestemming wenscht te geven *).

§ 6.

De Leden hebben het regt hunne verhandelingen en mededeelingen geplaatst te zien. Alleen in het geval, dat het Bestuur bezwaar maakt tegen het opnemen in de Werken, kan, op zijn præadvies, eene verhandeling of opstel van een Lid, bij meerderheid van stemmen, in eene buitengewone vergadering worden afgewezen.

*) De wijzigingen, in §§ 5, 6, 7, 8, 13, 16, en 22 aangebracht, zijn goedgekeurd op den 13den Jan. 1879, den 30sten Juni 1884 en den 9den December 1886 door den Minister van Binnenl. Zaken. C. A. J. A. O.

§ 7.

Opstellen, hetzij voor de *Verhandelingen* in 4^0. of voor de *Verslagen en Mededeelingen*, aangeboden door personen buiten de Akademie, worden in handen gesteld eener Commissie van ten minsten twee Leden, die, binnen eenen bij de benoeming vastgestelden tijd, daarover verslag uitbrengt. Het indienen van het verslag, de deliberatiën en het besluit omtrent de aanneming, geschieden in den regel in eene *gewone* vergadering; bijaldien het oordeel der Commissie niet gunstig is, in eene *buitengewone* vergadering.

§ 8.

Elk Lid der Akademie ontvangt de *Verhandelingen* en de *Verslagen en Mededeelingen* dadelijk na hun verschijnen.

Laatstgenoemden worden in den boekhandel gebragt, en elke verhandeling wordt afzonderlijk verkrijgbaar gesteld.

De schrijvers hebben aanspraak op vijf-en-twintig afzonderlijke exemplaren hunner verhandeling.

§ 9.

Zoo door eenig Departement van 's Lands Regering de voorlichting der Akademie verlangd wordt, benoemt de Voorzitter eene Commissie, bestaande uit zooveel leden als hem wenschelijk zal voorkomen, ten einde daarop, binnen eenen bij de benoeming vastgestelden tijd, de Akademie te dienen van berigt, voorlichting en raad.

De Commissie wordt in den regel benoemd in eene gewone vergadering. In spoed eischende gevallen, alsook zoo daartoe andere redenen mogten bestaan, wordt de Commissie in eene buitengewone vergadering, of, door den Voorzitter, buiten den tijd der vergaderingen benoemd.

Het verslag der Commissie wordt in eene gewone vergadering voorgedragen.

Indien er bezwaren bestaan tegen de behandeling in het openbaar, kan zulks ook in eene buitengewone vergadering geschieden.

§ 10.

De Akademie verklaart zich niet over de waarde van eenig haar ter beoordeeling toegezonden boekwerk, tenzij daartoe door de Regering uitgenoodigd, of wanneer het boekwerk haar ter mededinging naar eenen uitgeloofden prijs wordt toegezonden.

§ 11.

Zoo eenig Lid mogt verlangen dat eene bepaalde prijsvraag door de Akademie wierd uitgeschreven, is hij gehouden haar in de maand Januarij aan den Secretaris der Afdeeling schriftelijk op te geven, die haar aan de Leden bekend maakt.

De beraadslaging daarover heeft plaats in de vergadering der maand Maart.

In geval van goedkeuring door de Afdeeling, wordt, na gehouden overleg met het algemeen Bestuur, voor zooveel de regeling der uitgaven betreft, in de algemeene vergadering kennis gegeven van de prijsuitschrijving der Afdeeling.

§ 12.

Op onbepaalde tijden worden met gesloten deuren buitengewone vergaderingen gehouden, waartoe alleen de Leden der Afdeeling worden opgeroepen. De Voorzitter is gerechtigd, onmiddelijk vóór of na eene gewone vergadering, eene buitengewone te beleggen. Bijaldien eene buitengewone vergadering beschreven wordt, zullen de onderwerpen ter behandeling in den beschrijvingsbrief worden vermeld.

§ 13.

Van de gewone en buitengewone vergaderingen wordt het proces-verbaal vóór hare sluiting in kort ontwerp gelezen en goedgekeurd; daarna in zijne uitbreiding vastgesteld in eene volgende vergadering, en dat van de gewone vergadering zoo spoedig mogelijk uitgegeven.

De gedrukte processen-verbaal der buitengewone vergaderingen worden alleen aan de Leden der Akademie, alsook aan de Departementen van 's Lands Regeering gezonden. Zij worden niet in den handel gebracht.

§ 14.

In alle gevallen van stemming geschiedt de beslissing bij volstrekte meerderheid.

Bij staking van stemmen beslist de stem van den Voorzitter.

Ter bepaling van de rangorde der stemming wordt tot grondslag genomen de præsentie-lijst, op welke iedere naam een nummer heeft. Volgens het lot wordt in elke vergadering beslist, bij welk nummer de stemming zal aanvangen.

De Leden der Afdeeling voor de Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen en de Correspondenten der Afdeeling voor de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen, in eene gewone vergadering tegenwoordig, hebben eene raadgevende stem.

§ 15.

Zoo de stemming de keuze van personen betreft, geschiedt zij met toegevouwen stembriefjes. Indien bij de eerste stemming geen volstrekte meerderheid verkregen is, heeft er eene tweede vrije stemming plaats.

Bij de derde stemming is men gebonden aan de twee personen, die bij de tweede vrije stemming de meeste stemmen op zich vereenigd hebben. De volstrekte meerderheid beslist. Bij gelijkstaande stemmen beslist het lot.

§ 16.

Als voorbereiding tot de verkiezing van Leden en Correspondenten, wordt door den Secretaris in eene buitengewone vergadering, te houden in de maand Januarij, de staat der Akademie medegedeeld, waaruit blijken moet, hoe groot het aantal is der vacaturen voor gewoon Lid, voor buitenlandsch Lid en voor Correspondent, en in hoeverre, ter voldoening aan Art. 6 van het Organiek Reglement, de verschillende vakken van wetenschap in de Afdeeling zijn vertegenwoordigd. Op deze vergadering wordt aan ieder Lid gelegenheid gegeven de namen te noemen van hen, die naar zijn oordeel als candidaten in aanmerking zouden kunnen komen.

In eene buitengewone vergadering, te houden in de maand

Februarij, wordt gelegenheid gegeven tot het voorstellen en aanbevelen van candidaten. De aanbeveling geschiedt bij eene door één of meer gewone Leden onderteekende memorie, die voorgelezen en overgelegd wordt, om op het bureau der Akademie, tot de vergadering in de maand April, voor de gewone Leden ter inzage te blijven liggen.

In eene buitengewone vergadering, te houden in de maand Maart, worden de candidaten-lijsten opgemaakt. Op die lijsten: resp. voor gewone Leden, buitenlandsche Leden en Correspondenten, worden de namen gebracht van hen, die, nadat de memories, indien de meerderheid zulks verlangt, opnieuw gelezen zijn en gelegenheid tot discussie gegeven is, bij geheime stemming, twee derden van de stemmen der aanwezige Leden op zich vereenigen.

In de daartoe volgens Art. 7 van het Organiek Reglement beschreven buitengewone vergadering in de maand April, worden uit de candidaten-lijsten met alphabetisch geordende namen, zonder verdere discussie, de Leden en Correspondenten gekozen, en wel één voor één — zoolang de lijsten niet zijn uitgeput, zoolang er vacaturen zijn en eene volstrekte meerderheid der aanwezige Leden zich op één der candidaten vereenigt.

§ 17.

Zoo een Lid der Afdeeling eenig voorstel, de Akademie betreffende, in de vereenigde vergadering van April ter beraadslaging wenscht te brengen, is hij gehouden, het aan den Voorzitter der Afdeeling zoo tijdig in te zenden, dat het in eene daartoe beschreven buitengewone vergadering, op den laatsten Zaterdag der maand Maart, ter beraadslaging zal kunnen worden gebragt. Na goedkeuring der Afdeeling, wordt het door den Voorzitter aan het Bestuur der Akademie medegedeeld en aan zijn oordeel, volgens § 4 der Algemeene Bepalingen, onderworpen.

§ 18.

In de buitengewone vergadering van den laatsten Zaterdag der maand Maart worden twee Leden benoemd, om, vereenigd

met twee Leden der Letterkundige Afdeeling, eene commissie uit te maken, aan welke, volgens § 10 der Algemeene Bepalingen, de Rekening en Verantwoording van den Algemeenen Secretaris ter beoordeeling wordt gegeven.

VOORZITTER EN ONDER-VOORZITTER.

§ 19.

De Voorzitter leidt de beraadslaging in de vergaderingen en handhaaft hare orde, volgens hetgeen daaromtrent in §§ 1, 3, 4, 9, 14, 15 en 16 is voorgesteld. In de orde der stemming brengt hij zijne stem het laatst uit.

§ 20.

De Voorzitter volgt bij de leiding der handelingen van de vergadering *bij voorkeur* de volgende orde:

1°. lezing van het proces-verbaal der voorgaande vergadering, dat, na goedkeuring, door den Voorzitter en den Secretaris geteekend wordt;

2°. kennisgeving van ingekomen stukken en boekwerken;

3°. aanvragen van Regeringswege;

4°. voorstellen van leden;

5°. mededeelingen van Correspondenten en aanvragen van personen, door geen titel aan de Akademie verbonden;

6°. spreekbeurten en wetenschappelijke mededeelingen van ter vergadering aanwezige Leden;

7°. laatste omvraag;

8°. lezing en goedkeuring van de korte aanteekeningen van het verhandelde.

§ 21.

Zoo de Voorzitter verhinderd wordt de leiding der vergadering op zich te nemen, geeft hij daarvan kennis aan den Onder-Voorzitter en aan den Secretaris.

De Onder-Voorzitter vervangt bij ontstentenis den Voorzitter en treedt in al zijne regten en verpligtingen.

S E C R E T A R I S.

§ 22.

De Secretaris zorgt dat eene aankondiging van elke gewone vergadering ter plaatsing in de *Nederlandsche Staats-Courant* en in een der Amsterdamsche Nieuwsbladen, ter keuze van het Bestuur, tijdig worden opgezonden.

§ 23.

Hij is belast met de uitgave, de verzending en de bewaring van al hetgeen door de Afdeeling in het licht wordt gegeven.

§ 24.

Alle verslagen en brieven der Afdeeling worden door hem geteekend.

§ 25.

De Secretaris brengt al wat hij voor de Afdeeling ontvangt ter kennisse van den Voorzitter.

§ 26.

De Secretaris geeft nimmer eenig stuk uit het archief der Afdeeling, zonder behoorlijk bewijs van ontvangst. Dergelijke afgifte kan alleen door Leden gevorderd worden.

§ 27.

De Secretaris zorgt dat, zoodra de boekwerken, welke door de Afdeeling uitgegeven worden, zijn afgedrukt, exemplaren daarvan den algemeenen Secretaris worden ter hand gesteld, volgens § 15.

Goedgekeurd,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

's Gravenhage, VAN REENEN.

den 6den *November* 1855.

REGLEMENT VAN ORDE

VOOR DE AFDEELING TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE WETENSCHAPPEN.

WERKZAAMHEDEN DER LEDEN.

§ 1.

De gewone vergaderingen der Afdeeling worden, met uitzondering der maanden Julij en Augustus, gehouden op den tweeden Maandag van elke maand.

§ 2.

De leden der Afdeeling voor de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen, de gewone vergaderingen der Afdeeling Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen bijwonende, hebben regt op vergoeding van reis- en verblijfkosten.

Elk lid der Akademie ontvangt, ten minsten vier dagen vóór de gewone vergaderingen van elke Afdeeling, een brief van uitnoodiging, waarin zooveel mogelijk de onderwerpen worden vermeld, die behandeld zullen worden.

§ 3.

De gewone vergaderingen worden op het in den brief van beschrijving vermelde en door den Voorzitter bepaalde uur geopend en uiterlijk te drie uren gesloten.

Wanneer er na de gewone nog eene buitengewone vergadering moet gehouden worden, zal de eerste een uur vroeger worden gesloten.

§ 4.

De werkzaamheden der vergaderingen zijn:

1⁰. het doen van verslag over zaken, waaromtrent de Regering den raad der Afdeeling mogt hebben ingewonnen;

2⁰. beraadslaging over voorstellen aan de Regering, betreffende de belangen der wetenschap;
3⁰. het aanhooren *van* en beraadslagen *over* mededeelingen en voorstellen, betreffende onderwerpen van wetenschap.

§ 5.

De Afdeeling geeft uit:
1⁰. *Verhandelingen* in 4⁰.
2⁰. *Verslagen en Mededeelingen* in 8⁰.
In deze laatsten worden opgenomen de processen-verbaal der gewone vergaderingen, en zoodanige stukken, als, hetzij door Leden der Akademie, hetzij door personen niet aan de Akademie verbonden, daartoe met goedkeuring der vergadering aangewezen worden.

§ 6.

Stukken, bestemd voor de *Verhandelingen*, worden in handen gesteld eener commissie van ten minste twee Leden, die binnen eenen vastgestelden tijd verslag uitbrengt. Het uitbrengen van het verslag, de beraadslaging en het besluit omtrent de aanneming, geschieden in eene gewone vergadering. Op advies van den Voorzitter en Secretaris, kan zulks ook in eene buitengewone vergadering plaats hebben.

§ 7.

Stukken, bestemd voor de *Verslagen en Mededeelingen*, worden in handen gesteld eener commissie van redactie, benoemd in de buitengewone vergadering der maand April, en bestaande behalve uit den Secretaris, ambtshalve lid der commissie, uit vier leden, waarvan elk jaar twee aftreden, welke echter terstond weder verkiesbaar zijn. Zij is tot de plaatsing der stukken in de *Verslagen en Mededeelingen* bevoegd. Mogt zij daarin eenig bezwaar vinden, dan geeft zij daarvan in eene buitengewone vergadering berigt, en wordt aan de leden de beslissing overgelaten.

§ 8.

Elk lid der Akademie ontvangt een afdruk van al wat door de Afdeeling wordt in het licht gezonden.

§ 9.

Zoo van wege eenig Departement van Algemeen Bestuur de voorlichting der Afdeeling verlangd wordt, benoemt de Voorzitter eene commissie, bestaande uit zooveel leden als hem wenschelijk zal voorkomen, ten einde daarop, binnen een bij de benoeming vastgestelden tijd, de Afdeeling te dienen van berigt, voorlichting en raad.

Het verslag der commissie wordt in eene gewone vergadering voorgedragen.

Indien er bezwaren bestaan tegen de behandeling in het openbaar, kan zulks ook in eene buitengewone vergadering geschieden.

§ 10.

De Akademie verklaart zich niet over de waarde van eenig haar ter beoordeeling toegezonden boekwerk, tenzij daartoe door de Regering uitgenoodigd, of wanneer het boekwerk haar ter mededinging naar een uitgeloofden prijs wordt toegezonden.

§ 11.

Zoo eenig lid mogt verlangen dat eene bepaalde prijsvraag door de Akademie werd uitgeschreven, is hij gehouden haar in de maand Januarij aan den Secretaris der Afdeeling schriftelijk op te geven, die haar aan de Leden bekend maakt.

De beraadslaging daarover heeft plaats in de vergadering der maand Maart.

In geval van goedkeuring door de Afdeeling, wordt, na gehouden overleg met het algemeen Bestuur, voor zooveel de regeling der uitgaven betreft, in de algemeene vergadering kennis gegeven van de prijsuitschrijving der Afdeeling.

§ 12.

Op onbepaalde tijden worden met gesloten deuren buiten-

gewone vergaderingen gehouden, waartoe alleen de Leden der Afdeeling worden opgeroepen. De Voorzitter is gerechtigd, onmiddelijk vóór of ná eene gewone vergadering, eene buitengewone te beleggen. Bijaldien eene buitengewone vergadering beschreven wordt, zullen de onderwerpen ter behandeling in den beschrijvingsbrief worden vermeld.

§ 13.

Alle voorstellen, welke niet slechts de orde van behandeling of de huishoudelijke aangelegenheden betreffen, worden schriftelijk aan den Voorzitter ter hand gesteld.

§ 14.

Van de gewone en buitengewone vergaderingen wordt het proces-verbaal vóór hare sluiting in kort ontwerp gelezen en goedgekeurd, daarna in zijne uitbreiding vastgesteld in eene volgende vergadering, en dat van de gewone vergaderingen zoo spoedig mogelijk in de *Verslagen en Mededeelingen* uitgegeven.

De processen-verbaal der buitengewone vergaderingen worden, wanneer tot het drukken daarvan besloten wordt, alleen aan de Leden der Akademie, alsook aan de Departementen van Algemeen Bestuur in druk medegedeeld.

§ 15.

In alle gevallen van stemming geschiedt de beslissing bij volstrekte meerderheid.

Bij staking van stemmen beslist de stem van den Voorzitter.

Ter bepaling van de rangorde der stemming wordt tot grondslag genomen de praesentie-lijst, op welke iedere naam een nummer heeft. Volgens het lot wordt in elke vergadering beslist, bij welk nummer de stemming zal aanvangen.

De Leden der Afdeeling voor de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen en de Correspondenten der Afdeeling voor de Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen, in eene gewone vergadering tegenwoordig, hebben eene raadgevende stem.

§ 16.

Zoo de stemming de keuze van personen betreft, geschiedt zij met toegevouwen stembriefjes. Indien bij eene eerste stemming geen volstrekte meerderheid verkregen is, heeft er eene tweede vrije stemming plaats. Bij de derde stemming is men gebonden aan de twee personen, die bij de tweede vrije stemming de meeste stemmen op zich vereenigd hebben. De volstrekte meerderheid beslist. Bij gelijkstaande stemmen beslist het lot.

§ 17.

Tot de verkiezing van Leden wordt, in eene daartoe beschreven buitengewone vergadering der maand Maart, beslist over de vraag, of eene openstaande plaats zal worden vervuld.

Daarna wordt eene lijst opgemaakt van candidaten, die ten minsten een derde der aanwezige stemmen op zich vereenigd hebben, en wier aanspraken op het lidmaatschap door de Leden der Afdeeling overwogen worden. Uit deze lijst geschiedt de keuze, bij volstrekte meerderheid van stemmen, in eene daartoe beschreven buitengewone vergadering in de maand April.

§ 18.

Zoo een Lid der Afdeeling eenig voorstel, de Akademie betreffende, in de vereenigde vergadering van April ter beraadslaging wenscht te brengen, is hij gehouden, het aan den Voorzitter der Afdeeling tijdig in te zenden, zoodat het in eene daartoe beschreven buitengewone vergadering, op den tweeden Maandag der maand Maart, ter beraadslaging zal kunnen worden gebragt. Na goedkeuring der Afdeeling, wordt het door den Voorzitter aan het Bestuur der Akademie medegedeeld en aan zijn oordeel, volgens § 4 der Algemeene Bepalingen, onderworpen.

In de buitengewone vergadering van den tweeden Maandag der maand Maart worden twee leden benoemd, om, vereenigd met twee leden der Natuurkundige Afdeeling, eene commissie uit te maken, aan welke, volgens § 10 der Algemeene Bepalingen, de Rekening en Verantwoording van den algemeenen Secretaris ter beoordeeling wordt gegeven.

VOORZITTER EN ONDER-VOORZITTER.

§ 19.

De Voorzitter leidt de beraadslagingen in de vergaderingen en handhaaft hare orde, volgens hetgeen daaromtrent in §§ 1, 3, 4, 9, 14, 15 en 16 is vastgesteld. In de orde der stemming brengt hij zijne stem het laatste uit.

§ 20.

De Voorzitter volgt bij de leiding van de handelingen der vergadering *bij voorkeur* de volgende orde:

1⁰. lezing van het proces-verbaal der voorgaande vergadering, dat, na goedkeuring, door den Voorzitter en den Secretaris geteekend wordt;

2⁰. kennisgeving van ingekomen stukken en boekwerken;

3⁰. aanvragen van Regeringswege;

4⁰. voorstellen van Leden;

5⁰. mededeelingen van Correspondenten en aanvragen van personen, door geen titel aan de Akademie verbonden;

6⁰. wetenschappelijke mededeelingen van ter vergadering aanwezige Leden;

7⁰. laatste omvraag;

8⁰. lezing en goedkeuring van de korte aanteekeningen van het verhandelde.

§ 21.

Zoo de Voorzitter verhinderd wordt de leiding der vergadering op zich te nemen, geeft hij daarvan kennis aan den Onder-Voorzitter en aan den Secretaris.

De Onder-Voorzitter vervangt bij ontstentenis den Voorzitter, en treedt in al zijne regten en verpligtingen.

SECRETARIS.

§ 22.

De Secretaris zorgt dat eene aankondiging van elke gewone vergadering ter plaatsing in de *Nederlandsche Staats-Courant* en in een der Amsterdamsche Nieuwsbladen, ter keuze van het Bestuur, tijdig worde opgezonden. *)

§ 23.

Hij is belast met de uitgave, de verzending en de bewaring van al hetgeen door de Afdeeling in het licht wordt gegeven.

§ 24.

Alle verslagen en brieven der Afdeeling worden door hem geteekend.

§ 25.

De Secretaris brengt al wat hij voor de Afdeeling ontvangt ter kennisse van den Voorzitter.

§ 26.

De Secretaris geeft nimmer eenig stuk uit het archief der Afdeeling, zonder behoorlijk bewijs van ontvangst. Dergelijke afgifte kan alleen door Leden gevorderd worden.

§ 27.

De Secretaris zorgt dat, zoodra de boekwerken, welke door de Afdeeling uitgegeven worden, zijn afgedrukt, exemplaren daarvan den algemeenen Secretaris worden ter hand gesteld, ter verzending volgens § 15 der Algemeene Bepalingen.

Goedgekeurd,

De Minister van Binnenlandsche Zaken.

VAN REENEN.

's Gravenhage,

den 6den *November* 1855.

---

*) De wijziging, in § 22 aangebracht, is goedgekeurd den 9den December 1886 door den Minister van Binnenl. Zaken. C. A. J. A. O.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

BESTUUR DER AKADEMIE.

§ 1.

De tijdelijke algemeene Voorzitter en Secretaris maken het Bureau van het Bestuur uit.

§ 2.

Het Bestuur beheert de algemeene huishoudelijke belangen der Akademie, en doet, voor zoo verre noodig, de gevorderde voorstellen daartoe aan 's Lands Regering.

§ 3.

De raming der uitgaven voor het volgend jaar wordt in de *eerste week* van de maand April door den algemeenen Secretaris aan het oordeel van het Bestuur onderworpen en, na goedkeuring, gebragt in de vereenigde vergadering der beide Afdeelingen, volgens art. 12 van het Organiek Reglement te houden in de maand April.

§ 4.

Telken jare, in de eerste week der maand April, beraadslaagt het Bestuur over de punten van beschrijving der vereenigde vergadering van de beide Afdeelingen, te houden in de maand April, en beoordeelt de voorstellen, welke daartoe van de Afdeeling zijn ingekomen.

§ 5.

Zoo het bijeenroepen eener buitengewone vereenigde vergadering noodig wordt geacht, bepaalt het Bestuur daartoe de punten van beschrijving.

§ 6.

Zoo een Lid der Akademie den aankoop van een of meerdere boekwerken verlangt, zal hij daartoe het voorstel doen in de Afdeeling waartoe hij behoort. Zoo de Afdeeling den aankoop wenschelijk acht, doet zij het voorstel daartoe aan het Bestuur, dat de uitvoerbaarheid van den aankoop, in verband met den staat der kas van de Akademie, beoordeelt, en daarop besluit.

VEREENIGDE VERGADERING VAN DE BEIDE AFDEELINGEN DER AKADEMIE.

§ 7.

De Leden der Akademie worden ten minsten acht dagen te voren opgeroepen tot de vereenigde vergadering, volgens art. 12 van het Organiek Reglement te houden in de maand April.

De beschrijvingsbrief wordt geteekend door den algemeenen Secretaris.

De onderwerpen ter behandeling, vastgesteld in de vergadering van het Bestuur, worden in den beschrijvingsbrief vermeld.

§ 8.

Na de vereenigde zitting van April, wordt van de afwisseling van den voorrang kennis gegeven aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

§ 9.

In de vereenigde vergadering voornoemd, wordt het verslag van den staat en de werkzaamheden der Akademie voorgedragen door den algemeenen Secretaris. Na goedkeuring door haar, wordt het den Koning aangeboden, en in afschrift aan den Minister van Binnenlandsche Zaken medegedeeld.

§ 10.

De algemeene Secretaris zorgt dat de Rekening en Verant-

woording over het afgeloopen jaar gereed zij vóór den 15den April. Elke Afdeeling benoemt in de buitengewone vergaderingen der maand Maart twee Leden, welke eene commissie tot onderzoek van de Rekening en Verantwoording uitmaken. De namen dier Leden worden door de Secretarissen der Afdeelingen aan den algemeenen Secretaris bekend gemaakt. De algemeene Secretaris zorgt dat aan het oudste Lid der commissie uit de voorzittende Afdeeling, de Rekening en Verantwoording met hare Bescheiden en Memorie van Toelichting tijdig worden ter hand gesteld.

De Commissie brengt haar verslag uit in de vereenigde vergadering der maand April. In geval van goedkeuring, wordt de Rekening en Verantwoording door den algemeenen Voorzitter geteekend en, in afschrift, medegedeeld aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. Zij wordt opgenomen in het proces-verbaal der vereenigde vergadering.

ALGEMEENE SECRETARIS.

§ 11.

De algemeene Secretaris brengt de besluiten ten uitvoer der vereenigde vergadering van de Akademie en van haar Bestuur. Hij teekent de van haar uitgaande brieven en zorgt dat het proces-verbaal van haar, na goedkeuring door het Bestuur der Akademie, gedrukt aan hare Leden en Correspondenten, als ook aan de Hoofden der Departementen van Algemeen Bestuur, verzonden worden.

§ 12.

De algemeene Secretaris is belast met de zorg voor de boekerij der Akademie. Hij doet de aankoopen, waartoe in de vergaderingen van het Bestuur besloten wordt, draagt zorg voor de completeering der in de boekerij voorhanden boekwerken, alsook voor het inbinden daarvan, voor zoo verre zulks gevorderd wordt. Hij zorgt voor de vervaardiging en

het in druk uitgeven van eenen Catalogus der boekerij, laat dezen behoorlijk bijschrijven, en geeft elke maand in de *Verslagen en Mededeelingen* der Afdeeling, waarvan hij de Secretaris is, eene volledige lijst uit van de ten geschenke ontvangen en aangekochte boekwerken, met hunne inhoudsopgave. Hij stelt aan het Bestuur de maatregelen voor, gevorderd tot bewaring en uitbreiding der boekerij.

§ 13.

De Leden der Akademie hebben het regt om boeken uit de boekerij der Akademie ten gebruike te ontvangen, onder voorwaarde dat daarvoor een behoorlijk bewijs van ontvangst worde verleend; dat geen boekwerk langer dan gedurende drie maanden buiten de boekerij blijve en, in geval van beschadiging, de aangebrachte schade door den gebruiker vergoed worde.

Eenige kostbare plaatwerken in groot formaat, waarvan eene lijst, opgemaakt door den algemeenen Secretaris en goedgekeurd door het Bestuur, in de Boekerij ter visie behoort te liggen, zullen alleen op magtiging van het Bestuur aan de Leden ten gebruike worden gegeven.

De algemeene Secretaris is gemagtigd om, onder gelijke voorwaarde, boeken ten gebruike te geven aan personen, door geen titel aan de Akademie verbonden, mits dat hun bewijs van ontvangst ook door een Lid der Akademie geteekend worde.

Van de ten gebruike gegeven boekwerken wordt een register door den algemeenen Secretaris gehouden. De bewijzen van ontvangst worden zorgvuldig door hem op het bureau der Akademie bewaard.

§ 14.

In de vereenigde vergadering van de maand April brengt de algemeene Secretaris verslag uit over den staat der boekerij, en doet hij de voorstellen, welke tot hare bewaring en uitbreiding aan het Bestuur geschikt zijn voorgekomen.

§ 15.

De algemeene Secretaris zorgt dat er een inventaris zij der bezittingen van de Akademie, en bewaart deze op de wijze, welke aan het Bestuur doeltreffend voorkomt. Hij heeft het archief en het magazijn der Akademie onder zijn beheer, en zorgt voor de verzending van de door de beide Afdeelingen der Akademie uitgegeven werken aan den Koning, de Prinsen van het Vorstelijk Huis, de Hoofden der Departementen van Algemeen Bestuur, de Leden en Correspondenten der Akademie en de Binnen- en Buitenlandsche Genootschappen, waarmede de Akademie in verbinding is.

Hiervan wordt eene lijst van expeditie door hem bewaard.

Hij zorgt dat de exemplaren, waarover de Akademie de beschikking heeft, behoorlijk bewaard en in een magazijnboek verantwoord worden.

§ 16.

De algemeene Secretaris ontvangt de toelage, welke van 's Rijkswege aan de Akademie wordt verstrekt, alsook de overige baten der Akademie. Hij beheert deze gelden, doet daaruit de noodige betalingen, en verantwoordt ze op de wijze, in §§ 3 en 10 der Algemeene Bepalingen omschreven.

BERIGT OMTRENT WIJZIGINGEN IN DE ALGEMEENE BEPALINGEN VAN DE REGLEMENTEN VAN ORDE.

Door het Bestuur der Akademie zijn veranderingen gemaakt in §§ 3 en 10 der Algemeene Bepalingen, met wier strekking zich 's Lands Regering heeft vereenigd. Deze strekking nu is: dat, naar aanleiding ook van den wensch, uitgedrukt in de vereenigde zitting van 24 April 1858, betere regelmaat worde gebracht in het vaststellen der begrooting. Ten einde daartoe te geraken, heeft het Bestuur der Aka-

demie aan den Minister van Binnenlandsche Zaken vergunning gevraagd en van zijne Excell. verkregen, om alinea *b* en *c* van Art. 12 Org. Regl. aldus te lezen, dat onder *afgeloopen* en *volgend* jaar het *Akademie-* en niet het *burgerlijk* jaar worde verstaan. Hieruit zijn de volgende bepalingen voortgevloeid:

1⁰. Sluiting der rekening van de Akademie telken jare vóór ultimo Maart.

2⁰. Sluiting der afrekening voor de vergoeding van reis- en verblijfkosten telken jare op den laatsten Zaterdag der maand December en uitbetaling daarvan vóór of op den laatsten Zaterdag der volgende maand Februarij.

Om zulks mogelijk te maken, is het noodig dat in de algemeene bepalingen § 3 en § 10 worden gelezen, gelijk zij nu in dit Jaarboek op blz. LX en LXII gesteld zijn.

BRIEF VAN HET BESTUUR DER KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN AAN DE LEDEN DERZELFDE AKADEMIE.

Het Bestuur der Koninklijke Akademie van Wetenschappen heeft de eer ter kennisse zijner medeleden te brengen, dat het, na nauwgezette overweging, bezwaar moet maken, na het in werking treden van de wet tot regeling van het auteursrecht, op 1 Jan. 1883, dat recht voor de werken der Akademie aan te vragen.

De leden der Kon. Akademie van Wetenschappen, welke zich dat recht voor hunne verhandelingen of bijdragen voortaan wenschen verzekerd te zien, zouden zich dienaangaande met den uitgever der Akademie, den Heer Joh. Müller alhier, kunnen verstaan, en de kosten, aan de verkrijging van het auteursrecht verbonden, zelven behooren te dragen.

NAMENS HET BESTUUR DER KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN:

C. A. J. A. OUDEMANS,

Algem. Secretaris.

VRIJDOM VAN BRIEFPORT.

Ten opzichte van het genot van vrijdom van briefport, is het noodzakelijk, H.H. Leden der Akademie op de volgende bepalingen der Postwet te wijzen:

§ 49. (*al.* 3). *De brieven en verdere stukken, waarvoor vrijstelling is toegestaan, kunnen, naar verkiezing der afzenders, onder gesloten omslagen of onder kruisband worden verzonden.*

Voor de verzending van kaarten, teekeningen en dergelijke, is het bezigen van borden, kokers en rollen toegelaten.

§ 51. (*al.* 1). *De portvrije brieven moeten door de afzenders op het adres worden gewaarmerkt met hunne eigenhandige naamteekening, onder vermelding der ambtsbetrekking, waarin aanspraak op vrijstelling wordt gemaakt.*

(*al.* 3). *De waarmerking van brieven, afkomstig van collegiën of commissiën, geschiedt door den voorzitter, of wel door den secretaris of griffier.*

PROGRAMMA CERTAMINIS POETICI AB ACADEMIA REGIA DISCIPLINARUM NEDERLANDICA EX LEGATO HOEUFFTIANO INDICTI.

De novem carminibus ante Kalendas Ianuarias ad novissimum certamen oblatis in conventu Academia a. d. V. Idus Martias habito sic decretum est:

Hymnus S. Willebrordo, Hollandiae evangelico apostolo et *Hymnus SS. Willebrordo et Bonifacio evangelicis nunciis*, quum non attingant numerum versuum legitimum, sepositi sunt.

Quae inscribuntur *Coena ultima Regis*, *Pater filio collegii pertaeso. Epistola*, *Ars in labore* non ita elaborata sunt, ut laudari possint.

Festum saeculare dehortatur gentes, ne Lutetiam confluant ad celebrandam rerum conversionem ante saeculum factam. Scriptum est terso sermone versibusque caneris, sed argumenti gravitati parum respondet.

Multae partes laudandae sunt carminis, quod inscribitur *Columbae*, sed in versibus CIↃCC tot inveniuntur versus obscuri et errores, ut nova recensione opus esset, antequam libenter legi posset.

Ab omni fere labe immunis est *Servi Eliezer ad Abraham epistola*, quae prodit ingenium poetae excellens et sermonis scientiam non vulgarem. Sed, quum praeter formam carminis nihil attulerit quam paraphrasin narrationis, quae continetur capite XXIIII libri Geneseos, ne huius quidem carminis auctor praemio dignus est visus. Honorificam mentionem si non aspernabitur, obtinebit.

Non minus laudari debet, qui misit carmen elegiacum cum hoc indice: *Adam humani generis peremptor, Christus vero eiusdem redemptor.* Commendatur enim suis virtutibus, sed reperiuntur in eo quae correcta velis, nec plane respondet argumenti maiestati. Itaque huic quoque poetae honorifica mentio decernitur.

De Adamo et Christo cecinit ANDREAS STERZA Parmensis.

PETRUS ESSEIVA Friburgensis Helvetius se professus est poetam *Epistolae Eliezeri ad Abraham.*

Ad novum certamen cives et exteri invitantur his legibus, ut carmina latina neque ex alio sermone translata neque L versibus breviora, nitide et ignota iudicibus manu scripta, sumptu suo anto Kalendas Ianuarias anni proximi mittant IOANNI CORN. GER. BOOT, Ordini litterario Academiae ab actis, munita sententia, quae etiam inscribenda est scidulae obsignatae, quae nomen et patriam poetae indicabit.

Praemium victoris erit nummus aureus CCC florenorum. Carmen praemio ornatum, quaeve secundo honore digna existimabuntur, quando eorum poetae scidulae aperiendae veniam dabunt, sumptibus ex legato faciundis typis describentur.

Exitus certaminis in conventu Ordinis mense Martio pronunciabitur; quo facto scidulae carminibus reiectis additae comburentur.

Amstelodami
Non. April. a. CIƆIƆCCCLXXXIX.

C. G. OPZOOMER,
Ord. lit. Praeses.

PROCES-VERBAAL

VAN DE

Vereenigde Vergadering der beide Afdeelingen

VAN DE

KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN.

INLEIDING.

Tot de Vereenigde Vergadering van beide Afdeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, gevestigd te Amsterdam, waren de Leden met den volgenden brief opgeroepen:

Amsterdam, den 21sten April 1889.

Ik heb de eer U te noodigen op Zaterdag den 27sten April e. k., des voormiddags te 11½ ure, tot eene Vereenigde Vergadering van de beide Afdeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, voorgeschreven bij Art. 12 van het Organiek Reglement.

C. A. J. A. OUDEMANS,
Algemeene Secretaris.

ONDERWERPEN VAN BEHANDELING.

1°. Ontwerp-Verslag van den staat en de werkzaamheden der Akademie in het afgeloopen Akademiejaar.

2°. Rapport van de Heeren TIELE, CORNELISSEN, BEIJERINCK en PEKELHARING omtrent de Rekening en Verantwoording van den Algemeenen Secretaris over het afgeloopen Akademiejaar (1888—1889).

3°. Raming der Ontvangsten en Uitgaven over 1889—1890.

4°. Verslag aangaande de Boekerij en het Munt- en Penningkabinet.

5°. Deliberatie over het instellen van een nieuwen titel voor leden der Akademie, die zich in het buitenland vestigen.

6°. Keuze van een Algemeenen Secretaris.

7°. Verwisseling van den voorrang der Afdeelingen.

PROCES-VERBAAL

VAN DE

Vereenigde Vergadering der beide Afdeelingen

VAN DE

KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

GEHOUDEN DEN 27sten APRIL 1889, DES VOORMIDDAGS

TE 11½ UREN.

Algemeene Voorzitter . . S. A. NABER.
Algemeene Secretaris . . C. A. J. A. OUDEMANS.

Tegenwoordig de Heeren: J. P. N. LAND, A. KUENEN, J. J. CORNELISSEN, J. DE LOUTER, P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, J. D. VAN DER WAALS, N. BEETS, C. P. TIELE, J. P. SIX, P. M. BRUTEL DE LA RIVIÈRE, S. HOEKSTRA BZN., T. PLACE, J. BOOT, J. VERDAM, J. ZEEMAN, D. BIERENS DE HAAN, H. KERN, W. H. VAN DE SANDE BAKHUYZEN en J. C. KAPTEIJN.

De Voorzitter opent de Vergadering,

I.

De Algemeene Secretaris leest het door hem ontworpen Verslag van den staat en de werkzaamheden der Akademie, hetwelk aldus luidt:

SIRE!

Naar het voorschrift, vervat in Art. 12 van haar Reglement, heeft de Koninklijke Akademie van Wetenschappen opnieuw de eer, Uwe Majesteit het Verslag over hare werkzaamheden in het afgeloopen Akademiejaar aan te bieden.

De Afdeeling voor Wis- en Natuurkundige Wetenschappen had de eer den Minister van Waterstaat, Handel- en Nijverheid en dien van Binnenlandsche Zaken elk éénmaal te dienen van advies.

Z. E. de Minister van Waterstaat, Handel- en Nijverheid stelde de Afdeeling, bij een schrijven van 1 Sept. 1888, in kennis met een adres van den Heer Dobbe te 's Gravenhage, doelend op eene door hem bereide olie ter wering van wormen en insecten uit hout en andere stoffen, en nam deze gelegenheid te baat om naar den stand van het Limnoria-onderzoek te vragen. Daar 's Ministers schrijven, terstond nadat het ontvangen was, aan den Voorzitter der Limnoria-Commissie was toegezonden, kon het aan Z. E. te geven antwoord in dezelfde vergadering worden vastgesteld, waarin de brief werd voorgelezen. De Afdeeling besloot, den Minister meê te deelen (V. M. N. 3, V, 264), dat de Commissie onafgebroken voortgaat met hare werkzaamheden, maar dat deze veelomvattend

zijn en in geen geval tot betrouwbare uitkomsten kunnen voeren, indien niet over veel tijd beschikt kan worden. Liever dan telkens kleinere mededeelingen over achtereenvolgende stappen te doen, wenschte de Commissie een eindrapport aan te bieden, waarin de geheele aangelegenheid op uitgebreide schaal behandeld zal worden, zij het dat zulk een eindrapport niet dan na het verstrijken van nog eenige jaren kan worden te gemoet gezien. In verband met deze opvatting, diende er op gewezen te worden, dat gaande weg gebleken was, dat de taak der Commissie niet te zoeken was in het afweren van een dreigend gevaar, maar wel in het zoeken naar verzachting voor eene kwaal, die, ook bij ons te lande, reeds geruimen tijd schade aan de zeeweringen berokkend had. De mededeeling van den Heer Dobbe zou, bij het nemen van proeven, ter harte worden genomen.

De Minister van Binnenlandsche Zaken wendde zich bij missive van 28 Nov. 1888 tot de Afdeeling, om haar een onderzoek op te dragen naar de plaatsing van bliksemafleiders op de Abdij te Middelburg. De Heeren Bosscha, van der Waals en Lorentz, door den Voorzitter aangewezen om de Afdeeling in deze voor te lichten, kweten zich van hunne taak in de December-vergadering. Het toen door hen gelezen rapport werd goedgekeurd en aan den Minister verzonden.

Nog ontving de Natuurkundige Afdeeling een brief van den afgetreden gouverneur van Suriname (Paramaribo 17 Juli 1888), waarin, naar aanleiding van sommige, in Nederland openbaar gemaakte verslagen over de verwoestingen, door den paalworm en de Limnoria lignorum teweeggebracht, de aandacht der Afdeeling gevestigd werd op eenige houtsoorten van West-Indië, aldaar gebruikelijk bij het bouwen van waterwerken, en waarvan vooral het mambarklak, na eene langdurige praktijk, gebleken was bestand te zijn tegen de verwoestingen van den paalworm. Uit hierheen gezonden monsters van hout kon worden opgemaakt: 1°. dat het mambarklak niet altijd uit knoestige stukken bestaat, zooals in de verslagen over den paalworm, vroeger door de Akademie uit-

gegeven, vermeld staat, maar wel degelijk in den vorm van rechte palen verkregen kan worden, en 2°. dat de paalworm wel het splint, maar niet het kernhout van den mambarklakboom aantast. De Afd. besloot, den brief aan den Gouverneur van Suriname, met de daarbij behoorende bescheiden en monsters hout ter beschikking te stellen van de Limnoria-Commissie en deze op te dragen, daarover te gelegener tijd te dienen van advies.

De werkzaamheden der Afdeeling voor de Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen waren de volgende:

De Heer Verdam toonde aan welke nieuwe bronnen voor de kennis der Middel-Nederlandsche taal- en letterkunde in den laatsten tijd geopend zijn, vooral door den aankoop van handschriften uit de verzameling van Thomas Phillips van Cheltenham. Zij bevatten onder anderen belangrijke fragmenten uit Maerlant's Spiegel Historiael (V. en M. 3. VI blz. 88—101). In eene volgende vergadering bewees hij met eene menigte voorbeelden, dat de tekst der eerste partie van dat werk uit het Brusselsche handschrift op vele plaatsen moet verbeterd worden (aldaar blz. 101—135).

De Heer Fockema Andreae gaf eene verklaring der Friesche rechtstermen *kest*, *kestere*, *kesta*, *kestene* en *kestigia*, die pand of eed, pander, betalen, betaling en zich verbinden beteekenen.

Bij de aanbieding eener Latijnsche vertaling van de gedenkschriften van den Bisschop Johannes, een Syrischen monophysiet uit de zesde eeuw, ter plaatsing in de Verhandelingen, sprak de Heer Land over diens leven en lotgevallen, en toonde aan dat de daarin beschreven Levens der Zaligen van het Oosten voor de kennis van het kloosterleven in dien tijd en voor de kerkgeschiedenis belangrijk zijn (aldaar V, blz. 237—270).

Door den Heer A. Pierson werd de Chanson de Geste Aimery de Narbonne uit het begin der dertiende eeuw ver-

geleken met den Aymerillot in de Légende des Siècles van VICTOR HUGO en aangetoond dat deze laatste niet, zooals hij voorwendt, uit die oude bron heeft geput, en dat hij in de behandeling van zijn held beneden den trouvère BERTRAND uit Bar-sur-Aube staat (aldaar V, blz. 228—236).

De Heer BOOT deelde een Latijnsch gedicht mede van den twaalfjarigen CONSTANTIJN HUYGENS, zijnde eene navolging van een verhaal bij PETRONIUS, uit een handschrift der Akademie (aldaar VI, blz. 150—153), en de Heer BEETS vestigde de aandacht op de weinig bekende Grieksche en Latijnsche gedichten van JAN VAN FOREEST, die in 1605, 1620 en 1622 zijn uitgegeven, en op eene onuitgegeven Nederlandsche vertaling van den Physiologus van EPIPHANIUS, door denzelfden in 1600 op dertienjarigen leeftijd vervaardigd (aldaar blz. 154—162).

De Heer WIJNNE toonde aan dat MONTESQUIEU in zijne »Considérations sur les causes de la grandeur des Romains" wel iets aan BOSSUET's Discours sur l'histoire universelle kan ontleend hebben, maar dat hij het onderwerp veel vollediger heeft behandeld, en wees eenige punten aan, die door geen van beide schrijvers behandeld zijn (ald. VI, blz. 67—87).

De spijkerschrift-tafels uit de 15de eeuw v. C. g., in 1887 in de bouwvallen van Tell-el-amarna gevonden, voor zooverre zij in het Britsch Museum en te Berlijn zijn opgenomen, gaven aan den Heer TIELE aanleiding tot eene mededeeling. Hij toonde aan, dat deze stukken onze kennis der macht van de achttiende dynastie aanvullen, en veel licht verspreiden over de staatkundige geschiedenis van West-Azie in dien tijd (aldaar blz. 140—149).

De Heer PLEYTE gaf eene beschrijving van een gelofte-steen, die in de maand Augustus te Beetgum is gevonden en in het Museum van het Friesch genootschap bewaard wordt. Hij is, volgens het opschrift, door de pachters der visscherij aan de Godin HLUDANA gewijd (aldaar blz. 58—63).

Door den Heer HABETS werd betoogd, dat de mergelsteen in Limburg reeds door de Romeinen als bouwmateriaal ge-

bruikt is, en de stelling verdedigd, dat PLINIUS in zijne Natuurgeschiedenis XXXVI, 22, aan dien steen gedacht heeft (aldaar V, blz. 209—221).

De Heer LAND gaf een overzicht van onze kennis der Javaansche muziek, hetwelk als voorrede eener verhandeling van Dr. J. GRONEMAN, getiteld De Gamĕlan te Jogjåkartå, in het negentiende deel der Verhandelingen zal opgenomen worden.

De Heer FRUIN leverde eene uitvoerige bijdrage tot de kennis van de Hollandsche waterschappen, toen hij sprak over de opkomst van het hoogheemraadschap van Rijnland. Na over den oorsprong en de verdere uitbreiding van dat hoogheemraadschap, volgens oude oorkonden, gehandeld te hebben, bewees hij, dat het handvest van PHILIPS DEN GOEDE van Bourgondië slechts wettelijk vaststelde, wat al vroeger in zwang was gekomen, en besprak nog twee punten, die tot recht verstand der zaak dienen (aldaar V, blz. 275—356).

De kloosterhuizen der Utrechtsche Kapittelen werden door den Heer MULLER beschreven, volgens oude oorkonden en nog bestaande overblijfselen. De Spreker stelt zich voor, eene geschiedenis dier instellingen te schrijven en dan het geheel aan de Akademie ter uitgave aan te bieden.

Er blijft nog over de vermelding van twee bijdragen, behoorende tot het gebied van rechtspleging en van staatsrecht. De eerste is te danken aan den heer VAN BONEFAL FAURE, en handelt over de macht der traditie in onze rechtspleging en rechtspraak. Daarin worden vooral besproken het verzet door derden, het forum privilegiatum van den Koning en de leden van het Koninklijk Huis, en de zoogenaamde procureurswet (aldaar VI, blz. 10—57.)

De andere is door den Heer ASSER geleverd. Hij sprak over het tractaat van 29 October 1888 ter verzekering der vrije vaart door het Suez-kanaal (aldaar blz. 166—184).

De Heer SLOET, door zijn hoogen leeftijd verhinderd de vergadering bij te wonen, bood eene mededeeling aan ter plaatsing in de V. en M., getiteld: De bezittingen van het

Benedictijner Klooster van St. PETRUS en PAULUS te Paderborn, geheeten Abdinkhof, in Gelderland, hoofdzakelijk te Putten.

In de bijeenkomsten der Afdeeling voor de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen werden de volgende voordrachten gehouden of mededeelngen gedaan.

Van *wiskundigen* aard waren de voordrachten van de Heeren KORTEWEG en SCHOUTE. De eerste sprak »over plooipunten en de wijze waarop zij ontstaan en verdwijnen, bij een vloeiend veranderend oppervlak'' (V. M. N. 3, V, 402) en de tweede »over het teeken van den, bij den binairen vorm behoorenden variant van HESSE'' (V. M. N. 3, VI, 190.)

Tot het gebied der *Astronomie* behoorden drie mededeelingen van den Heer J. A. C. OUDEMANS en eene van den Heer VAN DE SANDE BAKHUYZEN.

De Heer OUDEMANS sprak eerst over de bepaling, in 1838 door BESSEL verricht, van de ligging van het vlak van den ring van Saturnus en den teruggang der knoopen, en kwam tot het besluit, dat de waarnemingen van het verdwijnen en weder verschijnen van den ring, waaruit BESSEL niet alleen de ligging der knoopenlijn van gezegd vlak, maar ook den teruggang afleidde, waarvoor hij 3″,848 per jaar vond, voor het laatste doel niet toereikend waren, en dat men dien teruggang liever theoretisch moest bepalen, als wanneer men dan 0″,25 vindt.

Eene tweede voordracht had tot onderwerp »de verklaring van het onbruikbaar worden van niveaux van astronomische werktuigen en de middelen om het te voorkomen''. De spreker meende, dat niveaux van kali- en niet van natronglas vervaardigd moesten worden; dat men zich verder van petroleumaether en niet van zwavelaether moest bedienen, en eindelijk zorg moest dragen, dat niet de minste hoeveelheid water tot het inwendige der niveaux konde doordringen.

Eene derde mededeeling betrof »den tegenwoordigen stand der bepalingen van parrallaxen van vaste sterren''.

De Heer VAN DE SANDE BAKHUYZEN lichtte enkele punten

toe van zijn »Rapport sur les longitudes, latitudes et azimuths", opgenomen in de Comptes Rendus de la Session de l'Association géodésique internationale à Nice, 1887", meer bepaaldelijk de lengtebepalingen, welke in de laatste jaren te Leiden zijn verricht.

Een onderwerp, ontleend aan de wetenschap der *Mechanica*, werd behandeld door den Heer SCHOLS, toen hij sprak »over de berekening der buigingsmomenten en afschuivende krachten bij spoorwegbruggen" (V. M. N. 3, V, 165).

Van *meteorologischen* aard was eene mededeeling van den Heer BUYS BALLOT betreffende de uitkomsten van waarnemingen, in de laatste 40 jaar te Utrecht verricht, waaruit bleek hoeveel temperatuur, luchtdrukking en regen zich van de gemiddelde waarden ter rechter- en linkerzijde verwijderd hadden en hoe lang zulks soms achtereen aanhoudt eer er compensatie komt (aldaar VI, 129—159).

De *Physica* vond haren woordvoerder in den Heer VAN DER WAALS, die drie voordrachten ten beste gaf en sprak: 1⁰ »over het verband tusschen de verandering in de densiteit van de grenslagen van vloeistof en damp, en de wijze van werken der moleculaire krachten" (V. M. N. 3, V, 171); 2⁰ »over de functie, uit welker minimumwaarde gevonden wordt de wijze, waarop eene stof zich in de gegeven ruimte schikt" (V. M. N. 3, V, 199) en 3⁰ »over eene moleculair-theorie voor mengsels van twee stoffen".

De Heer J. A. C. OUDEMANS deed eene mededeeling betreffende te Utrecht uitgevoerde vergelijkingen van twee glazen eindmeters met den platina-iridiummeter N⁰. 27.

Onderwerpen uit het gebied der *Scheikunde* werden behandeld door de Heeren FRANCHIMONT en VAN BEMMELEN.

De Heer FRANCHIMONT sprak »over de nitro-ureïden en nitraminen" en deed mededeeling van de uitkomsten van nieuwe proeven, door hemzelven en den Heer KLOBBIE ondernomen om te betoogen, dat de interne ureïden, ook door haar gedrag tegenover salpeterzuur, in ten minste drie soorten onderscheiden kunnen worden.

De Heer van Bemmelen hield, naar aanleiding van en hem door den Heer Bakhuys Roozeboom ter hand gestelde en voor het Proces-Verbaal bestemde mededeeling, eene voordracht over de uitkomsten, door genoemden Heer bij zijne studie van de hydraten van chloorcalcium verkregen.

Van *pathologisch-anatomischen* aard was de mededeeling van den Heer Pekelharing. Hij gaf een overzicht van eenige door hem genomen proeven, met het doel om na te gaan, of de woekering van het endothelium op de binnenvlakte van den slagaderwand te beschouwen is als het gevolg van een nieuwen prikkel, dan wel van een verminderden weêrstand. Hij besloot tot het laatste, en schaarde zich dan aan de zijde van Thoma, die reeds vroeger tot het zelfde besluit gekomen was (V. M. N. 3, V. 169).

De Heer Forster bewoog zich op *hygiënisch* gebied toen hij sprak »over het voorkomen van bacteriën in het darmkanaal" en betoogde, dat deze organismen, onder normale omstandigheden, enkel in het onderst gedeelte van de dunne, en verder in de dikke darmen zich vermenigvuldigen, en dus geen deel hebben aan het spijsverteeringsproces; en verder, dat typhoid-bacteriën, met spijzen in het darmkanaal gebracht, in de maag en het bovenst gedeelte der dunne darmen gedood worden, op enkele na, die in het onderste gedeelte der dunne en in de dikke darmen tot verdere ontwikkeling komen.

Op *zoölogisch* gebied valt eene korte voordracht te vermelden van den Heer Fürbringer, bij gelegenheid van de aanbieding voor het Proces-Verbaal van eene mededeeling van den Heer Dr. J. F. van Bemmelen »over den oorsprong van de voorste ledematen en het tongbeen bij de Reptilen" (V. M. N. 3, V, 202).

De *Botanie* vond hare woordvoerders in de Heeren de Vries en Beyerinck, terwijl buitendien door den Secretaris mededeeling werd gedaan van twee bijdragen, ingezonden door de Heeren Burck, Correspondent der Afdeeling te Buitenzorg, en Boerlage, Conservator aan 's Rijks Herbarium te Leiden.

De Heer de Vries sprak eene eerste maal »over steriele Maïsplanten" en stond meer in het bijzonder stil bij een volkomen onvertakten vorm, onder andere door hem gekweekte exemplaren opgeslagen, omdat hij daarin een voorwerp meende gevonden te hebben, bovenmate geschikt om de leer van Darwin over de erfelijke eigenschappen tegenover die van Weismann te handhaven (V. M. N. 3, V, 255).

De tweede voordracht van den Heer de Vries had tot onderwerp „de Pangenesis van Darwin." Er werd in betoogd dat, al wordt ook de hypothese omtrent het zoogenoemde transport der kiempjes van de organen naar de kiemcellen, als onaannemelijk, verworpen, toch de tweede hypothese, waaarin wordt aangenomen, dat de erfelijke eigenschappen in de cellen vertegenwoordigd zijn door ontelbare stoffelijke deeltjes, die elk eene eigenschap vertegenwoordigen, nog volstrekt niet weêrlegd is. De laatste hypothese geeft daarenboven voldoende rekenschap van de feiten, die in de laatste tientallen van jaren omtrent de celdeeling en de bevruchting ontdekt zijn (V. M. N. 3, V, 401).

De Heer Beijerinck onderhield de Afdeeling over de uitkomsten van proeven, ten doel hebbend de kruising van verschillende soorten van Gerst, in den landbouw opgenomen (Hordeum vulgare, hexastichon, distichon, Zeocriton en trifurcatum). Hij ondervond daarbij: 1° dat al de hierboven genoemde soorten zich met goeden uitslag door elkander laten bevruchten; 2° dat de dus verkregen bastaarden uit zich zelven volkomen vruchtbaar zijn; 3° dat de bastaarden der 1e generatie over 't algemeen middelvormen zijn tusschen de beide ouders; 4° dat de zaailingen, uit bastaarden door zelfbevruchting verkregen, zeer veranderlijk zijn, en eindelijk 6° dat uit de kruising van Hordeum distichum (vr.) en Hordeum trifurcatum (m.) een bijna volkomen ongenaalde vorm verkregen kan worden (V. M. N. 3, V, 202).

In zijne tweede voordracht toonde de Heer Beijerinck aan, op welke wijze men de werking van verschillende stoffen op den groei en enkele andere levensverschijnselen van

microörganismen vast kan stellen. Dat doel wordt bereikt door op gelatineplaten, meer of minder toebereid, en met de eene of andere soort van gist of bacteriën bezet, kleine hoeveelheden van verschillende stoffen over te brengen, en dan na te gaan of de microörganismen in de diffusiecentra dier stoffen, hetzij deze zuiver bleven of in elkander vloeiden, zich al of niet, of wel in meerdere of mindere mate vermenigvuldigen.

De door den Secretaris voorgedragen mededeeling van den Heer Burck had betrekking op den invloed van het licht op de kieming der sporen van *Hemileia vastatrix* Berk., den fungus der koffiebladziekte. Uit veelvuldige proeven was het den Heer Burck gebleken, dat de voorwaarden voor die kieming geenszins alleen gelegen zijn in de aanwezigheid van water in vloeibaren vorm en van zuurstof, maar dat ook de intensiteit van het licht daarbij aanzienlijk getemperd moet worden. Opmerkelijk was ook dat, terwijl volkomen gezonde sporen der Hemileia door het onverzwakte zonlicht in korten tijd worden gedood, die, welke in het tijdperk van kieming verkeeren, geen merkbaar schadelijken invloed meer van het licht ondervinden. Nadere proeven leerden, dat de hierboven bedoelde schadelijke werking aan de blauwe helft van het spectrum moet worden toegeschreven (V. M. N. 3, V, 336).

De mededeeling van den Heer Boerlage hield in een voorloopig verslag zijner werkzaamheden, verricht in 's Lands Plantentuin te Buitenzorg van 14 April tot 4 Augustus 1888 (V. M. N. 3, V, 256).

Over *geologische* onderwerpen handelden de Heeren Behrens en Martin.

De eerste deed verslag van een door hem afgelegd bezoek aan het Eifelgebergte, met het doel om het ontstaan der zoogenoemde »Maaren" of vulkanische meeren, zoo mogelijk op te helderen. Hij meende hierin geslaagd te zijn, en verklaarde, in strijd met de denkbeelden van andere geologen, dat de Maaren — naar zijn inzien — het gevolg zijn van vulkanische uitbarstingen, die echter in den aanvang gesmoord

werden, doordien steenbrokken, van zeer aanzienlijke diepte naar boven geslingerd, den mond der gevormde kuilen verstopten (V. M. N. 3, V, 346).

De Heer MARTIN deelde mede, dat door hem onlangs eene bezending versteeningen uit Nederlandsch-Indië ontvangen was, door den Heer J. A. HOOZE, mijningenieur in Martapoera — het Z. O. gedeelte van Borneo — verzameld. Daaronder vond de spreker kenmerkende fossielen der krijtformatie, vooral ook rudisten, en wel verschillende soorten der geslachten Sphaerulites en Radiolites. Van deze werden ook in Engelsch-Indië vroeger eenige soorten waargenomen en door STOLICZKA beschreven. In Ned.-Indië werden echter tot hiertoe nooit rudisten aangetroffen. De aanwezigheid eener krijtformatie op Borneo, reeds door GEINITZ hoogst waarschijnlijk geacht, en dat wel in streken, waar tot hiertoe geene oudere dan tertiaire sedimenten ontdekt werden, blijkt uit de medegedeelde bijzonderheden zonneklaar (V. M. N. 3, V, 406).

Dezelfde spreker handelde over de onderkaak van een mensch, in het jaar 1823 in den Kaberg bij Maastricht gevonden en sedert dikwerf in de literatuur over anthropologische onderwerpen vermeld, omdat het voorwerp als afkomstig beschouwd werd van een diluviaal individu. Uit een nauwkeurig onderzoek was het den Hr. MARTIN gebleken, dat de bedoelde kaak van jonge alluviale afzettingen, binnen het gebied der Löss-formatie afkomstig was, weshalve zij niet langer als een belangrijk historisch voorwerp beschouwd mag worden (V. M. N. 3, V, 434).

Eindelijk sprak de Heer MARTIN over de zoogenoemde oude schieferformatie van Borneo en bewees hij uit de fossielen, daarin door hem gevonden, dat die formatie niet eene palaeo-, maar eene metazoïsche is.

In de December- zitting werd door den Heer HUBRECHT het levensbericht van wijlen het lid der Akademie HARTING,

en in de zittingen van Februari en Maart dat van wijlen het lid der Akademie Mees voorgedragen door den Heer Kamerlingh Onnes.

Acht personen, door geen titel aan de Akademie verbonden, boden opstellen of verhandelingen aan ter plaatsing in hare werken, nl. de Heeren:

1⁰ Dr. V. A. Julius, leeraar aan de H. B. S. te Delft (Over de dubbellijnen in de spectra van natrium, magnesium en aluminium).

2⁰ Dr. P. H. Dojes (Over eenige formules, betrekking hebbend op de veranderingen in samenstelling der oplossingen, door druk- en temperatuurveranderingen bewerkt).

3⁰ Dr. J. de Vries, leeraar aan de H. B. S. te Kampen (a. Over de harmonische configuratie (24_3 18_4); b. Over polyedrische configuraties; c. Over eene groep van regelmatige configuraties; d. Eene rangschikking van het puntenveld in involutorische groepen; e. Over de desmische configuratie 9_3,; f. Over vlakke configuraties, welke uit de osculatiegroepen der kubische kromme gevonden worden).

4⁰ Dr. J T. Oudemans, privaatdocént aan de Universiteit te Amsterdam (Beiträge zur Kenntniss des Chiromys madagascariensis).

5⁰ Dr. G. Schouten, leeraar aan de H. B. S. te Amsterdam (Algemeene eigenschappen van de zuiver rollende beweging van een omwentelingslichaam op een horizontaal vlak, toegepast op de beweging van een omwentelingslichaam om een vast punt van zijne as).

6⁰ J. Cardinaal, leeraar aan de H. B. S. te Tilburg (a. Meetkundige theorie der scheeve oppervlakken van de 4de orde; b. Het construeeren van gebogen oppervlakken door middel van vlakke doorsneden).

7⁰ Dr. E. van Rijckevorsel te Rotterdam (Magnetic Survey of the eastern part of Brazil).

8°. G. Reinders, leeraar aan 's Rijks Landbouwschool te Wageningen (Over de samenstelling en het ontstaan van de zoogenaamde oerbanken in de Nederlandsche heigronden).

Tot de werken, in het afgeloopen jaar door de Akademie in het licht gegeven, behoort het Jaarboek 1888, waarin de levensberichten voorkomen van wijlen de leden der Akademie Pieter Harting, door den Heer Hubrecht, en Rudolf Adriaan Mees, door den Heer Kamerlingh Onnes.

Verder zagen het licht — van de Afdeeling Letterkunde:

Deel XVIII der Verhandelingen, bevattend:

W. H. van de Sande Bakhuyzen. — Het dogmatisch karakter, dat aan het Evangelie van Lucas wordt toegekend.

W. J. van Douwen et J. P. N. Land. — Joannis Episcopi Ephesi Syri monophysitae Commentarii de beatis Orientalibus et historiae ecclesiasticae fragmenta.

Voorts van de Verslagen en Mededeelingen: 3e Reeks, deel V, stuk 2 en 3 en deel VI, stuk 1.

Van de Afdeeling Natuurkunde verschenen:

Deel XXVI der Verhandelingen, inhoudend:

V. A. Julius. »Over de lineaire spectra der elementen" en »Over de dubbellijnen in de spectra van Natrium, Magnesium en Aluminium."

J. L. Hoorweg. Experimenteel onderzoek naar de beweging van het bloed.

J. T. Oudemans. Beiträge zur Kenntniss des Chiromys madagascariensis.

Voorts van de Verslagen en Mededeelingen: 3de Reeks, deel V, stukken 1, 2 en 3.

Hierin werd eene plaats ingeruimd aan de volgende opstellen van leden der Akademie, die enkel ingezonden, doch niet werden voorgedragen:

F. J. van den Berg. »De constructrie-figuur voor de oplossing van een stelsel lineaire vergelijkingen, beschouwd als configuratie"; »Eenige formules over de berekening van

de Bernoulliaansche en van de tangenten-coëfficiënten," en »Nogmaals over de Bernoulliaansche coëfficiënten.

A. C. OUDEMANS JR. „Bijdrage tot de kennis van de Cupreïne."

J. W. GUNNING. »Over afscheiding en bepaling van raffinose," en »Over het gebruik van kaliumhydrosulfaat bij het onderzoeken van organische stoffen."

P. H. SCHOUTE. Equianharmonie en harmonie bij poolstelsels van binaire vormen, enz."

De Afdeeling Letterkunde had het verlies te betreuren van hare gewone leden CAREL VOSMAER en THOMAS THEODORUS HENDRIKUS JORISSEN en van haar rustend lid SIMON VISSERING.

De Afdeeling Natuurkunde verloor haar rustend lid en vroegeren voorzitter FRANCISCUS CORNELIS DONDERS en onder hare buitenlandsche Leden RUDOLF CLAUSIUS, hoogleeraar te Bonn.

Verder legde de hoogleeraar Dr. M. FÜRBRINGER, daartoe genoopt door zijn vertrek naar Jena, zijn lidmaatschap der Akademie neder.

De Heer C. L. VAN DER BURG, die zich metterwoon in Nederland vestigde, deed daardoor afstand van zijne betrekking tot de Akademie als Correspondent.

Na de bekrachtiging harer keuzen door Uwe Majesteit, namen de Heeren P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, C. SNOUCK HURGRONJE, G. SCHLEGEL, L. DE HARTOG en TH. H. F. VAN RIEMSDIJK zitting in de Letterkundige en S. HOOGEWERFF en J. C. KAPTEIJN in de Natuurkundige Afdeeling.

De Heer A. KEKULÉ te Bonn, door de Afdeeling Natuurkunde tot buitenlandsch lid gekozen, gaf kennis, dat hij de hem ten deel gevallen onderscheiding op prijs stelde en aanvaardde.

Voor den wedstrijd in Latijnsche poëzie werden negen gedichten ingezonden. Geen hunner werd den gouden eerepenning waardig gekeurd. Aan de dichters van twee stukken werd eene eervolle vermelding aangeboden, wanneer zij vergunden dat hunne verzegelde naambriefjes geopend werden. De dichter van: »*Adam humani generis peremtor, Christus vero ejusdem redemtor*" is ANDREAS STERZA te Parma.

De Heer P. ESSEIVA maakte zich bekend als de inzender van *Servi Eliezer ad Abraham epistola.*

Het zij der Akademie ten slotte vergund, Sire! den wensch uit te drukken, dat de keuzen, door haar gedaan, ter aanvulling der opene plaatsen in haar midden, Uwer Majesteits bekrachtiging mogen erlangen. Bij vernieuwing grijpt zij deze gelegenheid aan om hare belangen in Uwe bescherming aan te bevelen.

Namens de Koninklijke Akademie van Wetenschappen.

De Algemeene Secretaris

C. A. J. A. OUDEMANS.

II.

De Algemeene Secretaris legt, in overeenstemming met Art. 12 van het Organiek Reglement, de Rekening en Verantwoording over van zijn geldelijk beheer, loopende van 1 April 1888 tot ultimo Maart 1889.

REKENING en VERANTWOORDING van het geldelijk beheer, door den Algemeenen Secretaris der Koninklijke Akademie van Wetenschappen van primo April 1888 tot ultimo Maart 1889 gehouden, volgens Art. 12 van het

Organiek Reglement, alsmede §§ 30 en 37 van het Reglement van Orde, goedgekeurd in de Algemeene Vergadering der maand April 1888.

ONTVANGSTEN.

Aan batig Saldo A°. P°.			f 1061.94
„ Subsidie voor drie kwartalen à f 5325—.		f 15975.—	
Af zegel en leges		„ 0.98	
		f 15974.02	
„ „ „ één kwartaal à f 4700.—			
Af zegel en leges	„ 0.26	„ 4699.74	
			„ 20673.76
„ Restitutie van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen voor gebruik van Houtsneden .			„ 48.10
„ Opbrengst van den verkoop van boeken, zie Rekening-Courant van den Heer Joh. Müller. . . .			„ 252.63
Totaal			f 22036.43

UITGAVEN.

1. Reis- en Verblijfkosten van H.H. Leden, buiten Amsterdam woonachtig.

Natuurkundige Afdeeling	f 1373.—	
Letterkundige „	„ 1109.—	
Plakzegels. . .	„ 3.55	
		f 2485.55

2. Jaarwedden.

Jaarwedde van den Algemeenen Secretaris. .	f 1000.—	
„ „ „ Secretaris Letterk. Afd. .	„ 500.—	
„ „ „ 1en Custos.	„ 1000.—	
„ „ „ 2en Custos	„ 1000.—	
„ „ „ Bibliotheekknecht	„ 200.—	
		„ 3700.—

3. Onkosten der Commissie voor den overgang van Venus voorbij de zon.

Geene.

Transporteere	f 6185.55

per Transport		*f* 6185.55

4. Onkosten der Vergaderingen.

Uitgaven op een notitieboekje, maandelijks met den Custos verrekend.		〃 323.95

5. Bureau.

Uitgaven op een notitieboekje, maandelijks met den Custos verrekend	*f* 30.72^5	
Rekening van Blikman en Sartorius, kantoorbehoeften.	〃 100.10	
〃 〃 Gebr. Eichhorn, Papierdoos enz.	〃 15.—	
		〃 145.82^5

6. Expeditie.

Uitgaven op een notitieboekje, maandelijks met den Custos verrekend	*f* 170.29	
Rekening van Jacob Meijer, Expediteur . .	〃 61.66	
〃 〃 J. J. Greeve, Expeditie p. Post n/h buitenland	〃 37.55	
〃 〃 Dr. P. P. C. Hoek, Onkosten Centraal-Bureau	〃 25.—	
〃 〃 H. J. Lochtenberg, timmerman, kisten	〃 84.15	
〃 〃 H. J. Lochtenberg, timmerman Transport hout Limn. Comm.	〃 2.90	
〃 〃 Blikman en Sartorius, papier en kruisbanden.	〃 49.05	
		〃 430.60

7. Huishoudelijke Uitgaven.

Uitgaven op een notitieboekje, maandelijks met den Custos verrekend	*f* 32.50	
Schoonhouden van het gebouw	〃 300.—	
Personele Belasting van den 1en Custos . .	〃 60.77^5	
〃 〃 〃 〃 2en 〃 . . .	〃 68.26	
Najaars- en Nieuwjaarsgift dienstbode . . .	〃 10.—	
Transporteere	*f* 471.53^5.	*f* 7085.92^5.

per Transport	*f* 471.53^{5}.	*f* 7085.92^{5}.
Rekening van Ples & Berger, brandstoffen. .	〃 200.40	
〃 〃 J. Verdonck, steenkolen . . .	〃 146.75	
〃 〃 C. H. Winkelmeijer & Zoon, olie, *f* 64.65 + 63.65. . .	〃 128.30	
〃 〃 G. Rincker, smid	〃 109.45	
〃 〃 J. A. E. Rikkert, werkgereedschappen	〃 38.10	
〃 〃 J. ter Meer, hovenier. . . .	〃 35.—	
〃 〃 Duinwater-Maatsch., 4×*f* 7.37^{5}.	〃 29.50	
〃 〃 D. Barnasconi, werkgereedschappen	〃 28.65	
〃 〃 M. Pos, schilder.	〃 25.70	
〃 〃 Amsterd. Glazenwasscherij . .	〃 19.35	
〃 〃 R. Verkerk, schuurgoed. . .	〃 17.29	
〃 〃 Beltrami & Balzari, schoorsteenvegers.	〃 17.05	
〃 〃 C. A. Woltman Elpers, zeep .	〃 15.—	
〃 〃 L. P. van Son, drogist, werkmateriaal	〃 14.07	
〃 〃 J. H. Weissenbruch Az., koperslager	〃 4.85	
		〃 1300.99^{5}

8. Mobilair.

Rekening van J. van Elk, behanger, tapijten en overgordijnen.	*f* 800.—	
〃 〃 J. van Elk, behanger, tapijt vergaderzaal.	〃 421.60	
〃 〃 J. van Elk, behanger, gordijnen enz.	〃 226.25	
〃 〃 Joh. H. Pfersich, stoelen commissiekamer . . . . , . .	〃 223.50	
〃 〃 F. Holst, tafels	〃 129.—	
〃 〃 J. C. Stelling, olielampen . .	〃 32.05	
〃 〃 G. Oosten, matten	〃 12.45	
〃 〃 H. J. Lochtenberg, timmerman.	〃 3.—	
〃 〃 L. de Ridder, mandemaker .	〃 2.50	
		〃 1850.35
Transporteere		*f* 10237.27

per Transport *f* 10237.27

9. Bibliotheek en Catalogus.

Aangekochte Boekwerken.

Rekening van Johannes Müller	*f* 741.10		
〃 〃 〃 〃	〃 104.—		
〃 〃 Seyffardt	〃 124.85		
〃 〃 K. F. Koehlers Antiquarium Mk. 163.20.	〃 98.15		
〃 〃 P. N. van Kampen	〃 31.25		
〃 〃 B. Quaritch, £ 1.15	〃 13.27		
〃 〃 Société paléontologique Suisse, fr. 26.50.	〃 13.07		
		f 1125.69	

Catalogus, Inbinden, enz.

Honorarium van den Heer Rogge	*f* 500.—		
Rekening van Gebr. Eichhorn, boekbinders.	〃 99.20		
〃 〃 〃 〃 〃	〃 100.45		
〃 〃 〃 〃 〃	〃 101.75		
〃 〃 〃 〃 〃	〃 98.70		
〃 〃 〃 〃 〃	〃 100.90		
〃 〃 〃 〃 〃	〃 104.50		
〃 〃 〃 〃 〃	〃 100.—		
〃 〃 van de Vijsel, assurantie	〃 58.30		
〃 〃 G. Rincker, boekenstandaards.	〃 50.—		
〃 〃 H. L. Lochtenberg, timmerman	〃 4.60		
		〃 1318.40	
			〃 2444.09

10. Uitgave van Werken.

Verhandelingen.

Rekening van de Roever-Kröber Bakels, Afd. Natuurkunde.	*f* 141.50		
〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃	〃 672.—		
〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃	〃 280.50		
〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃	〃 116.—		
〃 〃 Gebr. Reimeringer, lithogr. 〃 〃	〃 275.—		
〃 〃 〃 〃 〃 〃	〃 412.50		
〃 〃 Joh. Müller, innaaien. 〃 〃	〃 377.60		
〃 〃 de Roever-Kröber Bakels, 〃 Letterkunde	〃 403.—		
〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃	〃 202.—		
〃 〃 〃 〃 〃 〃 〃	〃 901.50		
Transporteere	*f* 3781.60		*f* 12681.36

per Transport		*f* 3781.60	*f* 12681.36
Rekening van P. J. Mulder, lithograaf, Afd. Letterkunde.		〃 27.—	
〃 〃 〃 〃 〃 〃 .		〃 17.—	
〃 〃 Johannes Müller, innaaien 〃 〃 .		〃 194.—	
〃 〃 〃 〃 〃 〃 .		〃 211.—	
		f 4230.60	

Verslagen en Mededeelingen, enz.

Rekening van de Roever-Kröber Bakels, Afd. Natuurkunde . . .	*f* 530.70		
〃 〃 de Roever-Kröber Bakels, Afd. Natuurkunde . . .	〃 517.25		
〃 〃 de Roever-Kröber Bakels, Afd. Natuurkunde . . .	〃 410.25		
〃 〃 Gebr. Reimeringer, lithografen, Afd. Natuurkunde.	〃 17.50		
〃 〃 Gebr. Reimeringer, lithografen, Afd. Natuurkunde.	〃 16.—		
〃 〃 Gebr. Reimeringer, lithografen, Afd. Natuurkunde.	〃 22.50		
〃 〃 Gebr. Reimeringer, lithografen, Afd. Natuurkunde.	〃 17.50		
〃 〃 P. W. M. Trap, lithograaf Afd. Natuurkunde . . .	〃 16.—		
〃 〃 Joh. Müller, innaaien, Afd. Natuurkunde . . .	〃 331.25		
〃 〃 de Roever-Kröber Bakels, Afd. Letterkunde . . .	〃 222.—		
〃 〃 de Roever-Kröber Bakels, Afd. Letterkunde . . .	〃 264.50		
〃 〃 de Roever-Kröber Bakels, Afd. Letterkunde . . .	〃 172.—		
〃 〃 de Roever-Kröber Bakels, Afd. Letterkunde . . .	〃 245.50		
〃 〃 Joh. Müller, innaaien, Afd. Letterkunde	〃 169.50		
〃 〃 De Roever-Kröber Bakels, Jaarboek 1887	〃 419.—		
〃 〃 Joh. Müller, innaaien Jaarboek 1887.	〃 86.50		
Transporteere	*f* 3457.95	*f* 4230.60	*f* 12681.36

per Transport	*f* 3457.95	*f* 4230.60	*f* 12681.36
Rekening van De Roever-Kröber Bakels, Jaarboek 1888	〃 443.—		
〃 〃 Joh. Müller, innaaien Jaarboek 1888.	〃 91.10		
〃 〃 H. J. Vogin, vertalen in 't Engelsch.	〃 60.—		
		〃 4052.05	
			〃 8282.65

11. Kleine Drukloonen.

Rekening van de Roever-Kröber Bakels.	*f* 131.—	
〃 〃 〃 〃	〃 112.50	
		〃 243.50

12. Onvoorziene uitgaven.

Rekening van A. Grevenstuk, diploma's en adres naar Bologna . .	〃 29.—
Saldo op Nieuwe Rekening	〃 799.92
Totaal	*f* 22036.43

RECAPITULATIE.

1.	Reis- en Verblijfkosten	*f* 2485.55
2.	Jaarwedden	〃 3700.—
3.	Commissie voor den overgang van Venus voorbij de zon. .	〃 —.—
4.	Onkosten der Vergaderingen	〃 323.95
5.	Bureau	〃 145.82⁵
6.	Expeditie	〃 430.60
7.	Huishoudelijke uitgaven.	〃 1300.99⁵
8.	Mobilair	〃 1850.35
9.	Bibliotheek en Catalogus	〃 2444.09
10.	Uitgave van Werken.	〃 8282.65
11.	Kleine drukloonen.	〃 243.50
12.	Onvoorziene uitgaven	〃 29.—
	Saldo op Nieuwe Rekening	〃 799.92
	Totaal. . .	*f* 22036.43

REKENING en VERANTWOORDING van het geldelijk beheer, door den Algemeenen Secretaris der Koninklijke Akademie van Wetenschappen over het jaar 1888/89 gehouden van het

LEGAAT HOEUFFT.

ONTVANGSTEN.

Aan Saldo van A°. P'.		*f*	754.51
〃 6/m. Interest van *f* 56.600.— $2^1/_2$ pCt. N.W.S.	*f* 707.50		
Af provisie, zegel en biljet	〃 7.17[5]		
		〃	700.32[5]
〃 6/m. Interest van *f* 56.600.— $2^1/_2$ pCt. N.W.S.	*f* 707.50		
Af visa, provisie, zegel en biljet	〃 7.47[5]		
		〃	700.02[5]
〃 Opbrengst verkoop van prijsverzen, zie Rekening Courant van den Heer Johannes Müller		〃	9.51
		f	2164.37

UITGAVEN.

Rekening van J. Elion, graveur		*f*	3.—
〃 〃 J. J. Greeve, postzegels		〃	3.—
〃 〃 〃 verzenden van prijsverzen en programma's		〃	12.25
〃 〃 Munt-College		〃	322.95[5]
〃 〃 J. J. Greeve, reiskosten naar Utrecht		〃	3.—
〃 〃 de Roever-Kröber Bakels, drukken van prijsverzen		〃	304.50
〃 〃 Joh. Müller, innaaien prijsverzen		〃	109.10
Aankoop van *f* 1000 Inschrijving $2^1/_2$ pCt. N. W. S. à $77^1/_8$	*f* 771.25		
Interest 8 dagen	〃 0.56		
Provisie	〃 1.25		
		〃	773.06
Saldo op Nieuwe Rekening		〃	633.50[5]
		f	2164.37

REKENING en VERANTWOORDING van het geldelijk beheer, door den Algemeenen Secretaris der Koninklijke Akademie van Wetenschappen over het jaar 1888/89 gehouden van het

LEEUWENHOEK-FONDS.

Ontvangsten.

Aan Saldo A⁰. P⁰.		*f* 111.86
〃 6/m. Interest van *f* 1000.— $3^{1}/_{2}$ pCt. N.W.S.	*f* 17.50	
Af provisie, visa, zegel en billet . . .	〃 0.57^{5}	
		〃 16.92^{5}
〃 6/m. Interest van *f* 1000.— $3^{1}/_{2}$ pCt. N.W.S.	*f* 17.50	
Af provisie, zegel en billet	〃 0.27^{5}	
		〃 17.22^{5}
		f 146.01

Uitgaven.

Geene.

BUYS BALLOT-FONDS.

Ontvangsten.

Aan Saldo A⁰. P⁰.		*f* 83.24^{5}
〃 6/m. Interest van *f* 2200.— $2^{1}/_{2}$ pCt. N. W. S.	*f* 27.50	
Af provisie, zegel en billet . . .	〃 0.37^{5}	
		〃 27.12^{5}
〃 6/m. Interest van *f* 2200.— $2^{1}/_{2}$ pCt. N. W. S.	*f* 27.50	
Af provisie, zegel, visa en billet. .	〃 0.67^{5}	
		〃 26.82^{5}
		f 137.19^{5}

Uitgaven.

Aan Postzegel.	*f* 0.05
Saldo op Nieuwe Rekening	〃 137.14^{5}
	f 137.19^{5}

BUITENZORG-FONDS.

Ontvangsten.

6/m. Interest van *f* 16000.— $3^1/_2$ pCt. N. W. S.	*f* 280.—		
Af provisie, zegel en billet . . .	〃 2.85		
		f 277.15	
6/m. Interest van *f* 16000.— $3^1/_2$ pCt. N. W. S.	*f* 280.—		
Af provisie, zegel en billet. . .	〃 2.85		
		〃 277.15	
		f 554.30	

Uitgaven.

Aan F. Bastiaans & C⁰. Onkosten Grootboek.	*f* 2.94
Saldo op Nieuwe Rekening	〃 551.36
	f 554.30

De Secretaris draagt daarbij voor de volgende Memorie van Toelichting.

Memorie van Toelichting.

Behalve over het batig saldo, *f* 1061.94, had de Penningmeester in het afgeloopen Akademiejaar te beschikken over 3 subsidiën, te zamen van *f* 15974.02, eene subsidie van *f* 4699.74, eene som van *f* 252.63, voortgesproten uit verkochte boeken door bemiddeling van de firma Joh. Müller alhier en een bedrag van *f* 48.10, ontvangen van den Heer Secretaris van de Holl. Maatsch. der Wetenschappen te Haarlem, als vergoeding voor het verstrekken van houtsneêfiguren; te zamen dus over eene som van *f* 22036.43.

Over de 12 posten der begrooting het volgende.

Post VIII (Mobilair) werd slechts aangesproken tot een bedrag van *f* 1850.35, zoodat daarvan *f* 549.65 in reserve bleef. De reden van dit verschijnsel is hierin te zoeken, dat

een vloerkleed voor de oude Bibliotheekkamer, 't welk men dacht noodig te hebben, nog niet gelegd konde worden, omdat de herstellingen, welke van wege het Rijk nog in dat vertrek te verrichten zijn, niet waren afgeloopen. Post IX (Bibl. en Catalogus) bleef eveneens *f* 1155.91 onder de raming, doordien nog niet begonnen kon worden aan het drukken van een Supplement op den Catalogus, en de bestelling van nieuwe boekenkasten tot een volgend Akademiejaar moest worden uitgesteld. Daartegenover moest post X (Uitgave van Werken) met *f* 1282.65 worden verhoogd, wilde men het ter perse leggen van enkele aangeboden Verhandelingen niet tot eene volgende periode uitstellen. Wat voor posten VIII en IX ongebruikt bleef, kon dus strekken om post X te verhoogen.

Het fonds Hoeufft verkeert steeds in bloeienden toestand. Het werd onlangs weder met eene som van *f* 1000 inschrijving $2^1/_2$ pCt N. W. S. vermeerderd en bedraagt thans *f* 57600 Inschr. $2^1/_2$ pCt. N. W. S.

De kas van het Leeuwenhoek-fonds steeg, door het innen van interessen, tot *f* 146.01.

Voor het Buys Ballot-fonds werd van wijlen den Hoogl. Donders ontvangen de som van *f* 1740.48 en daarvan op het grootboek gebracht een bedrag van *f* 2200 Inschr. $2^1/_2$ pCt. N. W. S., vertegenwoordigd door eene som van *f* 1624.48^5. Eenige noodzakelijke uitgaven ad. *f* 33.10, bij die som opgeteld, deed haar stijgen tot *f* 1657.58^5, ten gevolge waarvan den Penningmeester van het gestorte bedrag niet meer overbleef dan *f* 83.19^5. Met de in het afgeloopen jaar ontvangen interessen, steeg die som tot *f* 137.14^5, die dan ook op dit oogenblik in kas is.

Van het Buitenzorg-Fonds is, ten gevolge van ontvangen interessen eener som van *f* 16000.— $3^1/_2$ pCt. N. W. S. in kas, eene som van *f* 554.30, verminderd met een bedrag van *f* 2.94, 't welk nog met de firma F. Bastiaans & Co. verrekend moest worden, derhalve *f* 551.36.

De Voorzitter geeft het woord aan de Commissie, door de beide Afdeelingen der Akademie, overeenkomstig § 37 der Algemeene Bepalingen, benoemd tot het nazien van vorenstaande rekeningen met de daarbij behoorende justificatoire bescheiden. Haar Rapport luidt als volgt:

De ondergeteekenden hebben de Rekening en verantwoording van den Algemeenen Secretaris der Koninklijke Akademie van Wetenschappen over het Akademiejaar 1888—1889 onderzocht, met de Begrooting en de overgelegde bescheiden vergeleken en accoord bevonden.

De Algemeene Rekening van de Akademie zelve bedraagt in ontvangst eene som van f 22036.43, in uitgave eene som van f 21236.51, en sluit met een goed saldo van f 799. 92.

De Rekening van het Legaat Hoeufft bedraagt in ontvangst f 2164.37, in uitgave f 1530. 86^5, en sluit met een goed saldo van f 633.50^5.

Wij vonden geen aanleiding tot het maken van bijzondere opmerkingen en stellen u dus voor, onder betuiging van erkentelijkheid aan den Algemeenen Secretaris voor zijn nauwkeurig beheer, zijne Rekening en Verantwoording goed te keuren.

w. g. C. P. TIELE.
J. J. CORNELISSEN.
M. W. BEIJERINCK.
C. A. PEKELHARING.

De Vergadering machtigt den Voorzitter om, in overeenstemming met de conclusie van het voorgelezen

Rapport, de Rekening en Verantwoording, ten blijke van goedkeuring, te onderteekenen. Een afschrift hiervan zal, met de Memorie van Toelichting, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken worden toegezonden.

De Heer TIELE vraagt, als eerste onderteekenaar van het Rapport, het woord om meê te deelen, dat het der Commissie voorkomt dat de drukkosten, waarop de firma DE ROEVER KRÖBER-BAKELS aanspraak maakt, van dien aard zijn, dat er voor de Verslagen en Mededeelingen wel eene minder afgesleten letter gebruikt zou kunnen worden, en dat verder de kosten, berekend voor het drukken van de bekroonde prijsversen uit het legaat HOEUFFT, veel te hoog zijn opgevoerd. Over het laatste punt echter zal de Heer CORNELISSEN eenige nadere mededeelingen ten beste geven.

De Voorz. geeft het woord aan den Heer CORNELISSEN, die eene memorie voorleest, waaruit zijns inziens blijkt, dat de drukkers der Akademie ontzaglijke prijzen voor het drukken der prijsverzen in rekening brengen, en het innaaien daarvan door de firma JOH. MÜLLER ook veel te hoog wordt berekend.

De Secretaris betreurt het, dat de Heeren TIELE en CORNELISSEN hem niet vooraf gewaarschuwd hebben, dat zij het door hen behandelde onderwerp ter tafel zouden brengen, omdat hij dan wellicht beter dan thans in staat zou geweest zijn, de gerezen bezwaren toe te lichten of gedeeltelijk te weêrleggen.

Hij herinnert er aan, dat heeren rapporteurs over de Rekening en Verantwoording van het jaar 1885, eveneens klachten over te hooge kosten voor druk- en bindwerk hebben doen hooren, en dat toen door hem een uitvoerig onderzoek naar de gegrondheid dier klachten gedaan is. De uitkomsten van dat onderzoek werden medegedeeld aan het Bestuur der Akademie, in zijne vergadering van 20 Juni 1885 en waren van dien aard, dat het Bestuur hem toestond, in de eerstvolgende Vereenigde Vergadering der beide Afdeelingen te verklaren, dat

hij gemachtigd werd, met het beheer over druk- en bindwerk voort te gaan op de wijze, zooals tot hiertoe gebruikelijk was, en dat het Bestuur geene aanleiding had gevonden, hem te verzoeken, zijn beheer in bezuinigenden zin te wijzigen". (Jaarverslag 1886, p. CIV).

De Voorzitter meent dat de opmerkingen over het drukken der Verslagen en Mededeelingen tot geen voorstel leiden, maar dat er alle reden bestaat om de zaak der kosten voor de prijsverzen nader te onderzoeken, en daarover later eenige mededeelingen te doen.

De Secretaris verklaart zich hiertoe bereid.

III.

Thans komt in overweging het ontwerp der begrooting van Inkomsten en Uitgaven, loopende van 1 April 1889 tot ultimo Maart 1890, waarover geene discussie gevoerd en dat goedgekeurd wordt als volgt.

Begrooting van Inkomsten en Uitgaven, loopende van 1°. *April* 1889 *tot ult°. Maart* 1890.

ONTVANGSTEN.

Batig saldo	*f*	799.92
Gewone subsidie	〃	18798.50
Vermoedelijk debiet van werken	〃	300.—
	f	19898.42

UITGAVEN.

I. Reis- en Verblijfkosten	*f*	2600.—
II. Jaarwedden	〃	3700.—
III. Venus-Commissie	〃	115.71
IV. Vergaderingen	〃	400.—
V. Bureau	〃	150.—
Transporteere	*f*	6965.71

	per Transport	*f* 6965.71
VI. Expeditie	"	400.—
VII. Huishouden	"	1300.—
VIII. Mobilair	"	250.—
IX. Bibliotheek en Catalogus	"	3600.—
X. Uitgave van werken	"	7000.—
XI. Kleine drukloonen	"	300.—
XII. Onvoorziene uitgaven	"	82.71
		f 19898.42

IV.

De Algemeene Secretaris brengt daarop verslag uit aangaande de Boekerij en het Munt- en Penningkabinet, in de volgende bewoordingen:

Het vooruitzicht, in het voorgaande jaarverslag gegeven, dat dat gedeelte der boekerij, waarvoor nieuwe boekenkasten gereed waren, behoorlijk geborgen zoude kunnen worden, is in vervulling overgegaan. De tweede verdieping van het Trippenhuis is nu geheel voor Bibliotheek ingericht. Voor enkele vakken, zooals vaderl. Geschiedenis, Rechtsgeleerdheid, Handel en Nijverheid, Krijgs- en Zeewezen, Genees-, Wis- en Sterrenkunde, moeten nu nog kasten in gereedheid gebracht worden, waarmede dan de geheele verzameling opnieuw zal zijn geplaatst.

De vermeerdering der Bibliotheek, welke dit jaar ruim 1100 deelen bedroeg, kwam hoofdzakelijk de Afdeelingen Genootschapswerken en Tijdschriften ten goede; terwijl ten gevolge van de voortgezette ruiling met het Ministère de l'Instruction publique te Parijs, de Akademie weder verschillende kostbare werken ontving, waaronder de navolgenden vooral vermelding verdienen, als:

G. Ebers. L'Egypte. Traduction de G. Maspero. 2 Vol.

Archives de Zoologie expérimentale et générale par H. de Lacaze Duthiers. 10 Vol.

Oeuvres complètes de Voltaire. 13 Vol.

Nouvelle Biographie générale par FIRMIN DIDOT frères. 48 Vol.

Door 276 bezoekers werden 610 deelen op de Bibliotheek geraadpleegd, terwijl bovendien 672 boeken aan personen buiten de Akademie werden uitgeleend.

De verzameling Handschriften werd vermeerderd met een bundel Latijnsche gedichten van den Groninger Rector P. L. STRUCHTMEIJER, den Leermeester van P. HOFMAN PEERLKAMP, der Akademie door den Heer BOOT namens Dr. H. WAS te St. Oedenrode aangeboden.

Het catalogiseeren van de boeken, die sedert het uitgeven van den Catalogus tot 1°. Januari 1889 zijn aangekocht of ten geschenke ontvangen, is nu afgeloopen en met het rangschikken der titels is reeds een aanvang gemaakt, zoòdat waarschijnlijk in het laatst van dit jaar met het drukken van den Supplement-Catalogus zal kunnen begonnen worden.

MUNT- EN PENNINGKABINET.

In het vorige jaar werd de verzameling vermeerderd met den bronzen penning, geslagen bij het vijftigjarig bestaan van het Koninklijk Zoölogisch Genootschap Natura Artis Magistra, 1 Mei 1838—1888, en met een bronzen exemplaar van den gedenkpenning bij de zeventigste verjaring van den Hoogleeraar F. C. DONDERS. .

Op verzoek van het Bestuur, werd eene lijst der medailles, toebehoorend aan de Koninklijke Akademie van Wetenschappen, door den Secretaris der letterkundige Afdeeling opgemaakt. Zij vond eene plaats in het Jaarboek over 1888, blz. CXV—CXXXI.

J. C. G. BOOT.

V.

Aan de orde is het voorstel om de leden der Akademie, welke zich in het buitenland gaan vestigen, den titel te verleenen van Correspondeerend Lid. Dit voorstel,

door de Natuurkundige Afdeeling ontworpen, mocht, zooals de Heer VAN DE SANDE BAKHUYZEN mededeelde, de goedkeuring der Zuster-Afdeeling verwerven, en vond zijne verklaring in den wensch om de betrekking met de bedoelde leden te blijven onderhouden en hun een blijk van waardeering aan te bieden bij hun vertrek. Men zou de vroegere gewone leden wel is waar te eeniger tijd onder de buitenlandsche leden kunnen opnemen, doch de kansen daarvoor zijn niet groot, omdat elk der Afdeelingen slechts over 20 plaatsen onder laatgenoemde leden tegenover 50 onder de gewone leden te beschikken heeft.

Aan de discussie over het voorstel wordt door onderscheidene leden deelgenomen en daarbij de vragen ter sprake gebracht, of het voorstel zou hebben eene terugwerkende kracht; of er over het verleenen van den nieuwen titel aan vertrekkenden door stemming zou worden beslist, dan wel of hij hun van zelf ten deel zou vallen; en of de correspondeerende leden recht zouden hebben op de werken der Akademie.

Ten slotte wordt bij meerderheid van stemmen beslist, dat de nieuwe titel van Correspondeerend Lid aan alle naar het buitenland vertrekkende leden der Akademie zal worden verleend, en dat wel zonder stemming, en dat de toezending van de werken der Akademie aan hun adres zal blijven voortgaan, zooals zij tot hiertoe geschiedde.

De ministerieele goedkeuring, ter uitvoering van dit besluit noodzakelijk, zal worden gevraagd, en wel in dezen vorm, dat aan art. 5 van het Org. Regl. eene laatste alinea worde toegevoegd, luidende: „Aan gewone leden der Akademie, welke zich in het buitenland vestigen, wordt de titel verleend van Correspondeerend Lid". Het Bestuur zal tevens mededeeling doen van zijn voor-

nemen om, nadat de wijziging van het artikel door den Minister is goedgekeurd, den nieuwen titel te verleenen aan de Heeren Prof. Dr. E. Selenka, hoogleeraar te Erlangen, Dr. T. J. Stieltjes jr. te Toulouse en Prof. Dr. M. Fürbringer, hoogleeraar te Jena.

VI.

Er wordt overgegaan tot de stemming over een Algemeenen Secretaris voor een tijdperk van 5 achtereenvolgende jaren.

Tegenwoordig 20 leden.

Op den Heer C. A. J. A. Oudemans worden 18 en op den Heer Boot 2 stemmen uitgebracht, zoodat de eerste herkozen is.

Op eene deswegen tot hem gerichte vraag van den Voorzitter, verklaart de Heer Oudemans zich bereid, de nieuwe benoeming te aanvaarden.

VII.

De Voorrang der Afdeelingen gaat over op de Afdeeling voor Wis- en Natuurkunde.

VIII.

De Voorzitter sluit de Vergadering.

C. VOSMAER.

HERDACHT DOOR

A. PIERSON.

Vosmaer te mogen teekenen, zou voor ieder een voorrecht zijn; het is het inzonderheid voor mij. Meer dan eens had ik aanleiding bezwaren tegen zijne methode te opperen. Ik verheug mij, thans enkel te mogen denken aan de beschrijving van zijn wezen en pogen. De nekrologie behoeft geen eerzuil, maar behoort in elk geval een eerlijk gedenkteeken te zijn.

Wij zien hem daar nog nedergezeten, rechts van den Voorzitter. Ik geloof, dat wij voor het laatst zijn stem in ons midden hoorden, toen de heer Beets Vondel had trachten te zuiveren van den blaam, Rembrandt te hebben miskend. Vosmaer was toen in den eenigszins neteligen toestand van een schrijver die op zijn eigen boek moet wijzen. De heer Beets, meende hij, had niet genoeg rekening gehouden met hetgeen door Vosmaer in *Rembrandt van Rijn, sa vie et ses œuvres* was aangetoond. In de geheele manier van deze opmerking te maken vonden wij toen het aangename terug, dat zijn persoonlijkheid eigen was en allen trof; ook reeds in zijn uiterlijk. Het jeugdige dat in zijn slankheid lag, werd weer getemperd door den te vroeg vergrijsden lok die hem dikwerf over het breede, goed gevormde voorhoofd hing. Neus en mond vertelden al wat zij in een gelaat vertellen kunnen van iemands fijnheid van geest.

Den man, die in 1884 en voor de tweede reis in 1886

uitgaf: *De kunst in het dagelijksch leven*, — een werk waarvan slechts een gedeelte *vrij naar het Engelsch van* LEWIS FOREMAN DAY is bewerkt, moest men eigenlijk zien in zijn huis. Onder de oorspronkelijke hoofdstukken van het genoemde werk vind ik er eén: *Huis en Huiselijkheid*, met dit motto: »Onze woning en onze persoon moeten één zijn''. Hij verlangt met nadruk in het genoemde werk, dat uit ons huis onze persoonlijkheid spreke; het blijkt spoedig, dat, volgens hem, huis en persoonlijkheid, beide, artistiek behooren te zijn. — *Behooren* te zijn! Met deze uitdrukking ben ik reeds in zijn geest en trant. VOSMAER heeft esthetische ontwikkeling tot een plicht willen verheffen, en deze gezindheid heeft zijn stijl gekleurd.

Dat geschrift: *De kunst in het dagelijksch leven* behelst een pleidooi voor de behartiging van den goeden smaak op een beperkt gebied: de inrichting van onze huizen. Het treft mij, hoe hij eerst van lieverlede ten volle zegt, wat hij op het hart heeft. In den aanvang: »het huis moet huiselijk zijn, zonder dat leelijkheid een hoofdrol speelt''. Maar dit uiterst bescheidene is hem weldra niet meer genoeg. Aanstonds heet het: »Ofschoon zij hun vleesch niet rauw zouden eten, beseffen zij niet, dat ook huis en huisraad bereiding, verfijning, smaak noodig hebben, welke deze alleen door de kunst kunnen verkrijgen''. Of ook: »de smaak van hun grover zinnen is ontwikkeld; niet die van hun geest en gemoed''. Hij verbaast zich, dat »duizenden en duizenden braaf en gelukkig leven zonder kunst''. Eindelijk moet het hooge woord eruit. VOSMAER ontdekt bij velen »den, gelijk hij zich uitdrukt, primitieven smaak der wilden!'' Wie noemt hij wilden? Zij, die in den smaak iets louter persoonlijks zien. Hij stelt er dit tegenover: De smaak hangt af van een gevormd, ontwikkeld gevoel; is eeuwig; berust op gronden, heeft zijn geschiedenis, zijn traditie en ervaring. Vroeger hield men zich aan die traditiën van onvergankelijke beginselen..., die wijzigingen toelieten, maar in den grond eene algemeene vastheid en waarheid behielden. Dit

alles is over boord geworpen, en van daar de teugelooze willekeur; dat tasten en hollen in den blinde, het zich vergapen aan alles wat grillig en bont is, op de wijze der (het woord keert terug) der wilden. De slechte smaak is een euvel des tijds waartegen gewaakt dient te worden"... »De smaak is ziek". En wat is nu het geneesmiddel?

Voorloopig een zeker autoriteitsgeloof. »Wilde, schrijft hij nog in het aangehaalde werk, bl. 182, wilde het Algemeen zich maar overgeven aan de leiding ten goede en de verlokselen van den Booze op het punt van smaak weerstaan met een: »»Vade retro, Satana!"" Er is dus ook in æstheticis een Booze; er is een verstoktheid die niet luisteren wil; er is, bovenal, een leiding ten goede; en ten aanzien van deze leiding hebben de leeken zich volgzaam te betoonen. Vosmaer ziet verband tusschen staatkundig en esthetisch anarchisme. »Thans", getuigt hij, »heeft de wansmaak, die vroeger een paria, een uitgeworpene of een verscholen boosdoener was, van de vrijheid, gelijkheid en broederschap gebruik gemaakt; hij speelt een demokratische rol en zet zich op den voet van gelijkheid met het schoone". Met het bindend, het kanoniek gezag van dat Schoone is het hem zoozeer ernst, dat hij er fabriekanten een grief van maakt, hun smaak achter te stellen bij hun beurs. Koopers, zegt hij, zijn te »berispen", als zij zich iets leelijks aanschaffen; industriëelen »zondigen" als »zij azen op den wansmaak". »Heilzaam, noemt hij, het bedwang der gilden en der meesterproef".

Hier staat de pleitbezorger voor ons van iets volstrekts, en dat gehandhaafd wordt tegenover een maatschappij die met haar winstbejag, haar individualisme, hare onbeperkte vrijheid van verkeer, van bedrijf, van inzicht en aantrekking, voorloopig niet geneigd schijnt een esthetischen opperherder te aanvaarden. »De gustibus *est* disputandum", zegt Vosmaer ergens met zoovele woorden. Op kunstgebied zijn de eeuwige beginselen gevonden; de goede leiding, dus de juiste methode, is ontdekt.

Dat die methode is vergeten; dat nieuwe gidsen zich op-

werpen; dat alle wind van leering waaien, elke manier van doen zich vertoonen mag, waar ligt het aan? Aan de nalatigheid van hen, die gezag moesten oefenen. Maar wie in dezen zijn plicht verzuime, niet VOSMAER. Hij is altijd op zijn post. Onder de wilden van den smaak, verdriet het hem nooit, op allerlei toon, met allerlei hulpmiddelen: met het vlugschrift, met het courantenartikel, met het geleerde boekwerk, met romans en gedichten, met overzetting en oorspronkelijken arbeid, gewetens wakker te schudden, afdwalingen te brandmerken, beginselen toe te lichten, of zich in het eind, op dezen aan den hoogen kunstzin der Vaderen ontrouw geworden bodem, vormen wil een gemeente zonder een vlek van modern realisme, zonder een rimpel van middeleeuwsche Gothiek, eén in de overtuiging, dat de kunst tot alle dingen goed is.

Deze aanhoudende werkzaamheid dwingt eerbied af, en heeft haar doel niet gemist. VOSMAER heeft het oor en het hart van velen in den lande mogen bereiken. Men zag tot hem op als tot een die de esthetische opvatting van de dingen, van het geheele leven verpersoonlijkte. Geene overtreding van den goeden smaak, liet hij over zijn kant gaan. Geen nationaal gedenkteeken van Neerlands Herstelling zou in den Haag, geen nieuw Rijksmuseum in Amsterdam verrijzen of VOSMAER gaf raad en oordeel ten beste. Geschriften die het esthetisch leven des volks konden bevorderen, hij moest ze inleiden, hij, hun den stempel geven. Hij leefde niet slechts voor het schoone; men wist dat hij er voor leefde, dat hij aan alle andere beslommeringen tot dat doel zich onttrokken had; dat geen vulgaire eerzucht hem dreef; dat hij geen anderen invloed begeerde dan den invloed van de gedachte, van het woord, van meerderheid van kennis en smaak, maar ook, dat hij, om dien invloed te oefenen, tegen geen moeite opzag. Welk een moeite heeft hij zich niet getroost! Ons volk moest zijn Homerus hebben: hij onttrekt zich niet aan den arbeid en vertaalt in Nederlandsche hexameters, aan welker bestaan hij geloofde, Ilias en Odyssee. Ons volk moest zijn

Rembrandt kennen; hij zet de schouders onder de taak en geeft twee boeken, de vrucht van reizen en allerhande nasporing. En bij dezen arbeid van vertalen, ontleden, beoordeelen, toelichten, is hij nog geheel zelfstandig werkzaam; geeft hij zijne romans *Amazone en Inwijding*, zijn *Nanno*, zijn *Londinias*, zijn bundel *Gedichten*, zijne *Vogels van diverse Pluimage*, al te gader werken, die op meer of min duidelijke wijs te kennen geven wat hij van zijne landgenooten verlangde.

Wat verlangde hij? Met andere woorden: wat is het doel dat hij met zijn onvermoeid pogen heeft nagestreefd? Een natuurlijke aarzeling maakt zich van ons meester als wij het beproeven rekenschap te geven van een anders ideaal. Een ideaal is als de ongeboren vrucht der ziel, die aan de moeder de zoetste droomen van geluk vergunt. Het spreekt evenwel van zelf, dat ik mij aan de taak niet onttrekken mag en u naar vermogen met hetgeen Vosmaer verlangde, met zijn doel bekend heb te maken.

Maar ik wensch dit te bewaren voor een later gedeelte van mijne nekrologie. Er is een andere vraag die vooraf moet gaan. Vosmaers doel hing natuurlijk met zijne persoonlijkheid samen. Het ligt dus voor de hand eerst te onderzoeken, wat die persoonlijkheid heeft gevormd. Vosmaers vorming brengt ons op geleidelijke wijs in aanraking met de meesten zijner geschriften.

De *Bladen uit een Levensboek* (opgenomen in zijn *Vogels van diverse Pluimage*, 3de druk, bl. 60 vlgg.), een soort van autobiografisch fragment, verspreiden omtrent de vorming van den auteur een eenigszins verrassend licht. Dit fragment, geeft zoo goed als niets omtrent de opvoeding van zijn geest en zeer veel, daarentegen, omtrent de opvoeding van zijn gemoed. Over zijn vorming als geleerde ontvangen wij slechts eenige uitwendige bijzonderheden: de beschrijving van zijn vaders studeerkamer; enkele woorden over het Gymnasium in den Haag. Het verwondert mij, dat hij over deze inrichting niet met meer uitvoerigheid en ingenomenheid spreekt. In

de leiding van Dr. BAX had ik gaarne de verklaring zien geven van VOSMAERS eigenaardige vereering van de Klassieken. Hij heeft den Rektor een plaats gegund in zijn smaakvollen brief aan Horatius Flaccus:

„Toen ons de waardige Bax, in zijn grijzen katheder ons kweekend,
Daar „uit Beotië voerde naar Attica" (placht hij te zeggen)
Leerend, door *partes* te maken, den zin construeeren en vatten,
Wijzend, met zangrigen toon en gebaar, op het schoon van den maatgang; —

Maar dat is alles. — Ofschoon VOSMAER er verder van zwijgt, zou ik niettemin gepoogd hebben u omtrent den, naar ik meen, onmiskenbaren invloed van BAX in te lichten, indien VOSMAERS mededeelingen over zijn jeugd ook slechts eenige dankbaarheid jegens het Haagsch Gymnasium lieten doorschemeren. Maar hij spreekt over zijne klassieke opleiding met zekeren wrevel; hij beschouwt zich als iemand die het slachtoffer had kunnen worden van de opvullingsmethode; hij heeft den indruk, dat men zijn schedel voor een koffer heeft aangezien. Het beeld is van hem, en keert terug.

Niemands lessen gedenkt hij met blijdschap. Het blijkt niet, dat eenige hand hem gestuurd heeft, dat iemand gepoogd heeft hem voor een ideaal of een levensbeschouwing te ontgloeien.

Dit negatieve heeft zeker ook zijn belang. VOSMAER heeft zoowel de voordeelen als de nadeelen gemist die aan een stevige leiding zijn verbonden. Hij heeft van den aanvang zijn weg zelf moeten vinden.

Maar omtrent indrukken van het ouderlijk huis, die zijn hart moesten stemmen, vloeien zijne mededeelingen over. Het zijn beminnelijke, dikwerf roerende bladzijden. Wij krijgen den man lief, dien zekere zoogenaamd onbeteekenende voorvallen niet zijn ontgaan, en die ze heeft weten te verhalen. Wij zullen den driftigen vader, die na eenigen zielsstrijd eindigt met zijn onhandige vrouwelijke dienstbode vergeving te vragen, niet meer vergeten, evenmin als dien vonkelenden

diamant, dien een ruw echtgenoot nooit had opgemerkt in het hart dat zoolang naast het zijne had geklopt. Allerminst vergeten wij uit die *Bladen* Bella, de beminnelijke, wier beeld door VOSMAER zoo geteekend wordt, dat men er onwillekeurig trekken in vermoedt van haar die thans het diepst onzen VOSMAER mag beschreien.

In een tuin ziet hij Bella als zevenjarig meisje voor het eerst. De tuin is verwaarloosd, maar, zegt VOSMAER — en toont ons inmiddels op nieuw het bevallige dat den auteur van den brief aan Horatius eigen kon zijn —, »het eenige dat liefelijk scheen in deze woestenij, was de groote menigte rozen. . . Midden in het hooge gras en half bedolven onder een grooten hoop afgeplukte rozen zat een klein meisje . . . met deze bloemen te spelen. Nu eens wierp zij ze in de lucht en ving ze met de kleine handjes weer op, dan bedekte zij haar hoofd en gitzwarte haren er mede, en als zij er dan uit opdook, was het alsof zij, als Afrodite uit het vonkelende schuim der zee, uit die bloemen geboren werd . . . Een sterke sympathie scheen er tusschen die bloemen en haar te bestaan. . . Was het, omdat in dat jeugdige kindergemoed de kiem lag eener gave, die wellicht later zou ontwikkeld worden, de gave om bij voorkeur de bloemen in het leven op te merken? Of omdat in latere dagen, in het huis, dat zij zou betreden, en op het pad dat zij zou bewandelen, bloemen onder ieder van hare voetstappen zouden opspringen? enz. enz."

Voor mij is het niet onzeker: al de indrukken die VOSMAER onthouden en voor ons bewaard heeft, hebben hem geleerd zachtheid op prijs te stellen, de zachtheid van gemoed die de bloemen opmerkt; die niet twist met het wereldbestuur; die samenvloeiing en ineénsmelting liever waarneemt dan tegenstelling en botsing.

In zijn *Studiën over Multatuli's werken*, 2e uitg. 1884 zegt hij met zoovele woorden: »Waar het ware en schoone — het goede ligt daarin opgesloten — zich voordoen, grijp ik naar deze met beide handen. Verlammend werkt te langdurige omgang met het booze, ook al strijdt men er tegen . . .

Het ware en schoone met der daad te beoefenen, is het sterkste wapen tegen kwaadwilligen die het anders begeeren." In de Voorrede van zijn *Inwijding* lezen wij: Ofschoon, volgens sommigen, in 1888 wel ouderwetsch zal heeten, een bescheiden en welwillend schrijven te willen zijn, ik hecht nog aan den door BULWER in 1835 aangeduiden plicht." »Discretion and benevolence", om de woorden van BULWER over te nemen, waarop hier gezinspeeld wordt, zijn de eigenschappen, aan welker invloed VOSMAER zich, naar ons beste weten, nooit opzettelijk heeft onttrokken. »Zonder zachtheid en schoonheid is het goede niet goed en het heilige niet heilig", laat VOSMAER in zijn roman *Inwijding* iemand zeggen; hij geeft daarmede zoowel zijn eigen deugd als misschien zijne grenzen aan.

In de vroeger aangehaalde *Bladen* staat VOSMAER met de inmiddels tot jong meisje opgegroeide BELLA voor een drietal boomen. »Kijk, zegt hij tot haar, die oude boomen zijn drie grijze wijsgeeren die minachtend op al de nietigheid om hen heen nêerzien". Maar BELLA antwoordt: »En ik vind ze als drie oude aartsvaders die zegenend hunne armen over alles uitbreiden. Waarom zouden wij ook niet liever vrede hebben met alles, daar wij weten welk een heerlijke harmonie in alles heerscht, als wij ze maar niet dom voorbijzien."

Deze Bella spreekt als de Sietske van *Inwijding*, en beiden vertegenwoordigen dat Ik van VOSMAER, dat hij zelf als zijn beter Ik beschouwde. Bij de polemiek die ook hem niet bespaard is gebleven en de hardheid waartoe alle polemiek verleidt, heeft hij zijn eigenlijke vorming in de vorming van dat beter Ik gezocht, en deze vorming vooral opgedragen aan vrouwelijken invloed. Dat een vrouw den man in de rede valt, gebeurt wel meer; maar bij VOSMAER valt de vrouw den man altijd in de rede om hem zachter te stemmen, om hem op een beminnelijker zijde der dingen te wijzen. De drie minachtende wijsgeeren van zooeven worden door de een of andere Bella of Sietske bij VOSMAER meer dan eens in drie zegenende aartsvaders gemetamorfoseerd.

Maar bij de vorming die VOSMAER van Bella of Sietske verwachtte, voegde hij onophoudelijke zelfvorming. Voor zoover een begaafde persoonlijkheid uit een algemeen gezichtspunt mag worden bezien, schijnt mij bij VOSMAER dit gezichtspunt in de zelfvorming gelegen; in het besef van hare noodzakelijkheid, in de volharding waarmede hij zich aan haar wijdde. Velen zoeken hun levensdoel buiten; anderen allereerst in zichzelf. De eersten pogen hun omgeving te hervormen, de laatsten arbeiden aan de schoone en altijd vollediger ontwikkeling van hun eigen wezen. Dit leven voor zichzelf, is edel. Zorg te dragen, dat men dagelijks meer het hooge voorwerp van zijn liefde en vereering nadert, is alleen de daad van hem die in staat is iets anders en beters lief te hebben dan zijn klein en eindig Ik. Er ligt geen zelfzucht in de zucht voor de altijd toenemende verwezenlijking van die opvatting van ons innerlijk leven waartoe nadenken, opmerken, bestudeering van het voortreffelijke ons heeft geleid. Rozen zijn geen filanthropen en maken inmiddels de wereld schooner dan het misschien tot dusver aan de filanthropie gelukt is. VOSMAER is ten slotte veel geweest voor anderen, omdat hij gezorgd heeft zelf veel te zijn. Wat hij zich als het hoogste voorstelde, kan men met meer voorbehoud bewonderen dan hij het heeft gedaan: men kan ontkennen noch gering achten, dat hij er al zijn streven op heeft gericht.

Ik waag het zijne geschriften onder dat oogpunt der zelfvorming te brengen. VOSMAER schijnt mij in zijne werken gesprekken te voeren met zichzelf; gesprekken, waarin hij zich voorhoudt wat hij worden, de gemoedsstemming waarin hij komen wil. Het zal zeker wel niet alleen mij getroffen hebben, hoe zelden VOSMAER iets opzettelijk betoogt, of zijn beschouwing stelselmatig uiteenzet. Is het wel ooit gebeurd? In zijn geschrift: *Wandelingen door de Wereld*, komt hij op de groote tegenstelling, waarop ROUSSEAU zulk een schel licht heeft doen vallen; de tegenstelling tusschen oorspronkelijkheid en beschaving. Hoe behandelt hij haar? Bl. 176 lees

ik: »het is hier de plaats niet om natuur en kultuur... te verzoenen... Wat er strijdigs is, valt gemakkelijk op te lossen". Dit schijnt mij reeds kenmerkend: zoowel het niet beproeven van de verzoening als de betuiging, dat de verzoening gemakkelijk is. En nu volgt: »Het is een valsch begrip, dat natuurlijkheid slechts bij naïefheid te vinden is... Het is even valsch, dat wij, om natuurlijk te zijn, tot den oudsten toestand der menschen moeten terugkeeren, en, uit dit oogpunt beschouwd, wordt de strijd tusschen cultuur en natuur steeds geringer. *Want* natuur is niet enkel die eerste toestand, maar ook de volkomene evenredigheid des menschen in zijne geheele ontwikkeling enz." Hier schijnt een betoog aan te vangen, maar de toon verandert weer: »Zoo als alles, heet het onmiddelijk na de laatste aanhaling, in de stof naar harmonie streeft, zal ook dit streven zich bij het verstandelijk en zedelijk zijn openbaren. Eenheid is de grondtoon van de stoffelijk genoemde schepping, eenheid zal het ook blijken voor de niet stoffelijke".... En een paar bladzijden verder: »Als men dat ondervindt, houdt de trek naar de natuur op een verzet tegen de beschaving, en de beschaving een strijd tegen eenvoud en natuurlijkheid te schijnen. Het bewustzijn wordt geboren dat de morgengloor van een nieuw leven heeft aangebroken. Eenheid te brengen in de verscheidenheid, harmonie in het uiteenloopende en een evenwicht te scheppen van alle bizondere deelen, ziedaar een der grootste vraagstukken in de levenskunst".

Aan het slot van zijn uitboezeming is hij minder ver dan in het begin. Wat in het begin gemakkelijk heette, is hier weder een vraagstuk. Zoo gaat het bij overleggingen die men met zichzelf houdt: bergen, eerst verzet, kan men straks niet eens beklimmen. Vele geschriften van Vosmaer zijn slechts in schijn didaktisch. Hij die, naar zijn eigen verhaal en uitdrukking, reeds in zijne jeugd gaarne nederzat *in angello cum libello*, schreef op zijn manier een *Imitatio*, overdenkingen over de levenskunst, naar aanleiding van den een of anderen tekst, bij voorbeeld dat »de poëzie alles moet

verschönern". Na dit duitsche woord te hebben gebezigd, herneemt hij: »alles, ook de wetenschap .. De tijden kwamen, waarin zij de fijne tuniek en den purperen mantel omsloeg, de haren omwond met een geurenden krans, en waarin de vroolijke, dartele muze de stoffige studeerkamer omschiep in een kunstenaarsatelier, waar alles tot de verbeelding spreekt van leven en smaak".

Dit een en ander zou veel verklaring noodig en zeker ook erlangd hebben, wanneer het voor VOSMAER iets anders ware geweest dan oriënteering bij zijn zelfvorming. Ook zijn eigenaardige manier van reizen had dikwerf die strekking. Zijne reizen hebben iets van bedevaarten. In zijn *Londinias* zegt hij zelf van de *Elgin Marbles* te Londen: »Pelgrimsdoel zijn z' ieder die streeft naar hoogere wijding". Hij vertoeft gaarne waar groote letterkundige of artistieke personen hebben geleefd of vertoefd. Evenmin als hij opzettelijk een stelsel ontvouwt, evenmin behandelt hij in den regel opzettelijk een kunstenaar of auteur; hij doet het veel liever naar aanleiding van iets anders. Hij haalt herinneringen op. Hij is in Hamburg en is vol reminiscentiën van HEINE; in Brunswijk, en is onuitputtelijk over LESSING en BILDERDIJK; in Cassel, en komt op de voorloopers en tijdgenooten van REMBRANDT, die daar zoo goed vertegenwoordigd zijn. Het teekent den man van gemoed in VOSMAER en het teekent tegelijk zijn talent. Een vel wit papier te nemen, bovenaan den naam van een beroemd persoon te schrijven, en nu een portret te beginnen ten voete uit: het onderstelt een aandurven van; een zich meten; bijna een worstelen met den vreemden geest; een worstelen in den nacht tot de Onbekende ons zijn naam heeft gezegd. VOSMAER vermijdt het. Hij gaat, in het geestelijke, niet vlak voor iemand staan; liever ernaast; ziet hem van ter zijde aan, neemt hem in profiel. Zulk incidenteel spreken over menschen en dingen geeft natuurlijk aan de bladzijden, waarin het geschiedt, weder eenigszins het karakter van schetsen, van studiën, die men veelal ook tot eigen oefening maakt. In zijn werk *Geëtste*

bladen komt hij naar aanleiding van Brunswijk op Bilderdijk. Na het een en ander over den dichter te hebben gezegd, werpt Vosmaer zelf de vraag op: »En zijn dichterlijk genie?" Maar om terstond er op te doen volgen: »Het is hier de plaats niet om deze vraag te behandelen". De wending is bij Vosmaer niet ongewoon. Reeds vroeger, in de *Wandelingen door de wereld:* »Het is hier de plaats niet om natuur en kultuur te verzoenen". En elders wordt de plaats voor zulke onderzoekingen evenmin gezocht. Vosmaer behoort niet tot de geesten die volstrekt de formule van een persoon of verschijnsel willen vinden, zelfs niet als hij een afzonderlijk geschrift aan iemand wijdt, zooals aan Max Havelaar of aan Rembrandt. Zelden een beschouwing, die het geheel omvat. Vosmaer heeft blijkbaar niet een opvatting van personen of zaken, die hem kwelt, die hem benauwt, tot het hem gelukt die opvatting buiten zich te brengen, uit te drukken in een beeld. Zulk een manier van voelen en van doen zou voor hem iets te forsch, mag ik zeggen? iets te brutaals hebben gehad. Vertellen doet Vosmaer liever dan uiteenzetten; zijn behandelen der dingen herinnert meer aan *dissolving views* dan aan plastiek. Hij grijpt ons niet vast; hij voert ons niet met krachtige vuist op een hoogte, om ons zijn panorama te doen zien en verder ons den weg zelf te laten zoeken; hij gaat met ons, leidt onze schreden, onderwijst zichzelf en ons. Het zou ons in het geheel niet hinderen of bevreemden als deze gids, terwijl hij ons inlicht, zelf nog eens zijn Baedeker nasloeg. Zijn welverdiende populariteit valt ook hieruit te verklaren. Velen werden uitgelokt door geschriften die bijna allen den titel zouden kunnen voeren dien Vosmaer aan een van zijn geschriften gegeven heeft: *Wandelingen door de Wereld.* Hem lezende is men uit wandelen, en uit wandelen met iemand van veel kennis, veel gevoel, veel opmerkingsgave, iemand van een getrouw, een levendig, een mededeelzaam geheugen.

De methode van Vosmaer is hem vooral te stade gekomen ten aanzien van Rembrandt.

Ik denk aan het standpunt der kunstwetenschap in 1869. Destijds had nog niemand zich de moeite getroost een kronologische lijst van Rembrandts werken op te maken. Vosmaer is de eerste geweest, die de schilderijen, teekeningen en etsen, voor zoover hij ze kende, naar tijdsorde heeft gerangschikt. Juist daardoor heeft hij den ontwikkelingsgang van Rembrandts kunst zoo goed geteekend. De aandachtige lezer is in waarheid de beste beoordeelaar van dit boek, want zulk een lezer gevoelt bij de bestudeering, dat Vosmaer zijn doel bij hem bereikt. Men komt al lezende achter Rembrandt; men geeft zich door Vosmaers even smaakvolle als nauwkeurige en methodische beschrijving rekenschap van den inhoud van elk kunstwerk, waarin men nu zooveel bespeurt, dat eerst aan eigen aandacht was ontsnapt; men ziet de wijzigingen in de manier van den schilder; men woont Rembrandts vorderen bij; men leert de moeilijkheden bevroeden die hij altijd beter overwint; men voelt de oogen opengaan voor zijn oorspronkelijkheid, voor de, om Rembrandts eigen woorden te bezigen, de *studieuse vlijt*, die hij aan zijne schilderijen besteedt; men is getuige van de merkbare schaduwen die na 1642 over den geest van den kunstenaar komen; men volgt het toenemen van zijn invloed, evenzeer als de sporen van den invloed dien hij zelf bij wijlen heeft ondergaan; men verkeert met zijn leerlingen, zijne bloedverwanten, zijne tijdgenooten en vrienden. Natuurlijk draagt een afzonderlijk hoofdstuk den titel: Jan Six en Rembrandt. Men is in Rembrandts woning, vernuftig door Vosmaers historische verbeelding weer opgebouwd; men is tot in Rembrandts atelier en hoort de discussiën over de theorie der kunst die door Hoogstraten, door Fabritius en anderen worden gehouden, discussiën waarop wij nauwlijks hadden durven rekenen. Hoogstraten vraagt: »Welk daer was de grondles en regel van wel te ordineren? Fabritius antwoordt: de edelste natuurlijkheden te verkiezen en bijeen te schikken." — De uitdrukking: »studieuse vlijt" ontleende ik zooeven aan een der brieven van Rembrandt, die het Vosmaers

verdienste is beter gerangschikt, in een beteren tekst uitgegeven, en op uitstekende wijs als bouwstof gebruikt te hebben ter toelichting van REMBRANDTS karakter. In het voorbijgaan doe ik opmerken, dat, naar deze Brieven te oordeelen, REMBRANDT geenszins van al zijne werken, alle zonder onderscheid, gewild heeft, dat zij bij gedempt licht wierden gezien. In een brief aan C. HUYGENS vraagt REMBRANDT uitdrukkelijk, dat zeker schilderij in het volle licht worde gehangen. VOSMAER acht zich zelfs gerechtigd te generaliseeren. Van een ander schilderstuk sprekende, zegt VOSMAER: »pour bien voir ce tableau, il faudrait le mettre dans une lumière intense, *ainsique* REMBRANDT *le recommandait a plusieurs reprises.*"

Zes jaar ouder dan dit hoofdwerk over REMBRANDT is VOSMAERS geschrift over de voorloopers en de leerjaren van den schilder, het is even als het latere de vrucht van veel geduldige, kritische nasporing. In 1877 heeft een nieuwe uitgaaf »entièrement refondue et augmentée" de beide werken vereenigd. De tijd om de Geschiedenis der Nederlandsche kunst te schrijven was althans in 1863 nog niet gekomen. De lichtgeloovige, oppervlakkige en onvolledige biografen der 17de en 18de eeuw konden niet langer als betrouwbare bronnen worden aangezien. Archivalische studiën waren onmisbaar, om hunne fabelen te verdrijven en nieuwe bouwstoffen te verzamelen.

Bij deze kritische beweging op het veld der vaderlandsche kunstgeschiedenis heeft VOSMAER zich aangesloten, hetzij als voorganger, hetzij om den arbeid van anderen te ziften en te verwerken. De ontwikkeling der schilderkunst in de zestiende eeuw, de strijd tusschen de twee richtingen, de Italiaansche en de Nederlandsche; de werkzaamheden van een SCOREL en inzonderheid van LUKAS van Leiden; het nieuwe tijdperk dat na deze Meesters aanvangt; de nieuwe beginselen die in de schilderkunst de overhand krijgen, worden met een zorg en methode geteekend, die medegewerkt hebben om aan de kunstgeschiedenis haren rang onder de wetenschappen te verzekeren.

Ik wil van deze beide werken over Rembrandt, die Vosmaers naam ver buiten de grenzen van ons land hebben verbreid, niet afstappen zonder uit het oudste, dat van 1863, een zinsnede te hebben aangehaald. Na het persoonlijke dat hij aan vrouwelijken invloed; naast het artistieke dat hij aan de kennismaking met de meesters te danken had, zal die zinsnede ons bekend maken met het wijsgeerig element in Vosmaers vorming.

Naar aanleiding van de twee richtingen, de Italiaansche en de vaderlandsche, die destijds om den voorrang streden, schrijft Vosmaer: »Je ne décide pas entre Rome et la Hollande . . . Nous devons savoir apprécier chaque expression du beau; il n'y a pas de style fixe ni de règle absolue. Les tendances et les préférences des peintres Hollandais n'étaient ni plus ni moins que l'expression de leur âme à eux, dans des formes inhérentes à leur nationalité. . . . L'art, ik houd den vinger vooral bij *deze* verklaring: l'art ne sera et ne peut être jamais en un sens concret qu' une expression individuelle de la beauté; celle-ci existe absolument, mais nous ne la percevons que par le prisme de nos conceptions individuelles". Het spreekt van zelf, dat deze verklaring gelegd moet worden naast de vroegere omtrent het individualisme in de kunst. Vereenigd, zeggen zij, met andere woorden: »conceptions individuelles" op het veld der kunst zooveel men wil, mits dit individuëele niets anders begeere of bewere te zijn dan opvatting van iets dat onafhankelijk van onzen geest bestaat, van iets eeuwigs en onveranderlijks. »La beauté existe absolument". Niet wij zijn het die de schoonheid maken, wij vertolken haar slechts. De schoonheid is volstrekt, maar elke poging om haar uit te drukken is betrekkelijk, heeft betrekkelijke waarde.

De platonische leer der ideeën, welker nagalm men hier licht herkent, heeft het hare bijgedragen tot de vorming van Vosmaer. Met deze leer heeft hij zich eerst bekend gemaakt na den akademietijd. Op het Gymnasium had hij Plato nog niet gelezen; te Leiden, waar hij in 1844 op de studie

kwam en 18 Januari 1851 promoveerde, deed hij snel propaedeutisch en beoefende hij, behalve zijn vak, de Rechten, oud-Nederlandsche taal- en letterkunde. Na zijn promotie in den Haag gevestigd, vervaardigde en gaf hij uit zijn *Jongensrampen, schetsen met bijschriften. Twaalf steendrukplaten*; een werk dat, ofschoon door Prof. Ten Brink als geestig, als prettig geroemd en op één lijn met de bekende *Zoo zijn er* van Alexander v. H. gesteld, niet in de eerste plaats doet vermoeden, dat de auteur toen dagelijks met Plato verkeerde. Hij heeft Plato voor het eerst ernstig gelezen tusschen de jaren 1853 en 1856, en wel te Oud-Beierland, waar hij griffier was bij het kantongerecht. Immers in 1856, — hij was toen weer in den Haag teruggekeerd als substituut-griffier van het provinciaal gerechtshof in Zuid-Holland — geeft hij een boek uit, getiteld: *Een studie over het Schoone en de Kunst.* In dat boek werkt Plato's leer der ideeën voor het eerst; in dat boek ontwikkelt hij een esthetische beschouwing, die, gelijk Prof. Ten Brink zich uitdrukt, een platonisch speculatief karakter draagt.

Bij het boek zelf, afkomstig uit een tijd waarin men reeds blijde mocht zijn esthetische vragen behandeld te zien door een Nederlandsch auteur, heb ik niet stil te staan. De hoofdzaak voor ons is die platonische kleur, die nu verder aan al zijne esthetische geschriften eigen blijft. Vosmaer heeft sedert altijd het schoone gehuldigd, als iets volstrekts, als idee. Uitdrukkingen als *de* schoonheid, *het* schoone, keeren zoo bestendig bij hem weder, dat er wel een wijsgeerige strekking aan moet worden toegeschreven.

Zijne platonisch gekleurde wijsbegeerte van het schoon heeft hij weder nergens opzettelijk ontvouwd en evenmin het verband blootgelegd, dat tusschen de idee van het schoon en de Grieksche kunst aanwezig zal zijn. Naar de aanhaling van zooeven had hij natuurlijk ook in de Grieksche kunst louter een »conception individuelle" van de volstrekte schoonheid moeten zien. Maar ik meen dat die kunst, voor hem langzamerhand veel meer, dat zij ten slotte voor hem de

eigen openbaring der schoonheidsidee is geworden. Het komt vooral hier op de juiste schakeering aan, Als men van de volmaaktheid der Grieksche kunst een stelling had willen maken, zal ik niet beweren, dat VOSMAER die stelling zou hebben onderschreven. Die volmaaktheid is niet in eigenlijken zin een besluit van zijn verstand, veeleer een lofverheffing, gevolg dier beminnelijke overschatting die getuigt van hetgeen zoo zeldzaam is: innig medegevoel. Ik wil daarom VOSMAER zijn vergoddelijking van de Grieksche kunst het liefst laten verkondigen in gebonden taal; en geef uit dien hoofde een korte aanhaling uit zijn bundel *Gedichten.* Het gaat mij wel eenigszins aan het hart, een bundel met zoo veel schoons als *Neerlands Maagd*, *Brunhild en Sigurd*, *Sigwart Kempa*, en bovenal *Aqua-forti* en *Carméla* slechts op eén enkele bladzijde te openen, maar de tijd dringt: Ziehier mijne aanhaling. Het vers heet: *De Grieksche Muse.* Na eerst de Oostersche kunst in het grootsche van haar pogen te hebben gekenschetst, gaat VOSMAER voort:

„Maar noch blonk geen schoon in die zinnenverplettende grootschheid.
't Hemelenspieglend azuur der Aigaïsche golven ontstegen,
Rees toen, goden en menschen en wereld beheerschende godheid,
't Grieksch ideaal van het schoon, uit het zilverenvonkelend zeeschuim.
Muse van Hellas, heil! Gij leerdet ons 't eerst te erkennen
't Schoon in verhouding en maat, en dat een zij vorm en gedachte.
Kernig en frisch als natuur, maar edele, nimmer gemeene,
Adelt g' in alharmonie 't veelzijdige werken des levens.
Muse van Hellas, heil u!"

In proza heeft hij het echter ook wel gezegd. In *de Spectator* van 26 Dec. 1885 bericht hij, dat de *Antigone* te Amsterdam in het Grieksch ten tooneele werd gebracht en jubelt hij: »van Amstels gymnasium de victorie, die eenmaal zal moeten komen, als de geesten . . . zich weder om reiniging zullen wenden tot de eene en eeuwige kunst, die haar volkomen geven kan". Het hooren van grieksche Godennamen bracht VOSMAER reeds in eenige verrukking. Eens, aan den Rijn, ziet hij de wijnbergen bezet met duizenden staken; een reisgenoot zegt:

»Weldra zullen ze bloeien en vruchten dragen, onder den invloed van Helios en Dionysos". Op deze mededeeling laat Vosmaer volgen: »Dit woord deed de snaar harmonisch trillen bij mij". In oogenblikken van minder opwinding zou hij het groote bezwaar tegen de vergoddelijking der Grieksche kunst zelf wel toegegeven hebben. Een kunst, door zoovele eeuwen, door stammen van zoo verschillenden aanleg en behoeften, onder zoo verschillend staatkundig gesternte beoefend, wordt daardoor al te zeer als een gelijksoortig geheel beschouwd en behandeld. Ik heb elders, naar aanleiding van Vosmaers *Inwijding*, dit bezwaar toegelicht, dat in dezen kring geen toelichting behoeft.

Hoe het zij, deze hooge ingenomenheid heeft hem er toe geleid te doen wat in zijn vermogen was om zijne landgenooten met het Grieksche kunstschoon bekend te maken. Hij heeft het gedaan, eerst langs zijwegen; bij voorbeeld, door de *Schetsen en Studiën over kunst* van 1882, een verzameling van verspreide opstellen die, wat destijds omtrent eenige hoofdstukken der Grieksche kunstgeschiedenis geweten werd, goed samenvatten; voorts door *Nanno*, een Grieksche idylle van datzelfde jaar, een behagelijke pastiche, in mijn oog, maar die alleen door een ingewijde in de Grieksche letterkunde en prosodie kon worden geschreven. Weldra evenwel zou hij den koninklijken weg betreden, en zijn volk bekend maken met hetgeen wij als het beste en het oorspronkelijkste uit de Helleensche beschaving liefhebben. Daartoe ondernam en voltooide hij den grooten en bewonderenswaardigen arbeid die in zijne nederlandsche overzetting van Ilias en Odyssee voor ons ligt. Hare filologische waarde bepalen, mag ik natuurlijk niet. Ik zal evenmin onderzoeken of men er wel aan doet, Grieksche hexameters in het Nederlandsch na te bootsen, en vergenoeg mij met te verwijzen naar Vosmaers verhandeling in de *Banier*, Jaarg. 3, Afl. 9, getiteld *Homeros in Nederland*; een stuk, waarin hij gepoogd heeft de regels vast te stellen, waaraan, volgens hem, Nederlandsche hexameters moeten gehoorzamen. Bij deze bijzon-

derheden verbiedt de tijd stil te staan. Maar ik laat mij het voorrecht niet rooven in deze vergadering, en als in uw naam, hulde te brengen aan de vele voortreffelijke eigenschappen, waardoor deze vertaling het verdient door het Nederlandsche volk gewaardeerd te worden als het veelszins doeltreffend middel dat VOSMAER, taalbeheerscher en dikwerf welluidend dichter, heeft aangewend, om, naar inhoud en vorm, naar stemming en toon, HOMERUS in ruimer kring te doen kennen.

Nu rijst de vraag: die Grieksche kunst, waarvoor hij zoo ijverig propaganda maakte, in welke betrekking moet zij staan met de onze? In zijne verhandeling *Faust en Helena* vraagt hij zelf: Behoort er zoo innige samensmelting van Hellenisme en nieuweren geest plaats te hebben als bij GOETHE in Faust en Helena. Moeten wij gehoorzamen aan het orakelwoord van den Apollo van WEIMAR: »Jeder sei auf seiner Art ein Grieche, aber er sei's?"

VOSMAER antwoordt: »Eensluidend met de oude (kunst) kan de onze . . . niet zijn . . . In het wezen der Grieksche kunst treft de allergelukkigste vereeniging van natuur en idealiteit . . . In de moderne wereld is het geheel anders . . . Wij kunnen thans onmogelijk zoo naïef, zoo enkelvoudig, zoo rustig zijn als de oude wereld dat betrekkelijk was. Gansch anders is onze werelbeschouwing. *Ons* ideaal is onbegrensd. Voor ons dus geen rust . . . Van zulk een leven en ideaal moet wel een veel bewogen kunst de uitdrukking zijn." Tot zoover VOSMAER en zijn besluit is het volgende: »Vaste regel alzoo: in alle tijden waarin men de antieke wereld losliet, vervielen kunst en letteren tot groote afdwalingen; en, omgekeerd, elke herleving van vrijer, krachtiger, zuiverder tijden gaat gepaard met een terugkeer tot de studie van de Ouden". — Ik vraag in het voorbijgaan of de Ouden wel zoo rustig waren, en vooral of wij er op aan kunnen, dat rustige menschen rustige kunst maken. Het kon den kunstenaar wel eens gaan als koning KRESUS na het verlies van zijn zoon ATYS. Volgens HERODOTUS, riep KRESUS ZEUS aan als beschermer van gastvrijheid en vriendschap, juist *omdat* iemand, die

zijn vriend en zijn gast was, zijn verwachtingen zoo deerlijk had bedrogen. Ook de kunstenaar kan wel behoefte gevoelen, het tegendeel uit te drukken van hetgeen hij in eigen boezem en ervaring aantreft. Maar om het besluit is het mij te doen om dien vasten regel: loslaten van de antieke wereld is verval van kunst en letteren; hare herleving, terugkeer tot de Ouden."

Geeft deze vaste regel de noodige vastheid? Gevraagd was door Vosmaer of de band tusschen Grieksche en nieuwere kunst zoo nauw moet zijn als de band tusschen Helena en Faust? en hij antwoordt met den raad: de antieke wereld niet loslaten. Gevraagd was: moeten wij Grieken worden! en Vosmaer antwoordt met den raad: terugkeeren tot de studie der Ouden! Zeer kategorisch kan men dit antwoord niet noemen. De uitdrukkingen zijn daarvoor te rekbaar. In Vosmaers overige werken zal men geen strenger bepaling vinden van de maat, — want daarop komt het aan, — waarin het Grieksche schoon standaard behoort te blijven.

Gemis aan bepaaldheid hebben wij nu reeds meer dan eens, en op aangelegen punten, moeten waarnemen. Ik acht het oogenblik gekomen, om uit dit verschijnsel iets af te leiden. Ik voor mij kan, namelijk, niet gelooven, dat Vosmaer het vage van vele zijner aanwijzingen, met name van de aanwijzing omtrent de betrekking tusschen het kunstschoon der Grieken en het onze, zelf niet zou hebben bespeurd. Zelfs uit zijn romans, *Amazone* en *Inwijding*, die hier niet door mij gekenschetst werden, omdat ik naar vroegere beoordeelingen mag verwijzen, laat hij ons omtrent de mate waarin wij Grieken hebben te worden, in het onzekere. Dit kan bij Vosmaer niet het gevolg zijn van verzuim of onvermogen. De esthetische vraag: in hoever is het Grieksche kunstschoon blijvend model, kon wel eens daarom met zoo weinig nauwkeurigheid door Vosmaer beantwoord zijn, omdat Vosmaer, *voor zijn doel*, niets stelligers noodig had.

En zoo staan wij van zelf weder voor de vraag van den aanvang: wat was Vosmaers doel? Wat heeft hij voor zich en zijne tijdgenooten verlangd?

Wanneer het zijn doel was geweest een schoonheidsleer te ontvouwen en te verbreiden, had VOSMAER immers wel nauwkeurig moeten zeggen wat hij thans slechts heeft aangeduid. Maak van VOSMAER iemand die vooral, zoo niet uitsluitend, estheticus heeft willen zijn, en wij kunnen hem niet loslaten eer hij ons het huwelijkscontrakt van FAUST en HELENA artikel voor artikel heeft doen lezen. Maar wij blijven er in het minst niet op staan als wij tot de erkenning moeten komen: voor hetgeen VOSMAER heeft gewild is de kennis van dat verdrag vrij onverschillig. Tot die erkenning kom ik zonder aarzelen. Het doel van VOSMAER omvat zeer zeker ook esthetiek, maar het ging in de esthetiek niet op. Wat hij liefhad en niet moede werd aan te prijzen, was niet een schoonheids- maar een levensleer, was niet een kunst- maar een levensideaal, en kunst daaraan ondergeschikt.

Ik koester eenige hoop, u in korte bewoordingen mijne meening omtrent dit punt te kunnen verduidelijken, wanneer ik zonder omwegen een verwijt ter sprake breng, dat inzonderheid heeft getroffen de artikelen waarmede VOSMAER, van 1861 tot 1888, het Weekblad *De Spectator* heeft verrijkt, en waaruit later een bloemlezing in drie deelen het licht heeft gezien. In de *Vlugmaren*, — uit letterkundig oogpunt reeds onmiddellijk na VOSMAERS overlijden door mij gewaardeerd en daarom hier niet weder opzettelijk besproken, — in de *Vlugmaren* heeft men een zekere animositeit willen vinden tegen het Kristendom onder elken vorm. Het is onloochenbaar, dat VOSMAER op godgeleerd gebied gevestigde overtuigingen heeft gehad. »Tusschen", schrijft hij in 1866, »tusschen de oude leer en den hedendaagschen geest is de eenheid niet meer te herstellen. De identiteit van christelijk leven en menschelijk leven bestaat niet". Zijn letterkundig gedrag was met deze rondborstige verklaring in overeenstemming. Voor de zoogenaamde vromen had hij zelden een goed woord over. De Kristelijke begrippen heeft hij niet met veel achting of teederheid behandeld. De Ultramontanen brengen hem uit zijn humeur. »Le Cléricalisme, voilà l'ennemi". In 1870 jubelt

hij, — misschien een weinig te vroeg! — dat de Paus door zich onfeilbaar te verklaren, zijn eigen doodvonnis heeft onderteekend.

Kan deze animositeit niet de keerzijde zijn geweest van zijn verlangen, om de Kristelijke levensopvatting voor een betere te zien wijken? niet zijn geweest de wrevel van den apostel tegen een valschen godsdienst? VOSMAER kon het Kristendom maar niet vergeven, dat het de Helleensche beschaving had verdrongen; zelfs niet in zijn aardige *Londinias*, ofschoon hij hier voor zijn genoegen uit was: »Ach", zingt hij, »dikwijls schond de verwoesting 't marmeren huis van Athena, verbouwd tot een christelijken tempel; kerksche Sofia verving de Olympische". Schamper luidt ook zijn oordeel over hetgeen hij noemt »de heilige verveling" van de engelsche Sabbatviering. De edelmoedigheid verbiedt hier veel aan te halen. Maar het volgende, *Vlugmaar* van 25 Juli 1870, is al te kenmerkend:

»De bedevaartgangers (hij spreekt van hen die het Zendingsfeest te Heiloo hadden bijgewoond), hebben ook het Willebrordsputje een bezoek gebracht. De Waarheid, — Esopus zei het — woont in een putje. Verbeeldt u, dat daar uit Willebrords bornput, op het aanheffen van een gezang, bijv.: »»Hoog, omhoog, het hart naar Boven; hier beneden is het niet!" op eens de Waarheid opdook! Wat zouden zij schrikken, die goede vromen..., als de Waarheid eens het woord nam en sprak: »Ziet, hier geef ik u ter lezing een derde Testament, waarin geschreven staat, de Handelingen BAURS, de blijde Boodschap van STRAUSS, en het boek DARWINS, en zingt nu daarbij, naar uw keuze, iets uit het *Buch der Lieder* van mijn geliefden zoon Heinrich"". Zoo spreekt dan de Waarheid en duikt weer onder in het putje van Willebrordus".

Bewegen, vraagt men toch na zulke taal, wij ons dan altijd in denzelfden cirkel? Ter eere van de heilige Moedermaagd, die voortaan in het Parthenon op de Akropolis van Athene zou worden aangeroepen, dichtte in 627 de Patriarch SERGIUS zijn

Ave Maria: *Χαῖρε φιλοσόφους ἀσόφους δεικνύουσα... Χαῖρε τῶν Ἀθηναίων τὰς πλοκὰς διασπῶσα*; en moet nu Vosmaer waarlijk weer zijn Pallas-Athena rediviva hetzelfde toezingen, maar nu betreffende *τὰς πλοκὰς* der Kristelijke Wijsheid? Men ziet: het is objektieve waarheid tegen objektieve waarheid; hard tegen hard; overtuiging tegen overtuiging; religie tegen religie. Anderen verwachten van de Wetenschap, in het beste geval, waarheden; Vosmaer, de Waarheid. De wetenschap van zijn tijd is een Openbaring, door de Rede gegeven, en bestemd, de andere te onttronen. Wetenschap en kunst, zij moeten hem ook geven, wat vroeger het Geloof schonk, en zij moeten dus wel veel meer zijn dan onderzoeken en zoeken. Zij mogen niets minder wezen dan tolken van onveranderlijke Waarheid en onveranderlijk Schoon. Hij achtte Wetenschap in staat ons een wereldbeschouwing te schenken. In *Vogels van diverse Pluimage*, blz. 254 schrijft hij: »Onze tegenwoordige wereldbeschouwing is gevormd door Natuurstudie, Kritiek en Geschiedenis". Vosmaer spreekt in het geheel niet van de Verbeelding, ofschoon zij die het onzekere en onvolledige van ons weten levendig beseffen, het vormen van een wereldbeschouwing òf nalaten, òf vooral aan de Verbeelding opdragen. Evenzoo weet hij wat hij van de kunst moet verwachten. Van de Grieksche kunst, schrijft hij in het onmiddellijk daarop volgende: »Bij haar kunnen wij leeren oprecht, vroolijk en frisch te zijn, als de natuur en ... die verheffing die het lage schuwt".

Zoo, als wij het een en ander willen samenvatten, lag dan het leven voor hem als een begeerlijk verblijf op deze aarde; een verblijf, waarboven twee Geniën zweven; de een, de wetenschap, den vinger gericht naar altijd hooger bergtoppen, vanwaar het uitzicht over het vroeger onbekende of nevelachtige altijd ruimer, altijd opwekkender moet zijn; de ander, de kunst, met de gouden harp van Apollo Musagetes in de hand. Hoe hij zich ook afgestorven achtte aan het bovenzinnelijke, kennis en kunst waren voor Vosmaer iets anders en hoogers dan de voorloopige uitkomst van altijd

feilbaar onderzoek en de onvolledige uitdrukking van altijd louter persoonlijk gevoel. Hij leefde niet troosteloos als in een wereld van het betrekkelijke. Wat maakte men het leven zuur als een pelgrimstocht! Wat beuzelde men van kruis en zelfkastijding! Wat bedierf men het verkregene door te dorsten naar het onbereikbare? Vosmaer drong kloek de sombere femelaars op zijde. Plaats, riep hij, en de eereplaats, voor wat mij heilig is! En het heilige liet zich voor hem samenvatten in het eene heerlijke woord *Licht;* licht, dat zoowel bij zijn heldere stralen den man den weg doet vinden als de duizend kleuren toovert die in ons het kind, dat is den kunstenaar, verheugen.

Vraag Vosmaer niet wat er over blijft voor de misdeelden der aarde, voor de armen van geest of voor die altoos meer verfijnde gevoeligheid die Homerus na wil zeggen, dat de aarde geen grooter stumper voedt dan den mensch; of *Pindarus*, dat wij de schaduw zijn van een droom. Met groote zelfstandigheid, wetende wat hij wilde, heeft hij het aangenomen kind willen zijn van een Hellas, welks volle historische werkelijkheid hij weigerde te aanvaarden, en waarvan hij eéne zijde met groote ingenomenheid in het oog vatte. De tranen van Homerus heeft hij niet geteld; de Feaciërs waren zijne vrienden. Athena, de Godin van den lichten hemel, heeft hij aangebeden, maar zich niet laten inwijden in het lijden van Dionysus; de tragedie veel minder gewaardeerd dan de idylle. Theokritus was zijn lievelingsdichter. Afrodite's glimlach heeft hij lief gehad; den aanblik van Afrodite-Persefone ontweken. Het was eenzijdigheid; maar ligt in eenzijdigheid niet geluk en kracht?

Van Vosmaers levensideaal heb ik gepoogd u te spreken met den eerbied waarop een levensideaal recht heeft, met de vrijmoedigheid waarin die eerbied zich toont. Niet elk is het gegeven, zulk een leidstar te bezitten; niet elk heeft den ernst en de zedelijke kracht, propaganda te maken voor wat hem heilig is. In de *Vlugmaar* van 28 Aug. 1875, zegt Vosmaer uitdrukkelijk: »Het is niet alleen datgene dat

men oudtijds goddelijk heeft gemaakt, dat heilig is; heilig is ook onze persoonlijke, onze intellectuëele, onze zielevrijheid. Heilig is ons en velen onze nieuwe wereldbeschouwing".

Het is het laatste woord dat ik van VOSMAER wil aanhalen, omdat het alles in hem verklaart, en verontschuldigt wat verontschuldiging behoeft; omdat het hem van een verhevene zijde doet kennen, en hun die VOSMAER aanhingen, voor den geest brengt wat zij in hem verloren.

Rosendael bij Velp, Sept. 1889.

LEVENSBERICHT

VAN

Mr. S. VISSERING.

DOOR

J. T. BUYS.

De man wiens leven en werken ik U in korte trekken zou willen teekenen, is mij sedert mijne jongelingsjaren een hartelijke vriend en raadsman geweest. Reden genoeg om mij niet te onttrekken aan de taak, welke het Bestuur van deze afdeeling mij wel heeft willen toevertrouwen, maar zeker geen reden om den schroom te overwinnen met welken ik die taak aanvaard.

Intusschen is er ééne gedachte die mij moed geeft: Vissering is in den vollen zin van het woord een *publiek* man geweest; niet de geleerde die bij het ontvouwen van zijne wetenschap eigen gemoedsleven zorgvuldig afgesloten hield, maar veeleer de man die zich in zijne verspreide geschriften gegeven heeft, zooals hij zich gaf aan zijn gezin en aan zijne vrienden, met al zijne eigenaardigheden: zijn optimisme en godsdienstigen zin, zijne hoogheid van karakter en zijne voorzichtigheid, — altijd aan het *ne praeter modum* gedachtig — de fijnheid van zijnen scherpzinnigen geest, zijne oorspronkelijkheid en frischheid van opvatting, zijn humor en schalkschen zin. Gelukkig zijn de geschriften, die van dit alles getuigen, voor de meesten mijner toehoorders een open boek, zoodat deze allen zonder

moeite uit eigen herinnering aanvullen wat aan mijne schets ontbreken zal.

Vissering is op 23 Juni 1818 te Amsterdam geboren en Amsterdammer bleef hij zijn leven lang, al werd ook het grootste deel van dat leven buiten de grenzen der stad doorgebracht. Niet alleen door wetduiding is Amsterdam voor hem hoofdstad: haar bedrijf is en blijft het hoofdonderwerp van zijne belangstelling en studiën; in haar spiegelt zich voor hem het grootsch verleden van zijn vaderland af, en als hij van de toekomst van dat vaderland droomt, moet Amsterdam voor dien droom de omtrekken leveren.

De ouderlijke woning stond in de onmiddellijke nabijheid van de plaats waar ik spreek, te weten in dat gedeelte van de stad, 't welk, ook in de jaren van verval, met zijne kinderjaren samenvallende, zijn bedrijvig karakter, beter dan eenig ander deel, bewaard had. Bij het lezen van zoo menig opstel waarin later zijne fijne en keurige pen de woelingen van eene groote stad kwam afteekenen: het aan- en afvaren van schepen, het reppen van de nijvere handen met lossen en laden bezig, het gejoel van den luidruchtigen kleinhandel, heb ik dikwijls gedacht, dat wat hij ons daar zoo natuurgetrouw schetste, het beeld moest zijn dat hij als kind opving, wanneer hij in de ouderwetsche zijkamer, het voorhoofd tegen het vensterglas gedrukt, naar de buitenwereld uitkeek, zooals alleen een kind dat doen kan: met inspanning van al zijne vermogens.

Met de indrukken van de buitenwereld zijn die van de ouderlijke woning in overeenstemming, want ook daar maken de groote belangen van handel en nijverheid schering en inslag uit van de dagelijksche gesprekken. Hem zelven voor den handel te winnen vermochten al deze uitwendige invloeden niet; maar zij hebben toch ongetwijfeld sterk teruggewerkt op de verbeelding van het kind, hem de stof geleverd voor zijne eerste overdenkingen, en van den aanvang af aan die overdenkingen de praktische richting gegeven, welke hij sedert bij zijne studiën nimmer uit het oog verloor.

Al de neigingen van het kind wezen intusschen naar eene wetenschappelijke loopbaan heen, en gelukkig heeft de gelegenheid niet ontbroken die neigingen te bevredigen. VISSERING studeerde van 1835 tot 1842 te Amsterdam en later te Leiden, tegelijk in de letteren en in de rechten; in de letteren omdat zijn hart daarheen trok; in de rechten vermoedelijk om dezelfde praktische reden waarom duizenden aan die studie de voorkeur geven: minder hare aantrekkelijkheid dan wel het besef dat, is de doctorstitel verworven, men een sleutel in handen heeft die in onze nederlandsche maatschappij op vrij wat meer sloten past dan welke andere ook, dien men aan het einde van eene akademische loopbaan kan machtig worden.

Te Amsterdam mocht hij nog D. J. VAN LENNEP hooren en te Leiden trokken hem vóór alles BAKE en PEERLKAMP, maar naast deze, op rechtsgeleerd terrein, VAN ASSEN en THORBECKE; VAN ASSEN omdat deze, evenals hijzelf, in de eerste plaats litterator en eerst daarna rechtsgeleerde was; THORBECKE om de persoonlijkheid zelve, om de kracht die van hem uitging, om het licht dat hij ontstak.

VISSERING is intusschen geen uitzondering geweest op den regel, dat wat wij aan de hoogeschool worden, veel meer van onze naaste omgeving afhangt dan van onze leeraren. Zijn boezemvriend was JEAN GÉRARD FRÉDÉRIC ESTRÉ, de schrijver van de *Horatiana Prosapographeia*, een reine figuur bij uitnemendheid, in zeldzame mate beminnelijk en eerbiedwaardig tevens; een kweekeling op de school van het Waalsche weeshuis te Amsterdam, die door de weldadigheid van eenige stadgenooten tot de eerste voorbereidende studiën werd in staat gesteld, maar later, aan zich zelven overgelaten, met taaie volharding en onuitputtelijk geduld door eigen inspanning de middelen wist bijeen te brengen om verder te komen, en die, als eindelijk de laatste belemmering overwonnen, het doel bereikt en de naam gevestigd is, op het eigen oogenblik waarop een jarenlang vurig begeerd huwelijk zijn geluk bekroonen zal, door typhus werd weggerukt. In allerlei op-

zichten is VISSERING een zondagskind van de fortuin geweest, maar wanneer op mij de taak rustte om de betrekkelijke waarde te bepalen van de vele ongewone zegeningen die hem ten deel vielen, zou ik aan de vriendschap van ESTRÉ eene van de eerste plaatsen willen toekennen. Of was het geen uitnemend voorrecht in de jongelingsjaren zijne hartsgeheimen aan zulk een hart te kunnen toevertrouwen — met zulk een geest te mogen samenwerken aan éénzelfde taak, en, te midden van de verstrooiingen der studentenwereld, door zulk een vriend in den ernst van het leven te worden ingewijd? VISSERING heeft in *de Gids* aan de nagedachtenis van ESTRÉ een beknopt opstel gewijd, dat onder zijne verspreide geschriften de allereerste plaats inneemt, een opstel waaruit ingehouden droefheid spreekt en dat als met zijn hartebloed geschreven is, eene machtelooze poging om een tol van dankbaarheid te betalen die niet te betalen was.

Hoe innig en nauw de litterarische en juridische studiën van VISSERING verbonden waren, heeft hij zelf bij zijne promotie op 20 Juni 1842 eigenaardig uitgedrukt. Immers zijne dissertatie, *Quaestiones Plautinae*, moest hem zoowel het doctoraat in de letteren als dat in de rechten verzekeren; want terwijl het eerste deel van dit proefschrift den blijspeldichter zelven gold, was het tweede bestemd om aan diens hand den rechtstoestand van het toenmalig Rome breedvoerig en nauwkeurig te schetsen. Ik ben in geen enkel opzicht bevoegd over deze eerste vrucht van zijne studiën een oordeel uit te spreken, maar geef eenvoudig het oordeel van zeer bevoegden terug, wanneer ik zeg, dat zij zich door groote en ongewone verdiensten onderscheidde en dat de *Quaestiones Plautinae*, niet enkel hier maar eveneens in Duitschland, veel meer aandacht wekten dan gewoonlijk aan akademische proefschriften ten deel valt.

Na eenigen tijd in den vreemde te hebben doorgebracht, staat VISSERING in 1843 gereed het praktische leven in te gaan. Amsterdam is voor hem de aangewezen plaats om dat leven te beginnen: het is zijne vaderstad en de gemeen-

schap waar hij meer dan elders uitzicht heeft gelijkgezinden te zullen aantreffen bij wie hij zich zal kunnen aansluiten, meer dan elders ook vraag naar de diensten welke hij bij machte is der maatschappij te bewijzen. Toch gevoelt hij zich aanvankelijk eenzaam en verlaten genoeg in de groote stad. Ofschoon als lid van de balie ingeschreven, blijkt hem reeds spoedig dat daar zijne toekomst niet liggen kan, want — hoe voortreffelijk jurist ook — de natuur had hem vele van de neigingen en eigenschappen onthouden zonder welke ook de beste jurist geen advocaat wordt. Aan de hoogeschool had vooral het leven van Staat en Maatschappij zijne aandacht geboeid, misschien wel omdat bij de studie van de wetten, welke dat leven beheerschen, weder die groote belangen van handel en nijverheid op den voorgrond traden, welke reeds aan het kind zooveel ontzag hadden ingeboezemd. Deze belangen, toen in zoo vele opzichten miskend, met zijne pen te dienen, was van den aanvang af zijn liefste wensch.

Maar hoe dien wensch te bevredigen? Lang wachten paste hem niet, ook niet om het beperkte van de middelen waarover hij in die dagen beschikken kon, en hij mocht niet rekenen op den steun van anderen, want in de kringen, welke toen te Amsterdam over ambten en voorrechten beschikten, was hij een vreemdeling. Met eenige inspanning zou het zeker wel gelukt zijn tot die kringen door te dringen, maar hier stonden hem zijne natuurlijke schuwheid en ook zijne van vragen afkeerige fierheid in den weg. »Ik bedel liever om brood dan om posten" schreef hij in het dagboek, waaraan hij tusschen '45 en '48 zijne geheime gedachten, zijn zoeken en aarzelen, zijne verwachtingen en teleurstellingen heeft toevertrouwd.

Hij moest dus zich zelven eene baan breken, en op het voetspoor van Estré, die vrij wat grooter moeielijkheden zegevierend was te boven gekomen, wenschte hij niet anders. Trouwens hij mocht zoo wenschen, want wie hem kenden wisten dat hij alles in zich vereenigde wat noodig was om

juist in die dagen te slagen. VISSERING kwam de wereld in met een wetenschappelijke bagaadje van meer degelijken en deugdelijken inhoud dan aan verreweg de meesten van zijne tijdgenooten toebehoorde, en hij beschikte daarenboven over bijzondere gaven, welke allen hem mochten benijden; — hij kwam met een zeer zelfstandig karakter, niet gewoon voor vreemden invloed te bukken; — hij kwam met strenge beginselen van godsvrucht, deugd en zedelijkheid, welke hij te midden van het studenten-leven onbesmet had weten te handhaven; — hij kwam met eene brandende begeerte om zich tot een man van beteekenis op te werken, en hij kwam in een tijd toen de maatschappij aan mannen van zijn stempel dringende behoefte had.

Bedrieg ik mij niet dan heeft de jongelingschap van heden aan VISSERING en zijne tijdgenooten niets zoozeer te benijden als het oogenblik waarop het hun gegeven werd hunne praktische werkzaamheid te beginnen; want kwalijk zou men in deze negentiende eeuw een ander kunnen noemen, zoo opwekkend, zoo aangrijpend, zoo prikkelend voor jonge mannen, die, bewust van hunne kracht, naar een tooneel zoeken waarop zij die kracht kunnen ontwikkelen, als dezelfde jaren '44 en '45 geweest zijn. De oude orde staat nog overeind, maar de zichtbare teekenen van haren naderenden val zijn overal voorhanden en vermenigvuldigen zich met den dag.

In Engeland is de staathuishoudkunde uit de leerboeken in de praktijk overgegaan en het stelsel van ADAM SMITH het programma geworden van de Regeeringspartij. Reeds zijn de meeste slagboomen, welke aan de handelsvrijheid in den weg stonden, opgeruimd; nog slechts eene laatste inspanning, en die vrijheid, door Engeland aanvaard, zal — dus acht men zeker — zich met onweerstaanbare kracht over de wereld uitbreiden.

Tenzelfden tijde wordt op het vasteland van Europa gestreden, nu niet voor handelsvrijheid, maar voor hetgeen Engeland zoo lang reeds bezat: eene ernstige en zuivere par-

lementaire regeering. Frankrijk is het middenpunt van den strijd en zijne beste krachten, de schoonste namen, welke zijne parlementaire geschiedenis sieren, zijn in dien strijd betrokken. De uitslag kon voor niemand een geheim zijn; ieder gevoelt dat de Regeering op den duur niet opgewassen zijn kan tegen den sterk aangroeienden drom van machtige en welsprekende tegenstanders; gevoelt ook dat, nu als eene halve eeuw vroeger, Frankrijk niet voor zich zelf alleen maar voor een goed deel van Europa's vasteland het pleit van de politieke vrijheid beslissen zal.

En Nederland? Slechts enkele jaren waren verloopen sedert men in de grondwet eenige van de meest noodzakelijk gebleken wijzigingen had gebracht, en toch was grondwetsherziening reeds nu weder aan de orde van den dag. Waarom? Omdat men, naar het woord van Thorbecke, in 1840 de grondwet had herzien, »niet gelijk men met liefde voor de zaak des Lands en samenspanning aller vermogens wetten opstelt, maar gelijk men tusschen twee dingende en strijdende partijen eene capitulatie schrijft" — herzien dus op eene wijze, welke niet de grondwet had versterkt, maar omgekeerd het geloof aan hare onbestaanbaarheid. Zoodra dan ook de financiëele beslommeringen, aanvankelijk een beletsel om verder te gaan, door de reddende daad van van Hall verdwenen zijn, staan negen leden van de Tweede Kamer met hun voorstel van algemeene grondwetsherziening gereed.

Het kost moeite ons nu nog met juistheid rekenschap te geven van den sterken indruk, welken zulk een voorstel bij oud en jong moest achterlaten. Ons politiek leven verkeerde in zijne eerste kindschheid; slechts nu en dan, meer bijzonder in den laatsten tijd, had de Tweede Kamer van zelfstandige kracht blijk gegeven; het zwaartepunt van de regeering berustte nog geheel bij de Kroon; en daar komen negen leden van de Kamer, met een beroep op haar recht van initiatief, — een recht sedert 1814 schier ongebruikt — niet dit of dat eenvoudig wetsontwerp aanbieden, maar eene volledige staatsregeling, geheel ingericht naar de behoeften van den tijd, zooals de

voorstellers die opvatten: Thorbecke's »Aanteekening op de grondwet" in den vorm van een wetsontwerp omgezet.

Aan de verwerping van het voorstel had niemand getwijfeld, maar ook daar niet aan, dat zulk eene verwerping allerminst het lot van dat voorstel beslissen zou. Immers kwam in 1840 de onbestaanbaarheid van wat men aannam duidelijk aan het licht, nu zeker niet minder duidelijk de volstrekte onmisbaarheid van wat verworpen werd. De voorstellen bleven bij de natie aanhangig; iedereen gevoelde dat de grondwet waaronder het nederlandsche volk in de toekomst leven zou, nu, in hare hoofdtrekken geteekend, gereed lag en nog slechts wachtte op den invloedrijken man of de onvoorziene gebeurtenis, die het *fiat executio* zou komen uitspreken.

Zoowel in het eigen vaderland als daar buiten was alzoo de schemering doorgebroken van een nieuwen dag op het oogenblik dat VISSERING in het publieke leven van zijn volk eene plaats kwam zoeken. Zeker zulke tijden, van groote gebeurtenissen zwanger, hebben wij ook sedert beleefd, beleven wij ook thans, en niet onwaarschijnlijk dat, vergeleken bij de gebeurtenissen welke velen nu meenen te zien opdoemen, die van 1845 louter kinderspel zullen zijn geweest. Maar men lette op het verschil: de voorteekenen, te midden van welke wij leven, zijn die van een opkomenden storm; optimisten en pessimisten twisten over den tijd waarop hij zal losbarsten en zijn vermoedelijk verloop, maar dat slecht weer ophanden is gelooven de meesten, terwijl allen erkennen niet te weten wat uit den storm zal voortkomen: òf eene verjongde òf eene vernielde maatschappij. Wantrouwen en onzekerheid omtrent de richting die men volgen moet zijn daarom hoofdkenmerken van den tijd, terwijl jongen van jaren vruchteloos hun weg zoeken in den doolhof van strijdige meeningen. Aan ontevredenheid met het bestaande ontbreekt het zeker niet; wel echter aan kennis van het betere en nog veel meer aan kennis van de wijze waarop dat betere zou moeten worden ingevoerd.

Hoe geheel anders was niet de toestand van 1845: wat

de jongeren toen zagen aankomen werd door hen met geestdrift begroet, want het was juist dat, wat zij in hunne studiejaren als voortreffelijk en goed leerden liefhebben en waardeeren. Zij geloofden aan de handelsvrijheid, en PEEL en COBDEN stonden gereed der wereld die vrijheid te brengen; zij geloofden aan de voortreffelijkheid van het parlementaire stelsel, en de veste waarbinnen dat kostbaar stelsel lag weggeborgen, werd nu door de fransche oppositie van alle kanten nauw ingesloten; zij geloofden dat Nederland aan eene nieuwe staatsinrichting dringende behoefte had, en zie, de grootste en meest gezaghebbende onder hunne leermeesters had zelf met vaste hand de lijnen getrokken van het nieuwe gebouw. Was het dan wonder dat men, volkomen bewust van het doel dat moest worden nagestreefd en ook volkomen overtuigd van zijne deugdelijkheid, met ongeduld voorwaarts drong en dat ieder gereed stond de hand uit te steken om tot de overwinning bij te dragen. Zeker er heerschte in die dagen vrij wat eenzijdigheid, maar wanneer bleef die ooit vreemd aan eene groote beweging? Men leefde in een jongen tijd en in zulk een tijd zelf jong te zijn, behoort het niet tot de begeerlijkste voorrechten voor menschenkinderen weggelegd?

Ik ben slechts schijnbaar afgeweken van het onderwerp waarmede ik U heb bezig te houden, want òf ik bedrieg mij zeer, of tot recht verstand van VISSERING, zijn persoon en zijn werk, is juiste waardeering van den tijd waarin hij optrad een volstrekt vereischte. Vond men sedert zijne meeningen te absoluut, men denke er aan dat deze zich vormden in een tijd, toen alom absolute meeningen op den voorgrond stonden; verweet men hem soms zeker halsstarrig vasthouden aan eenmaal aangenomen begrippen, het feit dat die begrippen zich vestigden in dagen van strijd en dat de zoodanige veelal sterk beklijven, zal van die vasthoudendheid allicht eene voldoende verklaring geven. Zeker bij hem als bij ons allen hebben voortgezette studie en rijpere ervaring vrij wat verandering gebracht in de aanvankelijk opgevatte meeningen,

maar de eerste indrukken waren te sterk, vooral op een gemoed zoo ontvankelijk als het zijne, om ooit geheel te kunnen worden uitgewischt. Sommige plooien, bij de eerste kennismaking met de praktijk in het karakter gelegd, mochten sedert zorgvuldig worden gladgestreken, de sporen van haar bestaan bleven achter.

Om zich in die groote wereld, waarin hij bijna als vreemdeling leefde, eene plaats te bereiden, koos VISSERING den koninklijken weg. Liever dan den steun van invloedrijken en gezaghebbenden, zocht hij dien van het publiek, overtuigd als hij was, en zijn kon, dat, ware deze eenmaal verkregen, al het andere wel volgen zoude. Trouwens hij wist dat hij iets te zeggen had, en niet alleen dit, maar ook dat hij het zeggen kon als weinig anderen. Dit laatste vergete men vooral niet, want het is ongetwijfeld het veelvermogend hulpmiddel geweest waarmede VISSERING zijn naam heeft opgebouwd. Het huwelijk tusschen letteren en rechten, reeds in de eerste studenten-jaren gesloten, is hem zijn leven lang heilig geweest, en geen wonder, want dat huwelijk heeft rijke vruchten gedragen. De litterator is bij hem altijd de baanbreker van den economist. Van den aanvang af heeft VISSERING zich aan den vorm van zijne geschriften althans niet minder laten gelegen liggen dan aan hunnen inhoud en juist zoodoende voor dien inhoud in het hoofd en het hart van zijn volk zoo licht plaats gevonden. Zijn doel is te breken met den drogen, dorren en saaien schrijftrant van zoo velen onder de oudere tijdgenooten, met hunne ouderwetsche deftigheid. Zijn stijl, die hij van de beste fransche publicisten heeft afgezien, is glashelder, zoetvloeiend, levendig, welluidend en zuiver. Met zijne rijke kennis van oude en nieuwe letterkunde weet hij overal te woekeren en niet minder met zijne gaaf om personen en tooneelen in enkele trekken plastisch voor te stellen. Deze gaaf is hem aangeboren: zij spreekt reeds uit zijne eerste geschriften en leeft ook in die, uit den allerlaatsten tijd afkomstig, onverflauwd voort.

Het behoeft dus niemand te verwonderen dat VISSERIN

voor de verspreiding van zijne denkbeelden in de eerste plaats bij de dagbladpers hulp zocht en vond. Voor hem was zij een zeer begeerlijk werktuig om aan zijn naam ingang te verschaffen bij het publiek en voor haar moest de medewerking van den kundigen rechtsgeleerde en uitnemenden stilist eene te gelukkige vondst zijn om daarvan niet dadelijk partij te trekken. Het *Handelsblad*, de eenige courant welke in die dagen te Amsterdam over eene betrekkelijk groote publiciteit te beschikken had, haastte zich zijne kolommen voor den jongen schrijver open te stellen en deze was dadelijk bereid van die gastvrijheid gebruik te maken. Het onderwerp dat hem in die dagen het meest boeide was de opheffing van de korenwetten in Engeland, en van daar in Maart en April 1845 eene reeks van uitmuntende artikelen, bestemd om met verwijzing naar het engelsche voorbeeld ook Nederland aan te sporen het vernuftig maar verderfelijk stelsel van schaalrechten, zooals dit in 1835 werd ingevoerd, prijs te geven.

Aan levendige tegenspraak was geen gebrek, vooral niet van de zijde der landbouwende klassen, vooralsnog weinig genegen van de haar toekomende bescherming af te zien. Maar ook de bondgenooten lieten zich niet wachten, en onder deze was er eene, die zeker zijn kon dat naar hare stem zoude worden geluisterd, ik bedoel de ziekte onder de aardappelen, die een paar maanden later aan een goed deel van Europa plotseling het voornaamste van zijne voedingsmiddelen kwam ontrooven. Vissering heeft natuurlijk niet verzuimd van de hulp, door die onverwachte bondgenoot geboden, partij te trekken en in een klemmend vlugschrift te wijzen op de rampen, welke handhaving van de schaalrechten onder de moeielijke omstandigheden van het oogenblik over Nederland brengen moest. Gelukkig dat de Regeering tot dezelfde overtuiging kwam: eene wet van December 1845 schorst tijdelijk de heffing van de graanrechten, terwijl anderhalf jaar later eene andere die rechten, en nu voor goed, op zijde stelt.

De samenwerking met het *Handelsblad*, onder zoo gunstige omstandigheden begonnen, was intusschen van korten duur. Om redenen mij niet nauwkeurig bekend, maar die vermoedelijk in verband stonden met de aftreding en den kort daarop gevolgden dood van den Heer van der Biesen, werd de harmonie van de eerste maanden verbroken en voor Vissering de gelegenheid tot verdere medewerking afgesneden. Intusschen, hoe kort ook van duur, toch had deze medewerking reeds goede vruchten gedragen. Mannen van gezag en invloed: Ackersdyck, den Tex, Mr. W. I. C. van Hasselt en anderen kwamen Vissering met ingenomenheid te gemoet; zij gevoelden dat in dezen jongen publicist eene groote kracht sluimerde en dat in het welbegrepen belang van Nederland van die kracht moest worden partij getrokken. Maar meer onmiddellijk voordeel leverde eene andere betrekking op, in die dagen vrij toevallig aangeknoopt met een van de beminnelijkste en nobelste mannen van het toenmalig Amsterdam: Mr. David Portielje. Ik meen uit Vissering's dagboek te mogen opmaken, al wordt het daarin ook niet met even zoo vele woorden gezegd, dat Portielje en hij ongeveer gelijktijdig hetzelfde, of althans een soortgelijk, plan hadden opgevat, het plan namelijk om eene geschiedenis te schrijven van de engelsche handelswetgeving. Eenmaal op de hoogte gebracht van elkanders voornemen, kwamen zij tot het besluit hunne krachten samen te voegen en de vrucht van dit besluit is geweest de »Geschiedenis der tariefshervorming in Engeland", in 1847 als hun gemeenschappelijke arbeid uitgegeven; een voortreffelijk boek, dat de groote belangstelling waarmede het ontvangen werd, in elk opzicht verdiende en dat ook nu nog al zijne waarde behoudt. Natuurlijk dat ook in dit historisch werk de verwijzing naar nederlandsche toestanden niet achterwege blijft; immers de erkende bedoeling was uit de vruchten van de tariefsherziening in Engeland argumenten te smeden ter aanprijzing van eene soortgelijke hervorming in het eigen vaderland.

Ofschoon vóór alles economist kon Vissering aan de staatkundige beweging van die dagen niet vreemd blijven. Hij zag zeer wel in dat er zonder groote politieke hervorming aan geen geheelen ommekeer van handelsstelsel te denken viel, en reeds deze overtuiging bracht hem in de eerste reien dergenen die met hart en ziel deze hervorming waren toegedaan. Met een aantal gelijkgezinden vestigde hij de *Amstel-societeit*, eene vereeniging welke, feitelijk even onschuldig als haar naam, een tijdlang vermaard is geweest om de soort van schrik welken zij het vreedzame Amsterdam inboezemde, als gold het hier een genootschap dat met allerlei booze, misschien wel revolutionaire, plannen omging. Dat zij, — aanvankelijk slechts bestemd om voor gelijkgezinden op staatkundig gebied een vereenigingspunt te scheppen, — zelve eene zeer nevelachtige voorstelling had van hetgeen zij als zoodanig zou kunnen uitrichten, blijkt uit Vissering's dagboek duidelijk genoeg, en geen wonder dus, dat, toen de faam haar reeds dadelijk eene beteekenis kwam opdringen, zoo weinig met de werkelijkheid in overeenstemming, deze omstandigheid hare krachten verlamde en van ernstig optreden voor een goed omschreven doel terughield. Vissering schijnt dit al spoedig te hebben ingezien en van daar dat hij zich reeds in '48 aan de Vereeniging onttrok. Trouwens de zuivere politiek heeft hem nooit groote belangstelling ingeboezemd; wel bleef hij vroeger en later in dagen van crisis nimmer achter en stond hij dan altijd aan dezelfde zijde waar hij reeds in '46 had gestaan, maar, was eenmaal de crisis voorbij, dan liet hij de politieke beslommeringen gaarne over, aan wie zich daartoe meer voelden aangetrokken dan hij. Wat hem van den aanvang tot verzet prikkelde en wat hij voortdurend naar zijn beste vermogen bestreed, was het onverstoorbaar flegma van den Nederlander, overtuigd als hij was dat sedert '15 dat flegma voor zijn vaderland een bron van rampen was geweest.

Vruchtbaarder dan de kring van de *Amstel-Societeit* is voor Vissering een andere, waarin hij ongeveer op hetzelfde

oogenblik werd opgenomen; ik bedoel de redactie van *De Gids*. In 1846 levert hij aan dit tijdschrift zijne eerste bijdragen, en, hetzij dan in of buiten de redactie, blijft hij een van zijne getrouwste medewerkers gedurende een tijdvak van 42 jaren; want het laatste opstel verschijnt eerst in 1888, weinige dagen na zijn dood. Wie VISSERING wil waardeeren in de rijke verscheidenheid van gaven hem toebedeeld, vindt daartoe onbetwistbaar in de lange reeks van zijne Gids-artikelen de ruimste en beste stof. Er zijn onder deze opstellen niet weinige — ik noem slechts zijne schetsen uit Engeland, zijn uitstapje naar IJmuiden, zijne vertoogen over het Hooger Onderwijs en niet het minst zijne zuiver belletristische bijdragen, — die eene welverdiende en blijvende vermaardheid hebben verkregen. Uit tal van deze stukken waait u een frissche jonge geest tegemoet, terwijl niet weinig andere, ook die — vóóral die misschien — welke niet anders bedoelen dan een vluchtigen indruk of stemming van het oogenblik in sobere trekken af te teekenen, het artistiek talent des schrijvers helder afspiegelen. »Schoon economist poëet" zou POTGIETER den vriendelijken dichter van IJmuiden later toeroepen, en in die drie woorden tegelijk aan zijne hooge waardeering van VISSERING en aan zijne weinige ingenomenheid met de staathuishoudkunde uitdrukking geven.

Intusschen werd in het begin van '46 nog altijd gezocht naar een vasten werkkring, en al de lof welken hij voor zijne eerste geschriften inoogstte, kon den jongen publicist het nadeel niet vergoeden, dat uit het gemis van zulk een werkkring voortvloeide. Allerlei plannen werden gesmeed, maar, even spoedig als zij ontstonden, ook weer prijsgegeven. Eindelijk kwam men met een voorstel dat hem van het eerste oogenblik in hooge mate aantrok en dat hij dan ook na langdurig aarzelen aanvaardde. De stad Amsterdam, eigenaresse van de oude Amsterdamsche Courant, wenschte dit dagblad op te heffen uit den staat van verval waarin het allengs geraakt was, en daarom zijne leiding optedragen aan een hoofdredacteur, die, vrijer in zijne bewegingen dan de ambte-

naren tot nog toe met de redactie belast en over ruimer geldmiddelen beschikkende dan aan dezen te dienst stonden, het blad naar zijne eigen inzichten zoude kunnen vervormen en inrichten. VISSERING werd uitgenoodigd die taak te aanvaarden en hij had den moed niet *neen* te zeggen, al aarzelde hij lang en veel en al ontbrak het hem niet aan ernstige waarschuwingen, die op het hachelijke van de onderneming zijne aandacht vestigden. En inderdaad, alles scheen voor afwijzing van het aanbod te pleiten. Immers nog daargelaten, dat om de oude courant te doen beantwoorden aan de eischen van den nieuwen tijd, de redactie over veel meer middelen zou moeten beschikken dan de stadskas haar voegzaam konde afstaan, zoo lag het voor de hand dat VISSERING, met hoeveel talent hij zich ook van zijne taak mocht kwijten, in elk geval niet te gelijk èn den ouden stedelijken raad èn zich zelven zoude kunnen bevredigen. Om het oude en jonge Nederland onder één hoed te vangen, zooals hij zich in zijn dagboek uitdrukt, was in elk geval een hoed noodig van zeer bijzonder model, en nu zou toch de meest alledaagsche voorzichtigheid gevorderd hebben, dat hij zich vooraf ernstig de vraag stelde, of zulk een model wel ergens op de wereld te vinden was? Waarom VISSERING dit alles niet inzag? Omdat, hoe gewoon hij ook zijn mocht om alles te wikken en te wegen, de koele rede bij hem niet bestand was tegen een krachtigen aandrang van het hart, allerminst in de jeugd, en het hart trok hem nu onweerstaanbaar naar den aangeboden werkkring. »Welk eene betrekking!" — schrijft hij in zijn dagboek — »Juist mijn wensch. Ik kan mij niet voorstellen op andere wijze nuttig werkzaam te zijn. Voor advocaat deug ik niet. Docent? Het is nooit mijne liefhebberij geweest, en ik vrees dat ik er evenmin, schoon uit andere oorzaken, voor zou deugen. Ambtenaar dan bij een of ander ministerie? Eene groote afhankelijkheid . . . of ellendige onderdompeling van den geest in taai bureauwerk. Wellicht stel ik thans *exultans* en *pour l'amour des contrastes* onwillekeurig die dingen wat heel zwart voor . . . maar 't zij hoe het zij,

ik *voel* dat deze de kring is waarin ik met lust werkzaam zijn kan, waarvoor mijne specialiteit is gevormd."

En in dit laatste opzicht althans had hij volkomen gelijk. VISSERING was veel meer een man van de pen dan van het woord. De praktijk trok hem met onweerstaanbare kracht, en toch miste hij vele eigenschappen, noodig om als practicus te slagen. Niemand die aan de woelingen van de nijvere maatschappij grooter belangstelling wijdde dan hij, mits het hem gegund werd buiten die woelingen te staan en op eenigen afstand hare bewegingen rustig en kalm waar te nemen. Voeg hierbij dat VISSERING diep doordrongen was van den ernst der tijden; dat de weg, dien Staat en Maatschappij hadden te volgen, om de lang verloren welvaart te herwinnen, hem scherp geteekend voor oogen stond; dat hij aan de voortreffelijkheid van zijne richting met onwankelbaar vertrouwen geloofde, en het staat d. m. vast, dat hij èn om al die redenen èn om zijne wetenschap en benijdenswaardige talenten, èn om zijn eerlijk en zeer standvastig karakter, in zeldzame mate de eischen bevredigde waaraan de journalist voldoen moet. Men had slechts zijne vrijheid te eerbiedigen en hem ruimschoots de middelen toe te kennen, voor de inrichting van een invloedrijk blad noodig, en aan eene schitterende uitkomst viel nauwelijks te twijfelen.

Nu echter liet hij, medegesleept door zijne liefde voor den aangeboden werkkring, zich overhalen het bevel te aanvaarden over een onzeewaardig schip, natuurlijk bestemd om bij den eersten storm onder te gaan. Hij meende de eischen van de voorzichtigheid genoegzaam te betrachten door in een zorgvuldig opgemaakt contract zijne vrijheid van handelen te waarborgen; maar vergat dat ook het beste contract niets veranderen kon aan het feit, dat hij, secretaris van de Amstelsocieteit en lid van de Gidsredactie, hoofdredacteur zijn zoude van een blad, dat eigendom bleef van Amsterdam en waarover de stedelijke Raad souverein gezag uitoefende. Tusschen dien Raad en hem bestond eene *incompatibilité d'humeur* waartegen geen huwelijksvoorwaarden

waren opgewassen. De oude Raad wist zeer wel dat de dagen van zijn geheimzinnig bestaan geteld waren, maar hij had toch te veel levenskracht overgehouden om te gedogen, dat uit stadskas de arbeiders bezoldigd werden, bestemd om den bodem, waarop zijne instelling sedert 1814 rustte, geleidelijk te ondermijnen. Niet dit is hem zeker te misduiden maar wel dat hij niet van den aanvang af voorzag hoe het met de nieuwe redactie van zijne courant daartoe noodzakelijk komen moest.

De betrekking welke Vissering zich als eene blijvende had voorgesteld, als eene waarin zijne eigenlijke levenstaak zich oploste, heeft nog geen twee jaren standgehouden; zij is voor hem eene rijke bron geweest van telkens terugkeerende zorg en verdriet, en zeker eene van de grootste teleurstellingen die hem in zijn publiek leven getroffen hebben. Was de verhouding reeds vrij spoedig in meerdere of mindere mate gespannen, zij werd onhoudbaar na de Februari-omwenteling en de daaruit voortgevloeide groote veranderingen ook in ons staatkundig leven. In andere tijden en onder andere omstandigheden zoude het hem misschien gelukt zijn voor zijne, trouwens zeer gematigde, politieke denkbeelden allengs genade te vinden bij het gemeentebestuur, maar nu de elkander snel opvolgende gebeurtenissen hem dwongen dadelijk partij te kiezen en zijn oordeel te zeggen ook over vraagstukken, welke hij anders, voorzichtig, nog jarenlang zou hebben gemeden, nu was het niet langer mogelijk de kloof te bedekken, welke den Raad van Amsterdam en den hoofdredacteur van de courant gescheiden hield. Vissering mocht er zich met nog zooveel zorg op toeleggen om alle vertoogen en uitdrukkingen te mijden, die aanstoot konden geven, — met meer zorg zelfs dan aan velen onder zijne vrienden aangenaam was — dit alles kon niet beletten dat het nu telkens klachten regende, hetzij over bepaalde opstellen, hetzij over enkele uitdrukkingen aan het waakzaam oog van den hoofdredacteur ontsnapt. Vissering's geduld was eindelijk uitgeput: bij een aan Burg. en Weth.

gerichten brief van 3 October 1848 — een brief waarin hij uitvoerig antwoordde op tal van grieven tegen de *Amsterdamsche Courant* aangevoerd — legt hij zijne betrekking neder. »Ik heb'' — dus schreef hij aan het slot van dien brief — »mij niet opgedrongen toen Uw vertrouwen mij met de betrekking van Hoofdredacteur der *Amst. Courant* vereerde; ik wil mij niet opdringen om haar te behouden nu dat vertrouwen blijkt te weifelen. Ik doe dan afstand van deze betrekking, wel is waar met droefheid, met opoffering van gewichtige belangen, met vernietiging mijner vooruitzichten, met afstand van een werkkring waarin ik met lust arbeidde, met vernieling der vruchten van tweejarige inspanning, maar ik doe het met handhaving van mijn karakter en van mijne zelfstandigheid en met behoud der achting van allen die mij kennen, ook — zoo ik vertrouwen durf — van Uwe achting''.

't Was waarlijk niet te veel gezegd, dat het besluit om afscheid te nemen van de *Amsterd. Courant* voor Vissering met opoffering van groote persoonlijke belangen gepaard ging, want dit besluit ontnam hem zijn middel van bestaan in een tijd toen hij daaraan meer dan vroeger behoefte had. Immers in 1847 had hij, vol vertrouwen op de duurzaamheid van het pas aanvaarde ambt, een huwelijk aangegaan en op hem drukte nu de zorg voor het onderhoud van een gezin. Onder de bestaande omstandigheden bleef intusschen aanvankelijk niet anders over dan op nieuw de praktijk van advocaat te beproeven, al wist hij ook vooraf dat die proef hem niet licht de nu dringend noodige schadeloosstelling zou verschaffen.

Aan vrijen tijd had hij in elk geval tegen het einde van 1849 geen gebrek, maar natuurlijk dat Vissering de man niet zijn kon om dien tijd ongebruikt te laten. De beschikbare krachten moesten dadelijk worden dienstbaar gemaakt aan dezen of genen grooten arbeid, en nu liefst op een gebied dat verband hield met den werkkring tot welken hij zijns ondanks was teruggekeerd. Het nieuwe duitsche wisselrecht, kort te voren ingevoerd, bood de stoffe die hij zocht

en leidde hem tot het samenstellen van een uitvoerig werk, waarin hij de beginselen van dat nieuwe recht ontwikkelde en met het hier geldende vergeleek. VISSERING heeft van dezen arbeid groote voldoening gesmaakt, want zijn boek werd in onze juridische tijdschriften door uitnemend deskundigen ten zeerste geprezen èn om de degelijke uiteenzetting van de nieuwe duitsche regeling, èn om zijn grondige kritiek van ons wisselrecht, èn niet het minst om den helderen betoogtrant en den schoonen vorm waarin hij ook deze dorre materie wist te kleeden. In de bibliotheek van het nederlandsch handelsrecht heeft het werk eene blijvende plaats ingenomen.

Nauwelijks was deze groote arbeid voltooid of er kwam plotseling eene geheele omkeering in het gansch niet onbezorgd bestaan van den auteur. De vaste en eervolle levenstaak waarnaar hij zoo lang had gezocht, die hij langs allerlei wegen had trachten te bereiken, maar wegen die telkens weder op teleurstelling uitliepen, was eindelijk gevonden, of liever zij kwam zich geheel ongezocht aanbieden, en wel op eene wijze zoo streelend voor zijne eigenliefde als hij zich in zijne stoutste droomen niet had durven voorstellen. »Het heeft den Koning behaagd U op mijne voordracht tot mijnen opvolger te benoemen" — dus luidde, als ik mij wel herinner, het sober maar veel zeggend bericht, dat THORBECKE, pas minister van Binnenl. Zaken geworden, hem in het begin van 1850 deed toekomen. De verrassing welke dit bericht uitwerkte was volkomen, want Curatoren van de Leidsche Hoogeschool hadden den leerstoel, door THORBECKE bij de juridische faculteit ingenomen, aan Jhr. Mr. J. DE BOSCH KEMPER toegedacht en VISSERING slechts in de tweede plaats genoemd. Of deze de voordracht kende weet ik niet, maar, zoo ja, dan vermoedde zeker niemand minder dan hij zelf, dat de Regeering hem aan den zoo algemeen gewaardeerden eersten candidaat zoude kunnen voortrekken.

Ik herinner mij nog VISSERING's van vreugde stralend voorkomen, toen ik hem met zijne benoeming kwam geluk wenschen. Het tijdvak van zorgvol zoeken lag nu achter

hem en vóór hem eene taak bij uitnemendheid aantrekkelijk en begeerlijk, de taak om al zijne krachten en geheel zijn leven te gaan wijden aan wetenschappen die hem van jongs af hadden geboeid.

En inderdaad met zijne verplaatsing naar Leiden begint voor Vissering het beste en gelukkigste tijdvak van zijn leven. De vrees die hem aanvankelijk beklemde en die hij ook reeds in zijn dagboek had uitgesproken, dat hij evenmin voor het geven van onderricht als voor de rechtsgeleerde praktijk aanleg had, bleek al spoedig ijdel, toen hij tot zijne vreugde mocht ontwaren hoe hij er in slaagde iets van zijne eigen warmte in zijn akademisch auditorium over te planten en velen uit de besten van de studeerende jongelingschap te winnen voor de wetenschap, welke hem zoo nauw aan het hart lag. En hoe kon het anders daar hij, meester van den vorm, tevens in hooge mate de gaaf bezat om zijne denkbeelden glashelder te ontwikkelen.

Van zijn optreden dagteekent in Nederland eene in het oog vallende grootere belangstelling voor de economische wetenschappen, allereerst aan de hoogeschool maar ook in ruimeren kring daarbuiten. Allerlei omstandigheden hebben tot die verhoogde belangstelling bijgedragen, niet het minst het feit, dat in de eerste jaren na 1850 zoovele onderwerpen, met die wetenschappen verband houdende, de openbare meening in beslag namen; maar onbetwistbaar heeft Vissering's opwekkend onderwijs die belangstelling in hooge mate gevoed. Misschien zijn enkele oudere en jongere tijdgenooten dieper dan hij doorgedrongen in sommige geheimen van de staathuishoudkundige wetenschap, maar niemand heeft er in gelijke mate als hij toe bijgedragen om de gezonde beginselen van die wetenschap in het hoofd van het nederlandsche volk over te planten. Indien in onze dagen blijkt, dat dit volk, beter dan de meeste andere, tegen protectionistische aanvechtingen gevrijwaard is, dan worde nooit vergeten dat wij die gezegende vrucht vóór alles aan den arbeid en het gezag van Vissering verschuldigd zijn.

Tot bevestiging van dat gezag heeft zeker niet weinig bijgedragen het »Handboek van praktische staathuishoudkunde" waarin VISSERING de vruchten van zijne economische studiën voor een ruimeren kring dan dien van de Hoogeschool beschikbaar heeft gesteld. Wij staan hier voor het hoofdproduct van zijnen wetenschappelijken arbeid, en juist daarom betaamt het, vooral op eene plaats als deze, bij dat product eenige oogenblikken stil te staan.

Dat het nederlandsche publiek het Handboek met groote belangstelling heeft ontvangen en vlijtig gelezen, blijkt niet enkel daaruit, dat het in betrekkelijk weinig jaren vier drukken beleefde, maar nog veel meer uit het feit, dat sedert zijne verschijning hier te lande in den regel geen debat over eenig vraagstuk van praktisch economisch belang kon worden opgeworpen zonder dat men zich van de eene of de andere zijde op het gezag van VISSERING kwam beroepen. Trouwens de omstandigheid dat de schrijver zijn gevoelen over de door hem behandelde vraagstukken altijd samentrekt in korte stellingen, — stellingen veelal zoo scherp uitgedrukt en zoo nauwkeurig bepaald als vooral hij dit doen kon — maakte in voorkomende gevallen de raadpleging van het Handboek en de vermelding van zijn oordeel bij uitstek gemakkelijk. En blijkbaar had VISSERING met de eigenaardige inrichting van zijn werk ook een paedagogisch doel. Het zoo bevattelijk en zoo beknopt mogelijk voorstellen van zijne meening gold als hoofdzaak, want ware het anders geweest dan zou hij, meester in de moeilijke kunst om een boek te schrijven, waar hij geroepen werd eene stoffe te bearbeiden zoo boeiend en zoo aantrekkelijk als ter nauwernood één andere op het ruime veld van de staatkundige wetenschappen, zeker een anderen vorm hebben gekozen, een vorm waarmede hij als schrijver vrij wat meer eer had kunnen inleggen dan nu mogelijk was,

Maar de vorm is bijzaak. Wat den inhoud betreft, deze is — en dat waarlijk niet ten onrechte — telkens luid geprezen om zijn rijkdom en degelijkheid, de heldere en gron-

dige uiteenzetting van beginselen, de scherpzinnigheid van de daar geleverde betoogen. Alles wat tot nog toe hier te lande op dit gebied oorspronkelijks was verschenen liet het Handboek van praktische staathuishoudkunde zeker verre achter zich. Toch ontbrak het ook niet aan kritiek, en nu meen ik de nagedachtenis van VISSERING het best te eeren door hier over deze kritiek openhartig mijn gevoelen te zeggen.

VISSERING schreef een handboek van *praktische* staathuishoudkunde, en deze titel, schijnbaar vreemd gekozen, drukte volkomen nauwkeurig de bedoeling van den schrijver uit. Nu als altijd trok hem de praktijk; deze had hem van zijne jeugd af geboeid, en boeide hem nog, en die praktijk te dienen moest daarom zijn doel zijn. Niet om de abstracte wetten zelven, welke op stoffelijk gebied het maatschappelijk verkeer beheerschen, was het hem te doen, maar om, bij het licht door de kennis van die wetten ontstoken, de handelingen van Staat en volk te beoordeelen en wenken te geven voor eene toekomstige gedragslijn. Voortreffelijke toeleg zeker, maar toch één waaraan een zeer ernstig gevaar verbonden was. Immers wie de handelingen van den Staat beoordeelt — en met dezen krijgt men in de zoogenaamde praktische staathuishoudkunde vóór alles te doen, — wie beslissen wil over zijn doen en laten, moet zich noodzakelijk stellen op het standpunt van den Staat zelven en rekening houden met alle plichten aan dien Staat opgelegd, met alle eischen die hij te bevredigen heeft. De economische gevolgen van zijne handelingen moeten bij den staatsman natuurlijk zwaar wegen, maar toch niet die gevolgen alleen; bij dien enkelen factor komen er nu en dan nog geheel andere en daaronder sommige, die op een gegeven oogenblik vrij wat meer gewicht in de schaal leggen dan de economische factor ooit doen kan. Elke Regeering behoort *ook* minister van finantiën, maar een minister van finantiën *nooit* de geheele Regeering te zijn. Zal men nu, telkens bij het uitspreken van een oordeel, op al die factoren letten waarop de Staat letten moet? Onmogelijk want dan zoude voor het

handboek van praktische *staathuishoudkunde* een van praktische *staatkunde* in de plaats komen. Kan men ze dan verwaarloozen? Natuurlijk ook dat niet, want door zoo te doen loopt men gevaar eenzijdig, zoo al niet geheel onjuist, te oordeelen. Wij naderen het vraagstuk dat oplossing wacht door eene zijdeur en missen zoodoende de gelegenheid het in zijn geheel goed te overzien.

Vissering heeft dit bezwaar duidelijk gevoeld en er telkens aan herinnerd, dat hij de besproken handelingen enkel uit een economisch oogpunt beoordeelen wil. Heeft de schrijver door die herhaalde verzekeringen zich zelven voldoende gedekt, daarom verliest de bedoelde methode toch haar bedenkelijk karakter niet. Immers wanneer men de economische gevolgen van eene regeeringsdaad haarfijn ontwikkelt, maar alle andere gevolgen eenvoudig voor memorie uittrekt dan bestaat er alle reden om te vreezen dat menigeen tot eene voorbarige conclusie komen zal.

Nog meer dan met de beoefenaren van het staatsrecht is Vissering door zijne praktische staathuishoudkunde in botsing gekomen met de voorstanders van de Historische School. In de narede, aan zijn boek toegevoegd, acht hij het noodig openlijk tegen haar in het krijt te treden en hare eischen met klem af te wijzen. Hoofdzakelijk opgevoed bij de lessen van de fransche economisten, zijn de indrukken, welke die lessen achterlieten, sedert vrij wat gewijzigd door zijne grondige studie van de producten der engelsche school; maar aan beiden te zamen had hij dan ook genoeg voor het economisch stelsel, dat hij sedert met onverdroten ijver als het zijne verdedigde. Toen later eene nieuwe duitsche school zich kwam aanmelden en allerlei afwijkende meeningen op den voorgrond stelde, vond deze bij Vissering allerminst een gunstig onthaal. Hij mocht met hare geschriften kennis maken, die in zich opgenomen en aan zijn eigen stelsel aangepast heeft hij nooit. Zij bleef voor hem de ongezonde uitwas van eene wetenschap, die in de engelsche school wel niet haar laatste maar toch haar beste woord gesproken had.

Had VISSERING ongelijk met dus te oordeelen? Ik geloof het niet, want de meeste leerlingen van de historische school zijn er toe gekomen aan de staathuishoudkunde haar recht van bestaan te betwisten. Immers wanneer men weigert te erkennen, dat de mensch in zijn streven naar welvaart aan zekere natuurlijke wetten gehoorzaamt, wetten die zich onder geheel gelijke omstandigheden altijd openbaren moeten en dan ook altijd dezelfde gevolgen met zich voeren, ontvalt aan de wetenschap haar grondslag, omdat deze wetten op te sporen en hare uitwerking bloot te leggen juist haar doel is.

Bedrieg ik mij niet dan zijn in den laatsten tijd de duitsche economisten zelven vrij algemeen van die onhoudbare conclusie teruggekomen; maar hieruit volgt zeker niet dat het uitgangspunt van de historische school onjuist zou zijn. Op de woorden van J. B. SAY, welke VISSERING op de eerste bladzijde van zijn handboek afdrukt: »Ces principes ne sont point l'ouvrage des hommes: ils dérivent de la nature des choses; on ne les établit pas, on les trouve" — valt op zich zelf niets af te dingen, zoolang het slechts om het opsporen en blootleggen van die beginselen te doen is. Maar SAY kon zich met zulk eene taak niet tevreden stellen en VISSERING zeker nog veel minder. Immers wat zij bedoelden was om, met een beroep op de gevonden wetten, aan staten en volken te leeren hoe zij handelen moeten om tot hoogere welvaart op te klimmen. Zij verlaten dus het terrein van de eenvoudige waarneming om zich te bewegen op dat van de menschelijke praktijk, en nu kan het zeker niet geloochend worden, dat om goed en juist te weten hoe die praktijk zijn moet, grondige kennis noodig is niet alleen van de onveranderlijke wetten, maar ook van de veranderlijke toestanden te midden van welke zij zich openbaren, omdat die toestanden de werking van de wet allicht wijzigen zullen. Deze eenvoudige stelling was, meen ik, het uitgangspunt van de historische school, en dat uitgangspunt zal wel onaantastbaar zijn.

Wordt dit alles nu door VISSERING betwist? Waarlijk niet, al zou men uit zijn algemeen ongunstig oordeel licht eene andere gevolgtrekking kunnen opmaken. Schrijvende voor de praktijk moest hij, niet minder maar nog veel meer dan anderen, aan het door de historische school vooropgezette beginsel recht laten wedervaren. Dat het in de praktische staathuishoudkunde aankomt op nauwkeurige kennis van bestaande toestanden en dat deze de invoering van allerlei maatregelen, in het afgetrokkene voortreffelijk, tijdelijk onmogelijk kunnen maken, heeft hij dan ook volmondig erkend; maar wat hij niet heeft gewild is dit, dat men, met een beroep op die toestanden, aan zulke maatregelen duurzaam den toegang tot het praktische leven weigeren zou.

En vermoedelijk terecht, maar waarom? Niet omdat men onbevoegd zou zijn duurzame uitsluiting met een beroep op eigenaardige plaatselijke toestanden te verdedigen, maar omdat zulk eene verdediging wel nooit deugen zal. Mocht zij toevallig wel opgaan dan zou duurzame uitsluiting even goed gemotiveerd zijn als tijdelijke. Wanneer reeds LIST in zijne *National-Economie*, met eene verwijzing naar de eigenaardigheden van het duitsche land en duitsche leven, tal van conclusiën, aan fransche en engelsche economisten ontleend, verwerpt als voor Duitschland niet passende, dan heeft hij ook naar mijne overtuiging in den regel ongelijk; niet echter omdat hij in zijn vaderland op het terrein van de praktische staathuishoudkunde met duitsche toestanden wil hebben rekening gehouden, maar omdat hij aan die toestanden onjuiste gevolgtrekkingen ontleent. De schuld ligt dan niet aan het beginsel dat hij volgde, maar aan de wijze waarop hij het toepaste.

Het was de deugd van de historische school, dat zij, tegenover de neiging van zoo vele economisten om zich met algemeene recepten voor de praktijk tevreden te stellen, veel meer dan vroeger nadruk heeft gelegd op de eigenaardigheden van de hier en daar bestaande toestanden en op het gewicht dat daaraan bij elke praktische beslissing be-

hoort te worden toegekend; maar tegenover deze deugd stond de fout, dat zij, verblind door de groote beteekenis, vaak aan die eigenaardigheden toekomende, zich telkens heeft laten verleiden het bestaan van algemeene economische wetten geheel te loochenen. Om *die* fout heeft VISSERING haar veroordeeld, en mij dunkt volkomen terecht, al zou men ook hebben mogen wenschen, dat hij, door scherper te onderscheiden tusschen het beginsel der school en zijne toepassing, het goed recht van dat beginsel helderder had doen uitkomen.

De ingenomenheid tegen de duitsche economisten steunde bij VISSERING intusschen ook nog op een anderen grond, en deze opmerking geeft mij aanleiding ten slotte nog even uwe aandacht te vestigen op den meest sprekenden karaktertrek, welke VISSERING als staathuishoudkundige onderscheidde. De overwegingen en bemoeiingen van de historische school moesten er blijkbaar toe leiden, en hebben er feitelijk toe geleid, om naar een allengs krachtiger ingrijpen van den Staat in de natuurlijke ordening van de maatschappij te streven, en juist door dit streven werd VISSERING in zijne diepste wetenschappelijke overtuiging gekrenkt Immers die overtuiging steunde op een onverstoorbaar geloof aan de macht van de vrijheid en dus op onoverwinnelijken afkeer van elke staatsbemoeiing, die niet gebiedend gevorderd wordt door de plichten, den Staat als rechtsmaatschappij opgelegd. Aan dat geloof, reeds op de hoogeschool gevestigd, is VISSERING zijn levenlang getrouw gebleven. Het doet den jongen publicist met zooveel warmte partij kiezen in de groote strijdvragen, die hij, tot het praktische leven ingegaan, in de maatschappij aanhangig vindt, en zij bezielt den hoogleeraar, die in 1850 zijn ambt aanvaardt met eene redevoering over »De vrijheid, het grondbeginsel van de staathuishoudkunde". Dit grondbeginsel is de roode draad, dien gij niet alleen in zijn onderwijs maar in verreweg de meesten van zijne werken terugvindt, niet enkel in de zuiver economische maar ook in andere, — getuige zijne studiën over het hooger onderwijs — niet enkel in de

wetenschappelijke maar ook in de populaire. Met hoeveel voorliefde heeft hij ons niet in deze laatste den ouden verstandigen boer geteekend, die aan allerlei bespiegelingen over hervormingen ten slotte den bodem komt inslaan door zijne nuchtere raadgeving: »Laat toch begaan"; de Schepper heeft het beter gemaakt dan gij het vérmaken zoudt.

Tot bevestiging en versterking van deze wetenschappelijke overtuiging heeft niemand zooveel bijgedragen als de beroemde schrijver van de *Sophismes économiques.* Al heeft Vissering meer dan één van de fundamenteele stellingen, waarop de leer van de *Harmonies économiques* berust, sedert zegevierend bestreden, toch zal men niet licht den invloed overschatten, dien Frédéric Bastiat op zijn denken en werken heeft uitgeoefend. En hoe kon het anders bij eene zoo zeldzame overeenstemming van levensomstandigheden, van gaven, van neigingen en van geloof als tusschen deze twee mannen werd aangetroffen.

Bastiat en Vissering zijn jong op denzelfden tijd; juist op het oogenblik waarop de laatste het praktische leven ingaat, zoekende naar werkzaamheid voor zijnen werkzamen geest, verrijst plotseling in Frankrijk Bastiat als een zeldzame meteoor aan den wetenschappelijken hemel en verbaast de economisten, aan den saaien betoogtrant van J. B. Say gewend, door eene taal zoo jong en zoo warm, zoo wegslepend schoon als voor en na hem in hunne wereld nooit gesproken is. Beiden strijden voor éénzelfde zaak en met éénzelfde doel, en evenals Vissering begint Bastiat den strijd met eene reeks pamfletten, waarin men niet weet wat meer te bewonderen óf den geestigen inhoud, òf hunne overredende kracht òf den zeldzaam artistieken vorm waarin zij gegoten zijn. Beiden hebben denzelfden hartstocht voor de vrijheid en bij beiden vloeit die hartstocht voort uit éénzelfde bron, namelijk het diep gevestigd geloof aan de leiding van eene wijze en liefderijke Voorzienigheid. Immers wat Vissering aan het jonge Nederland in woord en schrift heeft geleeraard, wat is het anders dan de ontwikkeling van de geloofsbelijdenis, die Bastiat in de opdracht

van zijne *Harmonies* aan de fransche jongelingschap in zoo welsprekende woorden heeft afgelegd.

Trouwens niet enkel in den vreemde vond VISSERING steun voor zijne denkbeelden over de grenzen van de staatsbemoeiingen. Wat hij daaromtrent in zijn Handboek leerde en in de Narede, aan dat boek toegevoegd, nader bepleitte, stemt op merkwaardige wijze overeen met hetgeen in eene andere, terecht beroemde, Narede geschreven werd, ik bedoel die, waarmede THORBECKE in 1868 de uitgave zijner »Parlementaire redevoeringen" besloot. De staatsman en de staathuishoudkundige naderen langs verschillende wegen dezelfde vraagstukken en verklaren zich daarover in volmaakt denzelfden zin. »Eene eerste wet (van den Staat)" — dus schrijft THORBECKE — »is onthouding; onthouding van hetgeen zijne roeping als rechtsvereeniging te buiten gaat. Het zijn in wezen, bestemming en middelen andere levensmachten dan de staatsmacht, welke de kerk, het onderwijs, wetenschap, kunst maatschappelijk te vormen en te besturen hebben; machten in wier sfeer burgerlijk overheidsgebod of dwang niet te pas komt. Met deze en zoovele andere sociale belangen — regeling van stoffelijken arbeid en goederenverkeer — in aanraking; van alle kanten gedrongen door vragers — niet zoozeer om vrijheid, die den wil om zichzelven te helpen onderstelt — als om bijstand van het gezag, ondervindt de Staat, dat onthouding soms grooter kunst dan handelen is". Niemand in Nederland die deze staatkundige belijdenis zoo volkomen en zoo volledig heeft beaamd als VISSERING, en niemand die haar zoo stelselmatig als hij tot richtsnoer van zijne handelingen heeft gekozen.

Slechts twintig jaren scheiden ons van het oogenblik waarop deze denkbeelden werden neergeschreven, en wat zijn zij ons reeds vreemd geworden! Wil dit zeggen dat het standpunt, door THORBECKE en VISSERING ingenomen, als een overwonnen en eenzijdig standpunt moet worden prijsgegeven? Verlaten is het zeker, maar om het overwonnen te kunnen noemen zouden de staatsbemoeiingen, die in het vrije leven van de

maatschappij ingrijpen, hier en elders veel rijper en overvloediger vruchten hebben moeten opleveren dan nu nog het geval is. En wat de eenzijdigheid betreft, het vraagstuk wordt verkeerd gesteld, wanneer men onthouding of inmenging als twee absolute stelsels tegenover elkander plaatst. Om het stelsel van onthouding in zoo strengen zin te aanvaarden als bijv. HERBART SPENCER dit deed, zou THORBECKE geen staatsman en VISSERING geen warme menschenvriend hebben moeten zijn. Niet op eene radicale scheiding komt het aan, maar op de stemming waarin men de hier bedoelde staatsbemoeiingen steunt. Geschiedt dit met geestdrift, in de blijde hoop dat zij ons eene grootsche en schoone hervorming van de maatschappij brengen zullen, of geschiedt het enkel als de nood tot helpen dwingt, altijd met blijkbaren tegenzin en met een diep besef van de gevaren, verbonden aan de richting die men gedwongen opgaat? THORBECKE en VISSERING oordeelden in laatstgenoemden zin, en al is ook mijn gevoelen van het hunne vrij wat onderscheiden, toch dunkt mij dat ons aan het behoud ook van hunne stemming alles gelegen is. Immers het groote gevaar aan de tegenovergestelde richting verbonden, zal wel zijn dat zij ons voert op een weg waar mijlpalen en herkenningsteekenen ontbreken en stilstaan onmogelijk is; een langen en breeden weg zeker, maar toch een aan welks uiteinde een stelsel ligt, dat de dood is voor de individueele vrijheid en een graf voor het beste wat onze moderne beschaving heeft gewrocht. Boeken als die van VISSERING zijn bakens, die de ligging van het strand aanwijzen; naarmate wij ons verder van dat strand verwijderen, klimt de behoefte aan zulke bakens, al ware het slechts om ons telkens rekenschap te geven van den afstand die reeds werd afgelegd.

Nog maar zeer weinig blijft mij U van VISSERING's leven te zeggen over. De invloed, dien hij als hoogleeraar te Leiden uitoefent, is lange jaren klimmende, klimmende bij zijne leerlingen, bij zijne omgeving, in zijn vaderland. Naar zijn

woord wordt ijverig geluisterd, zijn raad bij vraagstukken, Staat of maatschappij rakende, door Regeering en bijzondere personen telkens belangstellend ingeroepen. Toch kon ook voor hem het tijdvak van verval niet uitblijven, en in de laatste jaren van zijn verblijf te Leiden was dat verval reeds duidelijk genoeg zichtbaar. Zijn ijver wordt langzaam gebroken, zijne geestdrift verstompt, de opgewektheid, die hem overblijft, meer gekunsteld. Is het physieke zwakheid of de doodende invloed van de ook in zijn ambt onvermijdelijke sleur die hem dus ter nederdrukt? Beide oorzaken doen haren invloed gelden, maar niet deze oorzaken alleen. VISSERING heeft bij het vervullen van zijn maatschappelijken werkkring in ruime mate gedeeld in de teleurstelling voor zoo velen onder zijne vrienden en ambtgenooten weggelegd. Hij heeft als jong man gejuicht over den triumf van de handelsvrijheid en — onverbeterlijke optimist als hij was — gedroomd dat die vrijheid als eene kostelijke en kostbare gave de wereld zou worden rondgedragen, en bij het aanbreken van zijne winterdagen vindt hij het terrein, dat der handelsvrijheid overblijft, nauwer begrensd dan het was in de dagen toen hij zich het eerst voor den strijd aangordde. Hij heeft aan de richting van de duitsche economische school het terrein voet voor voet betwist, en zie de triomf van die richting, ook bij zijne landgenooten, ook onder zijne vroegere leerlingen, wordt met elken dag grooter. Hij heeft gedweept met de hervorming van onze constitutioneele regeering en tot hare invoering naar zijne beste krachten medegewerkt, en de vruchten welke het parlementaire stelsel nu afwerpt, dunken hem in toenemende mate bitter en wrang. Had hij dan dertig jaren lang een Sisyphus-arbeid verricht, en rustte nu op hem de taak om den arbeid van zijne jonge jaren nog eens van meet af aan te beginnen? Al mocht het zoo wezen, de moed en de krachten, daartoe noodig, zouden hem in elk geval ontbreken.

Wanneer hij om al deze redenen rust mocht hebben willen zoeken lang vóór de grens bereikt was, door de wet aan zijne ambtelijke werkzaamheid gesteld, zou dit voor wie hem

het best kenden geen verrassing zijn geweest, maar wel moest het hen verrassen — en hen nog meer dan anderen — toen zij in Augustus 1879 vernamen, dat VISSERING zijn werkkring te Leiden verwisseld had niet tegen rust, maar tegen eene ministerieele portefeuille, en nog wel de zwaarste, welke op dat oogenblik te torschen viel. De drang op hem uitgeoefend was te sterk geweest en deze omstandigheid, gevoegd bij het besef dat hij als lid van de Regeering zijn vaderland nog nuttig zou kunnen dienen, deed hem den stouten stap wagen. Zonderlinge beslissing; hij, de altijd angstvallig wikkende, de voorzichtige en verstandige raadsman van zoo velen, kon hier zich zelf niet tot raadsman zijn. Wat schier iedereen, die hem kende, zag, zag hij niet, dat namelijk de mate van physieke kracht, welke hem overbleef, allerminst voldoende was voor de taak die hij ging aanvaarden, en daarenboven, dat wie zestig jaren lang volstrekt vreemd is gebleven aan de woelige wateren van het parlementaire leven, zich niet straffeloos op die wateren kan wagen, allerminst dan wanneer hij geroepen wordt daar dadelijk als leider op te treden. De treurige ervaring werd spoedig genoeg opgedaan; de illusie van zijn naam te verbinden aan eene wet, die het hatelijk privilegie vernietigde, dat ons belastingstelsel zoolang reeds aan het roerend vermogen heeft toegekend, liep op bittere teleurstelling uit en reeds in Juni 1881 legde hij ziek en afgetobt, naar geest en lichaam beiden, den al te zwaren last weder af.

Men had reden om te vreezen dat dit kortstondig ministerieel leven voor goed zijne krachten zoude hebben gesloopt, maar het tegendeel bleek waarheid. Het besef dat de drukkende verantwoordelijkheid was weggenomen en de verplichte arbeid van elken dag afgedaan, en nu afgedaan voor goed, schonk hem een gevoel van zalige rust, en dat gevoel scheen de oude geestkracht weer op te wekken, al bleef ook het uiterlijk voorkomen de duidelijkste sporen dragen van doorgestane vermoeienis. Oude betrekkingen, te kwader uur afgebroken, werden weder aangeknoopt; het ambt van curator

der Leidsche Hoogeschool, hem door de Regeering opgedragen, vlocht op nieuw een band met de instelling, in welker dienst hij de gelukkigste jaren van zijn gelukkig leven had doorgebracht, en ook spoedig genoeg was de pen weder vaardig om in allerlei bijdragen, aan verschillende tijdschriften toevertrouwd, het bewijs te komen leveren dat de oude geest, en met dien geest ook de oude meesterschap over den vorm, nog altijd onverzwakt voortleefden.

Bijna al deze latere bijdragen zijn met vele andere van oudere dagteekening door Vissering's oudsten zoon bijeengezameld en nu onlangs in het licht gegeven. Deze twee deelen vormen met drie andere, waarin Vissering zelf reeds ettelijke jaren vroeger allerlei geschriften samenvoegde, naar mijn inzien het meest blijvende gedeelte van zijne intellectueele nalatenschap. Zijn Handboek van praktische staathuishoudkunde kan en zal niet ontsnappen aan het lot voor soortgelijke werken weggelegd, het lot van spoedig te verouderen; niet zoozeer omdat de geslachten die komen aan de daarin uitgedrukte meeningen hun zegel weigeren, maar omdat zij in elk geval voor de gemeenschappelijke overtuiging eene andere uitdrukking verlangen dan in onzen tijd gevonden werd. Geheel anders is het daarentegen gesteld met de verspreide geschriften; want de waarde van deze — eene artistieke waarde vóór alles — staat uitgedrukt in een munt, bij volgende geslachten even gangbaar als bij zijne tijdgenooten. Wat dezen verpoosde en streelde, zal ook voor genen streeling en verpoozing blijven.

Vissering is een gelukkig man geweest en dit te meer omdat het een verdiend geluk was. Wat wilskracht vermag heeft hij bewezen, maar dan ook ondervonden hoe vruchtbaar die wilskracht soms zijn kan. Hij heeft veel en aanhoudend gearbeid, maar dan ook voor dien arbeid volop loon genoten. Hij heeft, toen hij vreemd en onbekend het praktische leven binnenkwam, met al de geestdrift van de jonge jaren naar onderscheiding gestreefd, en de naam dien hij achterlaat behoort tot de meest gevierde onder zijne land-

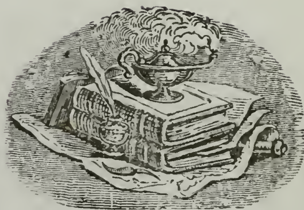
genooten en tot de meest geëerbiedigde levens; hij heeft waardeering, vriendschap, liefde gezocht, en zijn vaderland, zijne vrienden, zijn gezin hebben hem overvloedig gegeven van al die begeerlijke goederen.

Men weet dat Vissering op 22 Augustus 1888 zacht en kalm te Ellecom overleed, enkele dagen nadat hij de pen had neêrgelegd waarmede hij zijn laatsten arbeid voltooide. Hij had aan dezen arbeid groote zorg besteed, dien angstvallig gewikt en gewogen, wel vermoedende dat na dezen geen andere van soortgelijken aard meer met zijn naam zou worden geteekend. Deze bijdrage, naar aanleiding van Quack's *Socialisten* opgesteld, is in zekeren zin de resumtie van een jarenlang gevoerden strijd en bestemd om nog eens de groote punten van verschil tusschen zijne wereldbeschouwing en die van de socialistische scholen in het licht te stellen.

Maar de laatste wetenschappelijke bijdrage mocht niet louter polemiek zijn, hoe uitnemend hoffelijk, nu als altijd, die polemiek ook werd gevoerd. Daarom wordt aan het opstel nog eene bladzijde toegevoegd, eene bladzijde die niet anders had kunnen luiden, ware zij voor afscheidsgroet bestemd geweest. Was het in de jonge jaren noodig eigen wetenschappelijke overtuiging streng te concentreeren in goed gesloten formules, opdat van haar eene wezenlijke kracht zoude kunnen uitgaan, elke behoefte aan inspanning hield nu op te bestaan. Zijne gedachten kunnen daarom thans eene breedere vlucht nemen dan vroeger mogelijk was; elke eenzijdigheid wordt nu afgelegd, elke voorliefde voor eigen stelsels gebannen. Alleen het geloof van zijne jeugd is hem bijgebleven en met dat geloof zijn eerbied voor de vrijheid. Dat »laat toch begaan", die uitdrukking in zijn mond bestorven, speelt hem blijkbaar nogmaals voor den geest, maar nu om dat gebod niet op anderen, maar op zich zelven toe te passen. Laat toch begaan ook die scholen, welke het geluk van de menschheid op andere paden hebben gezocht, op paden die in zijn oog dwaalwegen waren. Is het ideaal dat zij najoegen niet ook zijn ideaal geweest? En dan wie

weet: het onschatbaar kapitaal, dat straks als intellectueele erfenis van de negentiende eeuw hare opvolgster in den schoot valt, is vooral daarom zoo rijk omdat het uit eene weergalooze verscheidenheid van gaven is samengesteld. De taak om in dien rijken boedel kaf en koorn te scheiden, mocht aan het nageslacht verblijven; om vredig te sterven was hem de wetenschap genoeg, dat hij naar de mate zijner krachten iets tot verrijking van dezen boedel had trachten bijtedragen.

GEDRUKT BIJ DE ROEVER KRÖBER-BAKELS. — AMSTERDAM.

JAARBOEK

VAN DE

KONINKLIJKE AKADEMIE

VAN

WETENSCHAPPEN

GEVESTIGD

TE

AMSTERDAM,

VOOR

1890.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.

JAARBOEK

VAN DE

KONINKLIJKE AKADEMIE

VAN

WETENSCHAPPEN

GEVESTIGD

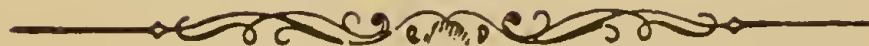
TE

AMSTERDAM,

VOOR

1890.

AMSTERDAM,
JOHANNES MÜLLER.

INHOUD.

NAAMLIJST

VAN DE

GEWONE EN CORRESPONDEERENDE LEDEN,

CORRESPONDENTEN

EN

BUITENLANDSCHE LEDEN

DER

KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN.

STAAT

VAN DE

KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

OP DEN 26sten APRIL DES JAARS 1890.

BESTUUR DER AKADEMIE

gedurende het Akademiejaar van 26 April 1890 tot 25 April 1891.

ALGEMEENE VOORZITTER

A. KUENEN.

ALGEMEENE SECRETARIS

C. A. J. A. OUDEMANS.

Afdeeling voor de Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen.

VOORZITTER

A. KUENEN.

ONDER-VOORZITTER

S. A. NABER.

SECRETARIS

J. C. G. BOOT.

Afdeeling voor de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen.

VOORZITTER

H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.

ONDERVOORZITTER

J. D. VAN DER WAALS.

SECRETARIS

C. A. J. A. OUDEMANS.

Afdeeling voor de Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen.

Gewone Leden.

M. DE VRIES, te *Leiden.*

C. W. OPZOOMER, te *Utrecht.*

R. J. FRUIN, te *Leiden.*

A. KUENEN, te *Leiden.*

J. KAPPEYNE VAN DE COPPELLO, te *'s Gravenhage.*

J. P. SIX, te *Amsterdam.*

S. A. NABER, te *Amsterdam.*

C. M. FRANCKEN, te *Utrecht.*

S. HOEKSTRA BZN., te *Amsterdam.*

H. KERN, te *Leiden.*

J. T. BUYS, te *Leiden.*

R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE, te *Leiden.*

B. H. C. K. VAN DER WIJCK, te *Utrecht.*

M. J. DE GOEJE, te *Leiden.*

H. VAN HERWERDEN, te *Utrecht.*

J. P. N. LAND, te *Leiden.*

J. G. R. ACQUOY, te *Leiden.*

P. J. COSIJN, te *Leiden.*

H. P. G. QUACK, te *Amsterdam.*

A. A. DE PINTO, te *'s Gravenhage.*

T. M. C. ASSER, te *Amsterdam.*

J. HABETS, te *Maastricht.*

W. PLEIJTE, te *Leiden.*

M. S. POLS, te *Utrecht.*

C. BELLAAR SPRUYT, te *Amsterdam.*

C. P. TIELE, te *Leiden.*

J. A. WIJNNE, te *Utrecht.*

W. H. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, te *Utrecht.*

J. VERDAM, te *Amsterdam.*

N. G. PIERSON, te *Amsterdam.*

J. DE LOUTER, te *Utrecht.*

H E. MOLTZER, te *Utrecht.*

B. SYMONS, te *Groningen.*
A. D. LOMAN, te *Amsterdam.*
J. J CORNELISSEN, te *Leiden.*
S. MULLER FZN., te *Utrecht.*
S. J. FOCKEMA ANDREAE, te *Leiden.*
A. PIERSON, te *Amsterdam.*
P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, te *Amsterdam.*
C. SNOUCK HURGRONJE, te *Leiden.*
G. SCHLEGEL, te *Leiden.*
L. DE HARTOG, te *Amsterdam.*
TH. H. F. VAN RIEMSDIJK, te *'s Gravenhage.*
P. L. MULLER, te *Leiden.*
J. S. SPEIJER, te *Groningen.*
H. J. HAMAKER, te *Utrecht.*
M. TH. HOUTSMA, te *Utrecht.*
G. A. WILKEN, te *Leiden.*
J. VAN LEEUWEN JR., te *Leiden.*
J. M. J. VALETON, te *Amsterdam.*

Rustende Leden.

L. A. J. W. SLOET, te *Arnhem.*
C. LEEMANS, te *Leiden.*
W. J. KNOOP, te *'s Gravenhage.*
J. DIRKS, te *Leeuwarden.*
J. C. G. BOOT, te *Amsterdam.*
W. G. BRILL, te *Utrecht.*
N. BEETS, te *Utrecht.*
P. J. VETH, te *Arnhem.*
J. DE WAL, te *Arnhem.*
B. J. LINTELO DE GEER, te *Utrecht.*
D. HARTING, te *Enkhuizen.*
B. F. MATTHES, te *'s Gravenhage.*
G. DE VRIES AZN., te *'s Gravenhage.*
J. G. DE HOOP SCHEFFER, te *Amsterdam.*

Correspondenten.

J. A. VAN DER CHIJS, te *Batavia.*
H. NEUBRONNER VAN DER TUUK, op *Bali.*
K. F. HOLLE, te *Garoet* (*Preanger Regentsch.*).
A. W. P. VERKERK PISTORIUS, te *Buitenzorg.*
W. P. GROENEVELDT, te *Batavia.*
J. W. IJZERMAN, te *Padang.*
J. L. A. BRANDES, te *Batavia.*
J. J. M. DE GROOT, tijdelijk te *Amsterdam.*
J. GRONEMAN, te *Djokjokarta.*
S. W. TROMP, te *Pontianak* op *Borneo.*

Buitenlandsche Leden.

A. R. RANGABÉ, te *Athene.*
TH. MOMMSEN, te *Berlijn.*
H. C. RAWLINSON, te *Londen.*
V. DURUY, te *Parijs.*
A. RÉVILLE, te *Parijs.*
R. VON JHERING, te *Göttingen.*
MAX MÜLLER, te *Oxford.*
G. B. DE BOSSI, te *Rome.*
TH. NÖLDEKE, te *Straatsburg.*
D. CARUTTI, te *Turijn.*
B. WINDSCHEID, te *Leipzig.*
F. IMHOOF BLUMER, te *Winterthur.*
P. WILLEMS, te *Leuven.*
JOH. FRANCK, te *Bonn.*
A. NAUCK, te *St. Petersburg.*
CH. SCHEFER, te *Parijs.*
R. HILDEBRAND, te *Leipzig.*
E. S. BUGGE, te *Christiania.*
A. WEBER, te *Berlijn.*
H. VON SYBEL, te *Berlijn.*

Afdeeling voor de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen.

Gewone Leden.

J. A. C. OUDEMANS, te *Utrecht.*
D. BIERENS DE HAAN, te *Leiden.*
C. A. J. A. OUDEMANS, te *Amsterdam.*
P. M. BRUTEL DE LA RIVIÈRE, te *Bennekom.*
J. BOSSCHA, te *Haarlem.*
N. W. P. RAUWENHOFF, te *Utrecht.*
G. VAN DIESEN, te *'s Gravenhage.*
W. KOSTER, te *Hilversum.*
G. F. W. BAEHR, te *'s Gravenhage.*
W. F. R. SURINGAR, te *Leiden.*
A. C. OUDEMANS JR., te *Delft.*
C. H. C. GRINWIS, te *Utrecht.*
TH. W. ENGELMANN, te *Utrecht.*
J. ZEEMAN, te *Amsterdam.*
H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, te *Leiden.*
J. M. VAN BEMMELEN, te *Leiden.*
C. K. HOFFMANN, te *Leiden.*
T. ZAAIJER, te *Leiden.*
T. PLACE, te *Amsterdam.*
TH. H. MAC GILLAVRY, te *Leiden.*
J. W. GUNNING, te *Amsterdam.*
F. J. VAN DEN BERG, te *Rotterdam.*
J. D. VAN DER WAALS, te *Amsterdam.*
ED. MULDER, te *Utrecht.*
H. C. DIBBITS, te *Utrecht.*
TH. H. BEHRENS, te *Delft.*
H. DE VRIES, te *Amsterdam.*
A. P. N. FRANCHIMONT, te *Leiden.*
N. T. MICHAËLIS, te *'s Gravenhage.*
M. TREUB, tijdelijk te *Buitenzorg* op *Java.*
B. J. STOKVIS, te *Amsterdam.*

CH. M. SCHOLS, te *Delft.*
D. J. KORTEWEG, te *Amsterdam.*
H. A. LORENTZ, te *Leiden.*
A. D. VAN RIEMSDIJK, te *Utrecht.*
H. KAMERLINGH ONNES, te *Leiden.*
A. A. W. HUBRECHT, te *Utrecht.*
P. P. C. HOEK, te *den Helder.*
M. W. BEIJERINCK, te *Delft.*
K. MARTIN, te *Leiden.*
J. H. VAN 'T HOFF, te *Amsterdam.*
C. A. PEKELHARING, te *Utrecht.*
P. H. SCHOUTE, te *Groningen.*
J. FORSTER, te *Amsterdam.*
M. WEBER, te *Amsterdam.*
W. A. VAN DORP, te *Amsterdam.*
J. C. KAPTEYN, te *Groningen.*
S. HOOGEWERFF, te *Delft.*
J. W. MOLL, te *Groningen.*
H. W. BAKHUIS ROOZEBOOM, te *Leiden.*

Rustende Leden.

P. L. RIJKE, te *Leiden.*
A. W. M. VAN HASSELT, te *'s Gravenhage.*
M. C. VERLOREN, op *Schothorst* bij *Amersfoort.*

Correspondeerende Leden.

E. SELENKA, te *Erlangen.*
T. J. STIELTJES JR., te *Toulouse.*
M. FÜRBRINGER, te *Jena.*

Correspondenten.

R. D. M. VERBEEK, te *Buitenzorg* op *Java.*
C. PH. SLUITER, te *Batavia.*
W. BURCK, te *Buitenzorg* op *Java.*
J. P. VAN DER STOK, te *Batavia.*
R. FENNEMA, te *Buitenzorg* op *Java.*
A. G. VORDERMAN, te *Batavia.*
C. J. VAN SCHELLE, op *Java.*
A. P. MELCHIOR, op *Java.*
. . . .
. . . .

Buitenlandsche Leden.

R. OWEN, te *Londen.*
P. J. VAN BENEDEN, te *Leuven.*
G. B. AIRY, te *Greenwich.*
H. HELMHOLTZ, te *Berlijn.*
A. W. HOFMANN, te *Berlijn.*
R. VIRCHOW, te *Berlijn.*
W. WEBER, te *Göttingen.*
WILLIAM THOMSON, te *Glasgow.*
OTTO STRUVE, te *St. Petersburg.*
A. DE CANDOLLE, te *Genève.*
M. BERTHELOT, te *Parijs.*
L. CREMONA, te *Rome.*
E. DU BOIS REYMOND, te *Berlijn.*
L. PASTEUR, te *Parijs.*
H. GYLDEN, te *Stockholm.*
J. D. HOOKER, te *Londen.*
J. VON SACHS, te *Würzburg.*
C. GEGENBAUR, te *Heidelberg.*
A. KEKULÉ, te *Bonn.*
CH. HERMITE, te *Parijs.*

ALFABETISCHE LIJST

VAN DE

GEWONE EN CORRESPONDEERENDE LEDEN, CORRESPONDENTEN

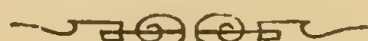
EN

BUITENLANDSCHE LEDEN

DER

KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN,

SEDERT HARE OPRICHTING IN 1851.

De letter L. beteekent gewoon Lid.
De letter C. beteekent Correspondent.
De letters B. L. beteekenen Buitenlandsch Lid.
De letters C. L. beteekenen Correspondeerend Lid.
De letters R. L. beteekenen Rustend Lid.
De letters a. N. beteekenen Afdeeling Natuurkunde.
De letters a. L. beteekenen Afdeeling Letterkunde.

A.

Ackersdijk, (J.) te *Utrecht*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 1861. Overl. 13 Juli 1861.

Acquoy, (J. G. R.) te *Leiden*, L. a. L. 19 April 1877.

Airy, (G. B.) te *Greenwich*, B. L. a. N. 4 Mei 1859.

Arago, (D. F. J.) te *Parijs*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 2 Oct. 1853.

Assen, (C. J. van) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 25 Aug. 1858. Overl. 13 Sept. 1859.

Asser, (T. M. C.) te *Amsterdam* L. a. L. 21 Mei 1880.

B.

Baehr, (G. F. W.) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 5 Mei 1867.

Baer, (K. E. von) te *Dorpat*, B. L. a. N. 4 Mei 1875. Overl. 28 Nov. 1876.

Bake, (J.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 1 Sept. 1857. Overl. 26 Maart 1864.

Bakhuis Roozeboom, (H. W.) te *Leiden*, L. a. N. 10 Mei 1890.

Bakhuyzen, (H. G. van de Sande) te *Leiden*, L. a. N. 11 Mei 1872.

Bakhuyzen, (W. H. van de Sande) te *Utrecht*, L. a. L. 27 April 1883.

Baumhauer, (E. H. von) te *Haarlem*, L. a. N. 1 Mei 1858. Overl. 18 Jan 1885.

Becquerel, (A. C.) te *Parijs*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 19 Jan. 1878.

Beek, (A. van) te *Utrecht*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 30 Sept. 1852. Overl. 7 Jan. 1856,

Beets, (N.) te *Utrecht*, L. a. L. 4 Mei 1859. R. L. 13 Sept. 1884.

Behrens, (Th. H.) te *Delft*, L. a. N. 8 Mei 1878.

Bemmelen, (J. M. van) te *Leiden*, L. a. N. 10 Mei 1873.

Beneden, (P. J. van) te *Leuven*. B. L. a. N. 4 Mei 1859.

Berg, (F. J. van den) te *Rotterdam*, L. a. N. 4 Mei 1875.

Berg, (L. W. C. van den) te *Batavia*, C. a. L. 19 Mei 1876. Gedefung. 16 Febr. 1888.

Bergh, (L. Ph. C. van den) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 24 Maart 1855. R. L. 20 Juni 1875. Overl. 17 Sept. 1887.

Berghaus, (H. K. W.) te *Stettin*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 17 Febr. 1884.

Bergsma, (P. A.) te *Batavia*, C. a. N. 11 Mei 1872. Overl. 1 Mei 1882.

Bernelot Moens, (J. C.) tijdelijk te *Haarlem*, C. a. N. 8 Mei 1878. Gedefungeerd 1 Aug. 1885.

Berthelot, (M.) te Parijs, B. L. a. N. 10 Mei 1881.

Beijerinck, (M. W.) te *Delft*, L. a. N. 6 Mei 1884.

Bischoff, (T. L. W. von) te *München*, B. L. a. N. 8 Mei 1878. Overl. 5 Dec. 1882.

Bleeker, (P.) te *'s Gravenhage*, C. a. N. 6 April 1855. L. a. N. 5 Mei 1862. Overl. 24 Jan. 1878.

Blume, (C. L.) te *Leiden*, L. a. N. 6 April 1855. Overl. 3 Febr. 1862.

Bluntschli, (J. C.) te *Heidelberg*, B. L. a. L. 29 April 1875. Overl. 21 Oct. 1881.

Boogaard, (J. A.) te *Leiden*, L. a. N. 8 Mei 1865. Overl. 2 Juni 1877.

Bois Reymond, (E. du) te *Berlijn*, B. L. a. N. 27 April 1883.

Boot, (J. C. G.) te *Amsterdam*, L. a. L. 2 Mei 1857. R. L. 17 Aug. 1881.

Borret, (Th.) te *Bergen*, L. a. L. 8 Mei 1865. R. L. 9 Oct. 1882. Overl. 7 Aug. 1890.

Bosch, (R. B. van den) te *Goes*, L. a. N. 2 Mei 1857. Overl. 18 Jan. 1862.

Bosquet, (J. H. A.) te *Maastricht*, L. a. N. 5 Mei 1856. Overl. 18 Juni 1880.

Bosscha, (J.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 19 Maart 1867. Overl. 9 Dec. 1874.

Bosscha, (J.) te *Haarlem*, L. a. N. 1 Mei 1863.

Brandes, (J. L. A.) te *Batavia*, C. a. L. 1 Mei 1887.

Brants, (A.) op *de Joppe* bij *Gor-*

sel, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 27 Nov. 1862.
Breda, (J. G. S. van) te *Haarlem*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 24 Oct. 1858. Overl. 2 Sept. 1867.
Brill, (W. G.) te *Utrecht*, L. a. L. 24 Maart 1855. R. L. 10 Oct. 1881.
Brink, (R. C. Bakhuyzen van den) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 15 Juli 1865.
Brown, (R.) te *Londen*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 10 Juni 1858.
Brumund, (J. F. G.) te *Batavia*, C. a. L. 19 April 1855. Overl. 12 Maart 1863.
Brutel de la Rivière, (P. M.) te *Bennekom*, L. a. N. 8 Mei 1860.
Bugge, (E. S.) te *Christiania*, B. L. a. L. 18 April 1889.
Bunsen, (K. J. von) te *Bonn*, B. L. a. L. 4 Mei 1859. Overl. 28 Nov. 1860.
Burg, (C. L. van der) te *Batavia*, C. a. N. 27 April 1883. Gedefungeerd 27 Juni 1888.
Buys, (J. T) te *Leiden*, L. a. L. 5 Mei 1867.
Buys Ballot, (C. H. D.) te *Utrecht*, L. a. N. 6 April 1855. R. L. 10 Oct. 1887. Overl. 3 Febr. 1890.
Buysing, (D. J. Storm) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 27 Maart 1869. Overl. 16 Aug. 1870.

C

Campbell, (M. F. A. G.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 29 April 1875. R. L. 17 Oct. 1889. Overl. 2 April 1890.
Candolle, (A. de) te *Genève*, B. L. a. N. 8 Mei 1878.
Carutti, (D.) te *Turin*, B. L. a. L. 8 Mei 1878.
Chabas, (F. C.) te *Châlons sur Saône*, B. L. a. L. 8 Mei 1865. Overl. 17 Mei 1882.
Chantepie de la Saussaye, (P. D.) te *Amsterdam*, L. a. L. 21 April 1888.
Chevalier, (Michel) te *Parijs*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 28 Nov. 1879.
Chys, (J. A. van der) te *Batavia*, C. a. L. 5 Mei 1867.
Clausius, (R.) te *Bonn*, B. L. a. N. 14 Mei 1886. Overl. 24 Aug. 1888.
Clerk Maxwell, (J.) te *Cambridge*, B. L. a. N. 16 Mei 1877. Overl. 7 Nov. 1879.
Cobet, (C. G.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Bed. 8 Sept. 1856.
Conestabile, (G.) te *Perugia*, B. L. a. L. 7 Mei 1861. Overl. 21 Juli 1877.
Conrad, (F. W.) te *'s Gravenhage*. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 1 Febr. 1870.
Cornelissen, (J. J.) te *Leiden*, L. a. L. 6 Mei 1885.
Cosijn, (P. J.) te *Leiden*, L. a. L. 19 April 1877.
Cremona, (L.) te *Rome*, B. L. a. N. 10 Mei 1881.

D

E.

F.

a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 29 Juni 1856.

Fockema Andreae, (S. J.) te *Leiden*, L. a. L. 23 April 1886.

Forster, (J.) te *Amsterdam*, L. a. N. 14 Mei 1886.

Franchimont, (A. P. N.) te *Leiden*, L. a. N. 8 Mei 1879.

Franck, (Joh.) te *Bonn*, B. L. a. L. 6 Mei 1885.

Francken, (C. M.) te *Utrecht*, L. a. L. 8 Mei 1865.

Fremery, (P. J. J. de) te *Utrecht*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 7 Sept. 1855.

Friederich, (R. H. Th.) te *Batavia*, C. a. L. 1 Mei 1858. Gedefungeerd 1871.

Fruin, (J. A.) te *Utrecht*, L. a. L. 5 Mei 1867. Overl. 1 Nov. 1884.

Fruin, (R. J.) te *Leiden*, L. a. L. 4 Mei 1859.

Fürbringer, (M.) te *Amsterdam*, L. a. N. 16 Mei 1882. Bed. 1 Sept. 1888. Thans te *Jena*. C. L. a. N. 23 Juni 1889.

G.

Gachard, (L. P.) te *Brussel*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 1 Dec. 1885.

Gauss, (C. F.) te *Göttingen*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 23 Febr. 1855.

Geer, (B. J. Lintelo de) te *Utrecht*, L. a. L. 4 Mei 1859. R. L. 12 Dec. 1886.

Gegenbaur, (C.) te *Heidelberg*, B. L. a. N. 14 Mei 1886.

Geuns, (J. van) te *Amsterdam*, L. a N. 26 Oct. 1851. R. L. 5 Juli 1878. Overl. 5 Dec. 1880.

Ghijben, (J. Badon) te *Breda*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 30 Juni 1868. Overl. 31 Jan. 1870.

Gillavry, (Th. H. Mac) te *Leiden*, L. a. N. 4 Mei 1875.

Gilse, (J. van) te *Amsterdam*, L. a. L. 4 Mei 1859. Overl. 26 Mei 1859.

Glavimans, (C. J.) te *Rotterdam*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 11 Aug. 1857.

Godefroi, (M. H.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 2 Mei 1857. Overl. 25 Juni 1882.

Goeje, (M. J. de) te *Leiden*, L. a. L. 3 Mei 1869.

Gogh, (J. van) te *Helvoort*, L. A. N. 2 Mei 1857. Overl. 12 Aug. 1885.

Göppert, (H. R.) te *Breslau*, B. L. a. N. 7 Mei 1861. Overl. 18 Mei 1884.

Gorkum, (K. W. van) op *Java*, C. a. N. 11 Mei 1872. Gedefungeerd 1 Juli 1880.

Goudsmit, (J. E.) te *Leiden*, L. a. L. 5 Mei 1862. Overl. 17 Maart 1882.

Greuve, (F. C. de) te *Groningen*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 6 Dec. 1862. Overl. 28 April 1863.

Grinwis, (C. H. C.) te *Utrecht*, L. a. N. 3 Mei 1869.

Groen van Prinsterer, (G.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Bed. 27 April 1855.

Groeneveldt, (W. P.) te *Batavia*, C. a. L. 16 April 1884.

Groneman, (J.) te *Djocjokarta*, C. a. L. 18 April 1889.

Groot, (J. J. M. de) tijdelijk te *Amsterdam*, C. a. L. 1 Mei 1887.

Grote, (G.) te *Londen*, B. L. a. L. 2 Mei 1857. Overl. 16 Juni 1871.

Guizot, (F. P. G.) te *Parijs*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 12 Sept. 1874.

Gunning, (J. W.) te *Amsterdam*, L. a. N. 4 Mei 1875.

Gylden, (H.) te *Stockholm*, B. L. a. N. 6 Mei 1885.

H.

Haan, (D. Bierens de) te *Leiden*, L. a. N. 5 Mei 1856.

Haan, (W. de) te *Haarlem*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 15 April 1855.

Habets, (J.) te *Maastricht*, L. a. L. 21 Mei 1880.

Halbertsma, (H. J.) te *Leiden*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 22 Nov. 1865.

Hall, (H. C. van) te *Beek* in *Gelderland*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 1871. Overl. 12 Jan. 1874.

Hall, (J. van) te *Utrecht*, L. a. L. 24 Maart 1855. Overl. 19 Maart 1859.

Hamaker, (H. J.) te *Utrecht*, L. a. L. 18 April 1889.

Harting, (D.) te *Enkhuizen*, L. a. L. 8 Mei 1860. R. L. 6 Oct. 1887.

Harting, (P.) te *Amersfoort*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 27 Maart 1882. Overl. 3 Dec. 1885.

Hartog, (L. de) te *Amsterdam*, L. a. L. 21 April 1888.

Hasselt, (A. W. M. van) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 5 Mei 1856. R. L. 9 Aug. 1884.

Hasskarl, (J. K.) te *Batavia*, C. a. N. 6 April 1855. Gedefungeerd 1859.

Helmholtz, (H.) te *Berlijn*, B. L. a. N. 4 Mei 1859.

Henle, (F. G. J.) te *Göttingen*, B. L. a. N. 27 April 1883. Overl. 13 Mei 1885.

Heremans, (J. T. J.) te *Gent*, B. L. a. L. 29 April 1875. Overl. 13 Maart 1884.

Herklots, (J. A.) te *Leiden*, L. a. N. 2 Mei 1868. Overl. 3 Maart 1872.

Hermite, (Ch.) te *Parijs*, B. L. a. N. 10 Mei 1890.

Herschel, (John. F. W.) te *Londen*, B. L. a. N. 1 Mei 1858. Overl. 11 Mei 1871.

Herwerden, (H. van) te *Utrecht*, L. a. L. 12 Mei 1870.

Heusde, (J. A. C. van) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 1 Mei 1858. Bed. 20 Febr. 1872.

Heynsius, (A.) te *Leiden*, L. a. N. 12 Mei 1864. Overl. 4 Oct. 1885.

Hildebrand, (R.) te *Leipzig*, B. L. a. L. 1 Mei 1887.

Hoek, (M.) te *Utrecht*, L. a. N. 12 Mei 1864. Overl. 3 Sept. 1873.

Hoek, (P. P. C.) te *den Helder*, L. a. N. 27 April 1883.

Hoekstra Bz., (S.) te *Amsterdam*, L. a. L. 8 Mei 1865.

Hoeven, (A. des Amorie van der) te *Amsterdam*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 29 Juli 1855.

Hoeven, (C. Pruys van der) te *Leiden*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 13 Aug. 1862. Overl. 5 Dec. 1871.

Hoeven, (J. van der) te *Leiden*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 10 Maart 1868.
Hoff, (J. H. van 't) te *Amsterdam*, L. a. N. 6 Mei 1885.
Hoffmann, (C. K.) te *Leiden*, L. a. N. 4 Mei 1874.
Hoffmann, (J.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 14 Febr. 1876. Overl. 19 Jan. 1878.
Hoffmann von Fallersleben, (H.) Slot *Corvey* bij *Höxter*, B. L. a. L. 7 Mei 1866. Overl. 19 Jan. 1874.
Hofmann, (A. W.) te *Berlijn*, B. L. a. N. 4 Mei 1859.
Holle, (K. F.) te *Garoet* op *Java*, C. a. L. 8 Mei 1869.
Holtius, (C. A.) te *Utrecht*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 1857. Overl. 29 Maart 1861.
Holwerda, (J. H.) te *Oegstgeest*, L. a. L. 4 Mei 1859. R. L. 8 Nov. 1875. Overl. 15 April 1886.
Hoogewerff, (S.) te *Delft*, L. a. N. 9 Mei 1888.
Horsfield, (Th.) te *Londen*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 24 Juli 1859.
Houtsma, (M. Th.) te *Utrecht* L. a. L. 27 April 1890.
Hubrecht, (A. A. W.) te *Utrecht*, L. a. N. 27 April 1883.
Hulleman, (J. G.) te *Leiden*, L. a. L. 5 Mei 1856. Overl. 29 Mei 1862.
Humboldt, (A. von) te *Berlijn*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 6 Mei 1859.

I.

Imhoof Blumer, (F.) te *Winterthur*, B. L. a. L. 28 April 1883.

J.

Janssen, (L. J. F.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 22 Juli 1869.
Jhering, (R. von) te *Göttingen*, B. L. a. L. 4 Mei 1874.
Jonckbloet, (W. J. A.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 24 Maart 1855. Overl. 19 Oct. 1885.
Jong, (P. de) te *Utrecht*, L. a. L. 29 April 1875. Overl. 25 Jan. 1890.
Jonge, (J. K. J. de) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 7 Mei 1866. Overl. 15 Maart 1880.
Jorissen, (Th.) te *Amsterdam*, L. a. L. 4 Mei 1874. Overl. 4 April 1889.
Julien, (S.) te *Parijs*, B L. a. L. 2 Mei 1857. Overl. 13 Febr. 1873.
Junghuhn, (F. W.) te *Batavia*, C. a. N. 6 April 1855. Overl. 20 April 1864.
Juynboll, (T. W. J.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 16 Sept. 1861.

K.

Kaiser, (F.) te *Leiden*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 28 Juli 1872.
Kappeyne van de Coppello, (J.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 8 Mei 1860.
Kapteyn, (J. C.) te *Groningen*, L. a. N. 9 Mei 1888.

Karsten, (S.) te *Utrecht*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 7 Mei 1864.

Kekulé, (A.) te *Bonn*, B. L. a. N. 9 Mei 1888.

Kemper, (J. de Bosch) te *Amsterdam*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Bed. 26 April 1856.

Kerckhoff, (P. J. van) te *Utrecht*, L. a. N. 5 Mei 1862. Overl. 21 Jan. 1876.

Kerkwijk, (G. A. van) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 25 Jan. 1868. Overl. 27 Febr. 1871.

Kern, (H.) te *Leiden*, L. a. L. 7 Mei 1866.

Kinder de Camarecq, (A. W.) op *Java*, C. a. L. 7 Mei 1866. Gedefungeerd 1871.

Kirchhoff, (G. R.) te *Berlijn*, B L. a. N. 6 Mei 1884. Overl. 17 Oct. 1887.

Kist, (N. C.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 21 Dec. 1859.

Knoop, (W. J) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 2 Mei 1857. R. L. 10 Mei 1881.

Koenen, (H. J.) te *Amsterdam*, L. a. L. 23 Maart 1855. R. L. 9 Maart 1874. Overl. 13 Oct. 1874.

Kolk, (J. L. C. Schroeder van der) te *Utrecht*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 2 Mei 1862.

Korteweg, (D. J.) te *Amsterdam*, L. a. N. 10 Mei 1881.

Koster, (W.) te *Hilversum*, L. a. N. 7 Mei 1866.

Kuenen, (A.) te *Leiden*, L. a. L. 4 Mei 1859.

Kun, (L. J. A. van der) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 26 Jan. 1864.

L.

Land, (J. P. N.) te *Leiden*, L. a L. 11 Mei 1872.

Lassen, (C.) te *Bonn*, B. L. a. L. 4 Mei 1859. Overl. 8 Mei 1876.

Leemans, (C.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 18 April 1879.

Leeuwen Jr., (J. van) te *Leiden*, L. a. L. 27 April 1890.

Lennep, (J. van) te *Amsterdam*, L. a. L. 23 Febr. 1855. Overl. 25 Aug. 1868.

Lepsius, (C. R.) te *Berlijn*, B. L. a. L, 19 April 1855. Overl. 10 Juli 1884.

Levyssohn Norman, (H. D.) te *Batavia*, C. a. L. 3 Mei 1869. Gedefungeerd 1884.

Liebig, (J. von) te *München*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 18 Maart 1873.

Lindeman, (B. A. von) te *Altenburg*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 21 Mei 1855.

Lobatto, (R.) te *Delft*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 9 Febr. 1866.

Loman, (A. D.) te *Amsterdam*, L. a. L. 6 Mei 1885.

Lorentz, (H. A.) te *Leiden*, L. a. N. 10 Mei 1881.

Louter, (J. de) te *Utrecht*, L. a. L. 28 April 1883.

Lyell, (Chs.) te *Londen*, B. L. a. N. 11 Mei 1872. Overl. 23 Febr. 1875.

M.

Macauly, (Th. Babington) te *Campdenhill* bij *Kensington*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 21 Dec. 1859.

Madvig, (J. N.) te *Kopenhagen*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 11 Dec. 1886.

Maier, (P. J.) te *Batavia*, C. a. N. 7 Mei 1861. Gedefungeerd 1878.

Martin, (K.) te *Leiden*, L. a. N. 6 Mei 1884.

Matthes, (B. F.) te *'s Gravenhage*, C. a. L. 7 Mei 1861. Gedefungeerd 30 April 1881. L. a. L. 16 Mei 1882. R. L. 16 Jan. 1888.

Matthes, (C. J.) te *Amsterdam*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 3 Maart 1881. Overl. 8 Febr. 1882.

Mees Az., (G.) te *Rotterdam*, L. a. L. 4 Mei 1859. R. L. 2 Febr. 1872. Overl. 11 Jan. 1883.

Mees, (R. A.) te *Groningen*, L. a. N. 4 Mei 1874. Overl. 15 Febr. 1886.

Mees, (W. C.) te *Amsterdam*, L. a. L. 1 Mei 1858. Overl. 24 Dec. 1884.

Melchior, (A. P.) op *Java*. C. a. N. 10 Mei 1890.

Mesch, (A. H. van der Boon) te *Leiden*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 28 Maart 1874. Overl. 12 Aug. 1874.

Michaëlis, (N. T.) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 8 Mei 1879.

Millies, (H. C.) te *Utrecht*, L. a. L. 5 Mei 1856. Overl. 26 Nov. 1868.

Milne Edwards, (H.) te *Parijs*, B. L. a. N. 5 Mei 1862. Overl. 29 Juli 1885.

Miquel, (F. A. W.) te *Utrecht*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Bed. 26 Juni 1857. L. a. N. 8 Mei 1860. Overl. 23 Jan. 1871.

Modderman, (A. E. J.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 25 April 1881. Overl. 7 Aug. 1885.

Mohl, (H. von) te *Tübingen*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 1 April 1872.

Moll, (J. W.) te *Groningen*, L. a. N. 1 Mei 1889.

Moll, (W.) te *Amsterdam*, L. a. L. 24 Maart 1855. Overl. 16 Aug. 1879.

Moltzer, (H. E.) te *Utrecht*, L. a. L. 6 Mei 1885.

Mommsen, (Th.) te *Berlijn*, B. L. a. L. 4 Mei 1859.

Motley, (J. L.) te *Londen*, B. L. a. L. 5 Mei 1862. Overl. 29 Mei 1877.

Mulder, (Cl.) te *Groningen*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 6 Oct. 1866. Overl. 4 Mei 1867.

Mulder, (Ed.) te *Utrecht*, L. a. N. 4 Mei 1875.

Mulder, (G. J.) te *Bennekom*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 28 Nov. 1868. Overl. 18 April 1880.

Müller, (M.) te *Oxford*, B. L. a. L. 4 Mei 1874.

Muller, (P. L.) te *Leiden*, L. a. L. 18 April 1889.

Müller Fzn., (S.) te *Utrecht*, L. a. L. 23 April 1886.

N.

Naber, (S. A.) te *Amsterdam*, L. a. L. 8 Mei 1865.

Nauck, (A.) te *St. Petersburg*, B. L. a. L. 6 Mei 1885.

Nöldeke, (Th.) te *Straatsburg*, B. L. a. L. 8 Mei 1878.

Numan, (A.) te *Utrecht*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 1 Sept. 1852.

Nijhoff, (Is. An.) te *Arnhem*, L. a. L. 24 Maart 1855. Overl. 20 Juni 1863.

O.

Omalius d'Halloy, (J. J. d') te *Ciney*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. Febr. 1875.

Onnes, (H. Kamerlingh) te *Leiden*, L. a. N. 27 April 1883.

Oordt, (J. W. L. van) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 23 Febr. 1855. R. L. 1876. Overl. 29 Aug. 1884.

Opzoomer, (C. W.) te *Utrecht*, L. a. L. 5 Mei 1856.

Ortt, (J. R. T.) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 12 Mei 1870. R. L. 26 Nov. 1881. Overl. 16 Juni 1887.

Oudemans jr., (A. C.) te *Delft*, L. a. N. 3 Mei 1869.

Oudemans, (C. A. J. A.) te *Amsterdam*, L. a. N. 1 Mei 1858.

Oudemans, (J. A. C.) te *Utrecht*, L. a. N. 6 April 1855.

Owen, (R.) te *Londen*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851.

P.

Pasteur, (L.) te *Parijs*, B. L. a. N. 27 April 1883.

Pekelharing, (C. A.) te *Utrecht*, L. a. N. 14 Mei 1886.

Pierson, (A.) te *Amsterdam*, L. a. L. 23 April 1886.

Pierson, (N. G.) te *Amsterdam*, L. a. L. 28 April 1883.

Pinto, (A. A. de) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 19 April 1877.

Place, (T.) te *Amsterdam*, L. a. N. 4 Mei 1875.

Plateau, (J.) te *Gent*, B. L. a. N. 11 Mei 1872. Overl. 15 Sept. 1883.

Pleyte, (W.) te *Leiden*, L. a. L. 16 Mei 1882.

Pluygers, (W. G.) te *Leiden*, L. a. L. 12 Mei 1864. Bed. 9 Maart 1867.

Pols, (M. S.) te *Utrecht*, L. a. L. 16 Mei 1882.

Q.

Quack, (H. P. G.) te *Amsterdam*, L. a. L. 19 April 1877.

Quételet, (L. A. J.) te *Brussel*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 16 Febr. 1874.

R.

Rangabé, (A. R.) te *Athene*, B. L. a. L. 2 Mei 1857.
Ranke, (L.) te *Berlijn*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 22 Mei 1886.
Rauwenhoff, (N. W. P.) te *Utrecht*, L. a. N. 1 Mei 1863.
Rawlinson, (H. C.) te *Londen*, B. L. a. L. 4 Mei 1859.
Rees, (O. van) te *Utrecht*, L. a. L. 7 Mei 1866. Overl. 24 Mei 1868.
Rees, (R. van) te *Utrecht*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 24 Mei 1867. Overl. 23 Aug. 1875.
Regnault, (V.) te *Parijs*, B. L. a. N. 8 Mei 1860. Overl. 19 Jan. 1878.
Reinwardt, (C. G. C.) te *Leiden*, R. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 6 Maart 1854.
Réville, (A.) te *Parijs*, L. a. L. 5 Mei 1862. Gedefungeerd 10 Maart 1873. B. L. a. L. 10 Mei 1873.
Riemsdijk, (A. D. van) te *Utrecht*, L. a. N. 10 Mei 1881.
Riemsdijk, (Th. H. F. van) te *'sGravenhage*, L. a. L. 21 April 1888.
Roorda, (T.) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 19 Juli 1871. Overl. 5 Mei 1874.
Rose, (W. N.) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 1872. Overl. 12 Oct. 1877.
Rossi, (G. B. de) te *Rome*, B. L. a. L. 19 April 1877.
Rost van Tonningen, (D. W.) te *Cheribon* op *Java*, C. a. N. 7 Mei 1861. Gedefungeerd 1877.
Roulez, (J.) te *Gent*, B. L. a. L. 2 Mei 1857. Overl. 16 Maart 1878.
Rueb, (A. S.) te *Utrecht*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 11 Maart 1854.
Rutgers, (A.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 23 Febr. 1855. R. L. 12 April 1875. Bed. 21 Sept. 1877.
Rijk, (J. C.) te *'s Gravenhage*, R. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 2 Mei 1854.
Rijke, (P. L.) te *Leiden*, L. a. N. 1 Mei 1863. R. L. Juli 1882.

S.

Sachs, (J. von) te *Würzburg*, B. L. a. N. 6 Mei 1885.
Sagra, (Ramon de la) te *Parijs*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 25 Mei 1871.
Sande Lacoste (C. M. van der) te *Amsterdam*, L. a. N. 3 Mei 1869. R. L. 2 Maart 1885. Overl. 15 Jan. 1887.
Savigny, (F. von) te *Berlijn*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 25 Oct. 1861.
Schefer, (Ch.) te *Parijs*, B. L. a. L. 23 April 1886.
Scheffer, (J. G. de Hoop) te *Amsterdam*, L. a. L. 11 Mei 1872. R. L. 28 Sept. 1889.
Scheffer, (R. H. C. C.) te *Buitenzorg* op *Java*, C. a. N. 8 Mei 1878. Overl. 9 Maart 1880.
Schelle, (C. J. van) op *Java*, C. a. N. 10 Mei 1890.
Schlegel, (G.) te *Leiden*, C. a. L. 10

Mei 1873. Gedef. 15 Oct. 1877. L. a. L. 21 April 1888.

Schlegel, (H.) te *Leiden*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 10 Juni 1874. Overl. 17 Jan. 1884.

Schneevoogt, (G. E. Voorhelm) te *Amsterdam*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 17 Aug. 1871.

Schols, (Ch. M.) te *Delft*, L. a. N. 5 Mei 1880.

Scholten, (J. H.) te *Leiden*, L. a. L. 5 Mei 1856. R. L. 17 Aug. 1881. Overl. 10 April 1885.

Schoute, (P. H.) te *Groningen*, L. a. N. 14 Mei 1886.

Sebastian, (A. A.) te *Amsterdam*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Bed. 17 Dec. 1856.

Seelig, (H. G.) te *Breda*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 1856. Overl. 3 Oct. 1864.

Selenka, (E.) te *Leiden*, L. a. N. 10 Mei 1873. Bed. 28 Maart 1874. Thans te *Erlangen*, C. L. a. N. 23 Juni 1889.

Simons, (G.) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 17 Nov. 1868.

Six, (J. P.) te *Amsterdam*, L. a. L. 5 Mei 1862.

Sloet, (L. A. J. W.) te *Arnhem*, L. a. L. 5 Mei 1856. R. L. 28 Maart 1876.

Sluiter, (C. P.) te *Batavia*, C. a. N. 6 Mei 1884.

Snouck Hurgronje (C.) te *Leiden*, L. a. L. 21 April 1888.

Speijer, (J. S.) te *Groningen*, L. a. L. 18 April 1889.

Spruyt, (C. Bellaar) te *Amsterdam*, L. a. L. 16 Mei 1882.

Stamkart, (F. J.) te *Amsterdam*, L. a. N. 26 Oct. 1851. R. L. 27 Maart 1875. Overl. 15 Jan. 1882.

Staring, (W. C. H.) op *de Boekhorst* bij *Lochem*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 4 Juni 1877.

Stieltjes, (T. J.) te *Rotterdam*, L. a. N. 2 Mei 1868. Overl. 23 Juni 1878.

Stieltjes Jr., (T. J.) tijdelijk te *Parijs*, L. a. N. 6 Mei 1885. Gedefungeerd 1 Maart 1886. Thans te *Toulouse*, C. L. a. N. 23 Juni 1889.

Stok, (J. P. van der) te *Batavia*, C. a. N. 14 Mei 1886.

Stokvis, (B. J.) te *Amsterdam*, L. a. N. 8 Mei 1879.

Stratingh, (G. Acker) te *Groningen*, L. a. L. 7 Mei 1861. R. L. 25 Maart 1874. Overl. 22 Oct. 1876.

Struve, (O.) te *St. Petersburg*, B. L. a. N. 4 Mei 1874.

Stuart, (A. B. Cohen) te *Batavia*, C. a. L. 2 Mei 1868. Overl. 4 Febr. 1876.

Stuart, (L. Cohen) te *Delft*, L. a. N. 8 Mei 1865. Overl. 24 Juli 1878.

Studemund, (W.) te *Breslau*, B. L. a. L. 16 Mei 1880. Overl. 8 Aug. 1889.

Suringar, (W. F. R.) te *Leiden*, L. a. N. 5 Mei 1867.

Swaving, (C.) te *Buitenzorg* op *Java*, C. a. N. 26 Oct. 1851. Gedefungeerd 1874.

Sybel, (H. von) te *Berlijn*, B. L. a. L. 27 April 1890.

Symons, (B.) te *Groningen*, L. a. L. 6 Mei 1885.

T.

Tellegen, (B. D. H.) te *Groningen*, L. a. L. 3 Mei 1869. Overl. 9 Febr. 1885.

Temminck, (C. J.) te *Leiden*, R. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 30 Jan. 1858.

Teysmann, (J. E.) te *Buitenzorg* op *Java*, C. a. N. 8 Mei 1865. Overl. 22 Juni 1882.

Theiner, (A.) te *Rome*, B. L. a. L. 4 Mei 1859. Overl. 10 Aug. 1874.

Thomson, (W.) te *Glasgow*, B. L. a. N. 4 Mei 1874.

Tideman, (B. J.) te *Amsterdam*, L. a. N. 10 Mei 1873. Overl. 11 Febr. 1883.

Tiedemann, (F.) te *München*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 23 Jan. 1861.

Tiele, (C. P.) te *Leiden*, L. a. L. 16 Mei 1882.

Treub, (M.) tijdelijk te *Buitenzorg*, op *Java*, L. a. N. 8 Mei 1879.

Tromp, (S. W.) te *Pontianak* op *Borneo*, C. a. L. 18 April 1889.

Tuuk, (H. Neubronner van der) op *Bali*, C. a. L. 2 Mei 1868.

U.

Ullmann, (C.) te *Carlsruhe*, B. L. a. L. 19 April 1855. Overl. 12 Jan. 1865.

Ursel, (de Hertog van) te *Brussel*, B. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 27 Sept. 1860.

V.

Valeton, (J. M. J.) te *Amsterdam*, L. a. L. 27 April 1890.

Verbeek, (R. D. M.) te *Buitenzorg*, op *Java*, C. a. N. 8 Mei 1878.

Verdam, (G. J.) te *Leiden*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 29 Oct. 1866.

Verdam, (J.) te *Amsterdam*, L. a. L. 27 April 1883.

Verkerk Pistorius, (A. W. P.) te *Buitenzorg* op *Java*, C. a. L. 16 April 1884.

Verloren, (M. C.) te *Amersfoort*, L. a. N. 2 Mei 1857. R. L. Nov. 1886.

Verwijs, (E.) te *Arnhem*, L. a. L. 3 Mei 1869. Overl. 28 Maart 1880.

Veth, (P. J.) te *Arnhem*, L. a. L. 8 Mei 1865. R. L. 2 Dec. 1884.

Virchow, (R.) te *Berlijn*, B. L. a. N. 8 Mei 1860.

Vissering, (S.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 7 Mei 1861. R. L. 23 Juni 1888. Overl. 22 Aug. 1888.

Vogelsang, (H.) te *Delft*, L. a. N. 2 Mei 1868. Overl. 6 Juni 1874.

Vollenhoven, (S. C. Snellen van) te *'s Gravenhage*, L. a. N. 8 Mei 1860. R. L. 31 Jan. 1880. Overl. 22 Maart 1880.

Vorderman, (A. G.) te *Batavia*, C. a. N. 1 Mei 1889.

Vosmaer, (C.) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 11 Mei 1872. Overl. 12 Juni 1888.

Vries Az., (G. de) te *'s Gravenhage*, L. a. L. 2 Mei 1857. R. L. 22 Febr. 1888.

Vries, (H. de) te *Amsterdam*, L. a. N. 8 Mei 1878.

Vries, (M. de) te *Leiden*, L. a. L. 23 Febr. 1855.

Vriese, (W. H. de) te *Leiden*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 23 Jan. 1862.

Vrolik, (G.) te *Amsterdam*, R. L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 10 Nov. 1859.

Vrolik, (W.) te *Amsterdam*, L. a. N. 26 Oct. 1851. Overl. 22 Dec. 1863.

W.

Waals, (J. D. van der) te *Amsterdam*, L. a. N. 4 Mei 1875.

Wal, (J. de) te *Arnhem*, L. a. L. 24 Maart 1855. R. L. 3 April 1886.

Wassink, (G.) te *Batavia*, C. a. N. 2 Mei 1857. Overl. 17 Oct. 1864.

Weber, (A.) te *Berlijn*, B. L. a. L. 27 April 1890.

Weber, (Max) te *Amsterdam*, L. a. N. 11 Mei 1887.

Weber, (W) te *Göttingen*, B. L. a. N. 2 Mei 1868.

Wilken, (G. A.) te *Leiden*, L. a. L. 27 April 1890.

Willems, (P.) te *Levven*, B. L. a. L. 28 April 1883.

Willigen, (V. S. M. van der) te *Haarlem*, L. a. N. 2 Mei 1857. Overl. 19 Febr. 1878.

Windscheid, (B.) te *Leipzig*, B. L. a. L. 16 Mei 1880.

Winkel, (L. A. te) te *Leiden*, L. a. L. 7 Mei 1861. Overl. 24 April 1868.

Wöhler, (F.) te *Göttingen*, B. L. a. N. 4 Mei 1875. Overl. 23 Sept. 1882.

Wright, (W.) te *Cambridge*, B. L. a. L. 1 Mei 1887. Overl. 22 Mei 1889.

Wijbrands, (Aem. W.) te *Leiden*, L. a. L. 6 Mei 1885. Overl. 24 Sept. 1886.

Wijck, (B. H. C. K. van der) te *Utrecht*, L. a. L. 3 Mei 1869.

Wijnne, (J. A.) te *Utrecht*, L. a. L. 16 Mei 1882.

IJ.

IJzerman, (J. W.) te *Padang*, C. a. L. 23 April 1886.

Z.

Zaaijer, (T.) te *Leiden*, L. a. N. 4 Mei 1874.

Zeeman, (J.) te *Amsterdam*, L. a. N. 11 Mei 1872.

LIJST

VAN DE

BINNEN- EN BUITENLANDSCHE

AKADEMIËN, GELEERDE GENOOTSCHAPPEN

EN

INSTELLINGEN,

WAARMEDE DE KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN DOOR RUILING VAN UITGEGEVEN WERKEN IN VERBINDING IS.

NEDERLAND.

Universiteit, te Leiden.
———————— Utrecht.
———————— Groningen.
———————— Amsterdam.
School (Polytechnische), te Delft.
Akademie (Koninklijke Militaire), te Breda.
Maatschappij (Hollandsche) der Wetenschappen, te Haarlem.
———————— der Nederlandsche Letterkunde, te Leiden.
———————— (Nederlandsche) ter bevordering van Nijverheid, te Haarlem.
———————— (Nederlandsche) tot bevordering der Geneeskunst, te Amsterdam.
———————— tot bevordering der Bouwkunst, te Amsterdam.
Genootschap (Teyler's tweede), te Haarlem.
———————— (Zeeuwsch) der Wetenschappen, te Middelburg.
———————— (Provinciaal Utrechtsch) van Kunsten en Wetenschappen, te Utrecht.
———————— (Historisch), te Utrecht.

Genootschap (Bataafsch) der proefondervindelijke Wijsbegeerte, te Rotterdam.
——— (Provinciaal) van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, te 's Hertogenbosch.
——— (Wiskundig) onder de zinspreuk: *Een onvermoeide arbeid komt alles te boven*, te Amsterdam.
——— (Koninklijk Zoölogisch): *Natura Artis Magistra*, te Amsterdam.
——— ter bevordering van Natuur-, Genees- en Heelkunde, te Amsterdam.
——— (Friesch) voor Geschied-, Oudheid- en Taalkunde, te Leeuwarden.
——— (Provinciaal) voor Geschiedenis en Oudheidkunde in Limburg, te Maastricht.
Instituut (Koninklijk) van Ingenieurs, te 's Gravenhage.
——— voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Neêrlandsch-Indië, te 's Gravenhage.
——— (Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch), te Utrecht.
Vereeniging (Nederlandsche dierkundige), te Leiden.
——— (Nederlandsche entomologische), te Leiden.
——— (Overijsselsche) tot ontwikkeling van provinciale Welvaart, te Zwolle.
Tijdschrift (Nederlandsch) voor Geneeskunde, te Amsterdam.
Handelmaatschappij (Nederlandsche), te Amsterdam.
Boekerij van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te 's Gravenhage.
——— (Stedelijke), te Zutphen.
Bibliotheek (Provinciale) van Friesland, te Leeuwarden.
——— te Middelburg.
——— (Openbare), te Arnhem.
———, te Deventer.
——— te Haarlem.
Leesmuseum, te Amsterdam.
Leeskabinet (Rotterdamsch), te Rotterdam.
Sterrenwacht, te Leiden.
Landbouwschool ('s Rijks), te Wageningen.

OOST-INDIË.

Genootschap (Bataviaasch) der Kunsten en Wetenschappen, te Batavia.

Vereeniging (Koninklijke natuurkundige) in Ned. Indië, te Batavia.

Vereeniging tot bevordering der geneeskundige Wetenschappen, te Batavia.

Maatschappij (Nederlandsch-Indische) van Nijverheid, te Batavia.

Magnetisch-Meteorologisch Observatorium, te Batavia.

Plantentuin ('s Lands), te Buitenzorg op Java.

WEST-INDIË.

Bibliotheek (Koloniale), te Suriname.

BELGIË.

Académie royale des Sciences, des Lettres et des Beaux Arts de Belgique, te Brussel.

Académie royale de Médecine de Belgique, te Brussel.

Société malacologique, te Brussel.

——— entomologique de Belgique, te Brussel.

Musée royal d'Histoire naturelle de Belgique, te Brussel.

Observatoire royal, te Brussel.

Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde, te Gent.

Willem-Fonds, te Gent.

Académie d'Archéologie de Belgique, te Antwerpen.

Société royale des Sciences, te Luik.

——— géologique de Belgique, te Luik.

Université catholique, te Leuven,

FRANKRIJK.

Académie des Sciences, te Parijs.

——— de Médecine, te Parijs.

École polytechnique, te Parijs.

École des langues orientales vivantes, te Parijs.
Bibliothèque du Comité des Travaux historiques et des Sociétés savantes, te Parijs.
Bibliothèque du Ministère de l'Agriculture, du Commerce et des Travaux publics, te Parijs.
Bibliothèque nationale, te Parijs.
Muséum d'Histoire naturelle, te Parijs.
Musée Guimet, te Parijs.
Ministère de la Guerre, te Parijs.
——— de l'Instruction publique, te Parijs.
Société de Biologie, te Parijs.
——— botanique de France, te Parijs.
——— mathématique de France, te Parijs.
——— académique Indo-Chinoise, te Parijs.
——— zoologique de France, te Parijs.
——— philomatique, te Parijs.
Journal d'Hygiène (Pietra Santa), te Parijs.
Académie nationale des Sciences, Belles-Lettres et Arts, te Lyon.
Société nationale d'Agriculture, d'Histoire naturelle et d'Arts utiles, te Lyon.
——— Linnéene, te Lyon.
——— Linnéenne de Normandie, te Caen.
Académie des Sciences, Arts et Belles-Lettres, Caen.
——— nationale des Sciences, Inscriptions et Belles-Lettres, te Toulouse.
——— de Législation, te Toulouse.
——— national des Sciences, Belles-Lettres et Arts, te Bordeaux.
Société des Sciences physiques et naturelles, te Bordeaux.
Faculté des Lettres, te Bordeaux.
Laboratoire de Zoologie marine du Musée d'Histoire naturelle, te Marseille.
Académie des Sciences, Arts et Belles-Lettres, te Dijon.
——— des Sciences, Belles-Lettres et Arts, te Rouaan.
——— des Sciences et Lettres, te Montpellier.

Académie nationale de Savoie, te Chambéry.
——— de Stanislas (Société des Sciences, Lettres et Arts), te Nancy.
Société des Sciences, te Nancy.
Académie d'Émulation, te Kamerrijk.
Société nationale des Sciences, d'Agriculture et des Arts, te Rijssel.
——— dunkerquoise pour l'encouragement des Sciences, des Lettres et des Arts, te Duinkerken.
——— académique de St. Quentin (Sciences, Arts, Belles-Lettres, Agriculture et Industrie), te St. Quentin.
——— nationale d'Agriculture, Sciences et Arts de l'Arrondissement de Valenciennes.
——— agricole, scientifique et littéraire des Pyrénées orientales, te Perpignan.
——— Française de Botanique, te Courrensan (Gers).
——— des Sciences naturelles, te Cherbourg.
——— des Antiquaires de Picardie, te Amiens.
——————— de la Morinie, te St. Omer.

GROOT-BRITTANJE EN IERLAND,

Royal Society, te Londen.
——— astronomical Society, te Londen.
——— medical and chirurgical Society, te Londen.
——— geographical Society, te Londen.
——— microscopical Society, te Londen.
Zoological Society, te Londen.
Linnean Society, te Londen.
Hydrographical Office (Admiralty), te Londen.
East-India Company (India-office), te Londen.
Anthropological Institute, te Londen.
Clinical Society, te Londen.
Sanitary Institute of Great Britain, te Londen.
Royal Observatory, te Greenwich.
Cambridge philosophical Society, te Cambridge.

Literary and philosophical Society, te Manchester.
——— and philosophical Society, te Liverpool.
Royal Society, te Edinburg.
—— physical Society, te Edinburg.
—— Observatory, te Edinburg.
—— College of Physicians, te Edinburg.
Botanical Society, te Edinburg.
Philosophical Society, te Glasgow.
Natural History Society, te Glasgow,
Royal Dublin Society, te Dublin.
—— catholic University of Ireland, te Dubin.
—— Irish Academy, te Dublin.
Geological Society, te Dublin.

OOSTENRIJK.

Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, te Weenen.
K. K. geologische Reichsanstalt, te Weenen.
K. K. naturhistorisches Hofmuseum, te Weenen.
K. K. geographische Gesellschaft, te Weenen.
Zoologisch-botanische Gesellschaft, te Weenen.
Anthropologische Gesellschaft, te Weenen.
Königlich-böhmische Gesellschaft der Wissenschaften, te Praag.
Böhmischer Mathematiker-Verein, te Praag.
Académie des Sciences de Hongrie, te Pesth.
Institut royal géologique de Hongrie, te Pesth.
Verein für väterländische Naturkunde, te Presburg.
Das tirolische Ferdinandeum, te Innsbrück.
Société historique de Styrie, te Gratz.
Naturwissenschaftlicher Verein für Steiermark, te Gratz.
Naturforschender Verein, te Brünn.
Società Adriatica di Scienze naturali, te Triëst.
Museo civico di Scienze naturali, te Triëst.
Académie des Sciences, te Krakau.

DUITSCHLAND.

Königliche Akademie der Wissenschaften, te Berlijn.

Gesellschaft naturforschender Freunde, te Berlijn.
Kön. preuss. meteorologisches Institut, te Berlijn.
Königliche Sternwarte, te Koningsbergen.
Physikalisch-ökonomische Gesellschaft, te Koningsbergen.
Naturforschende Gesellschaft, te Dantzig.
Universiteit, te Greifswald.
Schlesische Gesellschaft für vaterländische Kultur, te Breslau.
Historische Gesellschaft für die Provinz Posen, te Posen.
Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften, te Görlitz.
Die Philomathie, te Neisse.
Naturforschende Gesellschaft, te Halle.
Naturwissenschaftlicher Verein für Sachsen und Thüringen, te Halle.
K. K. Leopoldinisch-Carolinische deutsche Akademie der Naturforscher, te Halle.
Verein von Alterthumsfreunden im Rheinlande, te Bonn.
Naturhistorischer Verein der preussischen Rheinlande und Westphalens, te Bonn.
Königliche Universitäts-Bibliothek, te Bonn.
Gesellschaft für nützliche Forschungen, te Trier.
Kieler Universitäts-Bibliothek, te Kiel.
Königliche Sternwarte, te Kiel.
Naturwissenschaftlicher Verein in Schleswig-Holstein, te Kiel.
Verein für Naturwissenschaft, te Brunswijk.
Königliche Gesellschaft der Wissenschaften, te Göttingen.
Naturforschender Gesellschaft, te Emden.
Gesellschaft für bildende Kunst und vaterländische Altertümer, te Emden.
Naturwissenschaftlicher Verein, te Osnabrück.
Gesellschaft zur Beförderung der gesammten Naturwissenschaften, te Marburg.
Verein für Naturkunde, te Fulda.
——————————, te Cassel.
Wetterauische Gesellschaft für die gesammten Naturwissenschaften, te Hanau.
Verein für Naturkunde, te Wiesbaden.

Verein für Nassau'sche Alterthumskunde und Geschichtsforschung, te Wiesbaden.
Senkenbergische Stiftung, te Frankfort a/M.
Verein für Erdkunde, te Dresden.
Königlich sächsische Gesellschaft der Wissenschaften, te Leipzig.
Fürstlich Jablonowskische Gesellschaft, te Leipzig.
Astronomische Gesellschaft, te Leipzig.
Medicinisch-naturwissenschaftliche Gesellschaft, te Jena.
Verein für Thüringische Geschichte und Alterthumskunde, te Jena.
Königliche Akademie der Wissenschaften, te München.
K. Hof- und Staatsbibliothek, te München.
Physikalisch-medicinische Gesellschaft, te Würzburg.
Historischer Verein für Unterfranken und Aschaffenburg, te Würzburg.
Naturhistorischer Verein, te Augsburg.
Naturforschende Gesellschaft, te Bamberg.
Zoologisch-mineralogischer Verein, te Regensburg.
Botanischer Verein, te Landshut.
Germanisches National-Museum, te Neurenberg.
Pollichia, naturwissenschaftlicher Verein der Rheinpfalz, te Dürkheim.
Verein für vaterländische Naturkunde, te Stuttgart.
Bibliothèque royale, te Stuttgart.
Naturforschende Gesellschaft, te Freiburg (im Breisgau).
Naturhistorisch-medizinischer Verein, te Heidelberg.
Grossherzogliche Sternwarte, Karlsruhe.
Oberhessische Gesellschaft für Natur- und Heilkunde, te Giessen,
Oberhessischer Geschichtsverein, te Giessen.
Verein für Naturkunde, te Offenbach a/M.
Verein der Freunde der Naturwissenschaften in Mecklenburg, te Neubrandenburg.
Geographische Anstalt von Justus Perthes, te Gotha.
Naturwissenschaftlicher Verein, te Hamburg.
Verein für naturwissenschaftliche Unterhaltung, te Hamburg.

Naturforschender Verein, te Bremen.
Kön. Universitäts- und Landes-Bibliothek, te Straatsburg.

LUXEMBURG.

Institut royal grand-ducal, Section des Sciences naturelles et mathématiques, te Luxemburg.
Institut royal grand-ducal, Section historique, te Luxemburg.
Société de botanique du grand Duché de Luxembourg, te Luxemburg.

ZWITSERLAND.

Société de Physique et d'Histoire naturelle, te Genève.
——— helvétique des Sciences naturelles, te Bern.
——— bernoise pour les Sciences naturelles, te Bern.
——— vaudoise des Sciences naturelles, te Lausanne.

ITALIË.

Accademia reale dei Lincei, te Rome.
Società italiana delle Scienze, te Rome.
Accademia delle Scienze dell' Istituto di Bologna, te Bologna.
R. Istituto di Scienze, Lettere ed Arti, te Venetië.
Istituto lombardo di Scienze, Lettere ed Arti, te Milaan.
Accademia reale delle Scienze, te Turijn.
——————————— Lettere ed Arti, te Modena.
———————————, te Napels.
Zoölogisch Station, te Napels.
Società di Scienze naturali ed economiche, te Palermo.
R. Biblioteca nazionale, te Florence.
R. Istituto di Studi superiori pratici e di Perfezionamento, te Florence.
Società italiana d'Antropologia, te Florence.
R. Accademia di Scienze, Lettere ed Arti, te Padua.
Società toscana di Scienze naturali, te Pisa.
R. Scuola normale superiori, te Pisa.
Accademia di Scienze, Lettere ed Arti, te Catania.

PORTUGAL.

Academia reale das Sciencias, te Lissabon.

SPANJE.

Real Academia de Ciencias, te Madrid.
Real Academia da Historia, te Madrid.
Academia especial de Ingenieros, te Madrid.

ZWEDEN EN NOORWEGEN.

Kongelige Vetenskabs-Akademien, te Stockholm.
Kongelige vitterhets historie och Antiquitets Akademien, te Stockholm.
Institut royal géologique de la Suède, te Stockholm.
Nautisk Meteorologiska Byran, te Stockholm.
Nordiska Museet, te Stockholm.
Societas Scientiarum, te Upsala.
Universitas Carolina, te Lund.
Kongelige Frederiks Universität, te Christiania.
——— norske Videnskabs Selskab, te Drontheim.

DENEMARKEN.

Kongelige danske Videnskabernes Selskab, te Kopenhagen.
Société royale des Antiquaires du Nord, te Kopenhagen.

RUSLAND.

Académie impériale des Sciences, te St. Petersburg.
Musée impérial de l'Ermitage, te St. Petersburg.
Observatoire physique central, te St. Petersburg.
Commission impériale archéologique, te St. Petersburg.
Comité géologique, te St. Petersburg.
Société géographique de Russie, te St. Petersburg.
Jardin impérial botanique, te St. Petersburg.
Société impériale des Naturalistes, te Moskou.
Musée public, te Moskou.
Observatorium, te Pulkowa.
Societas Scientiarum fennica, te Helsingfors.
——— pro fauna et flora fennica, te Helsingfors.

Académie des Sciences, te Dorpat.
Naturforscher-Gesellschaft, te Dorpat.
Naturforschender Verein, te Riga.

RUMENIË.

Academia romana, te Bucharest.

AZIË.

Asiatic Society of Bengal, te Calcutta.
Meteorological Office, te Calcutta.
Asiatic Society of Bengal, te Bombay.
Deutsche Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ost-Asien's, te Tokio.
Imperial University of Japan, te Tokio.

AFRIKA.

Société khédiviale de Géographie, te Caïro.

AMERIKA.

American Academy of Arts and Sciences, te Boston en Cambridge, Massachusetts.
Boston Society of natural History, te Boston.
Observatory of Harvard College, te Cambridge (Mass).
New-York Academy of Sciences, te New-York.
American Museum of natural History, te New-York.
State-Library of New-York, te Albany.
Adirondack Survey Office, te Albany.
Academy of natural Sciences, te Philadelphia.
American philosophical Society, te Philadelphia.
American Association for the Advancement of Sciences, te Philadelphia.
Wagner Free Institute of Sciences, te Philadelphia.
2d Geological Survey of Pennsylvania, te Philadelphia.
John's Hopkins University, te Baltimore.
Smithsonian Institution, te Washington.
Department of Agriculture of the U. S. of America, te Washington.

Bureau of Education, Department of the Interior, te Washington.
U. S. naval Observatory, te Washington.
Surgeon-General's Office Library, te Washington.
Office U. S. geological Survey, te Washington.
National Academy of Sciences, te Washington.
American medical Association, te Washington.
——— Journal of Sciences and Arts, te Newhaven.
Connecticut Academy of Arts and Sciences, te Newhaven.
Academy of Science, te St. Louis (Missouri).
Elisha Mitchell scientific Society, te Chapel Hill (N. C.)
Elliott Society of Science and Art, te Charleston.
State University of Iowa, te Des Moines.
Californian Academy of natural Sciences, te San Francisco.
Office of the »James Lick Trust", te San Francisco.
Wisconsin-State agricultural Society, Madison.
Wisconsin Academy of Sciences, Arts and Letters, te Madison.
Royal Society of Canada, te Montreal.
Canadian Institute, te Toronto.
Geological and natural History Survey of Canada, te Sussex, St. Ottowa.
Nova Scotian Institute of natural Science, te Halifax, Nova Scotia.
Central meteorological Observatory, te Mexico.
Museo nacional, te Rio-Janeiro.
Académie impériale de Médecine, te Rio-Janeiro.
Observatoire impérial, te Rio-Janeiro.
Sociedad cientifica Argentina, te Buenos Aires.
Academia nacional de Ciencias, te Cordoba.

AUSTRALIË.

Public Library, te Melbourne.
Linnean Society of New South Wales, te Sydney.
Royal Society of New South Wales, te Sydney.
Department of Mines, te Sydney.
New-Zealand Institute, te Wellington.

REGLEMENT

VOOR DE

KONINKLIJKE AKADEMIE

VAN

WETENSCHAPPEN.

REGLEMENT

VOOR DE KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN.

Art. 1.

Er is voor het geheele Rijk eene Koninklijke Akademie van Wetenschappen, gevestigd te Amsterdam.

Art. 2.

De Akademie is bestemd tot:

a. een raadgevend ligchaam voor de Regering op het gebied der wetenschap;

b. een middenpunt van zamenwerking voor de beoefenaars der wetenschap in Nederland en zijne Overzeesche Bezittingen;

c. een band van vereeniging tusschen de geleerden van Nederland en die van andere landen;

d. eene inrigting ter bevordering van zoodanige wetenschappelijke onderzoekingen en ondernemingen, die slechts door zamenwerking van de beoefenaars der wetenschap en door ondersteuning der Regering kunnen tot stand gebragt worden.

Art. 3.

Ter bereiking van dit doel zal de Akademie:

a. verslag doen over zaken, waaromtrent de Regering haren raad zal inwinnen;

b. voorstellen aan de Regering rigten betreffende belangen der wetenschap, en zich te dien einde, voor zoo veel noodig is, wenden tot de Hoofden der Departementen van Algemeen Bestuur;

c. de pogingen van beoefenaars der wetenschap buiten de Akademie ondersteunen, wanneer deze bevonden worden daarop

aanspraak te hebben en hun te dien einde gelegenheid geven hunne geschriften, werkzaamheden of voorstellen aan haar oordeel te onderwerpen;

d. voor zoo veel bij de ontwikkeling der wetenschap daaraan behoefte blijkt te bestaan, prijsvragen uitschrijven en de goedgekeurde antwoorden bekroonen en uitgeven;

e. de uitgave van zoodanige belangrijke werken op zich nemen, als anders voor den opbouw der wetenschap waarschijnlijk zouden verloren gaan;

f. beraadslagen over de wetenschappelijke mededeelingen harer leden en de slotsommen daarvan openbaar maken;

g. de geschriften, welke zij uitgeeft, aan gelijksoortige buitenlandsche instellingen toezenden, en pogen de werken, door deze in het licht gegeven, in ruiling daarvoor te bekomen;

h. eene wetenschappelijke briefwisseling onderhouden met hare buitenlandsche leden en met hare in 's Rijks Overzeesche bezittingen gevestigde correspondenten.

Art. 4.

De Akademie bestaat uit *twee Afdeelingen:*
eene voor de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen, en eene voor de Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen.

Art. 5.

Elke dezer Afdeelingen telt ten hoogsten *vijftig* gewone of binnenlandsche Leden, *twintig* buitenlandsche Leden, en in de Overzeesche bezittingen des Rijks *tien* Correspondenten.

Aan gewone Leden der Akademie, die zich in het buitenland vestigen, wordt de titel verleend van Correspondeerend Lid *).

---

*) De wijziging, in § 5 aangebracht, werd goedgekeurd bij Kon. Besluit van 23 Juni 1889.

Art. 6.

De Leden en Correspondenten zullen zooveel mogelijk alle vakken van wetenschappen moeten vertegenwoordigen. Zij worden door de Afdeelingen benoemd.

De benoemingen worden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken medegedeeld en door dezen aan de bekrachtiging des Konings onderworpen.

Art. 7.

Ter benoeming van nieuwe Leden en Correspondenten wordt, zoo er openstaande plaatsen zijn en de vervulling door de Afdeeling noodig wordt geoordeeld, jaarlijks in de maand April, in elke Afdeeling eene bijzondere vergadering gehouden op den dag vóór de na te melden vereenigde vergadering der Akademie. De keuze geschiedt uit eene vooraf opgemaakte lijst van candidaten, wier aanspraken op het lidmaatschap door de leden der Afdeeling overwogen worden.

De wijze van verkiezing wordt door het Reglement van Orde voor elke Afdeeling bepaald.

Art. 8.

Wanneer een gewoon lid den ouderdom van zeventig jaren heeft bereikt, wordt hij onder de rustende Leden opgenomen.

Op gronden, ter beoordeeling van de Afdeeling waartoe hij behoort, kan aan een gewoon Lid, dat dien ouderdom nog niet heeft bereikt, op zijn verzoek, de titel van rustend Lid worden toegekend.

De rustende Leden hebben de regten, zonder de verpligtingen, der gewone Leden.

Hunne plaats kan door nieuwe benoeming worden aangevuld.

Art. 9.

Gewone Leden die, zonder wettige reden van verontschuldiging, zich gedurende twee jaren geheel aan de werkzaamheden der Akademie en de bijwoning der vergaderingen

onttrekken, zullen gerekend worden afstand van hun lidmaatschap te hebben gedaan.

ART. 10.

Elke Afdeeling houdt eenmaal in de maand eene gewone vergadering, met uitzondering van de maanden Julij en Augustus. Ook kunnen buitengewone vergaderingen worden belegd.

De *gewone* vergaderingen worden in het openbaar gehouden. De tijd van hare opening en sluiting, benevens al wat tot de regeling der werkzaamheden behoort, wordt door het Reglement van Orde voorgeschreven.

De gewone Leden der Akademie hebben regt van zitting in alle *gewone* vergaderingen, doch zullen in de Afdeeling, tot welke zij niet behooren, alleen eene raadgevende stem kunnen uitbrengen.

ART. 11.

De Correspondenten, geroepen om door wetenschappelijke mededeelingen tot het doel der Akademie mede te werken, hebben, bij tijdelijk verblijf in het moederland, zitting in de Afdeeling, waartoe zij behooren, met eene raadgevende stem.

ART. 12.

De Akademie houdt jaarlijks in de maand April eene vereenigde vergadering der beide Afdeelingen, met gesloten deuren, waarin de volgende werkzaamheden plaats hebben:

a. Verslag van den staat en de werkzaamheden der Akademie.
b. Rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
c. Raming der uitgaven voor het volgend jaar.
d. Regeling van algemeene huishoudelijke belangen.

ART. 13.

De Akademie is geregtigd, op onbepaalde tijden, eene plechtige vereenigde vergadering in het openbaar te houden, waarvan vooraf een programma wordt vastgesteld, en tot

welker bijwoning de Koning en de leden van het Koninklijke Huis worden uitgenoodigd.

ART. 14.

Een nauwkeurig verslag van den staat en de werkzaamheden der Akademie wordt jaarlijks aan den Koning en in afschrift aan den Minister van Binnenlandsche Zaken, aangeboden. Dit verslag wordt volgens Art. 12 vooraf aan de goedkeuring der Akademie onderworpen.

ART. 15.

Elke Afdeeling bekleedt bij afwisseling om het andere jaar den voorrang. De overgang heeft plaats na den afloop der vereenigde zitting, in Art. 12 vermeld.

ART. 16.

De Voorzitter der Afdeeling, die tijdelijk den voorrang heeft, is Algemeene Voorzitter der Akademie en bestuurt hare vereenigde vergaderingen.

ART. 17.

Elke Afdeeling benoemt haren Voorzitter en Onder-Voorzitter voor den tijd van één jaar, en haren Secretaris voor den tijd van vijf achtereenvolgende jaren; allen zijn bij hunne aftreding herkiesbaar.

De Onder-Voorzitters en Secretarissen wonen te Amsterdam.

De wijze van verkiezing wordt door het Reglement van Orde geregeld.

De gedane keuzen worden aan den Minister van Binnenlandsche Zaken medegedeeld, en door dezen aan den Koning ter goedkeuring voorgedragen.

ART. 18.

De Voorzitters, Onder-Voorzitters en Secretarissen der beide Afdeelingen maken te zamen het Algemeen Bestuur der Akademie uit.

Art. 19.

Het Algemeen Bestuur benoemt de beambten der Akademie en is belast met al wat tot de algemeene huishouding en de regeling der uitgaven behoort.

Het kan, zoo dikwijls het dit noodig acht, eene vereenigde vergadering der Akademie bijeenroepen.

Art. 20.

Een der beide Secretarissen is tevens, zoolang hij zijne betrekking bekleedt, Algemeene Secretaris der Akademie, en met de zorg voor hare boekerij en het beheer van hare geldmiddelen belast.

Hij wordt benoemd door de Akademie in de vereenigde vergadering der beide Afdeelingen in de maand April.

Art. 21.

De betrekkingen van Voorzitter en Onder-Voorzitter zijn onbezoldigd.

Voor de Secretarissen wordt bij de jaarlijksche raming van de uitgaven der Akademie eene som van vijftienhonderd gulden uitgetrokken, waarvan twee derde gedeelten, en alzoo duizend gulden, aan den Algemeenen Secretaris worden toegelegd.

De gewone Leden, buiten Amsterdam wonende, hebben, zoo dikwerf zij ter vergadering komen, aanspraak op eene vergoeding van reis- en verblijfkosten.

Art. 22.

De Akademie is gemagtigd, aan de Regering behoorlijk ontwikkelde en met reden omkleede voorstellen te doen, ten einde, boven haar jaarlijksche subsidie, tijdelijk te worden te gemoet gekomen voor een bepaald door haar aangewezen doel.

ART. 23.

Elke Afdeeling stelt een Reglement van Orde vast, dat aan de goedkeuring van den Minister van Binnenlandsche Zaken wordt onderworpen.

Behoort bij Koninklijk besluit van den 23sten Februarij 1855, N⁰. 1.

Mij bekend,
De Minister van Binnenlandsche Zaken,
VAN REENEN.

REGLEMENT VAN ORDE.

VOOR DE AFDEELING WIS- EN NATUURKUNDIGE WETENSCHAPPEN.

WERKZAAMHEDEN DER LEDEN.

§ 1.

De gewone vergaderingen der Afdeeling worden, met uitzondering der maanden Julij en Augustus, gehouden op den laatsten Zaterdag van elke maand.

§ 2.

De leden der Afdeeling Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen, de gewone vergaderingen der Afdeeling Wis- en Natuurkundige Wetenschappen bijwonende, hebben regt op vergoeding van reis- en verblijfkosten.

Elk lid der Akademie ontvangt ten minsten vier dagen voor de gewone vergaderingen van elke Afdeeling, een brief van uitnoodiging, waarin zooveel mogelijk de onderwerpen worden vermeld, die behandeld zullen worden.

§ 3.

De gewone vergaderingen worden op het in den brief van beschrijving vermelde en door den Voorzitter bepaalde uur geopend, en uiterlijk te drie uur gesloten.

Mogt de vergadering verlenging van dezen termijn verlangen, dan is de Voorzitter geregtigd haar toe te staan.

§ 4.

De werkzaamheden der gewone vergaderingen zijn:

1⁰. het doen van verslag over zaken, waaromtrent de Regering den raad der Afdeeling mogt hebben ingewonnen;

2⁰. beraadslagingen over voorstellen aan de Regering betreffende de belangen der wetenschap;

3°. het aanhooren *van* en beraadslagen *over* mededeelingen en voorstellen betreffende onderwerpen van wetenschap.

Tot dit laatste doel wordt jaarlijks in de buitengewone vergadering van April een rooster vastgesteld van de spreekbeurten, zoo als die achtereenvolgens in de gewone vergaderingen der Afdeeling door de gewone leden zullen worden vervuld. Het ontwerp van den rooster wordt in den beschrijvingsbrief tot de buitengewone vergadering van April aan de leden bekend gemaakt.

Voor elke gewone vergadering worden ten minsten drie sprekers aangewezen.

Het staat elk lid vrij, ook buiten dergelijke aanwijzing, eene voordragt in de vergadering te houden. De tijd, voor elke spreekbeurt beschikbaar, is bepaald op een half uur.

De namen der sprekers worden in den beschrijvingsbrief en in de openlijke aankondiging der vergadering bekend gemaakt.

§ 5.

De Afdeeling geeft uit:

1°. *Verhandelingen* in 4°.

2°. *Verslagen en Mededeelingen* in 8°.

In de *Verslagen en Mededeelingen* worden opgenomen de *Processen-Verbaal* en zoodanige ingeleverde opstellen, die bepaald door den schrijver daartoe zijn aangewezen of waaraan de Afdeeling die bestemming wenscht te geven *).

§ 6.

De Leden hebben het regt hunne verhandelingen en mededeelingen geplaatst te zien. Alleen in het geval, dat het Bestuur bezwaar maakt tegen het opnemen in de Werken, kan, op zijn præadvies, eene verhandeling of opstel van een Lid, bij meerderheid van stemmen, in eene buitengewone vergadering worden afgewezen.

---

*) De wijzigingen, in §§ 5, 6, 7, 8, 13, 16 en 22 aangebracht, zijn goedgekeurd op den 13den Jan. 1879, den 30sten Juni 1884 en den 9den December 1886 door den Minister van Binnenl. Zaken. C. A. J. A. O.

§ 7.

Opstellen, hetzij voor de *Verhandelingen* in 4⁰ of voor de *Verslagen en Mededeelingen*, aangeboden door personen buiten de Akademie, worden in handen gesteld eener Commissie van ten minsten twee Leden, die, binnen eenen bij de benoeming vastgestelden tijd, daarover verslag uitbrengt. Het indienen van het verslag, de deliberatiën en het besluit omtrent de aanneming, geschieden in den regel in eene *gewone* vergadering; bijaldien het oordeel der Commissie niet gunstig is, in eene *buitengewone* vergadering.

§ 8.

Elk Lid der Akademie ontvangt de *Verhandelingen* en de *Verslagen en Mededeelingen* dadelijk na hun verschijnen.

Laatstgenoemden worden in den boekhandel gebragt, en elke verhandeling wordt afzonderlijk verkrijgbaar gesteld.

De schrijvers hebben aanspraak op vijf-en-twintig afzonderlijke exemplaren hunner verhandeling.

§ 9.

Zoo door eenig Departement van 's Lands Regering de voorlichting der Akademie verlangd wordt, benoemt de Voorzitter eene Commissie, bestaande uit zooveel leden als hem wenschelijk zal voorkomen, ten einde daarop, binnen eenen bij de benoeming vastgestelden tijd, de Akademie te dienen van berigt, voorlichting en raad.

De Commissie wordt in den regel benoemd in eene gewone vergadering. In spoed eischende gevallen, alsook zoo daartoe andere redenen mogten bestaan, wordt de Commissie in eene buitengewone vergadering, of, door den Voorzitter, buiten den tijd der vergaderingen benoemd.

Het verslag der Commissie wordt in eene gewone vergadering voorgedragen.

Indien er bezwaren bestaan tegen de behandeling in het openbaar, kan zulks ook in eene buitengewone vergadering geschieden.

§ 10.

De Akademie verklaart zich niet over de waarde van eenig haar ter beoordeeling toegezonden boekwerk, tenzij daartoe door de Regering uitgenoodigd, of wanneer het boekwerk haar ter mededeeling naar eenen uitgeloofden prijs wordt toegezondén.

§ 11.

Zoo eenig Lid mogt verlangen dat eene bepaalde prijsvraag door de Akademie wierd uitgeschreven, is hij gehouden haar in de maand Januarij aan den Secretaris der Afdeeling schriftelijk op te geven, die haar aan de Leden bekend maakt.

De beraadslaging daarover heeft plaats in de vergadering der maand Maart.

In geval van goedkeuring door de Afdeeling, wordt, na gehouden overleg met het algemeen Bestuur, voor zooveel de regeling der uitgaven betreft, in de algemeene vergadering kennis gegeven van de prijsuitschrijving der Afdeeling.

§ 12.

Op onbepaalde tijden worden met gesloten deuren buitengewone vergaderingen gehouden, waartoe alleen de Leden der Afdeeling worden opgeroepen. De Voorzitter is geregtigd, onmiddellijk vóór of na eene gewone vergadering, eene buitengewone te beleggen. Bijaldien eene buitengewone vergadering beschreven wordt, zullen de onderwerpen ter behandeling in den beschrijvingsbrief worden vermeld.

§ 13.

Van de gewone en buitengewone vergaderingen wordt het proces-verbaal vóór hare sluiting in kort ontwerp gelezen en goedgekeurd; daarna in zijne uitbreiding vastgesteld in eene volgende vergadering, en dat van de gewone vergadering zoo spoedig mogelijk uitgegeven.

De gedrukte processen-verbaal der buitengewone vergaderingen worden alleen aan de Leden der Akademie, als ook aan de Departementen van 's Lands Regering gezonden. Zij worden niet in den handel gebracht.

§ 14.

In alle gevallen van stemming geschiedt de beslissing bij volstrekte meerderheid.

Bij staking van stemmen beslist de stem van den Voorzitter.

Ter bepaling van de rangorde der stemming wordt tot grondslag genomen de presentie-lijst, op welke iedere naam een nummer heeft. Volgens het lot wordt in elke vergadering beslist, bij welk nummer de stemming zal aanvangen.

De Leden der Afdeeling voor de Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen en de Correspondenten der Afdeeling voor de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen, in eene gewone vergadering tegenwoordig, hebben eene raadgevende stem.

§ 15.

Zoo de stemming de keuze van personen betreft, geschiedt zij met toegevouwen stembriefjes. Indien bij de eerste stemming geene volstrekte meerderheid verkregen is, heeft er eene tweede vrije stemming plaats.

Bij de derde stemming is men gebonden aan de twee personen, die bij de tweede vrije stemming de meeste stemmen op zich vereenigd hebben. De volstrekte meerderheid beslist. Bij gelijkstaande stemmen beslist het lot.

§ 16.

Als voorbereiding tot de verkiezing van Leden en Correspondenten, wordt door den Secretaris in eene buitengewone vergadering, te houden in de maand Januarij, de staat der Akademie medegedeeld, waaruit blijken moet, hoe groot het aantal is der vacaturen voor gewoon Lid, voor buitenlandsch Lid en voor Correspondent, en in hoeverre, ter voldoening aan Art. 6 van het Organiek Reglement, de verschillende vakken van wetenschap in de Afdeeling zijn vertegenwoordigd. Op deze vergadering wordt aan ieder Lid gelegenheid gegeven de namen te noemen van hen, die naar zijn oordeel als candidaten in aanmerking zouden kunnen komen.

In eene buitengewone vergadering, te houden in de maand

Februarij, wordt gelegenheid gegeven tot het voorstellen en aanbevelen van candidaten. De aanbeveling geschiedt bij eene door één of meer gewone Leden onderteekende memorie, die voorgelezen en overgelegd wordt, om op het bureau der Akademie, tot de vergadering in de maand April, voor de gewone Leden ter inzage te blijven liggen.

In eene buitengewone vergadering, te houden in de maand Maart, worden de candidaten-lijsten opgemaakt. Op die lijsten resp. voor gewone Leden, buitenlandsche Leden en Correspondenten, worden de namen gebracht van hen, die, nadat de memories, indien de meerderheid zulks verlangt, opnieuw gelezen zijn en gelegenheid tot discussie gegeven is, bij geheime stemming, twee derden van de stemmen der aanwezige leden op zich vereenigen.

In de daartoe volgens Art. 7 van het Organiek Reglement beschreven buitengewone vergadering in de maand April, worden uit de candidaten-lijsten met alphabetisch geordende namen, zonder verdere discussie, de Leden en Correspondenten gekozen, en wel één voor één — zoolang de lijsten niet zijn uitgeput, zoolang er vacaturen zijn en eene volstrekte meerderheid der aanwezige Leden zich op één der candidaten vereenigt.

§ 17.

Zoo een Lid der Afdeeling eenig voorstel, de Akademie betreffende, in de vereenigde vergadering van April ter beraadslaging wenscht te brengen, is hij gehouden, het aan den Voorzitter der Afdeeling zoo tijdig in te zenden, dat het in eene daartoe beschreven buitengewone vergadering, op den laatsten Zaterdag der maand Maart, ter beraadslaging zal kunnen worden gebragt. Na goedkeuring der Afdeeling, wordt het door den Voorzitter aan het Bestuur der Akademie medegedeeld en aan zijn oordeel, volgens § 4 der Algemeene Bepalingen, onderworpen.

§ 18.

In de buitengewone vergadering van den laatsten Zaterdag der maand Maart worden twee Leden benoemd, om, vereenigd

met twee Leden der Letterkundige Afdeeling, eene commissie uit te maken, aan welke, volgens § 10 der Algemeene Bepalingen, de Rekening en Verantwoording van den Algemeenen Secretaris ter beoordeeling wordt gegeven.

VOORZITTER EN ONDER-VOORZITTER.

§ 19.

De Voorzitter leidt de beraadslaging in de vergaderingen en handhaaft hare orde, volgens hetgeen daaromtrent in §§ 1, 3, 4, 9, 14, 15 en 16 is vastgesteld. In de orde der stemming brengt hij zijne stem het laatst uit.

§ 20.

De Voorzitter volgt bij de leiding der handelingen van de vergadering *bij voorkeur* de volgende orde:

1⁰. lezing van het proces-verbaal der voorgaande vergadering, dat, na goedkeuring, door den Voorzitter en den Secretaris geteekend wordt;
2⁰. kennisgeving van ingekomen stukken en boekwerken;
3⁰. aanvrage van Regeringswege;
4⁰. voorstellen van Leden;
5⁰. mededeelingen van Correspondenten en aanvragen van personen, door geen titel aan de Akademie verbonden:
6⁰. spreekbeurten en wetenschappelijke mededeelingen van ter vergadering aanwezige Leden;
7⁰. laatste omvraag;
8⁰. lezing en goedkeuring van de korte aanteekeningen van het verhandelde.

§ 21.

Zoo de Voorzitter verhinderd wordt de leiding der vergadering op zich te nemen, geeft hij daarvan kennis aan den Onder-Voorzitter en aan den Secretaris.

De Ondervoorzitter vervangt bij ontstentenis den Voorzitter en treedt in al zijne regten en verpligtingen.

SECRETARIS.

§ 22.

De Secretaris zorgt dat eene aankondiging van elke gewone vergadering ter plaatsing in de *Nederlandsche Staats-Courant* en in een der Amsterdamsche Nieuwsbladen, ter keuze van het Bestuur, tijdig worde opgezonden.

§ 23.

Hij is belast met de uitgave, de verzending en de bewaring van al hetgeen door de Afdeeling in het licht wordt gegeven.

§ 24.

Alle verslagen en brieven der Afdeeling worden door hem geteekend.

§ 25.

De Secretaris brengt al wat hij voor de Afdeeling ontvangt ter kennis van den Voorzitter.

§ 26.

De Secretaris geeft nimmer eenig stuk uit het archief der Afdeeling, zonder behoorlijk bewijs van ontvangst. Dergelijke afgifte kan alleen door Leden gevorderd worden.

§ 27.

De Secretaris zorgt, dat zoodra de boekwerken, welke door de Afdeeling uitgegeven worden, zijn afgedrukt, exemplaren daarvan den algemeenen Secretaris worden ter hand gesteld, volgens § 15.

Goedgekeurd,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

VAN REENEN,

's Gravenhage,
den 6den *November* 1855.

REGLEMENT VAN ORDE

VOOR DE AFDEELING TAAL-, LETTER-, GESCHIEDKUNDIGE EN WIJSGEERIGE WETENSCHAPPEN.

WERKZAAMHEDEN DER LEDEN.

§ 1.

De gewone vergaderingen der Afdeeling worden, met uitzondering der maanden Julij en Augustus, gehouden op den tweeden Maandag van elke maand.

§ 2.

De leden der Afdeeling voor de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen, de gewone vergaderingen der Afdeeling Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen bijwonende, hebben regt op vergoeding van reis- en verblijfkosten.

Elk lid der Akademie ontvangt ten minste vier dagen vóór de gewone vergaderingen van elke Afdeeling, een brief van uitnoodiging, waarin zooveel mogelijk de onderwerpen worden vermeld, die behandeld zullen worden.

§ 3.

De gewone Vergaderingen worden op het in den brief van beschrijving vermelde en door den Voorzitter bepaalde uur geopend en uiterlijk te drie uren gesloten.

Wanneer er na de gewone nog eene buitengewone vergadering moet gehouden worden, zal de eerste een uur vroeger worden gesloten.

§ 4.

De werkzaamheden der vergaderingen zijn:

1⁰. het doen van verslag over zaken, waaromtrent de Regering den raad der Afdeeling mogt hebben ingewonnen;

2°. beraadslaging over voorstellen aan de Regering, betreffende de belangen der wetenschap;
3°. het aanhooren *van* en beraadslagen *over* mededeelingen en voorstellen, betreffende onderwerpen van wetenschap.

§ 5.

De Afdeeling geeft uit:
1°. *Verhandelingen* in 4°;
2°. *Verslagen en Mededeelingen* in 8°.

In deze laatste worden opgenomen de processen-verbaal der gewone vergaderingen, en zoodanige stukken, als, hetzij door Leden der Akademie, hetzij door personen niet aan de Akademie verbonden, daartoe met goedkeuring der vergadering aangewezen worden.

§ 6.

Stukken, bestemd voor de *Verhandelingen*, worden in handen gesteld eener commissie van ten minste twee Leden, die binnen eenen vastgestelden tijd verslag uitbrengt. Het uitbrengen van het verslag, de beraadslaging en het besluit omtrent de aanneming, geschieden in eene gewone vergadering. Op advies van den Voorzitter en Secretaris, kan zulks ook in eene buitengewone vergadering plaats hebben.

§ 7.

Stukken, bestemd voor de *Verslagen en Mededeelingen*, worden in handen gesteld eener commissie van redactie, benoemd in de buitengewone vergadering der maand April, en bestaande, behalve uit den Secretaris, ambtshalve lid der commissie, uit vier leden, waarvan elk jaar twee aftreden, welke echter terstond weder verkiesbaar zijn. Zij is tot de plaatsing der stukken in de *Verslagen en Mededeelingen* bevoegd. Mogt zij daarin eenig bezwaar vinden, dan geeft zij daarvan in eene buitengewone vergadering berigt, en wordt aan de leden de beslissing overgelaten.

§ 8.

Elk lid der Akademie ontvangt een afdruk van al wat door de Afdeeling wordt in het licht gezonden.

§ 9.

Zoo van wege eenig Departement van Algemeen Bestuur de voorlichting der Afdeeling verlangd wordt, benoemt de Voorzitter eene commissie, bestaande uit zooveel leden als hem wenschelijk zal voorkomen, ten einde daarop, binnen een bij de benoeming vastgestelden tijd, de Afdeeling te dienen van berigt, voorlichting en raad.

Het verslag der commissie wordt in eene gewone vergadering voorgedragen.

Indien er bezwaren bestaan tegen de behandeling in het openbaar, kan zulks ook in eene buitengewone vergadering geschieden.

§ 10.

De Akademie verklaart zich niet over de waarde van eenig haar ter beoordeeling toegezonden boekwerk, tenzij daartoe door de Regering uitgenoodigd, of wanneer het boekwerk haar ter mededinging naar een uitgeloofden prijs wordt toegezonden.

§ 11.

Zoo eenig lid mogt verlangen dat eene bepaalde prijsvraag door de Akademie wierd uitgeschreven, is hij gehouden haar in de maand Januarij aan den Secretaris der Afdeeling schriftelijk op te geven, die haar aan de Leden bekend maakt.

De beraadslaging daarover heeft plaats in de vergadering der maand Maart.

Ingeval van goedkeuring door de Afdeeling, wordt, na gehouden overleg met het algemeen Bestuur, voor zooveel de regeling der uitgaven betreft, in de algemeene vergadering kennis gegeven van de prijsuitschrijving der Afdeeling.

§ 12.

Op onbepaalde tijden worden met gesloten deuren buiten-

gewone vergaderingen gehouden, waartoe alleen de Leden der Afdeeling worden opgeroepen. De Voorzitter is gerechtigd, onmiddellijk vóór of ná eene gewone vergadering, eene buitengewone te beleggen. Bijaldien eene buitengewone vergadering beschreven wordt, zullen de onderwerpen ter behandeling in den beschrijvingsbrief worden vermeld.

§ 13.

Alle voorstellen, welke niet slechts de orde van behandeling of de huishoudelijke aangelegenheden betreffen, worden schriftelijk aan den Voorzitter ter hand gesteld.

§ 14.

Van de gewone en buitengewone vergaderingen wordt het proces-verbaal vóór hare sluiting in kort ontwerp gelezen en goedgekeurd, daarna in zijne uitbreiding vastgesteld in eene volgende vergadering, en dat van de gewone vergaderingen zoo spoedig mogelijk in de *Verslagen en Mededeelingen* uitgegeven.

De processen-verbaal der buitengewone vergaderingen worden, wanneer tot het drukken daarvan besloten wordt, alleen aan de Leden der Akademie, alsook aan de Departementen van Algemeen Bestuur in druk medegedeeld.

§ 15.

In alle gevallen van stemming geschiedt de beslissing bij volstrekte meerderheid.

Bij staking van stemmen beslist de stem van den Voorzitter.

Ter bepaling van de rangorde der stemming wordt tot grondslag genomen de presentie-lijst, op welke iedere naam een nummer heeft. Volgens het lot wordt in elke vergadering beslist, bij welk nummer de stemming zal aanvangen.

De Leden der Afdeeling voor de Wis- en Natuurkundige Wetenschappen en de Correspondenten der Afdeeling voor de Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen, in eene gewone vergadering tegenwoordig, hebben eene raadgevende stem.

§ 16.

Zoo de stemming de keuze van personen betreft, geschiedt zij met toegevouwen stembriefjes. Indien bij eene eerste stemming geene volstrekte meerderheid verkregen is, heeft er eene tweede vrije stemming plaats. Bij de derde stemming is men gebonden aan de twee personen, die bij de tweede vrije stemming de meeste stemmen op zich vereenigd hebben. De volstrekte meerderheid beslist. Bij gelijkstaande stemmen beslist het lot.

§ 17.

Tot de verkiezing van Leden wordt, in eene daartoe beschreven buitengewone vergadering der maand Maart, beslist over de vraag, of eene openstaande plaats zal worden vervuld.

Daarna wordt eene lijst opgemaakt van candidaten, die ten minste een derde der aanwezige stemmen op zich vereenigd hebben, en wier aanspraken op het lidmaatschap door de Leden der Afdeeling overwogen worden. Uit deze lijst geschiedt de keuze bij volstrekte meerderheid van stemmen, in eene daartoe beschreven buitengewone vergadering in de maand April.

§ 18.

Zoo een Lid der Afdeeling eenig voorstel, de Akademie betreffende, in de vereenigde vergadering van April ter beraadslaging wenscht te brengen, is hij gehouden, het aan den Voorzitter der Afdeeling tijdig in te zenden, zoodat het in eene daartoe beschreven buitengewone vergadering, op den tweeden Maandag der maand Maart, ter beraadslaging zal kunnen worden gebragt. Na goedkeuring der Afdeeling, wordt het door den Voorzitter aan het Bestuur der Akademie medegedeeld en aan zijn oordeel, volgens § 4 der Algemeene Bepalingen, onderworpen.

In de buitengewone vergadering van den tweeden Maandag der maand Maart worden twee leden benoemd, om, vereenigd met twee leden der Natuurkundige Afdeeling, eene commissie uit te maken, aan welke, volgens § 10 der Algemeene Bepalingen, de Rekening en Verantwoording van den algemeenen Secretaris ter beoordeeling wordt gegeven.

VOORZITTER EN ONDER-VOORZITTER.

§ 19.

De Voorzitter leidt de beraadslagingen in de vergaderingen en handhaaft hare orde, volgens hetgeen daaromtrent in §§ 1, 3, 4, 9, 14, 15 en 16 is vastgesteld. In de orde der stemming brengt hij zijne stem het laatste uit.

§ 20.

De Voorzitter volgt bij de leiding van de handelingen der vergadering *bij voorkeur* de volgende orde:

1°. lezing van het proces-verbaal der voorgaande vergadering, dat, na goedkeuring, door den Voorzitter en den Secretaris geteekend wordt;
2°. kennisgeving van ingekomen stukken en boekwerken;
3°. aanvragen van Regeringswege;
4°. voorstellen van Leden;
5°. mededeelingen van Correspondenten en aanvragen van personen, door geen titel aan de Akademie verbonden;
6°. wetenschappelijke mededeelingen van ter vergadering aanwezige Leden;
7°. laatste omvraag;
8°. lezing en goedkeuring van de korte aanteekeningen van het verhandelde.

§ 12.

Zoo de Voorzitter verhinderd wordt de leiding der vergadering op zich te nemen, geeft hij daarvan kennis aan den Onder-Voorzitter en aan den Secretaris.

De Onder-Voorzitter vervangt bij ontstentenis den Voorzitter, en treedt in al zijne regten en verpligtingen.

SECRETARIS.

§ 22.

De Secretaris zorgt dat eene aankondiging van elke gewone vergadering ter plaatsing in de *Nederlandsche Staats-Courant* en in een der Amsterdamsche Nieuwsbladen, ter keuze van het Bestuur, tijdig worde opgezonden *).

§ 23.

Hij is belast met de uitgave, de verzending en de bewaring van al hetgeen door de Afdeeling in het licht wordt gegeven.

§ 24.

Alle verslagen en brieven der Afdeeling worden door hem geteekend.

§ 25.

De Secretaris brengt al wat hij voor de Afdeeling ontvangt ter kennisse van den Voorzitter.

§ 26.

De Secretaris geeft nimmer eenig stuk uit het archief der Afdeeling, zonder behoorlijk bewijs van ontvangst. Dergelijke afgifte kan alleen door Leden gevorderd worden.

§ 27.

De Secretaris zorgt, dat zoodra de boekwerken, welke door de Afdeeling uitgegeven worden, zijn afgedrukt, exemplaren daarvan den algemeenen Secretaris worden ter hand gesteld, ter verzending volgens § 15 der Algemeene Bepalingen.

Goedgekeurd,

De Minister van Binnenlandsche Zaken,

VAN REENEN.

's Gravenhage,
den 6*den* *November*, 1855.

---

*) De wijziging, in § 22 aangebracht, is den 9den December 1886 goedgekeurd door den Minister van Binnenl. Zaken. C. A. J. A. O.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

BESTUUR DER AKADEMIE.

§ 1.

De tijdelijke algemeene Voorzitter en Secretaris maken het bureau van het Bestuur uit.

§ 2.

Het Bestuur beheert de algemeene huishoudelijke belangen der Akademie, en doet, voor zoo verre noodig, de gevorderde voorstellen daartoe aan 's Lands Regering.

§ 3.

De raming der uitgaven voor het volgend jaar wordt in de *eerste week* van de maand April door den algemeenen Secretaris aan het oordeel van het Bestuur onderworpen, en na goedkeuring, gebragt in de vereenigde vergadering der beide Afdeelingen, volgens art. 12 van het Organiek Reglement te houden in de maand April.

§ 4.

Telken jare, in de eerste week der maand April, beraadslaagt het Bestuur over de punten van beschrijving der vereenigde vergadering van de beide Afdeelingen, te houden in de maand April, en beoordeelt de voorstellen, welke daartoe van de Afdeeling zijn ingekomen.

§ 5.

Zoo het bijeenroepen eener buitengewone vereenigde vergadering noodig wordt geacht, bepaalt het Bestuur daartoe de punten van beschrijving.

§ 6.

Zoo een Lid der Akademie den aankoop van een of meerdere boekwerken verlangt, zal hij daartoe het voorstel doen in de Afdeeling waartoe hij behoort. Zoo de Afdeeling den aankoop wenschelijk acht, doet zij het voorstel daartoe aan het Bestuur, dat de uitvoerbaarheid van den aankoop, in verband met den staat der kas van de Akademie, beoordeelt, en daarop besluit.

VEREENIGDE VERGADERING VAN DE BEIDE AFDEELINGEN DER AKADEMIE.

§ 7.

De Leden der Akademie worden ten minste acht dagen te voren opgeroepen tot de vereenigde vergadering, volgens art. 12 van het Organiek Reglement te houden in de maand April.

De beschrijvingsbrief wordt geteekend door den algemeenen Secretaris.

De onderwerpen ter behandeling, vastgesteld in de vergadering van het Bestuur, worden in den beschrijvingsbrief vermeld.

§ 8.

Na de vereenigde zitting van April, wordt van de afwisseling van den voorrang kennis gegeven aan den Minister van Binnenlandsche Zaken.

§ 9.

In de vereenigde vergadering voornoemd, wordt het verslag van den staat en de werkzaamheden der Akademie voorgedragen door den algemeenen Secretaris. Na goedkeuring door haar, wordt het den Koning aangeboden, en een afschrift aan den Minister van Binnenlandsche Zaken medegedeeld.

§ 10.

De algemeene Secretaris zorgt dat de Rekening en Verant-

woording over het afgeloopen jaar gereed zij vóór den 15den April. Elke Afdeeling benoemt in de buitengewone vergaderingen der maand Maart twee Leden, welke eene commissie tot onderzoek van de Rekening en Verantwoording uitmaken. De namen dier Leden worden door de Secretarissen der Afdeelingen aan den algemeenen Secretaris bekend gemaakt. De algemeene Secretaris zorgt dat aan het oudste Lid der commissie uit de voorzittende Afdeeling, de Rekening en Verantwoording met hare Bescheiden en Memorie van Toelichting tijdig worden ter hand gesteld.

De Commissie brengt haar verslag uit in de vereenigde vergadering der maand April. In geval van goedkeuring, wordt de Rekening en Verantwoording door den algemeenen Voorzitter geteekend, en in afschrift medegedeeld aan den Minister van Binnenlandsche Zaken. Zij wordt opgenomen in het proces-verbaal der vereenigde vergadering.

ALGEMEENE SECRETARIS.

§ 11.

De algemeene Secretaris brengt de besluiten ten uitvoer der vereenigde vergadering van de Akademie en van haar Bestuur. Hij teekent de van haar uitgaande brieven en zorgt dat het proces-verbaal van haar, na goedkeuring door het Bestuur der Akademie, gedrukt aan hare Leden en Correspondenten, als ook aan de Hoofden der Departementen van Algemeen Bestuur, verzonden worde.

§ 12.

De algemeene Secretaris is belast met de zorg voor de boekerij der Akademie. Hij doet de aankoopen, waartoe in de vergaderingen van het Bestuur besloten wordt, draagt zorg voor de completeering der in de boekerij voorhanden boekwerken, als ook voor het inbinden daarvan, voor zoo verre zulks gevorderd wordt. Hij zorgt voor de vervaardiging en

het in druk uitgeven van eenen Catalogus der boekerij, laat dezen behoorlijk bijschrijven, en geeft elke maand in de *Verslagen en Mededeelingen* der Afdeeling, waarvan hij de Secretaris is, eene volledige lijst uit van de ten geschenke ontvangen en aangekochte boekwerken, met hunne inhoudsopgave. Hij stelt aan het Bestuur de maatregelen voor, gevorderd tot bewaring en uitbreiding der boekerij.

§ 13.

De Leden der Akademie hebben het regt om boeken uit de boekerij der Akademie ten gebruike te ontvangen, onder voorwaarde dat daarvoor een behoorlijk bewijs van ontvangst worde verleend; dat geen boekwerk langer dan gedurende drie maanden buiten de boekerij blijve, en in geval van beschadiging, de aangebrachte schade door den gebruiker vergoed worde.

Eenige kostbare plaatwerken in groot formaat, waarvan eene lijst, opgemaakt door den algemeenen Secretaris en goedgekeurd door het Bestuur, in de boekerij ter visie behoort te liggen, zullen alleen op magtiging van het Bestuur aan de Leden ten gebruike worden gegeven.

De algemeene Secretaris is gemachtigd om, onder gelijke voorwaarde, boeken ten gebruike te geven aan personen, door geen titel aan de Akademie verbonden, mits dat hun bewijs van ontvangst ook door een Lid der Akademie geteekend worde.

Van de ten gebruike gegeven boekwerken wordt een register door den algemeenen Secretaris gehouden. De bewijzen van ontvangst worden zorgvuldig door hem op het bureau der Akademie bewaard.

§ 14.

In de vereenigde vergadering van de maand April brengt de algemeene Secretaris verslag uit over den staat der boekerij, en doet hij de voorstellen, welke tot hare bewaring en uitbreiding aan het Bestuur geschikt zijn voorgekomen.

§ 15.

De algemeene Secretaris zorgt dat er een inventaris zij der bezittingen van de Akademie, en bewaart deze op de wijze, welke aan het Bestuur doeltreffend voorkomt. Hij heeft het archief en het magazijn der Akademie onder zijn beheer, en zorgt voor de verzending van de door de beide Afdeelingen der Akademie uitgegeven werken aan den Koning, de Prinsen van het Vorstelijk Huis, de Hoofden der Departementen van Algemeen Bestuur, de Leden en Correspondenten der Akademie en de Binnen- en Buitenlandsche Genootschappen, waarmede de Akademie in verbinding is.

Hiervan wordt eene lijst van expeditie door hem bewaard. Hij zorgt dat de exemplaren, waarover de Akademie de beschikking heeft, behoorlijk bewaard en in een magazijnboek verantwoord worden.

§ 16.

De algemeene Secretaris ontvangt de toelage, welke van 's Rijkswege aan de Akademie wordt verstrekt, alsook de overige baten der Akademie. Hij beheert deze gelden, doet daaruit de noodige betalingen, en verantwoordt ze op de wijze, in §§ 3 en 10 der Algemeene Bepalingen omschreven.

BERIGT OMTRENT WIJZIGINGEN IN DE ALGEMEENE BEPALINGEN VAN DE REGLEMENTEN VAN ORDE.

Door het Bestuur der Akademie zijn veranderingen gemaakt in §§ 3 en 10 der Algemeene Bepalingen, met wier strekking zich 's Lands Regering heeft vereenigd. Deze strekking nu is: dat, naar aanleiding ook van den wensch, uitgedrukt in de vereenigde zitting van 24 April 1858, betere regelmaat worde gebracht in het vaststellen der begrooting. Ten einde daartoe te geraken, heeft het Bestuur der Aka-

demie aan den Minister van Binnenlandsche Zaken vergunning gevraagd en van zijne Excell. verkregen om alinea *b* en *c* van Art. 12 Org. Regl. aldus te lezen, dat onder *afgeloopen* en *volgend* jaar het *Akademie*- en niet het *burgerlijk* jaar worde verstaan. Hieruit zijn de volgende bepalingen voortgevloeid :

1⁰. Sluiting der rekening van de Akademie telken jare vóór ultimo Maart.

2⁰. Sluiting der afrekening voor de vergoeding van reis- en verblijfkosten telken jare op den laatsten Zaterdag der maand December en uitbetaling daarvan vóór of op den laatsten Zaterdag der volgende maand Februarij.

Om zulks mogelijk te maken, is het noodig dat in de algemeene bepalingen § 3 en § 10 worden gelezen, gelijk zij nu in dit Jaarboek op blz. LX en LXII gesteld zijn.

BRIEF VAN HET BESTUUR DER KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN AAN DE LEDEN DIERZELFDE AKADEMIE.

Het Bestuur der Koninklijke Akademie van Wetenschappen heeft de eer ter kennisse zijner medeleden te brengen, dat het, na nauwgezette overweging, bezwaar moet maken, na het in werking treden van de wet tot regeling van het auteursrecht, op 1 Jan. 1883, dat recht voor de werken der Akademie aan te vragen.

De leden der Kon. Akademie van Wetenschappen, welke zich dat recht voor hunne verhandelingen of bijdragen voortaan wenschen verzekerd te zien, zouden zich dienaangaande met den uitgever der Akademie, den Heer JOH. MÜLLER alhier, kunnen verstaan, en de kosten, aan de verkrijging van het auteursrecht verbonden, zelven behooren te dragen.

NAMENS HET BESTUUR DER KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN :

C. A. J. A. OUDEMANS,

Algem. Secretaris.

VRIJDOM VAN BRIEFPORT.

Ten opzichte van het genot van vrijdom van briefport, is het noodzakelijk, H.H. Leden der Akademie op de volgende bepalingen der Postwet te wijzen:

§ 49. (*al.* 3). *De brieven en verdere stukken, waarvoor vrijstelling is toegestaan, kunnen, naar verkiezing der afzenders, onder gesloten omslagen of onder kruisband worden verzonden.*

Voor de verzending van kaarten, teekeningen en dergelijke, is het bezigen van borden, kokers en rollen toegelaten.

§ 51. (*al.* 1). *De portvrije brieven moeten door de afzenders op het adres worden gewaarmerkt met hunne eigenhandige naamteekening, onder vermelding der ambtsbetrekking, waarin aanspraak op vrijstelling wordt gemaakt.*

(*al.* 3). *De waarmerking van brieven, afkomstig van collegiën of commissiën, geschiedt door den voorzitter, of wel door den secretaris of griffier.*

AMSTERDAM, 8 April 1890.

Daar het Bestuur der Kon. Akademie v. Wetenschappen voortaan geene gelden meer beschikbaar stelt tot het doen vertalen van uittreksels uit gehouden voordrachten, zoo worden Heeren Leden der Natuurk. Afdeeling, die wenschen dat ten hunnen opzichte met het inzenden van referaten aan het Engelsche Tijdschrift »*Nature*" worde voortgegaan, beleefdelijk uitgenoodigd, van nu af zelven voor de Engelsche kopij te zorgen en die aan den Secretaris te doen toekomen.

De Secretaris der Natuurk. Afdeeling van de Kon. Akad. v. Wetenschappen:

C. A. J. A. OUDEMANS.

PROGRAMMA CERTAMINIS POETICI AB ACADEMIA REGIA DISCIPLINARUM NEDERLANDICA EX LEGATO HOEUFFTIANO IN ANNUM MDCCCXCI INDICTI.

In coetu Ordinis litterarii a. d. VI Id. Martias de carminibus ante Kalendas Ianuarias ad certamen oblatis sic decretum est:

Laurea statuae Josephi (sic) *van den Vondel*, *Amstelodami* legitimum versuum numerum non attingit.

Poeta, qui sub nomine *Polymetron* XVI carmina misit, rogatus ut indicaret quod ipsi optimum videretur, selegit carmen hendecasyllabum *Ad passerulum suum Bibi*, cuius nec argumentum nec forma placet.

Non melioris notae est elegia *In morte passeris solitarii.*

Carmen *Rex Vandalorum* continet Procopii narrationem versibus inclusam, cui multa aliena sine ullo nitore immixta sunt.

Dolus inanis est carmen ludicrum puro sermone scriptum versibusque canoris, sed versatur in argumento nimis tenui et pervulgato.

Magis placet elegia, quae inscribitur *Solitarius*, et laude digna esset, si prior pars alterius partis virtutem aequaret.

In elegia *De matre mea* poeta matrem ante XV annos amissam luget. Ea pietate se magis commendat, quam sermonis perspicuitate.

Filius prodigus est paraphrasis poetica notissimae parabolae, versibus hexametris plus quam octingentis constans. Prodit artificem poeseos latinae peritissimum, sed nescientem observare modum, et qui eo lectorem fatigat.

Egregius poeta composuit carmen *de Africana servitute abolenda*, quod tantis virtutibus excellit, ut praemio dignum sit. Sed victoriam dubiam fecit aemulus, qui in elegiaco carmine, quod inscribitur *Amor*, cecinit Patris Damiani generosum facinus, qui leprosis curandis vitam impendit.

Huic tandem praemium aureum, illi mentionem honorificam iudices decreverunt.

Aperta scidula, cui inscripta erant verba: *Putavimus eum quasi leprosum* Is. 53, 4, quae eadem *Amori* sunt addita, prodiit nomen RUDOLPHI VAN OPPENRAAIJ S. I. Carminis de Africana servitute tollenda poeta nomen suum prodere noluit.

Ad novum certamen cives et peregrini invitantur his legibus, ut carmina latina non ex alio sermone translata neque L versibus breviora, nitide et ignota iudicibus manu scripta, sumptu suo ante Kalendas Ianuarias anni proximi mittant IOANNI CORN. GER. BOOT, Ordini litterario Academiae ab actis, munita sententia, item inscribenda scidulae obsignatae, quae nomen et domicilium poetae indicabit.

Praemium victoris erit nummus aureus CCC florenorum. Carmen praemio ornatum, et si qua secundo tertiove honore digna censebuntur, quando eorum poetae scidulae aperiundae veniam dabunt, sumptibus ex legato faciundis typis describentur.

Exitus certaminis in conventu Ordinis mense Martio pronunciabitur, quo facto scidulae carminibus reiectis additae comburentur.

Amstelodami
a. d. V Kal. April. a. MDCCCXC.

A. KUENEN,
Ord. lit. Praeses.

PROCES-VERBAAL

VAN DE

Vereenigde Vergadering der beide Afdeelingen

VAN DE

KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN.

INLEIDING.

Tot de Vereenigde Vergadering van beide Afdeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, gevestigd te Amsterdam, waren de Leden met den volgenden brief opgeroepen:

Amsterdam, den 19den April 1890.

Ik heb de eer U te noodigen op Zaterdag den 26sten April e. k., des voormiddags te $11^1/_2$ ure, tot eene Vereenigde Vergadering van de beide Afdeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, voorgeschreven bij Art. 12 van het Organiek Reglement.

C. A. J. A. OUDEMANS,
Algemeene Secretaris.

ONDERWERPEN VAN BEHANDELING.

1°. Ontwerp-Verslag van den staat en de werkzaamheden der Akademie in het afgeloopen Akademiejaar.

2°. Rapport van de Heeren Franchimont, Kapteijn, Chantepie de la Saussaye en de Hartog omtrent de Rekening en Verantwoording van den Algemeenen Secretaris over het afgeloopen Akademiejaar (1889—1890).

3°. Raming van de Ontvangsten en Uitgaven over 1890—1891.

4°. Verslag aangaande de Boekerij en het Munt- en Penningkabinet.

5°. Deliberatie over een tot den Minister van Binnenl. Zaken te richten verzoek om wijziging van § 12 der Algemeene Bepalingen van het Reglement der Akademie (p. LXIII), waarin wordt voorgeschreven, dat de Algemeene Secretaris maandelijks in de Verslagen en Mededeelingen der Afdeeling, waarvan hij de Secretaris is, eene volledige lijst moet geven van de ten geschenke ontvangen en aangekochte boekwerken, met hunne inhoudsopgave.

6°. Verwisseling van den voorrang der Afdeelingen.

PROCES-VERBAAL

VAN DE

Vereenigde Vergadering der beide Afdeelingen

VAN DE

KONINKLIJKE AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN

GEHOUDEN DEN 26sten APRIL 1890, DES VOORMIDDAGS TE $11^{1}/_{2}$ URE.

Algemeene Voorzitter . . H. G. VAN DE SANDE BAKHUYZEN.
Algemeene Secretaris . . C. A. J. A. OUDEMANS.

Tegenwoordig de Heeren: P. H. SCHOUTE, K. MARTIN, J. C. G. BOOT, N. BEETS, A. KUENEN, J. C. KAPTEIJN, J. W. MOLL, P. M. BRUTEL DE LA RIVIÈRE, A. P. N. FRANCHIMONT, M. J. DE GOEJE, C. H. C. GRINWIS, P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, D. BIERENS DE HAAN, J. P. N. LAND, S. A. NABER, M. WEBER, J. D. VAN DER WAALS, J. P. SIX, J. FORSTER, D. J. KORTEWEG, T. PLACE, A. A. W. HUBRECHT, TH. W. ENGELMANN, P. A. PEKELHARING, P. P. C. HOEK, W. PLEYTE en P. L. RIJKE.

De Voorzitter opent de Vergadering.

I.

De Algemeene Secretaris leest het door hem ontworpen Verslag van den staat en de werkzaamheden der Akademie, hetwelk aldus luidt:

SIRE!

Naar aanleiding van het voorschrift, vervat in Art. 12 van haar Reglement, heeft de Koninklijke Akademie van Wetenschappen opnieuw de eer, Uwe Majesteit het Verslag over de werkzaamheden van het afgeloopen Akademiejaar aan te bieden.

De Afdeeling Wis- en Natuurkunde ontving bij twee verschillende gelegenheden een schrijven van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, ter begeleiding van eene memorie, de waarnemingen behelzend, bij gelegenheid van de jongste aardbevingen (26 Oct. 1889) op Lesbos bijeengebracht. Daar de Minister de geschreven stukken terug had verlangd, werden daarvan afschriften gemaakt voor het Archief, en Z. E. dank gezegd voor de mededeeling.

Verder ontving de Afdeeling, door tusschenkomst van denzelfden Minister, een afschrift van het Kon. Besluit van 23 Juni 1889, N⁰. 21, waarbij werd goedgekeurd, dat art. 5 van het Reglement der Koninklijke Akademie van Wetenschappen worde aangevuld met de volgende alinea: »Aan gewone Leden der Akademie, die zich in het buitenland vestigen, wordt de titel verleend van Correspondeerend Lid.”

Naar aanleiding van voornoemd Besluit, werd de nieuwe titel verleend aan de vroegere Leden der Akademie, de Heeren MAX FÜRBRINGER, hoogleeraar te Jena, TH. J. STIELTJES, hoogleeraar te Toulouse en E. SELENKA, hoogleeraar te Erlangen.

Eindelijk mocht de Afdeeling, op haar schrijven aan den Minister van Binnenlandsche Zaken van 28 November 1889 N^{0}. 66, waarin kennis werd gegeven, dat de keuze der Afdeeling voor de eerste uitzending van een jong botanicus naar het botanisch Station te Buitenzorg, gevallen was op den Hr. Dr. F. A. F. C. Went, leeraar in de Plant- en Dierkunde aan het Gymnasium te 's Gravenhage, het bericht ontvangen, dat de Minister, naar aanleiding van de hem verstrekte mededeeling, den Heer Went in het bezit zou stellen van de Rijkstoelage, bestemd voor hem, die om de twee jaar in het genot gesteld wordt van de baten, voortgesproten uit de stichting van het Buitenzorg-fonds.

Op het gebied der *Wiskunde* werd ééne voordracht gehouden door den Heer Schoute, en wel: »over viervlakken, door gelijkvormige driehoeken begrensd," (V. M. N^{0}. 3, VI, 460) en ééne door den Heer Baehr: »over de herpolhodie van Poinsot" waarin werd uiteengezet, dat deze geene buigpunten hebben kan dan tenzij de ellipsoïde geene centrale is.

Een onderwerp uit het vak der *Mechanica* werd behandeld door den Heer Grinwis, toen hij sprak »over twee vormen van energie bij rollende beweging" (V. M. 3, VII, p. 47).

Tot het gebied der Physica behoorden de voordrachten van de Heeren Lorentz en van der Waals.

De heer Lorentz sprak eene eerste maal „over hetgeen men uit de bekende waarde van den osmotischen druk kan afleiden aangaande de concentratieverschillen, die in eene verdunde oplossing door de zwaartekracht worden teweeggebracht". De uitkomst bleek in overeenstemming met de zienswijze, dat de gemiddelde kinetische energie van een molekuul eener opgeloste stof gelijk is aan die van een gasmolekuul bij dezelfde temperatuur. (V. M. 3, VI, 337).

Eene tweede maal werd gehandeld „over de moleculaire theorie van verdunde oplossingen." De spreker toonde aan hoe de bekende formule voor de dampspanning van zulke oplossingen afgeleid kan worden uit beschouwingen omtrent moleculaire beweging en attractie, en hoe eene dergelijke theorie van toepassing is bij de verklaring van het mechanisme van den osmotischen druk.

De Heer VAN DER WAALS deed eene mededeeling over het evenwicht van vaste verbindingen tegenover vloeistof- en dampmengsels, en toonde aan hoe, ter bepaling van de voorwaarden voor dit evenwicht, gebruik zou kunnen gemaakt worden van het vroeger door hem beschreven ψ vlak voor mengsels van twee stoffen. (V. M. 3, VII, 4).

De *Antronomie* vond hare woordvoerders in de Heeren VAN DE SANDE BAKHUYZEN en KAPTEIJN.

De Heer VAN DE SANDE BAKHUYZEN verklaarde een volgens zijne opgave door den Heer REPSOLD vervaardigd astronomisch werktuig voor het uitmeten van sterrenplaatsen op photographieën, door middel van rechthoekige coördinaten en deelde de uitkomsten mede van de uitmeting van eene photographie, welke hij uit Parijs van den Heer P. HENRY ontvangen had. De waarschijnlijke fout van een coördinaat bedroeg p. m. 0,"043. In verband met deze nauwkeurigheid, wees spreker op het belang van de photographie ter vervanging van mikrometer- en heliometer-metingen. (V. M. 3, VI, 339).

Een ander maal deelde de Heer VAN DE SANDE BAKHUYZEN een en ander mede omtrent de besluiten, in de vergadering van het internationaal Comité te Parijs genomen met betrekking tot het vervaardigen van eene photographische kaart van den sterrenhemel. Deze arbeid zal over 19 sterrewachten (13 in het noorder-, 6 in het zuider-halfrond) verdeeld worden en zich tot de sterren van de 11e grootte uitstrekken. De spreker deelde een aantal bijzonderheden mede, die bij het vervaardigen van photographische afbeeldingen behooren te worden in acht genomen (V. M. 3, VII, 69)

en wees op het aandeel, 'twelk door Nederlandsche astronomen aan deze werkzaamheden zal genomen worden.

Eene derde maal verklaarde de Heer BAKHUYZEN het instrument, door hem uitgedacht om de persoonlijke fout bij het bepalen van de rechte klimming bij verschillende sterren te leeren kennen.

De Heer KAPTEIJN hield eene voordracht »over de bepaling van de parallaxis van vaste sterren door middel van registreerwaarnemingen" en toonde aan, dat het ongunstig oordeel, door AUWERS in 1867 over die methode uitgesproken, niet meer van toepassing geacht kan worden, als de waarnemingen, met de noodige voorzorgen aan den meridiaancirkel worden genomen en uitgewerkt over een aanzienlijk aantal sterren. De waarnemingsreeksen, waarop deze conclusie gegrond is, werden verricht aan de sterrewacht te Leiden, in de jaren 1885, 1886 en 1887 (V. M. 3, VII, 114).

Tot het gebied der *Chemie* behoorden de voordrachten der Heeren FRANCHIMONT, VAN BEMMELEN en HOOGEWERFF.

De Heer FRANCHIMONT sprak »over de werking van salpeterzuur op waterstofverbindingen, waarin de waterstof hetzij aan koolstof, hetzij aan stikstof gebonden is", en toonde door eene reeks van nieuwe feiten aan, hoe de aantastbaarheid door salpeterzuur (nitreering) innig samenhangt met den bouw van het scheikundig lichaam en met aan- of afwezigheid van carbonyl-, sulfon- en andere atoomgroepen (V. M. 3, VI, 353).

Verder maakte de Heer FRANCHIMONT gewag van de bereiding van het pentamethyleenglycol uit pentamethyleendinitramine, naar analogie waarvan de Heer DEKKERS het tetramethyleenglycol bereidde (ibid).

Eindelijk wees hij op de dissertatie van den Heer VAN DER ZANDE, waarin o. a. wordt aangetoond, hoe de meening van JAHN, dat di-isopropylamine niet uit isopropyliodide en isopropylamine te bereiden zou zijn, op eene dwaling berust (ibid), en op de proefschriften van de Heeren J. C. A.

Simon Thomas en P. J. Dekkers, respectievelijk handelend over »Propyl- en Isopropylnitramine" en over »Tetramethyleenglycol".

De Heer van Bemmelen deed mededeeling van nieuwe proeven van den Heer Bakhuis Roozeboom, ter bepaling van de omstandigheden, welke het normale beloop van de oplosbaarheid van zouten in water kunnen storen. Als eene tot hiertoe onbekende oorzaak van stoornis, leerde hij het ontstaan kennen van eene nieuwe vloeistoflaag, veroorzaakt door het niet mengbaar zijn van zout en water in alle verhoudingen (V. M. 3, VI, 362).

Eene tweede maal deelde de Heer van Bemmelen de uitkomst mede van een onderzoek naar de samenstelling van de vulkanische en andere kleisoorten, waarop in Deli en op Java tabak wordt gekweekt. Hij vond, dat de buitengewone geschiktheid van die gronden voor de bedoelde teelt, op plaatsen waar bosschen waren uitgeroeid, vooral gezocht moest worden in de eigenaardige samenstelling van het verwerings-silicaat. Bovendien echter dragen de losheid van den bodem en het gunstige klimaat ten opzichte van den regenval, tot die vruchtbaarheid zeer veel bij. De voordeelen van de stichting van een proefstation te Deli werden nader door den spreker uiteengezet (V. M. 3, VII, 168).

De Heer Hoogewerff, die ook uit naam van den Heer van Dorp het woord voerde, sprak over de werking van onderbromigzuur kalium op succinphenylamide (V. M. 3, VII, 192).

Onderwerpen uit het vak der »*Bacteriologie*" werden behandeld door de Heeren Forster, Pekelharing en Beijerinck.

De Heer Forster sprak »over den invloed van keukenzout op pathogene bacteriën" en deelde mede, dat hem langs proefondervindelijken weg gebleken was, dat cholerabacillen voor genoemd zout zeer gevoelig zijn, doch dat, omgekeerd, typhoïde en pyogene bacteriën, tuberkelbacillen en die uit parelziek vleesch, maanden lang onder keukenzout bedolven kunnen zijn, zonder het vermogen om te groeien en zich

te vermenigvuldigen daardoor te verliezen. Het zouten van vleesch kan dus in sommige gevallen zijne werking missen (V. M. 3, VI, 340).

Voorts deelde de Heer FORSTER mede, dat onderzoekingen, in zijn laboratorium verricht door den Heer Dr. C. B. TILANUS JR., omtrent den invloed van iodoformdampen op tuberkelbacillen, geleid hebben tot de kennis, dat deze door die dampen even zeker gedood worden als de cholerabacillen (V. M. 3, VI, 341).

Eindelijk deelde dezelfde mede, dat hem proefondervinderlijk gebleken was, dat parelziek vleesch, op de gewone wijze gerookt, zijne virulentie niet verliest, en dat konijnen en marmotten besmet kunnen worden door het brengen in hunne buikholte van gehakt vleesch van parelzieke dieren, afkomstig van plaatsen, waar geen tuberkels werden aangetroffen. Het besmetten van dieren met bloed, uit dergelijk vleesch geperst, kan de vraag naar de al of niet aanwezige virulentie van zulk vleesch niet beslissen.

De Heer PEKELHARING behandelde de met het wezen der immuniteit samenhangende vraag, of bacillen in het levend organisme door leucocyten verteerd, dan wel door scheikundige stoffen, door het lichaam afgescheiden, vernietigd worden. Uit proeven op konijnen, met miltvuurbacillen genomen, leidde hij af dat het laatste proces hier werkzaam is (V. M. 3, VI, 357).

Bij eene tweede gelegenheid deelde de Heer PEKELHARING de uitkomst mede van proeven, waaruit bleek, dat niet enkel miltvuurbacillen (wat bekend was), maar ook miltvuur-*sporen* vernietigd kunnen worden door eene stof, in het bloed zelf (in casu konijnenbloed) vervat, doch tot hiertoe niet nader omschreven.

De Heer BEIJERINCK sprak »over lichtgevende bacteriën waarvan hem 6 soorten bekend werden, en over de voorwaarden, waaraan voldaan moet worden, opdat deze haar lichtend vermogen blijven behouden. Allen hebben, om te blijven leven en groeien, en dus ook te blijven lichten, eene

geringe hoeveelheid keukenzout en een stikstofhoudend voedsel noodig, doch, terwijl sommige hiermede kunnen volstaan, zijn er andere, die daarenboven over een koolhydraat (lactose, glycose, maltose) moeten kunnen beschikken. Lichtende bacteriën, welke in staat zouden zijn, de voor haren groei noodzakelijke stikstof aan amiden of ammoniakverbindingen te onttrekken, werden door den Heer BEIJERINCK niet aangetroffen (V. M. 3, VII, 237).

Tot het gebied der *Zoölogie* behoorde de voordracht van den Heer HOEK. Hij betoogde dat de Zuiderzeeharing met den voorjaarsharing, niet met den najaarsharing der Oostzee overeenkomt. Zelfs de haring, die in het najaar de Zuiderzee binnenkomt, behoort tot het ras van den voorjaarsharing. Kleine verschillen evenwel tusschen de Zuiderzeeharing en het ras der voorjaarsharingen uit de Oostzee, leidden tot de onderstelling, dat de eerste, in den loop der eeuwen, uit het laatste ontstan was en wellicht als een bijzonder ras te beschouwen ware (V. M. 3, VII, 68).

De *Botanie* vond hare woordvoerders in de Heeren SURINGAR, RAUWENHOFF en DE VRIES.

De Heer SURINGAR leverde, naar aanleiding van de voorwerpen, op zijne reize naar West-Indië door hem verzameld, eene nieuwe bijdrage tot de kennis van de Melocacti van Aruba, en deelde mede wat over de ontwikkeling dier planten uit zaad en haar verderen groei door hem werd waargenomen. Ook werden eenige phylogenetische beschouwingen, ter toelichting van de verwantschap der soorten van Melocactus onderling, door hem ten beste gegeven (V. M. 3, VI, 408).

De Heer RAUWENHOFF deelde de uitkomst mede van een onderzoek naar de geslachtsgeneratie der Gleicheniaceeën en bood daarover eene verhandeling met platen aan voor de 4° werken der Akademie (V. M. 3, VII, 3).

De Heer DE VRIES sprak »over den klemdraai bij Dipsacus sylvestris" en verdedigde het gevoelen, dat deze afwijking van den normalen groei niet als eene toevallige mon-

strositeit, maar als eene erfelijke variatie beschouwd moet worden. De eerste oorzaak van het verschijnsel zocht de spreker, evenals A. Braun, in het vroegtijdig vergroeien en verschoven worden van de verschillende bladerparen en den dwang, daardoor op den lengtegroei des stengels geoefend (V. M. 3, VI, 361).

Een andermaal deelde de Heer de Vries de uitkomsten mede van het wetenschappelijk onderzoek eener in 1887 te Rotterdam benoemde Commissie, over het voorkomen van Crenothrix in het water der drinkwaterleiding aldaar. De voorstellen, ter verbetering of tempering van den toestand, aan de Regeering van Rotterdam gedaan en gedeeltelijk reeds uitgevoerd, werden daarbij tevens besproken (V. M. 3, VII, 111).

De *Mineralogie* vond haren woordvoerder in den Heer Behrens, toen hij sprak over microchemische reacties en hare beteekenis voor de qualitatieve analyse van mineralen. Hij deed uitkomen, hoe betrekkelijk zeer geringe hoeveelheden (10 milligr.) eener stof, door microchemisch onderzoek, in zeer korten tijd kan worden aangewezen en somde eene reeks van nieuwe reagentia op, die in staat bleken, met volkomen scherpte, bepaalde stoffen, waaronder soms zeer verwante, zooals cerium, lanthanium, didymium, te onderkennen (V. M. 3, VII, 234).

Een onderwerp van *geologischen* aard werd behandeld door den Heer Martin Hij sprak over den aard van den bodem der Kei-eilanden en, in verband daarmede, over de australisch-aziatische grenslijn; verder, over de jongere sedimentaire afzettingen in den Indischen Archipel en over de geologie van Celebes en Timor. Groot-Kei bleek hem, evenals Nieuw-Guinea, van tertiaire formatie te wezen, en Timor niet alleen zeer veel te verschillen van de eilanden van het door den spreker dus genoemde Maleische bekken, maar daarenboven, evenals Groot-Kei, in richting zeer in het oog vallend af te wijken van de richting der eilanden beoosten Java. Een en ander leidde tot de conclusie, dat

dat Groot-Kei en Timor als de opgestuwde rand van het australische vasteland te beschouwen zijn, en dat de australisch-aziatische grenslijn, uit een geognostisch oogpunt, bewesten Groot-Kei en in het Noordwesten van Timor getrokken moet worden (V. M. 3, VII, 234).

In de Mei-vergadering van de Afdeeling Wis- en Natuurkunde werd door den Heer Bierens de Haan een 4[de] rapport voorgedragen over de werkzaamheid van de Huygens-Commissie (V. M. 3, VI, 342), en in de Juni-vergadering door de Commissie voor de geologische kaart van Nederland, bij monde van den Heer van Bemmelen, het voorstel ter tafel gebracht (V. M. 3. VI, 366), dat de Afdeeling zich wenden zou tot Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken om er op te wijzen, dat er van gouvernementswege velerlei werken ondernomen worden, die tot vermeerdering onzer kennis van den aard van onzen bodem zouden kunnen strekken, zoo zij slechts in de tegenwoordigheid van deskundigen werden uitgevoerd, doch die, omdat dit toezicht ontbreekt, voorbijgaan zonder dat onze kennis daardoor gebaat wordt. In dien toestand zou verandering kunnen komen, zoo de Minister konde goedvinden, de Commissie voornoemd steeds in kennis te doen stellen van al wat op het maken van insnijdingen, grondboringen, enz., betrekking heeft, en daarenboven een jaarlijksch krediet van *f* 500 aan die Commissie toe te staan, waaruit hare reis- en verblijfkosten, en verder de uitgaven voor transport en bewaring konden bestreden worden. De Afdeeling besloot, aan den wenk der Commissie gevolg te geven en een verzoek, als door haar bedoeld, tot den Minister te richten.

De Limnoria-Commissie blijft hare aandacht schenken aan de haar opgedragen taak, doch is nog niet genoeg gevorderd om hare bevindingen openbaar te maken.

Voor de werken der Akademie werden aangeboden, door den Heer HOFFMANN: eene verhandeling over »de ontwikkeling van het gehoororgaan der Reptilen"; door den Heer MULDER: een opstel »over wijnsteenzuur aethyl en zijne verhouding tot natrium- en kalium-aethylaat"; door den Heer C. A. J. A. OUDEMANS twee opstellen: »Observations sur quelques Sphéropsidées qui croissent sur les feuilles des espèces Européennes de Dianthus" en »Micromycètes nouveaux. Première Dizaine", en door den Heer MARTIN: eene mededeeling »Ueber neue Stogodon-Reste von Java".

Vijf personen, door geen titel aan de Akademie verbonden, boden opstellen of verhandelingen aan ter plaatsing in de werken der Akademie, nl. de Heeren:

1. Dr. JAN DE VRIES, leeraar aan de H. B. S. te Kampen:
   a. Over vlakke configuraties, waarin elk punt met twee lijnen incident is.
   b. Over eene groep van regelmatige vlakke configuraties en eenige daarmede samenhangende vlakke configuraties van punten en krommen.
   c. Nieuwe eigenschappen der harmonische configuratte $(24_3\ 18_4)$.
   d. Cyclische veelhoeken op vlakke kubische krommen.
2. Dr. B. HAGEN. geneesheer te Deli: »Anthropologische Studien aus Insulinde.
3. Dr. H. J. HAMBURGER, leeraar aan de Veeartsenijschool te Utrecht:
   a. Over de permeabiliteit der roode bloedlichaampjes in verband met de isotonische coëfficiënten.
   b. Over de bloedbestanddeelen bij kunstmatige hydraemische plethora, hydraemie en anhydraemie.
4. De Heer J. C. KLUYVER, leeraar aan de H. B. S. te Breda: »Kenmerkende getallen der algebraïsche ruimtekrommen".
5. Dr. R. SISSINGH, leeraar aan de H. B. S. te Delft,

»De wet, welke KERR's magneto-optisch verschijnsel bij verschillende invalshoeken volgt, zoo de magnetisatie evenwijdig aan het vlak is".

Het Verslag der Letterkundige Afdeeling luidt als volgt:

In de vergaderingen der Afdeeling voor taal-, letter-, geschiedkundige en wijsgeerige wetenschappen werden de volgende onderwerpen behandeld.

De Heer VERDAM leverde eene tweede bijdrage tot herstelling van den tekst der eerste partie van MAERLANT's Spiegel historiael, waarin hij een groot aantal plaatsen besprak, waarover door het Utrechtsche en vooral door het Brusselsche handschrift een nieuw licht is opgegaan (V. M. 3, VII, blz. 5—32).

Dezelfde bracht in eene latere vergadering enkele minder bekende middelnederlandsche en nederlandsche woorden ter sprake en deelde zijn gevoelen mede over hun oorsprong en beteekenis, zooals *uwerhaen*, *wet* in de beteekenis van *kennis*, *kokkerd*, *houtvester*, *capitulaer* en *tooverkol*.

De Heer FOCKEMA ANDREAE gaf eene verklaring van het woord *opruckinge*, en bewees dat het meestal *uitstel* en in hofrechterlijke bronnen *uitstel van hoorigheid* beteekent (V. en M. 3, VII, 46—50).

De Heer PLEIJTE sprak over cilinders met letterschrift of hiëroglyphen, die als cachet en talisman gebruikt zijn, en in het bijzonder over den oudst bekenden Egyptischen cilinder, uit de 35ste eeuw vóór onze jaartelling. Zijne bijdrage is met eene plaat opgenomen in de V en M. 3, VI, 291—302.

Een aantal beeldwerken en opschriften, uit Klein-Azië in den laatsten tijd voor het Rijks-Museum van oudheden te Leiden aangewonnen, werd door den Heer LEEMANS medegedeeld en opgehelderd. Zijne bijdrage, met vier platen verrijkt, is afgedrukt in het negentiende deel der Verhandelingen.

De Heer NABER deelde uit onuitgegeven aanteekeningen van wijlen het lid der Afdeeling J. H. HOLWERDA proeven mede van vernuftige gissingen ter verbetering van den tekst der werken van FLAVIUS JOSEPHUS.

De Heer COSIJN leverde de resultaten van zijn onderzoek over CIJNEWULF's runenverzen. Hij bevestigde het oordeel van GREIN, dat in de JULIANA de drie runengroepen den naam des dichters vertegenwoordigen, en letters voorstellen. Maar in drie andere werken verklaart hij de runen als woorden en ruimt de zwarigheden, die zich bij die verklaring opdoen, uit den weg (V. en M., 3 VII, 54—64).

De handschriften van GISBERTUS CUPERUS, in de koninklijke bibliotheek te 's Gravenhage, gaven aan den Heer BOOT stof tot eene mededeeling, waarbij hij twee latijnsche brieven van J. F. GRONOVIUS, en een van J. VLITIUS aan G. VOSSIUS bekend maakte (V. en M., 3, VII, 36—45).

De Heer KERN deed eene poging om uit taalkundige gegevens het stamland der Maleisch-Polynesische volken te bepalen, en onderzocht daarvoor een aantal namen, vooral uit de planten- en dierenwereld bij eene menigte volken van die familie in gebrnik. Dit bracht hem tot het besluit, dat zij van de oostkust van Achter-Indië afstammen (V. en M., 3, VI, 270—287).

De Heer SCHLEGEL deelde in het kort de resultaten van het door hem met behulp van den astronoom Dr. FRANZ KÜHNERT te Weenen ingestelde onderzoek mede over den tijd, waarop de in den Schoe-King vermelde zonsverduistering heeft plaats gehad (V. en M., 3, VI, 303—306). Uitvoeriger werd dit onderwerp behandeld in eene hoogduitsche verhandeling, die in het negentiende deel der Verhandelingen voorkomt.

De Heer S. MULLER Fz. behandelde in twee vergaderingen de geschiedenis der kloosterhuizen, vooral te Utrecht en Amersfoort, en van het recht der kapittelen, der kanunniken en der andere bezitters op die huizen, in verband met het huisleen en andere rechten Zijne uitgebreide verhande-

ling over Claustraliteit is ter perse en zal het negentiende deel der Verhandelingen voltooien.

De Heer Tromp, correspondent der Afdeeling, met verlof in Nederland vertoevend, deelde zijn onderzoek mede over de bij Oostersche en Westersche volken vroeger of nog bestaande gewoonte om zelfmoordenaars, vrouwen die in het kraambed gestorven zijn en ongedoopte kinderen, onder den drup te begraven, en trachtte de redenen, die daartoe geleid hebben, te ontdekken. Zijne mededeeling wacht nog de uitgave in het zevende deel der V. en M.

Door den Heer Groneman, correspondent der Afdeeling, werd een overzicht gegeven van de jongste opgravingen der Hindoetempels te Parambanan, toegelicht door eene menigte lichtdrukken.

De Heer van Riemsdijk sprak over de registers van Gerard Alewijnsz, gaf eene beschrijving van de kanselarijregisters van Willem III, als Graaf van Holland en Zeeland, die nog in dubbele exemplaren aanwezig zijn, en toonde aan hoe zij ontstaan zijn en door wien zij zijn samengesteld. De mededeeling zal worden opgenomen in het 2de stuk van deel VII der V. en M.

Het ontwerp van een burgerlijk wetboek voor het Duitsche rijk, dat in 1888 op last van den Rijkskanselier gedrukt en verspreid is, gaf aan den Heer de Pinto aanleiding daarop de aandacht te vestigen. Hij ontwikkelde de wordingsgeschiedenis van dat ontwerp, besprak de kritiek, die het heeft uitgelokt, en oordeelde dat het, zooals het nu luidt, onbruikbaar is (V. en M. 3, VI, 320—361).

In de September-vergadering teekende de Heer A. Pierson een beeld van wijlen het lid der Afdeeling Carel Vosmaer en gaf een overzicht zijner geschriften. Het levensbericht van Simon Vissering werd in de October-vergadering door den Heer Buys voorgedragen. Beide stukken zijn in het Jaarboek voor 1889 geplaatst.

Tot de werken, in het afgeloopen jaar door de Akademie in het licht gegeven, behoort het Jaarboek 1889, waarin de levensberichten voorkomen van wijlen de leden der Akademie Carel Vosmaer, door den Heer A. Pierson, en Simon Vissering door den Heer J. T. Buys.

Verder zagen het licht, van de Afdeeling Natuurkunde: Deel XXVII der Verhandelingen, waarin voorkomen, behalve de reeds in een vorig verslag vermelde opstellen van de Heeren Dr. J. L. Hoorweg en Dr. J. T. Oudemans:

E. van Rijckevorsel and E. Engelenburg, Magnetic survey of the eastern part of Brazil.

G. Reinders, De samenstelling en het ontstaan der zoogenaamde Oerbanken in de Nederlandsche heigronden.

Verder van Deel XXVIII de navolgende verhandelingen:

C. K. Hoffmann, Over de ontwikkelingsgeschiedenis van het gehoororgaan en de morphologische beteekenis van het gehoorbeentje bij de Reptiliën.

N. W. P. Rauwenhoff, De geslachtsgeneratie der Gleicheniaceeën.

Voorts van de Verslagen en Mededeelingen: 3de Reeks, Deel VI, Stuk 1, 2 en 3 en Deel VII, Stuk 1.

Van de Letterkundige Afdeeling verschenen van Deel XIX der Verhandelingen de volgende stukken:

J. Groneman, De Gamelan te Jogjakarta, met eene voorrede over onze kennis der Javaansche muziek door J. P. N. Land.

G. Schlegel und F. Kühnert, Die Schu-King-Finsterniss.

C. Leemans, Grieksche opschriften uit Klein-Azië, in den laatsten tijd voor het Rijks-Museum van oudheden te Leiden aangewonnen.

Voorts van de Verslagen en Mededeelingen: 3de Reeks, Deel VI, Stuk 2 en 3

De Natuurkundige Afdeeling had het verlies te betreuren

van haar rustend lid en vroegeren Voorzitter CHRISTOPHORUS HENRICUS DIDERICUS BUYS BALLOT en de Letterkundige Afdeeling van haar gewoon lid P. DE JONG, haar rustend lid M. F. A. G. CAMPBELL en van hare buitenlandsche leden W. WRIGHT te Cambridge en W. STUDEMUND te Breslau.

De Heer J. J. DE HOOP SCHEFFER, van de Letterkundige Afdeeling, ging over tot de rustende leden.

Na de bekrachtiging van hare keuzen door Uwe Majesteit, namen de Heeren Dr. J. W. MOLL in de natuurkundige en de Heeren P. L. MULLER, J. S. SPEIJER en H. J. HAMAKER zitting in de letterkundige Afdeeling. De Heer SOPHUS BUGGE te Christiania, tot buitenlandsch Lid benoemd, verklaarde deze onderscheiding gaarne te aanvaarden.

De Heer Dr. A. G. VORDERMAN te Batavia werd door de natuurkundige Afdeeling, en de Heeren J. GRONEMAN te Jogjokarta en S. M. TROMP te Sintang op Borneo, door de letterkundige Afdeeling onder hare Correspondenten opgenomen.

Voor den wedstrijd in Latijnsche poëzie hadden negen dichters stukken ingezonden en is een bundel met zestien gedichten van dezelfde hand ontvangen. De gouden eerepenning werd toegewezen aan den dichter van *Amor*; eervolle vermelding aan den inzender van *Africana servitus abolenda*, die echter de vereischte vergunning om het daarbij behoorend naambriefje te openen niet heeft verleend. De maker van het bekroonde gedicht is de Heer RUDOLF VAN OPPENRAAIJ te Katwijk.

Het zij der Akademie ten slotte vergund, Sire! den wensch uit te drukken, dat de keuzen, door haar gedaan ter aanvulling van de open plaatsen in haar midden, Uwer Ma-

jesteits bekrachtiging mogen erlangen. Bij vernieuwing grijpt zij deze gelegenheid aan om hare belangen aan Uwe bescherming aan te bevelen.

Namens de Koninklijke Akademie van Wetenschappen,

de Algemeene Secretaris

C. A. J. A. OUDEMANS.

II.

De Algemeene Secretaris legt, in overeenstemming met Art. 12 van het Organiek Reglement, de Rekening en Verantwoording over van zijn geldelijk beheer, loopende van 1 April 1889 tot ultimo Maart 1890.

REKENING en VERANTWOORDING van het geldelijk beheer, door den Algemeenen Secretaris der Koninklijke Akademie van Wetenschappen van primo April 1889 tot ultimo Maart 1890 gehouden, volgens Art. 12 van het Organiek Reglement, alsmede §§ 30 en 37 van het Reglement van Orde, goedgekeurd in de Algemeene Vergadering der maand April 1889.

Ontvangsten.

Aan batig Saldo van A°. P°.		*f*	799.92
〃 Subsidie voor vier kwartalen à *f* 4700—.	*f* 18800.—		
Af zegel en leges	〃 0.94		
		〃	18799.06
〃 Restitutie van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen voor het aandeel in de platen, behoorende bij de verhandeling van den Heer Rauwenhoff.		〃	50.—
〃 Opbrengst van den verkoop van boeken, zie Rekening-Courant van den Heer Joh. Müller. . . .		〃	270.56
		Totaal *f*	19919.54

Uitgaven.

1. Reis- en Verblijfkosten aan H.H. Leden, buiten Amsterdam woonachtig.

Natuurkundige Afdeeling	f	1326.—	
Letterkundige 〃	〃	1106.—	
Plakzegels. . . .	〃	3.25	
Reiskosten van den Voorzitter ⎱ begraf. v. wijlen	〃	7.20	
〃 〃 〃 Algem. Secr. ⎰ den Hr. Donders	〃	2.70	
〃 〃 〃 Voorzitter ⎱ begraf. v. wijlen	〃	5.50	
〃 〃 〃 Algem. Secr. ⎰ d. Hr. Buys Ballot	〃	2.70	
			f 2453.35

2. Jaarwedden.

Jaarwedde van den Algemeenen Secretaris. .	f	1000.—	
〃 〃 〃 Secretaris Letterk. Afd. .	〃	500.—	
〃 〃 〃 1en Custos.	〃	1000.—	
〃 〃 〃 2en Custos	〃	1000.—	
〃 〃 〃 Bibliotheekknecht . . .	〃	200.—	
			〃 3700.—

3. Onkosten der Commissie voor den overgang van Venus voorbij de zon.

Geene.

4. Onkosten der Vergaderingen.

Uitgaven op een notitieboekje, maandelijks met den Custos verrekend.	〃 323.24

5. Bureau.

Uitgaven op een notitieboekje, maandelijks met den Custos verrekend	f	37.05	
Rekening van Blikman en Sartorius, kantoorbehoeften.	〃	69.57⁵	
〃 〃 Gebr. Eichhorn, Portefeuilles, doozen, enz.	〃	23.20	
〃 〃 Th. A. Anken, enveloppen. . .	〃	1.30	
			〃 131.12⁵

6. Expeditie.

Uitgaven op een notitieboekje, maandelijks met den Custos verrekend	f	180.29	
Transporteere	f	180.29.	f 6607.71⁵

per Transport	*f*	180.29	*f*	6607.71⁵
Rekening van Jacob Meijer, Expediteur . .	〃	44.98		
〃 〃 J. J. Greeve, Expeditie p. Post n/h buitenland	〃	23.60		
〃 〃 H. J. Lochtenberg, timmerman, kisten	〃	79.10		
〃 〃 Dr. P. P. C. Hoek, Onkosten Centraal-Bureau	〃	25.—		
〃 〃 Blikman en Sartorius, papier.	〃	35.—		
〃 〃 de Roever-Kröber-Bakels, kruisbanden.	〃	19.50		
			〃	407.47

7. Huishoudelijke Uitgaven.

Uitgaven op een notitieboekje, maandelijks met den Custos verrekend	*f*	29.82⁵		
Schoonhouden van het gebouw	〃	300.—		
Personele Belasting van den 1en Custos . .	〃	60.77⁵		
〃 〃 〃 〃 2en 〃 . .	〃	68.26		
Najaars- en Nieuwjaarsgift dienstbode . . .	〃	10.—		
Rekening van Ples & Berger, brandstoffen. .	〃	200.40		
〃 〃 C. H. Winkelmeijer & Zoon, olie, *f* 72.— + 78.05. . .	〃	150.05		
〃 〃 J. Verdonck, steenkolen . . .	〃	149.45		
〃 〃 G. Rincker, smid	〃	99.60		
〃 〃 J. ter Meer, hovenier. . . .	〃	35.—		
〃 〃 J. A. E. Rikkert, werkgereedschappen	〃	34.15		
〃 〃 Duinwater-Maatsch., 4×*f* 7.37⁵.	〃	29.50		
〃 〃 J. J. Beltrami & J. F. Balzari, schoorsteenvegers	〃	20.05		
〃 〃 R. Verkerk, schuurgoed. . .	〃	18.24		
〃 〃 L. P. van Son, werkmateriaal.	〃	18.74⁵		
〃 〃 M. Pos, schilder.	〃	17.25		
〃 〃 Amsterd. Glazenwasscherij . .	〃	16.70		
〃 〃 D. Barnasconi, werkgereedschappen	〃	13.45		
〃 〃 C. A. Woltman Elpers, zeep .	〃	10.—		
〃 〃 J. H. Weissenbruch Az., koperslager	〃	4.95		
〃 〃 J. C. Stelling, lampenmaker. .	〃	3.50		
			〃	1289.89⁵
Transporteere			*f*	8305.08

per Transport		f 8305.08

8. Mobilair.

Rekening van J. van Elk, behanger	f 146.33	
〃 〃 G. Oosten, matten	〃 12.90	
〃 〃 van Menk en Gonkel, naamplaatjes op schilderijen	〃 10.90	
〃 〃 H. J. Lochtenberg, timmerman	〃 3.50	
〃 〃 L. J. Harri, Thermometer	〃 3.—	
〃 〃 J. H. Voskuil, schilderijlijst	〃 1.50	
〃 〃 J. A. Homeijer, aschschoteltjes.	〃 1.20	
〃 〃 Wed. H. W. Ingenhoes en Zn., meubelmakers.	〃 3.95	
		〃 183.28

9. Bibliotheek en Catalogus.

Aangekochte Boekwerken.

Rekening van Johannes Müller.	f 888.90
〃 〃 P. N. van Kampen	〃 41.25
〃 〃 E. J. Brill.	〃 28.20
〃 〃 Seyffardt	〃 11.10
〃 〃 H. G. Bom	〃 3.40
〃 〃 B. Quaritch, £ 4.4	〃 51.72
〃 〃 R. Friedländer en Sohn, Mk. 52.80.	〃 31.62[5]
〃 〃 O. Weigel. Mk. 27.80	〃 16.71
〃 〃 Société paléontologique Suisse, fr. 26.50.	〃 13.—
〃 〃 K. Th. Völcker. Mk. 10.80	〃 6.52[5]
〃 〃 L. Pedone-Lauriel, Annales de Géologie. fr. 3.—.	〃 1.57[5]
	f 1094.00[5]

Catalogus, Inbinden, enz.

Honorarium van den Heer Rogge	f 500.—
Rekening van G. Woud, boekenkasten.	〃 686.—
〃 〃 de Roever-Kröber-Bakels Catalogus.	〃 168.—
〃 〃 Gebr. Eichhorn, boekbinders.	〃 100.15
〃 〃 〃 〃 〃	〃 105.70
〃 〃 〃 〃 〃	〃 102.62
〃 〃 〃 〃 〃	〃 104.—
〃 〃 〃 〃 〃	〃 98.—
〃 〃 〃 〃 〃	〃 100.20
〃 〃 A. van de Vijsel, assurantie.	〃 58.30

Transporteere	f 2022.97	f 1094.00[5]	f 8488.36

per Transport	*f* 2022.97	*f* 1094.00^{5}	*f* 8488.36
Rekening van G. Rincker, boekenstandaards.	„ 25.—		
„ „ Blikman en Sartorius, papier.	„ 17.50		
„ „ H. J. Lochtenberg, timmerman	„ 12.10		
		„ 2077.57	„ 3171.57^{5}

10. Uitgave van Werken.

Verhandelingen.

Rekening van de Roever-Kröber Bakels, Afd. Natuurkunde.	*f* 196.—
„ „ „ „ „ „ „ .	„ 118.50
„ „ „ „ „ „ „ .	„ 484.—
„ „ „ „ „ „ „ .	„ 448.—
„ „ „ „ „ „ „ .	„ 185.—
„ „ „ „ „ „ „ .	„ 267.—
„ „ Gebr. Reimeringer, lithogr. „ „ .	„ 905.—
„ „ A. J. Wendel, „ „ „ .	„ 250.—
„ „ Joh. Müller, innaaien. „ „ .	„ 363.60
„ „ de Roever-Kröber Bakels, „ Letterkunde .	„ 404.50
„ „ „ „ „ „ .	„ 310.50
„ „ „ „ „ „ .	„ 119.—
„ „ „ „ „ „ .	„ 93.—
„ „ P. J. Mulder, lithograaf „ „ .	„ 30.—
„ „ J. Bijtel, „ „ „ .	„ 68.—
„ „ Johannes Müller, innaaien „ „ .	„ 74.—
	f 4316.10

Verslagen en Mededeelingen, enz.

Rekening van de Roever-Kröber Bakels, Afd. Natuurkunde . . .	*f* 441.—		
„ „ de Roever-Kröber Bakels, Afd. Natuurkunde . . .	„ 435.99		
„ „ de Roever-Kröber Bakels, Afd. Natuurkunde . . .	„ 372.18^{5}		
„ „ Gebr. Reimeringer, lithografen, Afd. Natuurkunde.	„ 37.50		
Transporteere	*f* 1286.67^{5}	*f* 4316.10	*f* 11659.93^{5}

per Transport	*f* 1286.67^5	*f* 4316.10	*f* 11659.93^5
Rekening van Gebr. Reimeringer, lithografen, Afd. Natuurkunde.	〃 40.—		
〃 〃 Gebr. Reimeringer, lithografen, Afd. Natuurkunde.	〃 22.50		
〃 〃 A. J. Wendel, lithograaf, Afd. Natuurkunde . . .	〃 30.—		
〃 〃 de Roever-Kröber Bakels, Afd. Letterkunde . . .	〃 245.—		
〃 〃 de Roever-Kröber Bakels, Afd. Letterkunde . . .	〃 296.—		
〃 〃 P. J. Mulder, lithograaf, Afd. Letterkunde . . .	〃 8.50		
〃 〃 Johannes Müller, innaaien, Afd. Natuurkunde . . .	〃 349.85		
〃 〃 Johannes Müller, innaaien, Afd. Letterkunde . . .	〃 196.—		
〃 〃 De Roever-Kröber Bakels, Jaarboek 1889	〃 315.50		
〃 〃 Johannes Müller, innaaien, Jaarboek 1889	〃 85.70		
		〃 2875.72^5	
〃 〃 H. J. Vogin, vertalen in 't Engelsch		〃 60.—	
			〃 7251.82^5

11. Kleine Drukloonen.

Rekening van de Roever-Kröber Bakels.	*f* 220.—	
〃 〃 〃 〃	〃 158.50	
		〃 378.50

12. Onvoorziene uitgaven.

Rekening van A. J. Schokking Jr., Inventaris van de instrumenten enz.	〃 30.—	
〃 〃 A. Grevenstuk, diploma's	〃 4.—	
		〃 34.—
Saldo op Nieuwe Rekening		〃 595.28
	Totaal	*f* 19919.54

RECAPITULATIE.

1.	Reis- en Verblijfkosten	*f*	2453.35
2.	Jaarwedden	"	3700.—
3.	Commissie voor den overgang van Venus voorbij de zon.	"	—.—
4.	Onkosten der Vergaderingen	"	323.24
5.	Bureau	"	131.12^5
6.	Expeditie	"	407.47
7.	Huishoudelijke uitgaven	"	1289.89^5
8.	Mobilair	"	183.28
9.	Bibliotheek en Catalogus	"	3171.57^5
10.	Uitgave van Werken	"	7251.82^5
11.	Kleine drukloonen	"	378.50
12.	Onvoorziene uitgaven	"	34.—
	Saldo op Nieuwe Rekening	"	595.28
	Totaal. . .	*f*	19919.54

REKENING en VERANTWOORDING van het geldelijk beheer, door den Algemeenen Secretaris der Koninklijke Akademie van Wetenschappen over het jaar 1889/1890 gehouden van het

LEGAAT HOEUFFT.

Ontvangsten.

Aan Saldo van A°. P°.		*f* 633.50^5
" 6/m. Interest van *f* 57.600.— 2$^1/_2$pCt. N.W.S.	*f* 720.—	
Af provisie, zegel en biljet	" 7.30	
		" 712.70
" 6/m. Interest van *f* 57.600.— 2$^1/_2$pCt. N.W.S.	*f* 720.—	
Af provisie, visa, zegel en biljet.	" 7.60	
		" 712.40
" Opbrengst verkoop van prijsverzen, zie Rekening Courant van den Heer Johannes Müller		" 3.24
		f 2061.84^5

Uitgaven.

Per rekening van het Munt-College, slaan 12 bronzen medailles	f	42.15
〃 〃 〃 J. J. Greeve, postzegels	〃	3.—
〃 〃 〃 〃 frankeeren prijsverzen en programma's	〃	9.25
〃 〃 〃 de Roever-Kröber Bakels, drukken van prijsverzen	〃	188.50
〃 〃 〃 Joh. Müller, innaaien prijsverzen	〃	24.—
〃 〃 〃 den Algemeenen Secretaris, postzegels	〃	1.40
Aankoop van f 1000 Inschrijving $2^1/_2$ pCt. N. W. S. à $83^5/_8$ pCt. . . . f 836.25		
Interest 14 dagen . . . 〃 0.97		
Provisie $^1/_8$ pCt. . . . 〃 1.25	〃	838.47
Saldo op Nieuwe Rekening	〃	955.07^5
	f	2061.84^5

REKENING en VERANTWOORDING van het geldelijk beheer, door den Algemeenen Secretaris der Koninklijke Akademie van Wetenschappen over het jaar 1889/1890 gehouden van het

LEEUWENHOEK-FONDS.

Ontvangsten.

Aan Saldo A^0. P^0.	f	146.01
〃 6/m. Interest van f 1000.— $3^1/_2$ pCt. N.W.S. f 17.50		
Af provisie, visa, zegel en billet . . . 〃 0.57^5	〃	16.92^5
〃 6/m. Interest van f 1000.— $3^1/_2$ pCt. N.W.S. f 17.50		
Af provisie, zegel en billet . . . . 〃 0.22^5	〃	17.27^5
	f	180.21

Uitgaven.

Geene.

REKENING en VERANTWOORDING van het geldelijk beheer, door den Algemeenen Secretaris der Koninklijke Akademie van Wetenschappen over het jaar 1889/1890 gehouden van het

BUYS BALLOT-FONDS.

Ontvangsten.

Aan Saldo A°. P°.		*f* 137.14^{5}
〃 6/m. Interest van *f* 2200.— $2^1/_2$ pCt. N.W.S.	*f* 27.50	
Af provisie, billet en zegel	〃 0.37^{5}	
		〃 27.12^{5}
〃 6/m. Interest van *f* 2200.— $2^1/_2$ pCt. N.W.S.	*f* 27.50	
Af provisie, visa, billet en zegel	〃 0.67^{5}	
		〃 26.82^{5}
		f 191.09^{5}

Uitgaven.

1 Postzegel	*f* 0.05
Batig saldo	〃 191.04^{5}
	f 191.09^{5}

BUITENZORG-FONDS.

Ontvangsten.

Aan Saldo van A°. P°.		*f* 551.36
6/m. Interest van *f* 16000.— $3^1/_2$ pCt. N. W. S.	*f* 280.—	
Af provisie, zegel, billet en visa	〃 3.15	
		〃 276.85
6/m. Interest van *f* 16000.— $3^1/_2$ pCt. N. W. S.	*f* 280.—	
Af provisie, zegel, billet	〃 2.90	
		〃 277.10
		f 1105.31

Uitgaven.

Per Declaratie van den Heer W. F. R. Suringar voor reiskosten van de Heeren Suringar, Rauwenhoff en de Boer.	*f* 42.65
〃 Uitkeering aan den Heer F. A. F. C. Went, zending naar Buitenzorg	〃 050.—
〃 Saldo op Nieuwe Rekening	〃 12.66
	f 1105.31

De Secretaris draagt daarbij voor de volgende Memorie van Toelichting.

MEMORIE VAN TOELICHTING.

Behalve over het batig slot, groot *f* 799.92, had de Penningmeester in het afgeloopen Akademiejaar te beschikken over de gewone Rijkssubsidie, groot *f* 18799.06; eene som van *f* 270.56, voortgesproten uit den verkoop van uitgegeven boekwerken door bemiddeling van de firma JOHANNES MÜLLER, en *f* 50, zijnde het bedrag voor het aan de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen tijdelijk afstaan van 7 gegraveerde steenen, behoorende bij de verhandeling over de Gleicheniaceeën van den Heer RAUWENHOFF; te zamen dus over eene som van *f* 19119.62.

Van de 12 posten der begrooting zijn er slechts twee, die eenige nadere toelichting behoeven. Tusschen de toegestane en gebruikte gelden der meeste posten is het evenwicht bewaard gebleven, of werd minder uitgegeven dan was toegestaan.

De bedoelde posten zijn post X (Uitgave van Werken) en post XI (Kleine Drukloonen), die overschreden werden: gene met *f* 251.82[5], deze met *f* 78.50.

De reden hiervan ligt: voor post X hierin, dat onderscheidene zeer bewerkelijke verhandelingen ter perse werden gelegd, zooals die van den Heer VAN RIJCKEVORSEL, Magnetic Survey of the eastern part of Brazil, met onderscheidene tabellen en kaarten; die van den Heer GRONEMAN, over den Gamelan te Jogjokarta, met zeer veel notenschrift, en die van den Heer RAUWENHOFF, over de Geslachtsgeneratie der Gleicheniaceeën, met zeven ten deele gekleurde platen. En wat post XI betreft, zoo valt op te merken, dat in het afgeloopen jaar de herdruk noodig bleek van *Ontvangbewijzen voor boeken* en *Circulaires tot het terugvragen van boeken*, waarbij nog kwam dat de Letterkundige Afdeeling het noodig vond, van éene harer buitengewone vergaderin-

gen, om bijzondere redenen, het Proces-Verbaal te doen drukken.

Het fonds HOEUFFT verkeert steeds in bloeienden toestand. Het werd onlangs weder met eene som van *f* 1000 inschrijving $2^1/_2$ pCt. W. S. vermeerderd.

De kas van het BUITENZORG-fonds verminderde: 1⁰ met *f* 1050, uitbetaald aan den Heer WENT bij het aanvaarden van zijne reis naar het Station te Buitenzorg, en 2⁰ met *f* 42.65, als reiskosten uitbetaald aan de Heeren SURINGAR, RAUWENHOFF en DE BOER, als Hoogleeraren in de botanie aan de drie Rijks-Universiteiten, aangewezen om de Natuurkundige Afdeeling der Akademie te adviseeren over de keuze van den persoon, aan wien de subsidie uit het Buitenzorgfonds zou worden verleend.

De kas van het BUYS BALLOT-fonds steeg, tengevolge van ingekomen interessen, van *f* 137.14^5 tot *f* 191.09^5, en de kas van het LEEUWENHOEK fonds, tengevolge van dezelfde oorzaak, van *f* 146.01 tot *f* 180.21.

De Voorzitter geeft het woord aan de Commissie, door de beide Afdeelingen der Akademie, overeenkomstig § 37 der Algemeene Bepalingen, benoemd tot het nazien van vorenstaande rekeningen met de daarbij behoorende justificatoire bescheiden. Haar Rapport luidt als volgt:

De Ondergeteekenden, door de beide Afdeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen benoemd tot het onderzoeken van de Rekening en Verantwoording van den Algemee-

nen Secretaris, over het Akademiejaar 1889—1890, hebben de hun ter hand gestelde stukken nauwkeurig onderzocht en volkomen in orde en met elkaar overeenkomende bevonden.

De rekening der Akademie zelve bedraagt in ontvangsten de som van *f* 19919.54, en in uitgaven de som van *f* 19324.26, en sluit derhalve met een batig slot van *f* 595.28. Die van het legaat Hoeufft bedraagt in ontvangsten de som van *f* 2061.84^5 en in Uitgaven die van *f* 1106.77, zoodat een batig slot overblijft van *f* 955.07^5.

De door den Algemeenen Secretaris aan de Rekening en Verantwoording toegevoegde Memorie van Toelichting geeft voldoende rekenschap van de kleine verschillen tusschen de rekening en de ten vorige jare goedgekeurde begrooting, zoodat wij niet aarzelen U voor te stellen, de Rekening en Verantwoording der Akademie (met inbegrip der Rekening van het Legaat Hoeufft) goed te keuren, onder dankzegging aan den Algemeenen Secretaris voor zijn nauwkeurig beheer.

(*get.*) A. P. N. FRANCHIMONT.
J. C. KAPTEYN.
P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.
L. DE HARTOG.

De Vergadering machtigt den Voorzitter om, in overeenstemming met de conclusie van het voorgelezen Rapport, de Rekening en Verantwoording, ten blijke van goedkeuring, te onderteekenen. Een afschrift hiervan zal, met de Memorie van Toelichting, aan den Minister van Binnenlandsche Zaken worden toegezonden.

De Voorzitter herinnert, dat de Algem. Secretaris in de laatstgehouden Vereenigde Vergadering zich bereid had verklaard, een onderzoek in te stellen naar de oorzaken van de hooge kosten, zoowel door den drukker als den uitgever van de bekroonde prijsverzen aan het Legaat Hoeufft in rekening gebracht. Dat onderzoek heeft plaats en ten ge-

volge gehad, dat drukker en uitgever voornoemd hun voornemen hebben te kennen gegeven, de prijsverzen voortaan naar den maatstaf van de werken der Akademie te berekenen.

III.

Thans komt in overweging het ontwerp der begrooting van Inkomsten en Uitgaven, loopende van 1 April 1890 tot ultimo Maart 1891, waarover geene discussie gevoerd en dat goedgekeurd wordt als volgt.

Begrooting van Inkomsten en Uitgaven, loopende van 1°. *April* 1890 *tot ult°. Maart* 1891.

Ontvangsten.

Batig saldo A°. P°.	*f*	595.28
Gewone subsidie van het Rijk	〃	18798.50
Vermoedelijk debiet van werken	〃	300.—
	f	19693.78

Uitgaven.

1. Reis- en Verblijfkosten	*f*	2550.—
2. Jaarwedden	〃	3700.—
3. Commissie voor den Venus-overgang	〃	115.71
4. Onkosten voor de Vergaderingen	〃	400.—
5. 〃 〃 het Bureau	〃	150.—
6. 〃 〃 de Expeditie	〃	400.—
7. 〃 〃 het Huishouden	〃	1300.—
8. 〃 〃 het Mobilair	〃	550.—
9. Bibliotheek en Catalogus	〃	3200.—
10. Uitgave van werken	〃	7000.—
11. Kleine drukloonen	〃	300.—
12. Onvoorziene uitgaven	〃	28.07
	f	19693.78

De Heer de Goeje vraagt het woord om aan het Bestuur in overweging te geven, den post voor Reis- en Verblijfkosten aan eene revisie te onderwerpen, daar hijzelf en anderen van meening zijn, dat het bedrag, thans aan de Leden voor hunne reizen toegekend, nauwelijks voldoende is om de gemaakte onkosten te bestrijden. De Spreker beroept zich op de ervaring van een Groningsch lid der Akademie, die hem mededeelde, dat zijne reispenningen ontoereikend zouden zijn, indien hij in Amsterdam den dag doorbrengen en nachtverblijf houden moest.

De Heer Schoute, eveneens Groningsch lid, acht zich verplicht, de verklaring van zijn stadgenoot ten stelligste tegen te spreken. De gelden, voor reiskosten van een Groningsch lid uitgetrokken, zijn geheel voldoende om de gemaakte onkosten te bestrijden.

De Heer de Goeje vraagt of de Heer Schoute hiermede bedoelt, dat de bijdrage uit de kas der Akademie voldoende is om niet alleen een middagmaal, maar ook een nachtverblijf te bekostigen.

De Heer Schoute antwoordt, dat hij gewoon is op denzelfden dag van Groningen naar Amsterdam en terug te reizen, en dat hij dus de vraag van den Heer de Goeje niet volledig kan beantwoorden.

De Voorzitter verklaart zich bereid, aan het verzoek van den Heer de Goeje te voldoen en met zijne medebestuurders na te gaan of de klachten, door dien Spreker aangeheven, gegrond zijn. — In de volgende Vereenigde Zitting zal de conclusie worden meêgedeeld.

IV.

De Algemeene Secretaris brengt daarop verslag uit aangaande de Boekerij en het Munt- en Penningkabinet, in de volgende bewoordingen:

Verslag over de Boekerij en het Munt- en Penningkabinet.

In het afgeloopen jaar werden weder twee kamers op de bovenste verdieping van het Trippenhuis met boekenkasten voorzien en aldus tot boekerij ingericht. De werken over Vaderlandsche Geschiedenis en Rechtsgeleerdheid vonden daar eene plaats,

De Bibliotheek werd, evenals het vorige jaar, verrijkt met ruim 1100 deelen, meest tengevolge eener ruiling met geleerde Genootschappen. De Tijdschriften werden geregeld bijgehouden. Bovendien ontving de Akademie verschillende kostbare werken van personen, welke tot haar in geene betrekking staan. Zoo o, a.:

O. Benndorf und G. Niemann, Reisen in Lijkien und Karien en E. Petersen und F. von Luschau, Reisen in Lijkien, Milyas und Kibyrátis;

door het »Ministerium für Unterricht und Cultus te Weenen" geschonken.

Door 257 bezoekers werden boeken op de Bibliotheek zelve geraadpleegd; bovendien werden 920 deelen aan personen buiten de Akademie uitgeleend.

De verzameling Handschriften ondervond dit jaar geene uitbreiding.

Met het drukken van het Supplement op den Catalogus werd een begin gemaakt. Er liggen reeds 15 halve vellen afgedrukt, bevattende de Afdeelingen: A. Werken van Maatschappijen en Genootschappen; B. Tijdschriften; C. Encyclopaedieën; D. Bibliographie, en het grootste gedeelte van E. Geschiedenis van Nederland. De Afdeelingen F. Algemeene Geschiedenis en G. Letterkunde liggen voor de pers gereed, terwijl de volgende worden geschikt. Dit werk kan dus geregeld worden voortgezet.

Het Munt- en Penningkabinet ondervond geene vermeerdering.

V.

Aan de orde is de behandeling van de vraag, of de Vergadering van meening is dat er reden bestaat, den Minister van B. Z. eene wijziging voor te stellen van art. 12 der Algemeene Bepalingen van het Reglement der Academie, waarin wordt voorgeschreven, dat de Alg. Secretaris te zorgen heeft, dat er maandelijks eene lijst in het licht verschijne der op het Bureau ontvangen boekwerken, waarin ook de inhoud der Tijdschriften wordt meêgedeeld.

Er zijn leden die meenen, dat de gelden, aan het uitgeven van die boekenlijsten te kost gelegd, beter konden worden besteed. — De vraag werd in de beide Afdeelingen reeds behandeld, maar met geen anderen uitslag dan dat uit de discussiën bleek, dat men over het raadzame van den maatregel van meening verschilde. De Voorzitter is dan ook overtuigd, dat het moeilijk zou wezen, dienaangaande hier tot een besluit te komen, en dat het meer in overeenstemming met den wensch der Afdeelingen zijn zou, indien de aanhangig gemaakte kwestie naar eene Commissie verwezen werd, ter fine van advies. Hij wenscht echter de leden in de gelegenheid te stellen, ook te dezer plaatse van hunne meening te doen blijken.

De Heer Boot meent, dat de Minister niet in deze zaak behoeft gekend te worden, omdat de Algemeene Bepalingen van het Reglement niet, zooals het Organiek Reglement en de Reglementen van Orde voor de beide Afdeelingen, door den Minister onderteekend zijn.

De Secretaris echter put uit het „Bericht omtrent wijzigingen in de Algemeene Bepalingen van het Reglement van Orde” (pag. LXV Jaarverslag 1889), waarin verklaard wordt, dat de §§ 3 en 10 met goedkeuring

van 's Lands Regeering gewijzigd werden, de overtuiging, dat men ook nu denzelfden weg van vroeger zal moeten bewandelen. De Voorzitter is het met deze opvatting eens.

Aan de discussiën over het aan de orde gestelde punt nemen verder deel de Heeren SIX, HOEK, HUBRECHT, NABER, DE GOEJE, PEKELHARING, KUENEN, PLACE en de Voorzitter. — Ook thans weder blijkt dat de wenschen en inzichten der Leden zeer uit elkander loopen. Enkele wenschen algeheele afschaffing van de boekenlijsten, tegenover anderen, die de zaak willen laten zooals zij is. — Sommige Sprekers pleiten voor min of meer uitvoerige jaarlijsten, andere voor maandlijsten, waarin niet anders opgenomen worden dan de titels van boeken, ten geschenke gegeven door corporatiën of personen, waarmeê de Akademie geen ruiling heeft aangegaan; sommige voor het behoud van inhoudsopgaven, andere voor het afschaffen daarvan. Een paar Leden zouden gaarne zien, dat de tot hiertoe gevolgde methode voorloopig werde volgehouden, en dat de Secretaris de vrijheid bekwam, in den loop des jaars de proef met de eene of andere vereenvoudiging te nemen. Hiertegen werd echter opgemerkt, dat de Secretaris dan in strijd zou handelen met de bepaling van art. 12, waarover de discussie loopt.

De Voorzitter meent dat de beraadslagingen gesloten kunnen worden en bekomt verlof, de zaak der boekenlijsten ter behandeling over te brengen naar de Commissie, door de Natuurkundige Afdeeling ingesteld om voorstellen te doen over een te brengen wijziging in de Verslagen en Mededeelingen. — De voorslagen, door deze Commissie dienaangaande te doen, zullen ter goedkeuring aan de Letterkundige Afdeeling onderworpen worden.

VI.

De Voorrang der Afdeelingen gaat over op de Afdeeling voor de Taal-, Letter-, Geschiedkundige en Wijsgeerige Wetenschappen.

VII.

De Voorzitter sluit de Vergadering.

LEVENSBERICHT

VAN

Dr. P. DE JONG

DOOR

M. J. DE GOEJE.

Den 25 Januari dezes jaars overleed ons medelid P. de Jong na eene ongesteldheid van slechts weinige dagen. Het was nog geen 14 dagen geleden, dat wij hem krachtig en gezond hier in ons midden hadden gezien, en geen onzer zal het bericht ontvangen hebben, zonder er pijnlijk door getroffen te worden, zelfs zij die geen toegenegenheid voor hem koesterden. Ik betwijfel of er vele derzulke onder de leden der Akademie gevonden worden. Wie immers kon een ander gevoel dan welwillendheid hebben voor dezen eenvoudigen, hartelijken, bescheidenen geleerde? Maar voor velen onzer was hij een vriend van beproefde trouw, voor enkelen een hooggewaardeerd vakgenoot. Voor mij was hij zoowel het eene als het andere, en daarom heb ik gaarne de uitnoodiging van onzen Voorzitter aangenomen om U eene beknopte schets van zijn leven en van zijnen wetenschappelijken arbeid te geven.

De Jong werd 3 Maart 1832 te Nieuwveen geboren. Een paar jaar later betrokken zijne ouders eene pachthoeve te

Hazerswoude, behoorende aan Baron van Doorn te 's Gravenhage. Na aldaar op de gemeenteschool de eerste beginselen van lager onderwijs ontvangen te hebben, bezocht hij de kostschool van den heer van Pesch te Kouderkerk, waar hij zich weldra door aanleg en leerlust onderscheidde. Een felicitatiebrief in het Fransch door hem als knaap op verzoek zijner ouders aan hunnen landheer geschreven, behaagde dezen zoozeer, dat hij den ouders voorstelde, hem voor de betrekking van predikant te laten studeeren, met aanbod hun zoo noodig bij het bekostigen daarvan de behulpzame hand te bieden. De raad werd opgevolgd en spoedig daarna vinden wij de Jong dagelijks bij Ds. Blanken te Kouderkerk, die zich bereid verklaard had, hem 't eerste onderwijs in Latijn en Grieksch te geven. Nog twee jaren privaatonderwijs in de oude talen bij de heeren Hirschig en in de wiskunde bij den heer de Vlaam waren voldoende voorbereiding voor het staatsexamen, dat hem toegang tot de Hoogeschool verleende. In September 1851 werd hij als theol. student te Leiden ingeschreven. Hier bleek het reeds spoedig, dat hij niet alleen goed voorbereid de Akademische lessen kwam bijwonen, maar dat hij een bijzonderen aanleg voor taalstudie bezat. Vooral was hij ervaren in het Grieksch en las bij voorkeur Grieksche schrijvers. Later toen hij eenige vorderingen in het Hebreeuwsch en Arabisch had gemaakt, had inzonderheid de laatstgenoemde taal veel aantrekkelijks voor hem. Een voorstel van den hoogleeraar Juynboll om een handschrift van de Leidsche verzameling af te schrijven en later voor de pers te bewerken, werd daarom gaarne door hem aangenomen. Zoo stonden de zaken, toen de hoogleeraar Kuenen, die na zijne benoeming in 1853 nog twee jaar lang de betrekking van Adjutor Interpretis legati Warneriani had behouden, van die taak wenschte ontslagen te worden. Den 26 Mei 1855 werd de Jong in zijne plaats benoemd. Deze benoeming besliste voor zijn leven, hoewel de Jong zich dit aanvankelijk niet bewust was. Want hij was aan de studie der theologie gehecht en

't vooruitzicht predikant te worden had voor hem nog de oude bekoorlijkheid. Hij deed zelfs zijn proponentsexamen (ik meen in 1856 te Middelburg) en ontving kort daarna een beroep naar de gemeente Exmorra in Friesland. Hiervoor bedankte hij echter evenals voor een volgend beroep. Want ondertusschen was de inwendige tweestrijd beslist en had de liefde voor een wetenschappelijke loopbaan de zege behaald over de lust aan de praktijk in de kerk. Hoogstwaarschijnlijk had daartoe nog iets anders medegewerkt. De Jong, in eene kerkelijk orthodoxe omgeving opgevoed, was wel zeer hoogelijk ingenomen met de denkbeelden van den hoogleeraar Scholten en had eene oprechte vereering voor Kuenen, maar voelde toch steeds meer sympathie voor eene eenigszins meer conservatieve richting dan voor de zich toen ter tijd van lieverlede ontwikkelende moderne zienswijze. Hij zou dus noch voor de eene, noch voor de andere met warmte kunnen optreden. En dit gevoel wierp voor hem een schaduw op de uitoefening van het predikambt.

Mijn recht om dit hoogstwaarschijnlijk te noemen ontleen ik aan eigen indrukken van gesprekken met de Jong en aan eene mededeeling van een zijner intiemste akademievrienden, aan wien ik verscheidene inlichtingen te danken heb. Het is ook geheel in overeenstemming met de richting zijner studie. Het historisch-kritisch onderzoek van den Bijbel boezemde de Jong wel belangstelling genoeg in, om zich op de hoogte te houden van wat door anderen geschreven werd, maar niet om daaraan zelf tijd en kracht te besteden. Hij had, zooals hij het zelf uitdrukte, bij die studie geen vasten bodem onder den voet; men geraakte hoogstens tot waarschijnlijkheid, meestal slechts tot mogelijkheid. En daar kwam nog dit bij. De Jong was niet slechts door eerste opvoeding, maar van nature conservatief. Wat hij in zijne jeugd als waarheid had geleerd, gaf hij slechts noode prijs, als zijn wetenschappelijk geweten het vorderde; maar alleen positive bewijzen deden hem toegeven. Daarbij maakte hem steeds wantrouwend dat hij in den na-

sleep van de historische kritiek der bijbelboeken zoo dikwijls onverschilligheid voor het hem dierbaar Christelijk geloof vond. *) Hoewel dus zijne dissertatie, *De psalmis Maccabaïcis*, waarop hij in Juni 1857 promoveerde, had kunnen doen vermoeden dat hij een werkzaam deel aan dit onderzoek zou blijven nemen, is dit niet het geval geweest. In 1861 gaf hij zijn *Prediker vertaald en verklaard.* De vraag naar den tijd van samenstelling wordt in twee en een halve bladzijde afgehandeld, van welke bijna twee aan 't betoog zijn gewijd, dat SALOMO de schrijver niet is, wat, voegt hij er bij, »zelfs geen voorstander der meest behoudende rigting" meer verdedigt. Alle arbeid is aan de grammatische en exegetische verklaring besteed. Met juistheid wordt de eenheid van het geschrift betoogd, in dien zin dat het den geest van éénen tusschen ervaring en geloof heen en weer geslingerden Israëliet weerspiegelt. Wat den epilogus betreft, schaarde zich DE JONG bij hen die dezen voor onecht hielden. Ik vind in mijn exemplaar van den Prediker aangeteekend dat ik de daarvoor aangevoerde bewijsgronden voor onvoldoende heb gehouden. Later heeft KUENEN die in zijn *Historisch-kritisch Onderzoek*, III, 195—205 afdoende weerlegd.

Na 1861 heeft DE JONG op het gebied der O. Test.-studie niets meer uitgegeven. Hij hield zich trouw op de hoogte van het vak, zooals blijkt uit de aanteekeningen voor zijne colleges, waarvan mij inzage vergund is. Zijne zelfstandige studie echter beperkte zich meer en meer tot de grammatica. Eene proeve daarvan deelde hij in 1880 mede in eene zitting onzer Akademie. Hij behandelde toen de met AB, ACH enz. samengestelde Hebr. eigennamen, een moeilijk vraagstuk, waaraan reeds verscheidene geleerden van naam, zooals GESENIUS, EWALD, NESTLE, te vergeefs hun kracht hadden beproefd. Op eenvoudige wijze werd het door DE JONG voor 't grootste deel opgelost met hulp van het Arabische

*) Toespraak tot zijne leerlingen bij de opening zijner lessen, den 26 Sept. 1874, p. 12—14.

gebruik van naamgeving, waarmede niemand beter dan hij vertrouwd was. In de Theol. Literaturzeitung van 1 Jan. 1881, n. 1 verscheen hiervan een uitvoerig verslag van de hand van Graaf Baudissin, waarin, behoudens enkele bedenkingen, de Jong's resultaten worden goedgekeurd.

Hiermede ben ik den tijd ver vooruitgeloopen, want eerst in 1875 is de Jong lid der Akademie geworden. Zijn eerste werk als Adjutor was echter ten dienste der Akademie. Het voormalig K. Nederl. Instituut was in 1836 in 't bezit gekomen der Oostersche HSS. door Willmet nagelaten. In 1873 nam Weijers de taak op zich, daarvan een catalogus te maken, maar verschillende omstandigheden vertraagden zijn werk, zoodat hij bij zijn dood in 1844 slechts 64 pagina's gedrukt, 4 in proef en eenige aanteekeningen achterliet. De taak werd toen aan Veth opgedragen, maar nog voordat deze tijd gevonden had die te aanvaarden, verviel de opdracht door de opheffing van het Instituut in 1851. In 1856 wist de hoogleeraar Juynboll de K. Akademie van Wetenschappen te bewegen, de verzameling naar de Leidsche Bibliotheek over te brengen, en nu werd de Jong door hem belast met de voortzetting en voltooiing. In Maart 1862 kwam hij met dit werk gereed, waarvan hij in de voorrede met recht kon zeggen, dat hij bij zijn onderzoek geen moeite gespaard had. Wat hij van Weijers roemde, dat deze gewoon was met de grootste nauwkeurigheid te werken, zonder zelfs het min gewichtige ooit te verwaarloozen, en alles grondig te onderzoeken, geldt stellig in geen geringer mate van zijn eigen werk. De keerzijde was bij hem evenals bij Weijers, dat de arbeid slechts langzaam vorderde. Van eene voortzetting van den Catalogus der Leidsche verzameling was na 1851, toen Dozy het tweede deel had uitgegeven, niets gekomen. Kuenen had daarmede wel een krachtig begin gemaakt, maar was nauwelijks goed aan 't werk toen hij hoogleeraar werd. Om den arbeid te bespoedigen, werd ik zelf in 't voorjaar van 1859 tot tweeden Adjutor benoemd. Van dien tijd af tot 1866 toe hebben wij samen gewerkt. In

1865 en 1866 verschenen het 3e. en 4e. deel van den Catalogus, waarvan ik de meeste Arabische, DE JONG de overige en alle Perzische en Turksche handschriften had beschreven. DE JONG had zich namelijk in die beide talen eene goede mate van kennis verworven, die hem eene benoeming tot Lector ten volle waardig gemaakt had. Het 5de deel van den Catalogus is eerst in 1873 door mij uitgegeven. Dit bevat echter, behalve de beschrijving van eenige Leidsche handschriften, ook nog een catalogus van de in Utrecht bewaarde HSS. van zijne hand. Toen n. l. al de HSS. van de Leidsche Bibliotheek waren beschreven, besloot ik daaraan de beschrijving van de kleine verzamelingen elders in Nederland toe te voegen, zooals die te Groningen, Deventer, Leeuwarden, Amsterdam, 's Gravenhage en Middelburg. Wat Utrecht betreft, had DE JONG de goedheid de taak der beschrijving op zich te nemen. Daarmede was zijne werkzaamheid op dit gebied afgeloopen. Maar van zijn uitnemend talent voor dezen arbeid en zijne groote kunde in de bibliographie van den Islam getuigt nog eene in »de Gids" van 1875 verschenen beoordeeling van den Catalogus der Arabische HSS. van het Batav. Genootschap door FRIEDRICH begonnen en voltooid door MR. L. W. C. VAN DEN BERG.

De keus van het werk dat den jeugdigen geleerde 't eerst ter bewerking wordt aangeraden kan dikwijls een beslissenden invloed hebben op de richting zijner studie. Het handschrift, dat DE JONG op raad van JUYNBOLL reeds voor zijne benoeming tot Adjutor was begonnen af te schrijven, (de Moschtabih van Dhahabî) was een bij uitstek nuttig boek voor de gebruikers, maar vorderde van den bewerker eene zeer bijzondere inspanning en zelfopoffering. Vergunt mij dit wat nader te omschrijven. Het Arabisch schrift levert zeer eigenaardige moeilijkheden. Oorspronkelijk geheel verschillende letters zijn zoo geheel gelijk van vorm geworden, dat men ze alleen door zoogenaamde diakritische punten van elkaar kan onderscheiden. Zoo kan b. v. dezelfde figuur in 't midden van een woord *b*, *t*, *th*, *n* of *j* zijn, maar de

b heeft één punt beneden, de *t* twee, de *th* drie, de *n* één boven, de *j* twee beneden. De klinkers worden door teekens boven of onder den consonant aangegeven. Bij het haastig schrijven verdwalen die puntjes wel eens en zeer dikwijls ontbreken zij evenals de klinkerteekens. Men begrijpt welke moeite dit den lezer veroorzaken kan. Als hij de taal goed verstaat, zal hij er evenwel in den regel den weg in vinden. Maar niet als het eigennamen geldt, die op verschillende wijze kunnen gelezen worden. Men verhaalt dat eene arme weduwe eens de hulp kwam inroepen van den invloedrijken dichter Farazdak om voor haren eenigen zoon en kostwinner die als soldaat naar Indië was gezonden, verlof en vrijstelling van dienst te verkrijgen. De naam van dezen zoon was Choneis. Farazdak dichtte nu een vers, waarin hij de terugzending van den jongen man verzocht en dat aan den opperbevelhebber in Indië werd gezonden. Deze besloot het verzoek toe te staan, maar niet alleen had de dichter vergeten Choneis nader te bepalen door den naam zijns vaders en dien van zijn stam, maar ook ontbraken de diakritische punten, zoodat de naam even goed Chobeisj kon gelezen worden. Het gevolg was, dat alle soldaten die Choneis of Chobeisj heetten met verlof naar huis werden gezonden. Het boek nu waaraan DE JONG werkte is een soort van lexicon van die eigennamen, die in 't schrift met elkaar kunnen verwisseld worden, met optelling van de verschillende personen welke die namen gedragen hebben, als deze ten minste niet alledaagsch zijn. DE JONG kon van dit werk vier handschriften vergelijken, waarvan drie, die van Leiden, Parijs en Berlijn, uitstekend waren. De meeste uitgevers zouden zich vergenoegd hebben met een der beste tot grondslag te nemen en de afwijkende lezingen in de noten te geven. DE JONG kon zich daarmede niet tevreden stellen. Hij vergeleek alle hem ten dienste staande hulpmiddelen, zoodat hij niet alleen in staat was, de afschrijversfouten te verbeteren en bij verschil van lezing de ware te kiezen, maar ook op de dwalingen van den schrijver

zelven kon opmerkzaam maken of de door anderen op dezen gemaakte aanmerkingen kon weerleggen. Zoo is zijne uitgave een boek van zeer groote waarde voor alle Arabisten geworden. Maar het heeft hemzelven eene ongelooflijke inspanning gekost. In 1864 verscheen daarvan de eerste aflevering (200 pag.), die eerst vele jaren later door de rest zou gevolgd worden. Want één van de door de Jong gebruikte hulpmiddelen, een geschrift van Ibn al-Kaisarânî over de gelijkluidende, maar in afkomst verschillende, nomina relativa in een Leidsch handschrift, trok hem door zijne belangrijkheid voor deze studie zoo aan, dat hij besloot het eerst uit te geven. Dit verscheen in 1865 en was weder met groote nauwkeurigheid bewerkt. Toen echter was de Jong vooreerst van deze eigennamenstudie verzadigd. Hij zocht ontspanning in de bewerking van een geschrift van Thaâlibî, getiteld »Wetenswaardigheden", waarvan Dozy in den Catalogus reeds getuigd had, dat het veel nuttigs en belangrijks bevatte. Op den titel van dit aan Kuenen opgedragen, in 1867 verschenen werk kon hij voor 't eerst onder zijn naam schrijven: Prof. Interpres legati Warneriani, welke titel en waardigheid hem in 't vorige jaar was verleend, nadat hij bijna 5 jaar lang, van den dood van Juynboll af, waarnemend Interpres geweest was. In 1868 deed de Jong mij het voorstel tot een gemeenschappelijken arbeid. De Leidsche Bibliotheek bezit een deel van een belangrijk historisch werk, getiteld *Kitâb al-Ojûn wa 'l-hadâik*, waaruit Matthiessen het laatste, Anspach de twee eerste hoofdstukken, ik zelf drie andere had uitgegeven *). Zijn voorstel was, dat wij dit deel samen zouden uitgeven en wel als eersteling eener verzameling van *Fragmenta historicorum*. Ik zou de eerste, hij de tweede helft bewerken. Het plan werd echter midden in de uitvoering gestoord. Toen de

*) Veel later heb ik een ander deel van hetzelfde werk en wel van hetzelfde exemplaar in Berlijn ontdekt; zie mijne mededeeling hierover in de Zeitschrift D. M. G. XXXVIII, 393.

Jong ongeveer de helft van zijn deel persklaar had, werd hij naar Utrecht beroepen. Ik heb dus alleen het begonnen werk moeten voltooien. Het verscheen in 1869 en is in 1871 door een tweede deel, een stuk van de Kroniek van Ibn Maskoweih gevolgd, dat reeds in het oorspronkelijk plan was begrepen en door de Jong was afgeschreven.

Den 28 November 1860 overleed de hoogleeraar Millies te Utrecht, waardoor de leerstoel voor Hebreeuwsch en Israëlietische oudheden vacant werd. Voor die plaats kon men moeilijk een geschikter candidaat vinden dan de Jong, die vele jaren lang Hebreeuwsch onderwezen had aan 't Leidsch gymnasium, die door zijn proefschrift en zijn Prediker bewezen had ernstige studie van taal en letterkunde der Israëlieten gemaakt te hebben, en die bovendien wegens zijne gematigdheid en zijne conservatieve neiging bij uitnemendheid de man scheen om de methode en de resultaten der moderne kritiek aan de Utrechtsche studenten bekend te maken. Den 15 December van datzelfde jaar werd hij beroepen en 12 Febr. 1869 aanvaardde hij zijne betrekking met eene belangrijke redevoering over »het belang dat de beoefenaar van het Hebreeuwsch heeft bij de kennis der overige Semitische talen".

De Jong kreeg nu een drukken werkkring. Behalve de Hebreeuwsche grammatica en de beginselen van Arabisch en Arameesch, had hij de Israëlietische antiquiteiten, de inleiding op het O. T. en de exegese van het O. T. te onderwijzen. Vooral de inleiding en de antiquiteiten vereischten veel studie. De Jong wijdde zich daaraan met zijne gewone nauwgezetheid en trouwe plichtsbetrachting; maar de voldoening die hij van dat werk had, was niet evenredig aan de inspanning. De oorzaak is niet ver te zoeken. Pectus est quod disertum facit en de Jong had voor dit gedeelte zijner taak weinig hart. Wij hebben gezien waarom hem het historisch-kritisch onderzoek van het O. T. niet aantrok, en bij de samenstelling van zijn dictaat van antiquiteiten stuitte hij telkens op hetzelfde bezwaar: hij zag geen

kans buiten hypothesen te blijven. Daarbij had hij voor historische studie niet die lust en dien aanleg, die hij als taalbeoefenaar bezat. Hoewel dus zijn dictaat over antiquiteiten de vrucht was van zeer ernstige studie en veelzijdige lectuur, en inderdaad veel belangrijks bevat, zooals mij bij inzage gebleken is, terwijl hij steeds voortging het met bijvoegsels te verrijken — ik vond zelfs eene aanteekening uit het begin van dit jaar omtrent de bekende plaats van Josephus over Christus — toch wilde hij er niet aan denken het te doen drukken. Een zijner voormalige ambtgenooten, die de vriendelijkheid had mij meer dan eene inlichting te verschaffen, schreef mij: »Het dictaat van DE JONG, dat drie cursussen omvatte, werd telkens overgeschreven en ging onder de studenten van hand tot hand. Dikwijls werd hem gevraagd het uit te geven, en de antwoorden op de examens bewezen vaak hoe wonderlijk allerlei namen door dit voortdurend overschrijven werden geradbraakt en hoe wenschelijk daarom een gedrukt handboek zou zijn. Toch was hij er niet toe te bewegen".

Zijn hart bleef bij zijne Arabische studiën en met blijdschap begroette hij het oogenblik waarop hij deze kon hervatten. Dit geschiedde eerst toen in 1877 zijn catheder in tweeën werd gesplitst. Een dringende uitnoodiging van de toenmalige theologische faculteit om tot haar over te gaan, werd door hem afgeslagen. Zijne linguistische studiën gingen hem boven alles. Zijne college-uren waren nu tot weinige geslonken, daar hij slechts het Hebreeuwsch voor de propaedeutici en de antiquiteiten behouden had. Geen van beide vakken vorderde meer veel van zijn tijd. Hij gaf dus aan mijnen aandrang gehoor, om de uitgave van Dhahabî, sedert 1864 gestaakt, voort te zetten. Deze nuttige arbeid was in 1881 juist gereed, toen ik met een verzoek om medewerking tot hem kwam. In 1873 was door mij het plan beraamd tot eene uitgave van de groote Arabische annalen van Tabarî. Daar deze onderneming niet zonder aanzienlijken geldelijken steun tot stand kon komen,

dien ik bij verschillende Regeeringen en wetenschappelijke lichamen trachtte te verkrijgen, was het van belang, dat ook het consortium van geleerden, dat dezen arbeid zou ondernemen, zoo internationaal mogelijk zou zijn. Hier te lande had ik alleen Dr. Houtsma uitgenoodigd daaraan deel te nemen. Den 17 Maart 1881 trof nu de groote ramp — sedert helaas door drie dergelijke gevolgd — dat Prof. O. Loth te Leipzig overleed, die tot taak had, het deel dat over Mohammed handelt en de eerste jaren na zijn dood te bewerken. Hij was kort te voren teruggekomen van eene reis naar Constantinopel en Caïro met ondersteuning der Tabarî-kas ondernomen om handschriften te vergelijken, en had zijne voorbereidende studiën gemaakt. Ik had een brief van hem om mij over eenige vragen van redactie te raadplegen nog niet kunnen beantwoorden, toen het bericht van zijn plotseling overlijden kwam. 't Was een groot verlies — want waar zou ik den man vinden zooals Loth voor deze taak berekend? Al mijn hoop vestigde zich op de Jong en deze nam tot mijne groote blijdschap mijne uitnoodiging aan. Daardoor is de ramp, voorzoover deze onderneming betreft, tot een aanzienlijk tijdverlies teruggebracht. Want de Jong heeft zijne taak zoo uitnemend volvoerd, dat men 't niet beter wenschen kan. Het door hem uitgegeven deel beslaat bijna 950 pagina's en is in 't vorige jaar voltooid. Daarmede was echter zijn aandeel aan de geheele uitgave nog niet ten einde. Tabarî belooft in 't begin van zijn werk dat hij aan 't slot in een aanhangsel zal spreken over zijne zegsmannen. Dit aanhangsel zelf is verloren, maar een uittreksel werd eenige jaren geleden in een zeer oud handschrift gevonden door mijn in 't laatst van 1889 overleden vriend Baron von Kremer te Weenen, en onmiddellijk naar Leiden gezonden. Niemand was meer bevoegd om dit voor de pers te bewerken dan de Jong en ik vond hem bereid zich daarmede te belasten. Hij had gehoopt reeds in 't begin dezes jaars daarmede gereed te komen, maar de arbeid vorderde meer tijd dan hij berekend had.

De laatste maal dat hij in ons midden was, vroeg hij mij eenige maanden uitstel. De dood heeft hem midden in den nuttigen arbeid gestoord. Ongeveer een zesde was voor de pers gereed, toen ik zijne papieren ontving. Bij het overige heeft hij meermalen aangeteekend welke boeken te vergelijken zijn en herhaaldelijk aangestipt waar de lezing van het handschrift hem verdacht was, dikwijls met een voorstel tot verbetering. Daarmede is mijn taak om dit werk te voltooien aanmerkelijk verlicht.

Voor het uitgeven van Arabische texten had DE JONG zeldzame talenten. Zijne kennis van taal en litteratuur was uitgebreid, de grammatica kende hij grondig. Hij had een buitengewone nauwkeurigheid in het afschrijven en collationneeren. Maar afwijken van de traditie der HSS. kon hij moeilijk. Als hem de text onverstaanbaar was, zoodat hij aan de juistheid der lezing twijfelde, ontzag hij geen moeite om na te sporen of die text misschien bij een anderen schrijver voorkwam om zoo tot verbetering te komen. Doch de stoute conjectuur, die in weerwil van het handschrift haar goed recht op logica en analogie grondt, werd door hem slechts noode toegelaten, zooals onze Tabarî-correspondentie op menige plaats zou kunnen bewijzen. 't Heeft mij meer dan eens moeite gekost, hem de noodzakelijkheid eener door mij voorgeslagen textverandering te doen erkennen; omgekeerd heeft zijne bedachtzaamheid mij meer dan eens teruggebracht van hetgeen mij aanvankelijk onbetwistbaar had toegeschenen. Het is daarom voor onze onderneming zeer te betreuren dat hij dezen laatsten arbeid niet heeft mogen volbrengen. En nog meer. Het kan niet anders, of bij een werk van dezen omvang, door verschillende geleerden bewerkt naar handschriften van zeer uiteenloopende waarde, onregelmatigheden in de schrijfwijze van eigennamen zijn ingeslopen, hoezeer ik mijn best gedaan heb dit te voorkomen. De oude vorm der Arabische geschiedschrijving is, dat elk bericht voorafgegaan wordt door eene reeks van overleveraars, die van den schrijver opklimmen tot den eersten

verhaler, ooggetuige of tijdgenoot. Over elke gebeurtenis worden dan verscheidene dergelijke berichten medegedeeld, die elkander aanvullen of verbeteren. Waar zij in hoofdzaak overeenstemmen, zijn ze dan menigmaal door Tabarî tot één verhaal samengesmolten, terwijl alleen de afwijkingen daarna afzonderlijk worden gegeven. In de namen nu van die overleveraars zijn dikwijls fouten, soms is de lezing niet eens zeker. Bij het samenstellen der registers zullen dus zonder twijfel vele vragen rijzen en DE JONG, die in de overleveraarskunde meer ervaring had dan iemand anders, had mij daarbij zijne hulp toegezegd.

In eene toespraak tot zijne leerlingen, den 26 Sept. 1874 gehouden en op verzoek gedrukt, doch niet in den handel gebracht, teekent DE JONG zijn, zooals hij hem noemt, »onvergetelijken vriend" ROVERS als den onvermoeiden strijder op 't gebied van wetenschap en godsdienst beide, die als overwinnaar nimmer wenschte te worden begroet; wien 't als geleerde er niet om te doen was toejuiching van de wereld in te oogsten, vertoon te maken, meer te schijnen dan te zijn, maar wiens aanhoudende studie alleen ten doel had, de leemten in zijne kennis aan te vullen, het gebrekkige te verbeteren, het subjectieve van het objectieve te scheiden, m. a. w. de waarheid die hij zoo liefhad, te weten te komen. Het is alsof hij in deze woorden zichzelven beschrijft. Want ook hij heeft nooit aan den weg getimmerd, noch zich bij de keus zijner studiën ooit laten leiden door de vraag, wat het meest in den smaak zou vallen en hem het meest bekend maken. Ook hem was het eene behoefte, bij zijne studie omtrent elk onderdeel de grootst mogelijke waarborgen van zekerheid te verkrijgen en daarvoor was hem geen moeite te zwaar. Of het onderwerp van groot of klein gewicht was, maakte daarbij geen onderscheid. DE JONG rustte niet voordat hij kon zeggen: zóó is het, of non liquet, en in beide gevallen kan men er op rekenen, dat dit niet geschreven is, dan nadat al de bereikbare hulpmiddelen zijn geraadpleegd

Alleen de naam van onvermoeid strijder door DE JONG aan ROVERS gegeven, is niet op hemzelven toepasselijk. Want hij was bovenal een man des vredes en bleef gaarne ver van den godsdienstigen en maatschappelijken strijd onzer dagen. Hij had geen behoefte aan practischen arbeid. Zijn studeerkamer, zijn wetenschappelijke werkkring was hem alles. Ook in zijn werk bepaalde hij zich uitsluitend tot zijn studievak. Slechts ééne uitzondering vinden wij in de rede door hem als Rector op den jaardag der Universiteit 26 Maart 1881 uitgesproken. Hij zelf vindt het dan ook noodig aan te vangen met de schuldbekentenis: »Ne sutor ultra crepidam. Die wijze les der ouden heb ik bij mijn optreden voor U niet ter harte genomen". Een onderzoek naar den Orientalist CHRISTIANUS RAVIUS had hem in de Acta der Hoogeschool eenige merkwaardige stukken doen vinden betreffende de eerste 50 jaren van haar bestaan. Hij besloot daaraan voor den feestdag een onderwerp te ontleenen, dat hij nader bestudeerd had in de Notulen der Vroedschap en de kerkelijke archieven. Dit onderwerp was de strijd voor de vrijheid der Akademie door de stedelijke Regeering tegen de Kerk gevoerd. Het merkwaardigste in dien strijd is, dat de heerschzucht van VOETIUS meer dan iets anders heeft bijgedragen tot het winnen van de vrijheid.

Een anderen uitstap op vreemd gebied heeft DE JONG niet gedaan. Zijne beide redevoeringen in het Utrechtsch Genootschap in 1877 en 1887 zijn beide uit zijn vak genomen. De eerste handelt over »het lot der vrouw, bepaaldelijk de gehuwde vrouw, bij de Semieten", met name de Hebreën en Arabieren, en is eene onderhoudende populaire verhandeling. De tweede is »eene historisch-psychologische studie over Mohammed", naar aanleiding van SCHAAPMAN's Aya sofia, waarin Mohammed een »mysterie" was genoemd. DE JONG geeft hierin een overzicht van de twee perioden van Mohammed's leven vóór en na de uitwijking en komt tot het besluit, dat de eerste zich tot de tweede verhoudt als dag en nacht. In de eerste is hij de ijveraar voor

Allah en zijne zaak, de ernstige boetprediker, de man van onbesproken wandel, in de tweede een huichelaar die God in den mond, maar de wereld in 't hart heeft. De lezing van dit stuk heeft mij destijds onvoldaan gelaten. Naar mijne meening is DE JONG er niet in geslaagd het mysterie te verklaren.

In 1875 werd DE JONG lid onzer Akademie. Hij woonde de vergaderingen trouw bij, maar voerde er zelden het woord. Van eene bijdrage in 1880 heb ik reeds gesproken. Een jaar vroeger had hij eene mededeeling gedaan over »een Arabisch handschrift behelzende eene bestrijding van 't Christendom" geschreven door den als geograaf bekenden DIMASJKÎ † 1327. 't Is eene beantwoording van een schrijven van Cyprische geestelijken, waarin uit den Koran het goed recht der Christenen betoogd wordt om getrouw aan hun godsdienst te blijven, en bestreden dat het N. T. vervalscht zou zijn. Ook de triniteit is volgens hen niet in strijd met den Koran, maar opgevat als de drie verschillende eigenschappen van het wezen Gods, die zelf onverdeeld één is. Deze polemische litteratuur had DE JONG steeds bijzonder aangetrokken. Daarom wekte hij ook zijn vroegeren leerling, den tegenwoordigen hoogleeraar te Groningen DR. VAN DEN HAM op tot de uitgave van een geschrift van dezen inhoud uit de 16e eeuw, waarvan de eerste helft in 1877, de tweede nu onlangs is verschenen.

In hetzelfde jaar 1875 ontving DE JONG een beroep naar Leiden om de leerstoel in te nemen van RUTGERS die emeritus geworden was. Het had hem, zoo deelde hij den 28 Sept. in zijne openingsrede aan zijne leerlingen mede, eenigen strijd gekost te bedanken, maar hij had niet kunnen besluiten de banden te verbreken die hem aan Utrecht bonden. Inderdaad gevoelde hij zich daar gelukkig. Hij had een aangenaam tehuis *) en bezat de toegenegenheid zijner

*) Den 28 Juli 1869 is hij gehuwd met Mej. C. LE POOLE. Uit dit huwelijk is ééne dochter geboren.

ambtgenooten. De studenten die met hem in aanraking kwamen, hielden van hem wegens zijne gelijkmatige vriendelijkheid en zijne onveranderlijke bereidwilligheid om ieder te helpen die zijne hulp noodig had. Toen er nog testimonia te geven waren, wist men wel dat Prof. de Jong het niet te streng nam met het trouw bezoek der colleges, en bij de examens waren zijne eischen laag en zijne toegevendheid groot. Bij zijn graf zeide een der studenten: „ieder zijner toehoorders wist in hem een persoonlijk vriend te hebben". Dit was ook inderdaad zoo. Als men de Jong's toespraken tot zijne leerlingen leest, wordt men getroffen door den vaderlijk vriendschappelijken toon, waarop hij hen vermaant tot het goede en wel in 't bijzonder tracht hun godsdienstzin op te wekken. Want — eene levensbeschrijving van de Jong zou onvolledig zijn zonder hierop de aandacht te vestigen — de Jong was een zeer godsdienstig man. En onder godsdienst verstond hij — het zijn zijne eigene woorden — den Christelijken, zooals die in het N. T. wordt geleerd, niet eenen van eigen maaksel, dien men geheel naar zijn eigen smaak voor zich pasklaar heeft gemaakt, welken het knellende d. i. het strenge en ernstige is ontnomen en die dus alle hervormende kracht mist. *) Maar het gebruik van den godsdienst met eerzuchtige of heerschzuchtige bedoelingen wekte steeds zijne innige verontwaardiging op. Hij was een beslist tegenstander van kerkelijke overheersching en wees zijne leerlingen ook door het voorbeeld van Mohammedaansche landen op het gevaar waardoor de ontwikkeling des volks bedreigd werd door het streven der clericalen, onder de valsche leuze van vrijheid, om het onderwijs aan de Kerk te onderwerpen †).

Kort na het overlijden van de Jong ontving ik een schrijven van eenen reeds bedaagden Franschen geleerde, die ons

*) Toespraak tot zijne leerlingen 1874, p. 10, 11.

†) Openingsrede van 28 Sept. 1875 (niet gedrukt).

vergezeld had op onze reis naar Stockholm en die eene week lang zelfs DE JONG's kamer had gedeeld. Wat hem in DE JONG getroffen had, was zijne goedhartigheid, zijn onuitputtelijk goed humeur, zijne schikkelijkheid en bovenal zijne bescheidenheid. De diagnose is juist, maar onvolledig. Wij die hem beter kenden, hebben daar nog aan toe te voegen dat hij een trouw en belangstellend vriend was, op wien men staat kon maken; eenvoudig en oprecht van karakter; in hooge mate verdraagzaam; zacht in zijne beoordeeling van anderen. Dat wij een man met zooveel beminnelijks met weemoed aan onzen kring hebben zien ontvallen, is natuurlijk. Moge de door mij gegeven schets van zijn leven en werken er iets toe bijdragen om onzen braven vriend bij ons in waardeerend aandenken te doen blijven leven!

LEVENSBERICHT

VAN

Th. BORRET

DOOR

J. C. G. BOOT.

Vrijdag 22 Augustus 1890 werd in de Roomsch Katholieke kerk te Vogelenzang, die met belangstellenden gevuld was, met groote plechtigheid de uitvaart gevierd van den man, die twee en dertig jaren met liefde en toewijding zijn werk als herder en leeraar van die parochie had waargenomen, en die den 7den van die maand na een kort maar smartelijk lijden te Bergen in Noord-Holland was overleden.

In hem verloor deze Afdeeling der Koninklijke Akademie van Wetenschappen een verdienstelijk, hooggeacht en geliefd medelid. Theodoor Borret, in 1865 tot lid benoemd, heeft de vergaderingen getrouwelijk bijgewoond, wanneer hij niet door dringende ambtsbezigheden of ongesteldheid verhinderd werd, heeft meermalen in ons midden belangrijke mededeelingen gedaan, en trad gaarne met de sprekers in gedachtewisseling, als zij onderwerpen behandeld hadden, die niet buiten de grenzen van zijne uitgebreide kennis lagen. De laatste maal, dat hij het Trippenhuis bezocht heeft, 11 Juni 1888, wees hij den Heer Land nog op het verschil van tucht in de Oostersche kloosters.

Het is daarom plichtmatig, dat ook hier hulde gebracht worde aan de nagedachtenis van den man, dien onze Voorzitter te recht een der sieraden van de Akademie genoemd heeft. Ik heb niet geaarzeld die taak op mij te nemen, omdat ik, als secretaris en als medebeoordeelaar der latijnsche prijsverzen, het voorrecht heb gehad met hemm eer en langer dan andere leden in betrekking te staan. Schenkt mij dus uwe welwillende aandacht, terwijl ik zijn leven ga schetsen, en meer in het bijzonder wil trachten aan te toonen, wat hij voor deze Akademie verricht heeft.

Uit het huwelijk van Antonius Josephus Lambertus Borret en Elisabeth Vermeulen zijn zes kinderen geboren, van welke Theodorus Josephus Hubertus de eerstgeboren was. Hij zag 18 April 1812 te 's Hertogenbosch het levenslicht en heeft daar zijne eerste kindsheid doorgebracht. Kort na de vereeniging van Nederland met België werd zijn vader tot Staatsraad benoemd en vestigde zich te Brussel. Door wie de oudste zoon daar onderwezen is, wordt niet gemeld, maar wij weten dat hij zijne studiën aan het Athenaeum heeft voortgezet, waar Lesbroussard, Vauthier en Lauts zijne leermeesters zijn geweest. Hij was daarmede nog niet ver gevorderd, toen in Augustus 1830 de opstand uitbrak. Na eenige dagen bij de burgerwacht de wapenen gedragen te hebben tegen de plunderaars, moest hij zijne ouders naar Holland volgen. De familie Borret vestigde zich in de residentie. Theodoor, die reeds vroeger neiging gevoeld had voor den geestelijken stand, werd in het volgend jaar door zijn vader naar het Seminarium Hageveld bij Velzen gebracht, voltooide daar zijne voorbereidende studie en ging vervolgens naar Warmond om theologie te studeeren. Hij heeft daar niet lang vertoefd, maar is in het najaar van 1833 naar Rome getrokken. Daar heeft hij vier jaren gewoond en zijne studiën voortgezet in het Collegio Romano, dat ook wel naar zijn stichter Paus Gregorius XIII, de Gregoriaansche Akademie genoemd wordt. Over die jaren heeft hij in zijn laatste geschrift, dat onder den titel: »De klassieke letteren in

dienst der christelijke archaeologie en apologetiek", eene helaas! niet voltooide beoordeeling der dissertatie van C. W. J. WILDE over de briefwisseling van PLINIUS met keizer TRAJANUS bevat, aardige bijzonderheden medegedeeld*). Wij vernemen daaruit dat de geleerde Jesuiten FRANCESCO SAVERIO PATRIZI, GIOVANNI PERONE en FRANCESCO MANERA zijne leermeesters zijn geweest.

Zonder twijfel is zijn lust voor archaeologisch onderzoek te Rome opgewekt door het aanschouwen van de overblijfselen der oudheid, die de stad en hare omstreken opleveren, door het bezoek der catacomben en van het Museum Kircherianum, en door den omgang met de Paters GIAMPIETRO SECCHI en GIUSEPPE MARCHI, die in het Collegio woonden, lessen gaven en door geleerde verhandelingen als oudheidkenners naam hebben gemaakt.

Zijn tijd werd dikwijls in beslag genomen door vreemdelingen, die onder zijn geleide de merkwaardigheden der stad wenschten te zien. Jammer, dat hij uit zijn dagboek niets anders heeft medegedeeld, dan de zang der Obelisken, die in het zevende deel van de Katholiek opgenomen is.

Brieven, uit die jaren aan een vriend in Holland geschreven, waaruit Professor DESSENS onlangs in een lezenswaardig artikel over BORRET †) menig fragment heeft medegedeeld, bewijzen hoe goed de jonge geestelijke zijn tijd te Rome besteed heeft. Ik deel er alleen dit uit mede, dat hij reeds in 1834 een gouden medaille ontving voor eene verhandeling over kerkgeschiedenis; dat hij het volgend jaar dubbel bekroond werd voor het hebreeuwsch en de theologie; dat hij daarna tot priester is gewijd en na het verdedigen van stellingen den titel van Doctor in de Godgeleerdheid heeft verworven.

---

*) In de Katholiek, deel XCVII. BORRET zond mij een afdruk, in welke het door mij bedoelde staat blz. 25—31.

†) In de Katholiek van Januari 1891. Veel dank ik aan dat stuk, waarvan de schrijver de beleefdheid had mij een afdruk te zenden.

Geen wonder dat het hem ging als bijna ieder, die geruimen tijd te Rome woont en de aantrekkingskracht dier stad ondervindt. Ik vermoed, dat, hoewel het hem niet vergund is geweest, Rome andermaal te bezoeken, het vers van RUTILIUS hem somtijds op de lippen heeft gezweefd: *Sospes nemo potest immemor esse tui.* Maar al schreef hij aan zijn vriend: »Rome is schoon; men vindt Rome nergens terug", toch liet hij er op volgen: »maar het vaderland is toch nog schooner: »*Dulcis amor patriae, dulce videre suos.*"

In het najaar van 1837 keerde hij terug en werd spoedig daarna tot Professor der Heilige Schriftuur aan het Warmonder Seminarium benoemd. Die benoeming, op zoo jeugdigen leeftijd, kan gewis gelden als een bewijs, dat zijne geestelijke overheid een hoogen dunk had van zijne bekwaamheid. Of hij volkomen aan de verwachting heeft voldaan, is eene vraag, die niet door mij beantwoord kan worden. Ik twijfel evenwel geenszins dat de jeugdige leeraar door zijn gunstig voorkomen, door zijne zachtmoedigheid en innemende manieren, door de uitgebreidheid zijner wetenschap, de liefde en achting zijner leerlingen heeft gewonnen, en vind in het getuigenis van een hooggeplaatsten geestelijke, door Professor DESSENS aangehaald, een bewijs voor de degelijkheid zijner lessen. Als hij het naburige Leiden bezocht, verzuimde hij niet geleerden, met wie hij reeds vroeger kennis gemaakt had, zooals PEERLKAMP en onzen LEEMANS op te zoeken, en met anderen betrekkingen aan te knoopen. Hij heeft daarover in zijn laatste geschrift het een en ander medegedeeld *).

Als kanselredenaar trad hij meermalen voor een talrijk en aanzienlijk gehoor op, dat aan zijne lippen hing, zoowel in de parochiekerk te Warmond, als te 's Gravenhage, waar hij in 1838 in de Fransche Kerk op het Binnenhof Conférences heeft gehouden, waarover ik mij herinner, dat in

---

*) Zie aldaar bl. 11—15.

dien tijd ook door Protestanten met groote ingenomenheid gesproken werd.

Toen BORRET omstreeks zeventien jaren te Warmond werkzaam was geweest, werd hij tot een geheel anderen werkkring geroepen. Wat daartoe aanleiding heeft gegeven is mij niet gebleken, maar wel mag ik verzekeren, dat hij ook als pastoor eener dorpsgemeente getoond heeft de rechte man op de rechte plaats te wezen. Vogelenzang, waar hij geplaatst werd, is eene zeer uitgebreide parochie. Daar heeft hij twee en dertig jaren gearbeid en zich de achting en liefde zijner gemeente door de godsdienstige opleiding der kinderen, door zijne milddadigheid voor de armen, door het bezoeken van zieken en stervenden en door de getrouwe waarneming van zijn kerkdienst verworven.

Te Vogelenzang zal zijn naam in eere blijven, ook wanneer het nu levend geslacht is uitgestorven, omdat door zijne bemoeiing, zijne ondersteuning en zijne deelneming, de oude kerk vervangen is door een schoon bedehuis, dat op den 24sten September 1861 gewijd is. Het inwendige is naar zijne teekeningen en gedeeltelijk op zijne kosten smaakvol versierd

In de lente van 1886 legde hij, bij afnemende lichaamskracht, zijne bediening neder en verhuisde naar Bergen bij Alkmaar, welks pastoor vroeger zijn kapelaan was geweest en zijn vriend was gebleven. Nog ruim vier jaren heeft hij daar gewoond, en menig uur doorgebracht te midden zijner uitgebreide en uitgelezene boekverzameling, met welker catalogiseering en beschrijving hij zich tot het laatste heeft bezig gehouden.

BORRET heeft een schat van kostbare boeken bijeengebracht, waarover hij vóór zijn vertrek naar Bergen ten voordeele van het Warmonder Seminarium heeft beschikt. Een gedeelte is door hem in 1884 in zijne Bibliotheca Palaestinensis beschreven: een catalogus, die over de tweeduizend driehonderd titels van boeken en uittreksels uit tijdschriften bevat, meestal met opgaaf van den daarvoor be-

taalden prijs *). Deze verzameling is toen reeds naar Warmond gebracht; de rest is na zijn overlijden in zeven-en vijftig kisten gevolgd. Van zijne kennis op dit gebied gaf hij een staaltje in de voorrede van den Catalogus der bibliotheek van den Abt M. A. van Steenwijk, die in Mei 1854 hier verkocht is, en hoe hij op eene verkooping te Leiden zijn ouden vriend Radink aardig beet nam, heeft hij op zijn ouden dag nog met innig genoegen verteld. †)

Dat Borret van dien boekenschat ijverig gebruik heeft gemaakt, kunnen zijne schriften bewijzen, waarover ik nu iets ga zeggen. In de eerste plaats zou vermeld moeten worden wat hij gedaan heeft voor het tijdschrift De Katholiek, van hetwelk hij in 1842 een der oprichters is geweest. Het is bekend, dat daarin vele deels polemische, deels literarische en archaeologische artikelen van zijne hand voorkomen, maar daar de meesten ongeteekend zijn en daar van die verzameling nu reeds achtennegentig deelen zijn in het licht gegeven, zal niemand uwer van mij vergen, dat ik bij dit gedeelte van zijn werk stil sta. Alleen spreek ik den wensch uit, dat de belangrijkste stukken door een bevoegde hand verzameld en in een afzonderlijken bundel uitgegeven mogen worden.

Met meer kennis van zaken kan ik spreken over de bijdragen, die hij in deze Akademie heeft geleverd en die grootendeels in de Verslagen en Mededeelingen dezer afdeeling gevonden worden. De eerste maal, dat hij hier het woord voerde, vestigde hij de aandacht op de Grieksche en

---

*) De volledige titel van het niet in den handel gebrachte boek luidt: Bibliotheca Palaestinensis. Catalogus librorum aliquot selectorum de Terra Sancta eiusque locis sacris ac cimeliis, de Chaldaea, Aegypto, Arabia, Phoenice, Syria necnon de religione, moribus, historia, litteris ac rebus Judaeorum tam veterum quam recentiorum, quos collegit Dr. Th. B. presb. — MDCCCLXXXIV. Het is gedrukt op Hollandsch papier in Lexicon-octavo en telt 103 bladzijden.

†) In de meergen. recensie blz. 44 vg.

Latijnsche opschriften, die in 1859 op eene Joodsche begraafplaats buiten de porta Capena ontdekt, en door Herzog en Garucci uitgegeven zijn *). Op hetzelfde gebied der oudheidkunde bewoog hij zich zoowel in zijne opmerkingen over den door den Hoogleeraar Moll hier vertoonden steen van Varseveld met Latijnsch opschrift †), als in het overzicht dat hij gegeven heeft van den inhoud der door Emil Hübner uitgegeven Inscriptiones Hispaniae Christianae §), waarop later een soortgelijke mededeeling over de Inscriptiones Britanniae Christianae gevolgd is. **) Aan zijne belofte om dit laatste stuk nader uit te werken en voor de pers gereed te maken, heeft hij geen gevolg gegeven.

Grieksche liederen van Christendichters wekten ook zijne belangstelling, en tweemalen heeft hij de aandacht zijner medeleden op dat onderwerp gevestigd. In eene bijdrage over de techniek der Byzantijnsche hymnographen, behandelde hij een zeer ingewikkeld onderwerp en zocht de vraag te beantwoorden, door met Pitra eene syllabische indeeling aan te nemen, doch tevens met Christ op het accent te letten ††). Later bracht hij een zoogenaamd anacreontisch gedicht ter sprake, waarin bisschop Sophronius zijn verlangen naar de heilige stad Jerusalem geuit heeft en dat voor de topographie van de gewijde plaatsen in die streek eenige waarde heeft §§). Jammer, dat hij zijn voornemen om die bijdrage breeder uit te werken heeft laten varen, ofschoon hij door ons medelid Naber in staat was gesteld om van dat lied een veel zuiverder tekst te geven dan die, welke door Matranga en Christ geleverd is. Wie lust heeft om het niet fraaie lied te lezen, bediene zich van de recensie

---

*) Zie Versl. en Med. D. XII blz. 89—104.

†) Ald. bl. 82—85.

§) Ald. 2de reeks D. II blz. 258—282.

**) Ald. D. VI blz. 198.

††) Ald. D. II blz. 159—191.

§§) Ald. D. IV blz. 37.

van den heer NABER in het onlangs verschenen stuk der Mnemosyne *).

Een paar kleinere mededeelingen ga ik met stilzwijgen voorbij †) en zal u niet lastig vallen met de opsomming der Verslagen over aangeboden verhandelingen, die door of met medewerking van BORRET zijn opgesteld §). Maar ik moet nog gewagen van zijne meesterlijke studie over de Christen slavin in dienst bij heidensche meesters gedurende de eerste drie eeuwen **). Het onderwerp, waaraan de Deensche bisschop FR. MÜNTER slechts eenige bladzijden gewijd heeft in zijne verhandeling: Die Christin im heidnischen Hause, en dat ook door PAUL ALLARD in een door de Fransche Akademie in 1876 bekroond werk niet uitgeput is, wordt in dit stuk met behulp der patristiek, epigraphiek en beeldende kunst uitvoerig behandeld, en een beeld van die ancillae in verschillende toestanden geteekend, dat in juistheid en volledigheid alle vorige schetsen overtreft. Zoowel de tekst als de menigvuldige aanteekeningen bewijzen, dat de schrijver de literatuur over dit onderwerp volkomen kende, en de kunst verstond om het resultaat van zijn onderzoek in een schoonen vorm voor te dragen.

Er blijft nog over te wijzen op eene werkzaamheid in dezen kring, die niet tot de aangenaamste behoort en dikwijls, aan de leden die er mede belast zijn, veel tijd kost. Toen in 1870 eene plaats opengevallen was in de commissie van beoordeeling der latijnsche gedichten, die elk jaar ingezonden worden ter mededinging naar den door MR. J. H. HOEUFFT bij het Instituut uitgeloofden eerepenning, werd BORRET door den heer DELPRAT en mij uitge-

---

*) Mnemosyne N. S. vol. XIX p. 1—15.

†) Over den codex evangeliorum Rossanensis in de V. en M. 2de R. D. X bl. 285—290, en over Garucci's Storia dell'arte cristiana, ald. XI blz. 253 vg.

§) Ald. IV blz. 221—227. V blz. 186—192. IX blz. 217—221. XI blz. 335—339. XII blz. 254—263.

**) Ald. D. VIII blz. 97—210.

noodigd die te bezetten. Hij voldeed aan ons verzoek, en heeft van 1871 tot 1888 met den heer NABER, die in DELPRAT's plaats opgetreden was, en met mij de taak van het lezen en beoordeelen van enkele uitmuntende, van vele onbeduidende en vervelende dichtstukken getrouwelijk waargenomen. Zesmalen heeft hij het Bericht over den wedstrijd gesteld en in onze vergadering voorgelezen *). Zijne mede-beoordeelaars bewaren eene aangename herinnering aan die gemeenschappelijke overleggingen, waarbij hij menig bewijs leverde van taalkennis, smaak en oordeel.

Zijn wensch, met welke hij in April en Mei van het vorig jaar brieven aan mij eindigde, om nog eens in den zomer hier in het Trippenhuis te komen, is niet vervuld. Wij zullen den beminnelijken grijsaard niet meer zien en hooren, maar zijne nagedachtenis zal vooral bij de oudere leden niet verloren gaan en zijn naam, als die van een getrouwen dienstknecht, in de geschiedenis dezer Akademie met eere vermeld worden.

---

*) Zie de Versl. en Meded. 2de Reeks D. I blz. 360—367. D. IV blz. 231—245. D. VI blz. 356—373. D. IX blz. 373—393. D. XII blz. 275—284 en 3de Reeks D. III blz. 139—148.

LEVENSBERICHT

VAN

M. F. A. G. CAMPBELL,

DOOR

J. G. R. ACQUOY.

Niet dan aarzelend heb ik besloten, gevolg te geven aan den wensch van het Bestuur onzer Afdeeling, dat ik het leven van wijlen ons medelid Campbell beschrijven zou. Niet dan aarzelend. Doch waarlijk niet, omdat het mij aan toegenegenheid voor zijn persoon of aan ingenomenheid met zijnen arbeid ontbrak. Neen, niemand kan hem meer hebben gewaardeerd, dan ik mij bewust ben altijd te hebben gedaan. Zelfs was het mij eene liefelijke gedachte, hem voor de diensten, die hij mij bij zijn leven heeft bewezen, na zijnen dood een kleinen wederdienst te kunnen betoonen. Wat dan weerhield mij, de uitnoodiging van het Bestuur terstond te aanvaarden? Het was de wetenschap, dat eene dergelijke uitnoodiging vanwege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde was gericht tot den Heer Dr. W. P. C. Knuttel, Onderbibliothecaris aan de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage, die sinds vele jaren onder den overledene was werkzaam geweest, hem van nabij had gekend, en dus meer dan anderen in staat moest worden geacht, hem naar verdienste te schetsen. Dit nu is werkelijk geschied. Allen, die het uitnemend »Levensbericht van Dr. M. F. A. G.

Campbell", door den Heer KNUTTEL in de Werken van de genoemde Maatschappij geleverd *), met aandacht hebben gelezen, zullen met mij overtuigd zijn, dat het voor de kennis van 's mans levensloop, van zijn karakter, zijne ambtelijke werkzaamheid en zijne letterkundige en wetenschappelijke verdiensten niets te wenschen overlaat, en dat het daarenboven een belangrijk vervolg bevat op de geschiedenis der Koninklijke Bibliotheek, zooals die weleer door den overledene zelven in zijn »Levensbericht van Johannes Willem Holtrop" †) was beschreven. Intusschen, moest worden gehandeld. In ons midden bestaat de goede gewoonte, dat wij de medeleden, die ons door den dood zijn ontvallen, in stille aandacht met elkander gedenken. Hier, waar wij hen van aangezicht tot aangezicht hebben gezien, waar wij hunne stem hebben gehoord, waar wij persoonlijk met hen hebben verkeerd, waar hunne beeltenis willekeurig of onwillekeurig bij herhaling voor onze oogen staat, hier plegen wij in den goeden zin des woords hunne uitvaart te vieren. En een man als CAMPBELL, die vijftien jaren ons medelid was, en die, wie er ook mocht ontbreken, altijd op zijne vaste plaats was te vinden, zou hier niet worden herdacht? Dat mocht zoo niet zijn. Had hij zijn eigenlijk gezegden biograaf reeds elders gevonden, hier moest aan zijne nagedachtenis hulde worden gebracht door de herinnering aan zijne wetenschappelijke verdiensten. En ziedaar dan de leidende gedachte van hetgeen ik tot u spreken ga. Van de uitwendige data en fata zijns levens zal ik slechts zóóveel verhalen, als voor een kort overzicht van zijn levensloop volstrekt noodig schijnt. Daarentegen zal het mijn streven zijn helder in het licht te stellen, wat CAMPBELL in verschillende opzichten voor de wetenschap is geweest en heeft gedaan.

---

*) *Levensberichten*, 1890, blz. 256—303.
†) *Levensberichten* als boven, 1870, blz. 633—680.

Marinus Fredrik Andries Gerardus Campbell werd den 15den October 1819 te Kampen geboren. Zijn vader, Robert Campbell, lag aldaar als 1ste luitenant der Infanterie in garnizoen, en met dezen verwisselde hij, gelijk dat in den militairen stand pleegt te geschieden, meer dan eens van woonplaats. In 1829 vinden wij hem te 's-Gravenhage, en vijf jaren later in dienst bij een uitgever aldaar. In 1838 werd hij voorloopig aan de Koninklijke Bibliotheek geplaatst, kreeg er in 1844 den titel van amanuensis, en trad er reeds den 1sten April 1847, d. i. op zeven-en-twintigjarigen leeftijd, als Onderbibliothecaris op. In deze betrekking bleef hij meer dan een-en-twintig jaren werkzaam. Eerst toen de Bibliothecaris J. W. Holtrop, sinds 1843 Campbell's zwager, wegens lichamelijk lijden op 1 Januari 1869 aftrad, kwam hij in diens plaats aan het hoofd der Koninklijke Boekerij te staan. Door een zonderling samentreffen heeft hij ook deze betrekking ruim een-en-twintig jaren vervuld. Wat zijn huiselijk leven aangaat, zij slechts vermeld, dat Campbell tweemalen is getrouwd geweest, eerst met Mejuffrouw Catharina Suzanna Schmit, die reeds na één jaar bij de geboorte eener levenlooze dochter bezweek, en vervolgens met Mejuffrouw Pauline Guyot, die hem één zoon en twee dochters schonk. En wat de erkenning zijner wetenschappelijke verdiensten betreft, meen ik te kunnen volstaan met in herinnering te brengen, dat hij door de Hoogeschool te Leiden, bij de viering van haar derde eeuwfeest in Februari 1875, tot doctor in de letteren honoris causa werd bevorderd, en dat hij in April van dat zelfde jaar tot lid van deze Letterkundige Afdeeling der Koninklijke Akademie werd benoemd. Wanneer ik nu nog zeg, dat Campbell den 13den Januari 1890 onze vergaderingen het laatst bijwoonde, dat hij den 2den April daaraanvolgende, na een kalm gedragen hartlijden, in dankbare stemming voor het vele goede dat het leven hem had aangebracht, overleed, en dat het lijk van dezen vurigen aanhanger der crematie naar Gotha werd gevoerd, om aldaar,

tot stof verbrand, in eene urn te worden bijgezet, dan meen ik in enkele hoofdlijnen zijne uitwendige geschiedenis genoegzaam te hebben geschetst, zoodat ik thans tot het eigenlijk doel van onze beschouwing, CAMPBELL's verdiensten voor de wetenschap, veilig kan overgaan. Ten einde hierin de noodige orde te bewaren, zal ik achtereenvolgens spreken over den overledene als bibliothecaris, als schrijver, als kenner van de oudste geschiedenis der Nederlandsche boekdrukkunst en als bibliograaf.

Vooreerst dan CAMPBELL als bibliothecaris. In deze maatschappelijke betrekking toch hebben wij allen hem het best gekend, en wie onzer heeft daarin niet zijne onbekrompene vrijgevigheid en onuitputtelijke hulpvaardigheid ondervonden? Juist door die vrijgevigheid, die niet jaagde en haastte, als zij wist dat een boek of handschrift door langer gebruik nog rijper vrucht afwerpen kon, heeft hij ontelbaar velen in staat gesteld, om nog al degelijker en nauwkeuriger arbeid te leveren. Bij hem niets van die bangelijke, enghartige, kleinzielige opvatting van reglementen, waardoor al te bureaucratische ambtenaren de studie van anderen soms noodeloos bemoeilijken. Hij wist, dat de tijd van vreemdelingen in den dubbelen zin des woords te kostbaar is, om hen altoos te binden aan de vaste uren of aan de plaats, door de letter der wet bepaald *). Hij was overtuigd, dat

---

*) In een fijn-gestileerd, weemoedig-liefelijk „In memoriam" verhaalt ANTONIO (de Groningsche Hoogleeraar Dr. A. G. VAN HAMEL) in het feuilleton der *Oprechte Haarlemsche Courant* van 8 April 1890 de volgende bijzonderheden aangaande CAMPBELL: „Bijna nooit keerde ik in Holland terug van een bezoek aan de Bibliothèque Nationale te Parijs, of ik had dankbare groeten over te brengen „au plus aimable des bibliothécaires". Opgetogen over zijne ontvangst te 's-Gravenhage, deelde eens een jong Fransch historicus aan den verbaasden „administrateur général" dier boekerij mede, dat hij eene geheele kostbare verzameling pamphletten, niet alleen op de Haagsche bibliotheek had mogen doorsnuffelen,

iemand, die met een wetenschappelijk onderzoek bezig is, niet altijd binnen het voorgeschreven aantal dagen of weken met geleende werken kan hebben afgedaan; dat het niet altijd mogelijk is, uit verschillende bibliotheken op hetzelfde oogenblik bijeen te brengen, wat slechts door onderlinge vergelijking tot afdoende gevolgtrekkingen kan leiden, en dat men niet zelden al werkende op denkbeelden komt, die het instellen van een nieuw onderzoek uit dezelfde bronnen noodzakelijk maken. Was men over het lang houden van een boek of handschrift zelf een weinig verlegen, dan luidde zijn hoffelijke troost: »Ik weet, dat het in goede handen is". Het deed mij weleens denken aan die paradox van Bakhuizen van den Brink: »Ik heb liever, dat van tien archiefstukken één verloren gaat, dan dat zij alle tien ongebruikt blijven liggen", een paradox, ik weet het, van wier bruto-gewicht heel wat overdrijvingstarra moet worden afgenomen, om tot het netto der bedoeling te geraken, maar in ieder geval een koninklijk woord, dat van eene breede opvatting getuigt.

En wat Campbell's hulpvaardigheid aangaat, hierin kon hij door niemand worden overtroffen. Onder alle menschelijke deugden is geene moeilijker dan de zelfverloochening; maar ook onder alles, wat men de zedelijke hoedanigheden van den bibliothecaris genoemd heeft *), staat de zelfverloochening bovenaan. De ware bibliothecaris leeft niet voor zich zelven, maar voor anderen; niet voor eigen liefhebberijen, maar voor hun nut; niet voor persoonlijke auteurschappen, maar voor hunne studie. Ten bate van hen vult hij naar zijn beste weten de hem toevertrouwde verzameling

---

maar dat hem zelfs vergund was geworden in de kamer van zijn hotel dit onderzoek voort te zetten. De heer Léopold Delisle schudde het hoofd over zooveel vrijgevigheid; hij zou de zaken veel officieeler en meer reglementair hebben behandeld; maar hij moest toch den jongen geleerde toegeven, dat de studies zich over zulk een vriendelijken beschermer niet konden beklagen".

*) Zie F. A. Ebert, *De vorming van den bibliothekaris*, uit het Hoogduitsch door J. W. Holtrop, 's Grav. 1832, blz. 33—38.

aan; voor hen ordent en catalogiseert hij; voor hen is hij altijd te spreken of staat hij steeds gereed, schriftelijk te antwoorden. Hij is zich diep bewust van de waarheid, dat hij bestaat ter wille van het publiek, niet het publiek ter wille van hem. Hoe meer ik mij indenk in de ziel van een goed bibliothecaris, hoe meer ik zijne zelfverloochening, zijne zelfvergetelheid, zijne zelfopoffering waardeer. En naarmate de lust tot eigen onderzoek en het op eigen naam uitgeven van geschriften zich krachtiger aan ons doet gelden, naar die mate zullen wij ons te inniger moeten verheugen, dat er ook mannen zijn, die hun tijd, hun kracht, hun kennis aan anderen ten beste willen geven, zonder daarvoor in het openbaar meer loon te ontvangen dan hoogstens een woord van dankbetuiging in de voorrede van een boek.

In deze zelfverloochening nu had Campbell het zeer ver gebracht, of liever, zij hing ten nauwste samen met zijn stillen, bescheidenen aard. Als Ebert in zijn gulden boekske »De vorming van den bibliothekaris" treffend zegt: »Zijne leus zij: *aliis inserviendo consumor*" *), dan mogen wij er gerust bijvoegen: »Aan die leus heeft Campbell voldaan". Hij zelf bracht de zaak in een niet minder treffend beeld, als hij zeide: »De bibliothecaris mag, als de priester des Ouden Verbonds, eerst dan van de toonbrooden eten, wanneer geen ander daarnaar hongert" †). Heeft hij, gelijk wij straks zien zullen, ook persoonlijk nog veel goeds en degelijks geschreven, anderen hebben daarbij geen schade geleden, en alleen door zijne verbazende werkkracht, zijn gezond lichaamsgestel en zijn lang leven heeft hij het alles kunnen volbrengen. Maar de werkzaamheden, aan zijn ambt verbonden, gingen voor, en

---

*) Ebert, a. w., blz. 36.

†) Zie het motto van zijn *Levensbericht* door Dr. Knuttel (t. a. p., blz. 256). — Wat de bewering aangaande den priester des Ouden Verbonds betreft, Lev. XXIV: 8 en 9 spreekt er niet van, maar „die Priester hatten nach Mischna Arach. 2, 2. die Schaubrode zwischen den 9. und 11. Tag (nachdem sie gebacken waren) zu verzehren" (Winer, *Biblisches Realwoerterbuch*, 3te Aufl. [Leipz. 1848], Bd. II, S. 402, Note 2).

de belangen der Bibliotheek stonden altijd bij hem op den voorgrond.

De heilzame gevolgen zijn dan ook niet uitgebleven. Onder zijn bestuur werden verschillende belemmerende bepalingen weggenomen en het budget, van ruim *f* 4000, eerst op *f* 12.500, later op *f* 20.000 gebracht. Zijne fijne kennis van handschriften *) en boeken heeft de in manuscripten, incunabelen en zeldzame werken zoo rijke Koninklijke Bibliotheek met nog veel meer kostbaars aangevuld, en de persoonlijke toegenegenheid, die bezitters van bijzondere verzamelingen of hunne nabestaanden hem toedroegen, is oorzaak geworden, dat verscheidene van die verzamelingen geheel of gedeeltelijk aan haar zijn ten geschenke gegeven. Door zijne rustige plichtsbetrachting en zijn verbazend boekengeheugen hebben de schatten der Boekerij in steeds klimmende mate niet slechts in Nederland, maar ook daarbuiten aan hun doel beantwoord. Verschillende werken van de eerste mannen op hun gebied zouden niet zijn wat zij zijn, als Campbell hun niet de gewenschte boeken had verschaft, hun niet allerlei schriftelijke inlichtingen had gegeven, hen niet op tal van bijzonderheden, die zijne eigene aandacht hadden getrokken, had opmerkzaam gemaakt. Zoo ging er van de Bibliotheek te meer invloed uit, omdat de Bibliothecaris zelf een bekwaam man was, die zich in het onderwerp van anderen wist in te denken, zich gaarne de moeite getroostte om op te sporen wat hen dienen kon, en zich genoeg beloond achtte, als door hunne pen de vruchten van zijn onderzoek in wijderen kring werden verspreid.

---

*) Men is gewoon, in Campbell alleen den kenner van incunabelen te zien Hij was dit bovenal, doch geenszins uitsluitend. Ook in kennis van zeldzame boeken had hij het ver gebracht, en niet minder ver in die van middeleeuwsche handschriften. De "Administrateur général" der Bibliothèque Nationale te Parijs, de zeer bekwame en algemeen bekende Léopold Delisle, stond met hem in eene briefwisseling, die vooral ook zulke handschriften betrof.

Maar ook persoonlijk trad CAMPBELL bij herhaling als schrijver op. Niet, dat hij vele uitgebreide werken heeft nagelaten. Integendeel, slechts éénmaal heeft hij een boek van grooten omvang het licht doen zien, namelijk zijne »Annales de la typographie néerlandaise au XVe siècle", waarop ik straks uitvoerig terugkom, wanneer ik den overledene als bibliograaf afzonderlijk zal bespreken. Ook mag alles, wat hij heeft uitgegeven, geenszins met den naam van wetenschappelijk worden betiteld, wijl er zeer veel onder loopt, dat slechts bestemd was om als bericht, verslag of boekaankondiging te dienen. In den »Algemeenen Konst- en Letterbode", waarvan CAMPBELL van 1854 tot 1859 mederedacteur was, en in den »Nederlandschen Spectator", waarbij hij in 1860 als mederedacteur, en in 1864 met zijn vriend VOSMAER als hoofdredacteur optrad, zijn deze kleine opstellen legio. Ook in den »Navorscher" kan men vele bijdragen van zijne hand vinden, kenbaar aan de twee laatste letters van zijnen naam. Dit alles, ofschoon het menige nuttige opmerking en bruikbare mededeeling bevat *), ga ik stilzwijgend voorbij, ten einde mij uitsluitend bij CAMPBELL's wetenschappelijken arbeid te bepalen.

En dan begin ik met op te merken, dat hij reeds vroeg optrad als uitgever van Middelnederlandsche brokstukken, die hij in handschriften had gevonden. Zoo leverde hij in 1847 een »Fragment van een gedicht aan de H. Maria" †),

---

*) Om een voorbeeld te noemen, verwijs ik naar zijn opstel „Het Nederlandsch protestantsche lied onder het kruis" (aankondiging van WACKERNAGEL's *Lieder der niederländischen Reformierten*) in den *Nederlandschen Spectator* van 1867, blz. 156 v. CAMPBELL was de eerste, die aldaar de aandacht vestigde op de geheel onbekende uitgave der *Souter Liedekens* van 1539. Ik noem dit voorbeeld te liever, wijl mij gebleken is, dat zelfs zeer bekwame mannen in den waan verkeeren, dat deze eer toekomt aan den Heer J. H. SCHELTEMA, die ze in zijne overigens verdienstelijke *Nederlandsche Liederen uit vroegeren tijd*, Leid. 1885, blz. 388 v., opnieuw heeft bekend gemaakt.

†) In de *Verslagen en berigten uitgegeven door de Vereeniging ter bevordering der oude Nederlandsche letterkunde*, 4de Jaargang (Leid. 1847), blz. 23—27.

in 1848 een »Fragment van een gedicht: Vanden vaghevier dat Sente Patricius vertoghet was" *), en in dat zelfde jaar een »Onuitgegeven vervolg en slot van de Vermeerderde Kronijk van Beka" †). Voorts wil ik wijzen op zijne vernieuwde uitgave van eenige zeer oude en hoogst zeldzame drukwerkjes, waarvan de unieke exemplaren door hem achter boekbanden of te midden van andere stukken waren ontdekt. Twee zulke uitgaven kan men vinden in zijne »Bijdrage tot de kennis van hetgeen door de Christelijke liefde gedaan is tot zedelijke verbetering van gevallen vrouwen" §). Eene andere plaatste hij onder den titel »Der Buben Orden" in den »Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit" **). Maar bovenal moet hier in aanmerking komen zijn afzonderlijk uitgegeven »Reynardus Vulpes" ††) naar een incunabel van omstreeks het jaar 1473, door hem het eerst opgemerkt in een boek uit de Stedelijke Bibliotheek van Deventer. Tien jaren vóór zijnen dood leverde hij ook nog een herdruk van de »Korte, dog waaragtige levens-beschryving van Benedictus de Spinosa" door Johannes Colerus §§), waarvan nog slechts drie exemplaren bekend waren.

Bevatten deze bijdragen in tijdschriften en deze afzonderlijke uitgaven minder het werk van Campbell dan dat van anderen, wier arbeid hij opnieuw het licht deed zien, er bestaan ook, buiten de reeds genoemde talrijke mededeelingen in den »Konst- en Letterbode" en den »Nederlandschen Spectator", twee levensberichten van zijne hand, namelijk van zijnen schoonvader P. C. G. Guyot ***) en van zijn

*) In de *Verslagen en berigten* als boven, 5de jaargang (Leid. 1848), blz. 7—26.

†) In Nijhoff's *Bijdragen voor de vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde*, deel VI (Arnh. 1848), blz. 181—186.

§) In het *Kerkhistorisch Archief* van Kist en Moll, deel I (Amst. 1857), blz. 274—287.

**) Neue Folge. Fünfzehnter Jahrgang (1868), N°. 4, Spalte 113—119.

††) Hagae Comitis, 1859.

§§) 's Gravenhage, 1880.

***) In de *Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*, 1861, blz. 144—152.

zwager W. J. Holtrop *), en voorts verschillende opstellen, die in den regel aan zijne uitgebreide kennis van de oudste boekdrukkers en boekdrukkerijen zijn ontleend. Men zoeke ze vooral in »Le Bibliophile belge" en in de »Bibliographische Adversaria". In het eerstgenoemde tijdschrift leverde hij: »Godefredus Back, imprimeur à Anvers, de 1494 à 1511", »Additions à la liste des ouvrages imprimés par Geraert Leeu, à Gouda et à Anvers, au quinzième siècle", »Correspondance [sur l'Introductorium iuvenum]", »Un merle blanc", »Correspondance [au sujet de Jean Lettersnijder]" en »Pierre Schoeffer de Gernsheim" †). De »Bibliographische Adversaria" verrijkte hij met de volgende opstellen: »De beginselen der boekdrukkunst te Rotterdam", »Heynricus Lettersnider van Rotterdam", »Nog een boekliefhebber: Onno Zwier van Haren", »Bibliographie van der Capellen", »De oudst bekende Nederlandsche boekdrukkerij", »De eerste boekdrukker te Alkmaar" en »De Nederlandsche prototypographie" §).

Mocht ik nu bij het opsommen van wetenschappelijke bijdragen, door Campbell geleverd, ook maar kunnen verwijzen naar de Werken der Koninklijke Akademie! Doch helaas, hoe trouw hij de vergaderingen onzer Afdeeling bezocht, slechts eenmaal is hij er, en toen nog zeer kort, als spreker opgetreden. In de zitting namelijk van 10 Januari 1881 las hij er zijn zooeven genoemd opstel over de oudst bekende Nederlandsche boekdrukkerij voor **), en zelfs dat

---

*) In de *Levensberichten* als boven, 1870, blz. 633—680.

†) Deze opstellen zijn in de hierboven opgegeven volgorde te vinden in *Le Bibliophile belge,* tome III (Brux. 1846), p. 55—62; tome VI (1850), p. 29—45; *Le Bibliophile belge, Bulletin mensuel,* 7e année Brux. 1872), p. 144—147; 10e année (1875), p. 73 -76; 11e année (1876), p. 87 suiv.: 12e année (1877), p. 46 suiv.

§) In de hierboven opgegeven volgorde geplaatst in de *Bibliographische Adversaria,* 's Grav. 1873 vv., deel I, blz. 5—10; deel I, blz. 80; deel II, blz. 21—24; deel IV, blz. 20—22; deel IV, blz. 197—200; deel V, blz 1—6; deel V, blz. 169 -172.

**) Zie *Verslagen en Mededeelingen,* 2de Reeks, deel X, blz. 297 v.

éëne opstel was niet voor onze »Verslagen en Mededeelingen," maar voor de »Bibliographische Adversaria" van zijnen vriend MARTINUS NIJHOFF bestemd. Ik mag den overledene hierin niet prijzen; veeleer doet het mij leed, dat hij uit overdreven bescheidenheid zoo weinig beantwoord heeft aan de verplichting, door het lidmaatschap der Akademie hem opgelegd *). En ik betreur dit te meer, omdat er althans één gebied is, waarop wij niemand liever zouden hebben gehoord dan juist hem.

Het bedoelde gebied is natuurlijk dat van de oudste geschiedenis der Nederlandsche boekdrukkunst. Dáár toch was CAMPBELL een man van erkend gezag, en geen tweede in ons land kwam hem dáár ook maar eenigszins nabij. Gevormd door een specialiteit als HOLTROP, gaf hij zich volgens aanleg en liefde geheel aan de studie der Nederlandsche xylographie en typographie in haar wordingstijdperk over. Door het veelvuldig zien van blokboeken en het onderling vergelijken van wiegedrukken, zooals dit in ons land alleen te 's-Gravenhage kan geschieden, groeide hij geheel in dit moeilijk onderwerp in. HOLTROP zelf erkende zijne voortreffelijke hulp, toen hij zijne »Monuments typographiques" uit achting en dankbaarheid aan CAMPBELL opdroeg en aan het hoofd der opdracht de veelbeteekenende woorden plaatste: »Quorum pars magna fuit". Maar ook buitenlandsche geleerden, die hetzelfde vak beoefenden, verzuimden nooit hem te raadplegen. Mannen als BRADSHAW en CONWAY dragen vermaarde namen, maar een gedeelte van

*) CAMPBELL's naam komt ook voor onder het „Rapport der Commissie, benoemd ter wetenschappelijke waardeering der handschriften van den Heer C. J. HELLINGWERFF over de Binnen-Egmonden" (*Verslagen en Mededeelingen*, 2de Reeks, deel VII, blz. 8—13), maar dit rapport werd in de vergadering van 12 Maart 1877 voorgelezen door MOLL (t. a. p., blz. 3) en zal dus ook wel door dezen laatste zijn opgesteld.

hunne vermaardheid hebben zij aan de mededeelingen van CAMPBELL te danken.

Het gedurig omgaan met ante-typographische en proto-typographische drukwerken bleef ook niet zonder invloed op zijne meening aangaande de oudste geschiedenis der boekdrukkunst. Doch vooral de onderzoekingen van Dr. A. VAN DER LINDE, door hem zelven krachtig gesteund en wier resultaten eerst in den »Nederlandschen Spectator" van December 1869 tot Mei 1870, en vervolgens in het welbekend werk »De Haarlemsche Costerlegende" ('s Gravenhage, 1870) ter algemeene kennisse kwamen, brachten in zijne zienswijze eene geheele omkeering te weeg *). Intusschen, niet tevreden met de ontkennende uitspraak: »Niet te Haarlem", vroeg hij zich zelven af: »Waar dan?" En op die vraag meende hij jarenlang een bevredigend antwoord te hebben gevonden.

Doch laat mij, om de bedoelde omkeering van inzicht en tevens het nieuwe standpunt van CAMPBELL duidelijk te maken, eene uitspraak van HOLTROP aanhalen en eene andere van hem. Toen HOLTROP in 1868 zijne »Monuments typographiques des Pays-Bas au quinzième siècle" voltooid had, schreef hij in de voorrede van dit waarlijk monumentale boek: »J'avoue que les arguments des adversaires de COSTER n'ont pas renversé pour moi le fond du témoignage de JUNIUS, et c'est pourquoi qu'aussi longtemps que je n'aurai pas les preuves du contraire, je regarde les livres en question comme les productions typographiques de LAURENT COSTER, à Harlem, et de ses successeurs" †). Maar toen CAMPBELL zes jaren later met zijne »Annales de la typographie néerlandaise au XVe siècle" optrad, kon men in diens »Avant-propos" lezen: »je n'ose pas assigner au groupe entier une

---

*) Verg. zijne eigene woorden in het 1ste Supplement op zijne *Annales*, page v.

†) *Monuments typographiques*, page x.

origine qui remonte au delà de l'année 1460, et comme les bois du *Speculum* qui fait partie des produits de cet atelier se retrouvent à Utrecht en 1481, il est probable que cette officine prototypographique Néerlandaise aura fonctionné dans cette ville" *).

Niet Haarlem, maar Utrecht de plaats, waar de oudste Nederlandsche boekdrukkerij is werkzaam geweest, dat was CAMPBELL's geliefde meening, en zij is het langen tijd in steeds klimmende mate gebleven †. In 1874 grondde hij haar — zwak genoeg — alleen op het feit, dat de zwervende boekdrukker JAN VELDENER, die uit Leuven naar Utrecht kwam en er van 1478 tot 1481 zijne kunst uitoefende, voor zijne uitgave van de »Epistelen ende Evangelien" aldaar in het laatstgenoemde jaar houtsneden gebruikte, die vroeger in de uitgaven van het »Speculum humanae salvationis", zoowel de twee Nederlandsche als de twee Latijnsche, dienst hadden gedaan, maar die thans in tweeën waren gezaagd §). Uit het gebruik van deze gedeelten te Utrecht

---

*) *Annales*, page VIII. Verg. ook p. 517 suiv. en de aldaar aangehaalde nummers te hunner plaatse.

†) Nog in 1885 schreef hij: „Wanneer dus in het vervolg de vraag gesteld wordt: In welke plaats heeft men het eerst in Nederland gedrukt? dan moet, naar mijn oordeel, het antwoord zijn: te Utrecht, de stad waar Jan Veldener de blokken van den Spiegel onzer behoudenis vond" (*Bibliographische Adversaria*, deel V, blz. 171 v.).

§) Zie vooral *Annales*, p. VIII en 187. — Veel voorzichtiger liet HENRY BRADSHAW in zijn meesterlijk werkje *List of the founts of type and woodcut devices used by printers in Holland in the fifteenth century*, Lond. 1871, p. 6, zich uit: „I am compelled to leave the Speculum at Utrecht until I know anything positive to the contrary, because it is at Utrecht that the cuts first appear, cut up into pieces, in a book printed by Veldener at that place in 1481", eene uitspraak, den man geheel waardig, die slechts op grond van vaste gegevens eene chronologische lijst ontwierp van de Noord-Nederlandsche steden, waar in de 15de eeuw drukkers waren gevestigd, en van die drukkers zelven in elke daarvan. Verg. ook zijn werkje *A classified index of the fifteenth century books in the collection of the late M. J. de Meyer*, Lond. 1870, waar dezelfde strenge methode is gevolgd. De beide werkjes zijn na zijnen dood andermaal uitgegeven in zijne *Collected Papers*, Cambridge, 1889.

trok hij — wel wat voorbarig — het besluit, dat VELDENER ze in haar geheel in de genoemde stad zou hebben opgekocht, en hierop bouwde hij dan verder de gissing, dat het »Speculum" niet te Haarlem, maar te Utrecht zou zijn gedrukt. En indien het »Speculum", dan ook die gansche rij van onmiskenbaar daarmede verwante oude drukwerken, die men weleer aan COSTER had toegeschreven. Hij ging zelfs zóó ver, dat hij, zij het ook met een vraagteeken, bij de titels van al deze werken in zijne »Annales" de woorden voegde: »Prototypographie Néerlandaise. Utrecht?" *)

Later, in 1880, kwam eene onverwachte vondst hem niet weinig in zijne meening versterken. De Utrechtsche bibliothecaris P. A. TIELE namelijk had in een foliant, afkomstig uit het Regulierenklooster der stad en berustende in de Universiteitsbibliotheek, een blad ontdekt van de »Singularia juris" van Ludovicus de Roma, welk werk, evenals het »Speculum" en andere boeken, tot de zoogenaamde Costeriana behoort. De Heer TIELE, aan wiens scherpen blik niet licht iets ontging, bleef niet in gebreke, zijnen vriend CAMPBELL opmerkzaam te maken op den steun, dien dit blad scheen te geven aan zijne bewering, dat de eerste boekdrukkerij te Utrecht moet zijn werkzaam geweest. Hoe toch anders te verklaren, dat afval van die drukkerij zich in den band van een aldaar gebonden boek bevindt †).

En wederom waren eenige jaren voorbijgegaan, toen eene dergelijke vondst nog al sterker naar Utrecht als de bakermat der Nederlandsche boekdrukkunst scheen heen te wijzen.

---

*) Zie bijv. *Annales*, N°. 1, 30, 98—109, 405, 611—636, enz.

†) Zie de *Bibliographische Adversaria*, deel IV, blz. 199. — Op het voorbeeld van den schrijver spreek ik hier van „afval der boekd r u k k e r ij". Gold het mijne eigene meening, dan zou ik slechts van afval der boekb i n d e r ij gewagen. Verder toch mag, strikt genomen, de gevolgtrekking uit de feiten niet gaan, tenzij mocht kunnen bewezen worden, dat de boekdrukkerij tevens de boekbinderij was. Vooral met boeken, uit kloosters afkomstig, zooals het onderhavige, moet men voorzichtig zijn, wijl deze veelal in de kloosters zelve werden gebonden.

In Februari 1886 ontdekte ons medelid S. Muller Fz. een paar bladen van de »Ars minor" van Donatus in het Fransch, als schutbladen van een boek, dat stukken aangaande het St. Caeciliënklooster te Utrecht bevatte. Deze bladen vormden te zamen fol. 1, 2, 7 en 8 van het genoemde werkje, ook alweder met de eigenaardige letters der zoogenaamde Costeriana gedrukt. De gelukkige ontdekker haastte zich, Campbell in staat te stellen, met de verrassende bladen kennis te maken, en deze zag er natuurlijk eene nadere bevestiging van zijn gevoelen in. Opnieuw toch bleek het, dat bladen van de oudste Nederlandsche drukkerij te Utrecht als afval waren gebruikt. Zelfs de omstandigheid, dat men hier met een Franschen Donaat te doen heeft, scheen hem te meer voor Utrecht als drukoord te pleiten. Daar toch regeerde van 1456 tot 1496 David van Bourgondië, de letterlievende bisschop, Franschman van geboorte. Juist omstreeks 1460 begonnen onder zijne woelige regeering eenige jaren van rust. Alles scheen dus aan te duiden, dat deze Fransche Donatus nergens gevoegelijker dan te Utrecht kon zijn gedrukt *).

Ondanks deze versterking van zijne geliefde meening heeft Campbell getoond, vrij van vooroordeel te zijn. Als een echt wetenschappelijk en waarheidlievend man, sloeg hij de tegenwerpingen, tegen zijne stelling gemaakt, geenszins in den wind. Dit bleek, toen de Heer J. H. Hessels, de leerling en zeer bekwame opvolger van Bradshaw als Bibliothecaris der Universiteit te Cambridge, in eene reeks van artikelen in »The Academy" van 30 April tot 13 Augustus 1887 nog eenmaal voor Haarlem als de geboorteplaats der boekdrukkunst optrad. Deze artikelen, kort daarna met geringe

---

*) Zie Campbell, *Annales,* 3e Supplément (La Haye, 1889), p. 10 suiv. — Eene facsimile-uitgave van de gevonden bladen met eene korte inleiding en eene Latijnsche opdracht aan de nagedachtenis van Campbell is, onder den titel *L'Ars Minor de Donat,* bezorgd door Léon Dorez, Paris, 1890.

wijziging tot een afzonderlijk boekdeeltje bijeengevoegd *), liggen den meesten onzer ongetwijfeld nog versch in het geheugen. De schrijver, Haarlemmer van geboorte, was in 1870 door »De Haarlemsche Costerlegende" van zijn medeinboorling der Spaarnestad, Dr. A. van der Linde, zóózeer bekoord geweest, dat hij dit werk in het Engelsch had vertaald, om het in zijn nieuwe vaderland algemeen toegankelijk te maken. Toen echter dezelfde Dr. A. van der Linde in 1878 zijn »Gutenberg" had uitgegeven, vond hij in zijn vroegeren aanhanger Hessels zijn vinnigsten bestrijder †). En toen hij in 1886 zijn prachtig uitgevoerd werk in drie zware kwarto-deelen over de »Geschichte der Erfindung der Buchdruckerkunst" in het licht had gezonden, trad deze in de reeds genoemde reeks van artikelen in »The Academy" andermaal tegen hem in het krijt. De beide kampioenen mochten te recht zwaar geharnaste ridders heeten, maar helaas van weerszijden was er hartstocht in het spel. Campbell, die in den »Nederlandschen Spectator" den arbeid van Van der Linde niet had besproken, wijl deze hem aanvankelijk voorkwam, slechts eene compilatie uit des schrijvers vroegere werken over de Costerlegende en Gutenberg te bevatten, maar vooral ook omdat het bekend was, dat de Heer Hessels eene ernstige studie over dien arbeid voorbereidde, waarvan hij de uitkomsten wenschte af te wachten §), gaf thans in het genoemde weekblad van 7 Mei tot 20 Augustus 1887 geregeld verslag van de artikelen, door den Heer Hessels in »The Academy" geplaatst. Hij deed dit op zijne eigene wijze, streng objectief, volkomen hartstochteloos, nochtans aan het einde verklarende dat, eerlijk gezegd, de overtuiging van den Heer Hessels in hem niet was overgegaan, dat hij

*) *Haarlem the birth-place of printing, not Mentz,* Lond. 1887; ook in het Hollandsch onder den titel: *Haarlem de geboorteplaats der boekdrukkunst niet Mainz,* Haarl. 1888.

†) *Gutenberg: Was he the Inventor of Printing?* Lond. 1882.

§) Zie *De Nederlandsche Spectator* van 7 Mei 1887 (N°. 19), blz. 156.

nog steeds voor de raadselen van de geschiedenis der boekdrukkunst staan bleef, en dat die geschiedenis, tot zijn groot leedwezen, nog steeds een sphinx voor hem was. Tevens beloofde hij, in een volgend nummer zijn eigen standpunt in deze voor alle geschiedvorschers en boekenkenners zoo belangrijke zaak te zullen uiteenzetten *).

Dit nu deed hij in den »Nederlandschen Spectator" van 3 September 1887 onder den titel »Het raadsel van de uitvinding der boekdrukkunst", en hier hebben wij zijn laatste woord aangaande het ingewikkeld vraagstuk, dat zijn geest gedurende zoovele jaren had beziggehouden. Eigenlijk gaat dat vraagstuk nog weer in verschillende, met elkander samenhangende vragen uiteen. Waardoor, wanneer, waar, door wien is de eigenlijk gezegde typographie (d. i. de boekdrukkunst door middel van beweegbare letters) uitgevonden? In welk verband staat het oudste Nederlandsche drukwerk tot dat van Mainz? Waar moet de eerste Nederlandsche drukkerij werden gezocht?

Bij de beantwoording van deze, ofschoon niet door hem genoemde vragen begint Campbell met te wijzen op de omstandigheden, die den mensch in de 15de eeuw drongen, om, bij het te kort schieten van de hem ten dienste staande middelen tot mededeeling van zijne gedachten, naar iets beters om te zien. De schrijfkunst was niet meer voldoende. Het snijden van gansche boeken in blokken hout schoot te kort. Een vernuftig brein was noodig, om op het denkbeeld van beweegbare letters te komen, een bekwame hand, om ze van metaal te vervaardigen, om bruikbaren drukinkt samen te stellen, om papier te gieten, voor het drukken geschikt. Hij, die in dit alles was geslaagd, hield natuurlijk zijne kunst zoolang mogelijk geheim, ten einde er zooveel mogelijk voordeel van te trekken. Toen dan ook in 1457 te Mainz het eerste boek met de namen der drukkers verscheen, moet de kunst reeds niet meer nieuw zijn geweest.

---

*) Zie *De Nederlandsche Spectator* van 20 Aug. 1887 (N°. 34), blz. 276.

Inderdaad werd er volgens de Keulsche Kroniek van 1499 reeds ten jare 1450 in de genoemde stad Mainz gedrukt, en was JOHANNES GUTENBERG aldaar de uitvinder dezer kunst. De Kroniek voegt er bij, dat het voorbeeld was ontleend aan de Donaten, die in Holland waren gedrukt. Om dit te verklaren, hebben sommigen ondersteld, dat die Hollandsche Donaten in hout waren gesneden. Anderen hebben beweerd, dat hetgeen in Holland op zeer ruwe, onvolmaakte wijze was geschied, in Duitschland zóózeer werd verbeterd, dat dit eerst de ware uitvinding kon schijnen. CAMPBELL laat de eene, zoowel als de andere meening voor hetgeen zij zijn. Het eenige, wat wij zeker hebben, is volgens hem de groep van vijf en veertig boekjes en boeken, die in Nederland moeten ontstaan zijn, en die naar zijne meening tusschen 1460 en 1473 in het licht zijn gegeven. »Hoe nu", zoo vraagt hij, »is die groep van oud-Nederlandsche drukwerken ontstaan?" En zijn antwoord luidt, dat zij te weinig volmaakt en sierlijk zijn, om vervaardigd te wezen naar die, welke destijds te Mainz werden gedrukt.

Maar hoe dan het gelijktijdige van het minder volkomen Nederlandsche drukwerk met het meer volkomen Duitsche te verklaren?... Hier getuigt CAMPBELL, niet ongeneigd te wezen, aan eene co- of postinventio te denken. Hij acht niet onmogelijk, dat iemand in Nederland, die zich bezighield met het vermenigvuldigen van geschreven of in hout gesneden boeken, de te Mainz gedrukte werken heeft gezien en van Mainzers zelven heeft vernomen, hoe eene boekdrukkerij aldaar ongeveer was ingericht. Met deze kennis toegerust, beproefde hij de zaak op zijne eigene wijze en werd door zijne tijdgenooten, die met de Duitsche typographie nog nauwelijks bekend waren, voor een uitvinder gehouden. Dat zulk eene toedracht van zaken volstrekt niet onmogelijk is, blijkt uit een dergelijk geval kort na het jaar 1840. HOLTROP namelijk had toen het denkbeeld opgevat, een supplement uit te geven op den »Trésor de numismatique et de glyptique". De daarin voorkomende platen zouden, even-

als in het werk zelf, gegraveerd worden volgens het procédé van COLLAS. De uitvoering hiervan werd opgedragen aan den Haagschen lithograaf STEUERWALD, dien men naar Parijs wilde zenden, om met het bedoelde procédé kennis te maken. Maar deze, vernomen hebbende hoe het toestel ongeveer werkte, had er aardigheid in, niet naar Parijs te gaan, maar zelf eene machine samen te stellen, die aan het doel kon beantwoorden. Hij slaagde hierin naar wensch en werd aldus een post-inventor van het procédé van COLLAS. Op ongeveer gelijke wijze nu stelt CAMPBELL zich voor, dat de voortbrengselen der Nederlandsche proto-typographie kunnen zijn ontstaan.

En waar zal dit dan zijn geschied? Na het vroeger gezegde zou men verwachten, dat de schrijver geene andere plaats dan Utrecht zou hebben genoemd. Inderdaad zegt hij, dat zich in den laatsten tijd stemmen ten voordeele van die stad hebben doen hooren. Zelfs somt hij met blijkbare voorliefde de redenen op, die voor deze meening schijnen te pleiten. Doch zijne hoop is gevestigd op onze Nederlandsche archieven, die thans meer dan ooit worden doorzocht en misschien het geheim zullen kunnen openbaren. Wellicht, zoo besluit hij, wordt ten slotte de eer toegekend aan eenig oord, waaraan men thans nog niet denkt.

Ik heb bij dit belangrijk artikel iets langer stilgestaan en er een vrij uitvoerig verslag van gegeven, omdat het 't laatste woord van een der meest bevoegde rechters ter zake van de uitvinding der boekdrukkunst bevat. Ik houd mij overtuigd van uw aller instemming, wanneer ik zeg, dat eene mededeeling als deze hier ter plaatse aandachtige ooren zou hebben gevonden, en meen u geen ondienst te hebben gedaan, door den overledene als het ware tot u te doen spreken na zijnen dood. Laat mij er mogen bijvoegen, dat hij nog met vreugde heeft kennis genomen van het keurig artikel »Mainz of Haarlem", door ons medelid FRUIN in »De Gids" van Januari 1888 geplaatst, en waarin deze door fijne historische kritiek het moeilijk vraagstuk zooveel

verder heeft gebracht. Daarentegen heeft CAMPBELL helaas geen kennis meer gedragen van de twee kleine, maar hoogst belangrijke werkjes »L'imprimerie à Avignon en 1444" door REQUIN *) en »Les origines de l'imprimerie à Avignon" door DUHAMEL †), beide slechts zeer korten tijd na zijnen dood verschenen, en waardoor inderdaad is gebleken, dat gelukkige vondsten in archieven ook over de wording der boekdrukkunst plotseling een nieuw licht kunnen werpen. In hetzelfde jaar 1444 toch, waarin GUTENBERG zich te Mainz ging vestigen, leerde een goudsmid uit Praag, PROCOPIUS VALDFOGHEL, aan lieden te Avignon de kunst om met metalen letters te »schrijven". Hij sloot overeenkomsten met hen, liet hen geheimhouding beloven, leerde hun de kunst voor geld, leverde hun Latijnsche letters, beloofde aan een Jood zelfs Hebreeuwsche, vervaardigde de benoodigde werktuigen, enz. De bron, waaruit deze kenschetsende bijzonderheden plotseling tot ons kwamen, zijn notarieele registers. Wel is waar blijkt uit het gevondene niet, dat de proefnemingen van VALDFOGHEL tot een werkelijk resultaat hebben geleid, m. a. w. dat het hem en zijnen vennooten gelukt is, een boek te drukken, maar het is toch hoogst merkwaardig, dat deze dingen geschiedden in hetzelfde Avignon, waarvan men tot dusverre meende, dat het eerst in 1497, d. i. meer dan vijftig jaar later, zijne eerste drukpers heeft gehad! Laat ons niet wanhopen. Wie weet, welke onthullingen aangaande de geschiedenis der boekdrukkunst onze plaatselijke archieven ons te eeniger tijd zullen schenken!

Doch ik keer tot CAMPBELL terug. Ik heb hem — en

*) Paris, ALPHONSE PICARD, 1890. — Dezelfde abbé REQUIN heeft thans in de *Chronique du journal général de l'imprimerie et de la librairie* van 28 Februari 1891 (N°. 9), p. 51—60, onder den titel van „Origines de l'imprimerie en France" eene nadere studie over het onderwerp geplaatst met facsimile's van de daarop betrekking hebbende notarieele aanteekeningen.

†) Avignon, SEGUIN FRÈRES, 1890.

dit zal het laatste gedeelte van mijn levensbericht uitmaken — nog als bibliograaf te doen kennen. Hier zult gij hem zien optreden in zijne volle kracht, in het ééne groote werk, dat hij heeft nagelaten, maar dat hem een blijvenden naam verzekert onder de eerste mannen van het vak. Veroorlooft mij, de zaak een weinig hooger op te halen.

Van 1826 tot 1838 verscheen het »Repertorium Bibliographicum" van Ludovicus Hain, waarin alle hem bekende gedrukte boeken, sinds de uitvinding der typographie tot het jaar 1500, in alphabetische orde waren beschreven. Dit werk, een toonbeeld van hetgeen Duitsche werkkracht vermag, bevatte zestien duizend tweehonderd negen en negentig titels van boeken, allen in de eerste halve eeuw der nieuwe kunst gedrukt. Hain had bijeengebracht, wat de verschillende landen op typographisch gebied in dat korte tijdperk hadden geleverd, althans voor zooverre het tot zijne kennis was gekomen, doch het lag voor de hand, dat nog heel wat aan zijne aandacht moest zijn ontsnapt. Dit bleek dan ook vooral het geval te zijn, wat de Nederlandsche wiegedrukken betreft. Geen wonder, daar de schrijver de Nederlandsche boekerijen niet had bezocht en vóór het voltooien van zijn arbeid was gestorven.

Nu is er onder de genoemde boekerijen geene, die zulk een rijkdom van incunabelen bevat, als de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage. Reeds in 1808 was deze door aankoop van al de nagelaten boeken van Romswinckel, en vooral in 1810 door aankoop van die van Visser, met eene groote menigte incunabelen verrijkt. Voorts was men niet in gebreke gebleven, op de boekverkoopingen van bekende verzamelaars, zooals De la Serna Santander, Hultman, Meerman, Koning en dergelijken, het eenmaal verkregene zooveel mogelijk aan te vullen. Deze schatten nu gaven den Bibliothecaris Holtrop aanleiding, om de gansche verzameling zorgvuldig te beschrijven en die beschrijving in 1856 het licht te doen zien onder den titel: »Catalogus librorum saeculo XV^{0} impressorum, quotquot in Bibliotheca Regia Hagana asservantur".

Holtrop was, zooals men dat pleegt uit te drukken, een man van initiatief. Hij vormde groote plannen en bracht ze krachtig ten uitvoer. Doch, gelijk het met lieden van breede opvattingen en doorzettenden ijver meermalen gaat, de kleinere en fijnere deelen van den arbeid trokken hem niet altijd in gelijke mate aan. Gelukkig had hij in zijnen onderbibliothecaris en zwager Campbell juist den tegenovergestelden man, die zelden groote plannen ontwierp, maar de plannen van anderen hielp volvoeren vaak op betere wijze, dan waartoe zij zelven in staat zouden zijn geweest. Houdt men dit in het oog, dan zal men te eerder de dankbare hulde begrijpen, die Holtrop in de Voorrede van zijn »Catalogus'' aan Campbell heeft gebracht. De bedoelde woorden luiden, uit het Latijn vertaald, aldus: »Het lust mij, hier de diensten te vermelden, die mijn onderbibliothecaris Campbell, door familiebetrekking en ambt zoo nauw aan mij verbonden, zoowel bij het bewerken als bij het uitgeven van dezen Catalogus mij bewezen heeft. Het is niet gemakkelijk te zeggen, hoezeer de aanhoudende werkzaamheid en de vaak lastige onderzoekingen, aan een arbeid als deze verbonden, mij licht en aangenaam zijn gemaakt, niet slechts door den onvermoeiden ijver en de liefde, waarmede hij het hem opgedragen ambt bekleedt, maar ook door de buitengewone vlijt, waarmede hij de geschiedenis der boekdrukkunst in het eerste tijdperk na hare uitvinding pleegt na te sporen. Hierin heeft hij zulk eene door oefening verkregen scherpzinnigheid van oordeel, dat hij daardoor aan sommige nog niet bekende of onzekere drukwerken elk zijne eigene plaats in de rij der boeken heeft kunnen aanwijzen. Alle beoefenaren der letteren mogen beoordeelen, van hoeveel gewicht dit is; wat mij aangaat, ik erken openlijk, dat ik veel verschuldigd ben aan dezen mij zeer bevrienden man *).

Wat Campbell als ambtenaar, als broeder en vriend ver-

---

*) *Catalogus librorum saeculo XV° impressorum, quotquot in Bibliotheca Regia Hagana asservantur,* Hagae-Comitum 1856, page v.

richtte, deed inmiddels bij hem zelven het denkbeeld rijzen, een stap verder te gaan en eene alphabetische lijst op te stellen van al de voortbrengselen der typographie in Noord- en Zuid-Nederland in de 15de eeuw. Niemand moedigde dit denkbeeld meer aan dan Holtrop. Niet slechts de incunabelen der Koninklijke Bibliotheek, maar ook die van het Museum Meermanno-Westreenianum te 's-Gravenhage, dat in 1849 door erflating aan het Rijk was gekomen *) en waarin Campbell sinds 1857 metterwoon gevestigd was, moesten thans dienst doen. Daarenboven werden uit duizenden catalogussen van openbare en bijzondere verzamelingen aanteekeningen gemaakt, door bezoeken aan binnen- en buitenlandsche boekerijen Nederlandsche incunabelen opgespoord, en door ontelbare brieven inlichtingen ingewonnen. Zoo groeide de stapel titels en beschrijvingen steeds aan. Eindelijk werd hij zóó groot, dat er een buitengewone moed toe behoorde, al de verzamelde bouwstoffen te gaan verwerken. Er kwam nog bij, dat volgens het oorspronkelijk plan de uitgave zou geschieden in het Latijn, zoodat de arbeid in die taal was begonnen. Nochtans bleek meer en meer, dat eene uitgave in het Fransch voor de verspreiding, het gebruik en het debiet van het werk veel verkieslijker zou zijn. Inderdaad, men behoeft zich niet te verwonderen, dat Campbell nauwelijks besluiten kon, de hand aan den ploeg te slaan. Doch de energie van zijnen vriend Martinus Nijhoff kwam hem ten goede. De »Annales de la typographie néerlandaise au XVe siècle" werden te boek gesteld. In 1874 verschenen zij, zelven een toonbeeld van fraaien druk op goed Hollandsch papier. In de zeventien honderd vier en negentig titels traden de schatten der Nederlandsche typographie gedurende de omstreeks veertig eerste jaren van haar bestaan helder aan het licht; de bibliographie

---

*) Zie de gansche toedracht dezer erflating in Campbell's *Levensbericht van Johannes Willem Holtrop* (in de *Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde,* 1870), blz. 666—668.

was met een meesterstuk van veelomvattende nasporing en microscopische nauwkeurigheid verrijkt, en de schrijver had zich een onvergankelijken naam verworven bij alle mannen van het vak en alle liefhebbers van boeken.

Doch wat is hier op aarde volmaakt? Is niet alles een gedurig naderen zonder ooit te bereiken? Meer dan vijf-en-twintig jaren had Campbell aan dezen arbeid besteed, en niemand kon meer dan hij overtuigd zijn, dat er vroeger of later leemten in zijn boek zouden worden gevonden. Aan het einde zijner voorrede liet hij er zich geestig aldus over uit: »je m'attends à rencontrer dans les catalogues futurs plus d'une note constatant que tel ou tel incunable est »inconnu à", ou »imparfaitement décrit par" M. Campbell". Want waarlijk, zoo gaat het. Wie geen bladzij zou kunnen bijeenbrengen, behaagt zich zelven door het opmerken van een fout in een boek. Wie geen incunabel naar behooren zou kunnen beschrijven, acht zich een knap man, als de omstandigheden hem er een in handen spelen, welks titel bij Hain of Campbell ontbreekt. En is hij een antiquarisch boekhandelaar, dan slaat hij uit zijne toevallige vondst daarenboven nog munt.

Intusschen zijn door Campbell's voortgezette nasporingen op het hem dierbaar gebied de kansen om iets onbekends te vinden steeds kleiner geworden. De nalezing, die hij na den grooten oogst alleszins mogelijk achtte, is nog door hem zelven voor een goed deel volbracht. In 1878 leverde hij een eerste, in 1884 een tweede, in 1889 een derde supplement, en na zijnen dood verscheen er in 1890 nog een vierde, waarin de beschrijving van nog acht Nederlandsche incunabelen als laatste vrucht van zijn welbesteed leven werd aangeboden. Het geheele aantal voortbrengselen der Nederlandsche typographie tot het jaar 1500, door zijne geduldige en nauwkeurige pen beschreven, bedraagt thans ongeveer negentien honderd dertig.

De »Monuments typographiques" van Holtrop en de »Annales" van Campbell zijn niet alleen eene blijvende eer

voor de mannen, die ze hebben geschreven, maar ook voor ons vaderland. Hiermede bedoel ik thans niet, dat zij ons als in een spiegel doen zien, wat dit kleine land op het gebied der boekdrukkunst in de eerste halve eeuw van haar bestaan heeft voortgebracht; neen, de genoemde twee werken zelve zijn in hunne soort de eerste, die in eenig land het licht hebben gezien. Tot verleden jaar waren zij zelfs de eenige. In 1890 evenwel verscheen te Parijs het werk van O. THIERRY-POUX, »Premiers monuments de l'imprimerie en France au XVe siècle", dat ongeveer voor Frankrijk leverde, wat HOLTROP meer dan twintig jaren vroeger voor Nederland geleverd had. Daarentegen staan de »Annales" van CAMPBELL nog steeds zonder mededinger alleen. De tijd zal moeten leeren, wanneer een ander land door een zijner zonen begiftigd zal worden met een even volledig en vertrouwbaar overzicht van hetgeen de palaeotypographie binnen zijne grenzen heeft gewrocht.

Men achte voor een land het bezit van zulk een werk niet gering, en wane niet dat het alleen voor bibliothecarissen en bibliophielen, of wel voornamelijk voor antiquarische boekhandelaren nuttig kan wezen. Te recht heeft Dr. KNUTTEL gezegd: »Het geldt hier een stuk beschavingsgeschiedenis" *). De lijst van Nederlandsche steden, waar in die dagen gedrukt werd; de namen der mannen, die er drukten; het grooter of kleiner aantal boeken, die hunne pers verlieten, het geeft alles een beeld van een zeer belangrijken tak van nijverheid in Holland en Utrecht, Overijsel en Gelderland, Brabant en Vlaanderen en andere gewesten. Maar vooral, de titels der boeken verhalen ons nu nog, wat onze vaderen van vóór vier eeuwen lazen, en de vele uitgaven van een zelfde boek vermelden ons, dat zulk een boek veel werd gebruikt of bijzonder was geliefd. Een werk als de »Annales" is niet ongelijk aan den beschrij-

---

*) *Levensbericht van Dr. M. F. A. G. Campbell,* t. a. p., blz. 285.

venden catalogus van een museum van voorwereldlijke dieren. De één ziet het en roept uit: »Hoe dor!" De ander leest het, en een gansche levende wereld rijst voor zijne oogen op. Het hangt slechts af van den aard van den mensch zelven. De een ziet in alles doodsbeenderen; voor den ander neemt alles geest en leven aan. Zie ik in CAMPBELL's »Annales" die lange lijst van »Donaten", van de »Gemmula vocabulorum" en den »Aesopus moralisatus", dan aanschouw ik de knapen in de school met de spraakleer, het woordenboek en het vertaalboek van dien tijd. Valt mijn oog op de vele editiën van CICERO's »Cato major" en »Laelius", van VIRGILIUS' »Bucolica" en van gezegden uit TERENTIUS (deze laatsten alleen in het Dietsch), dan begrijp ik, dat die boeken voor de geletterden van die dagen eene geliefde lectuur moeten zijn geweest. Vind ik sommige werken van AUGUSTINUS en HIERONYMUS, van SENECA en BOËTHIUS, van PETRUS DE ALIACO en JOHANNES GERSON ruim vertegenwoordigd, dan is het mij eene aanwijzing, dat zij veel werden gelezen. De talrijke drukken van den »Tractatus de expositione missae" door GUILIELMUS DE GOUDA, van de »Stella clericorum" en de »Summe le roy of des conincs summe" verplaatsen mij in de binnenkamers der priesters, en de talrijke »Sermones" zie ik in de handen van hen, die zelven als predikers moesten optreden voor het volk. Maar bovenal die overvloed van stichtelijke lectuur heeft mij veel te verhalen; die Getijdenboeken, die Levens van Jezus, die Epistelen en Evangeliën met de sermoenen voor het gansche jaar, die Zielentroost en die Spiegels van allerlei soort, zij doen het voorgeslacht in al zijne vroomheid voor mij herleven, die mannen en vrouwen in stille overdenking met »suverlike boexkens" in de gevouwen hand. Neen, de »Annales" zijn niet dood, maar zij leven, als de mensch maar leeft, die ze leest.

Mijne Heeren, als hier een levensbericht wordt voorge-

dragen van een medelid. dat ons is voorgegaan, dan komt vaak de gedachte bij mij op: »Mocht hij zelf dat nu eens kunnen hooren: het zou hem tot vreugde wezen, dat zijn werk aldus wordt gewaardeerd, ja, het zou hem kunnen verzoenen met al de moeiten en zorgen, zonder welke niets blijvends tot stand komt en die zeker ook aan zijnen arbeid zijn verbonden geweest". Maar wat de overledenen niet kunnen hooren, dat kan toch doordringen tot degenen, die hen hebben liefgehad. Welnu, moge het CAMPBELL's nabestaanden en vrienden goed doen te weten, dat zijn persoon door ons werd geacht en dat zijn werk naar waarde door ons wordt geschat!

GEDRUKT BIJ DE ROEVER KRÖBER-BAKELS. — AMSTERDAM.

